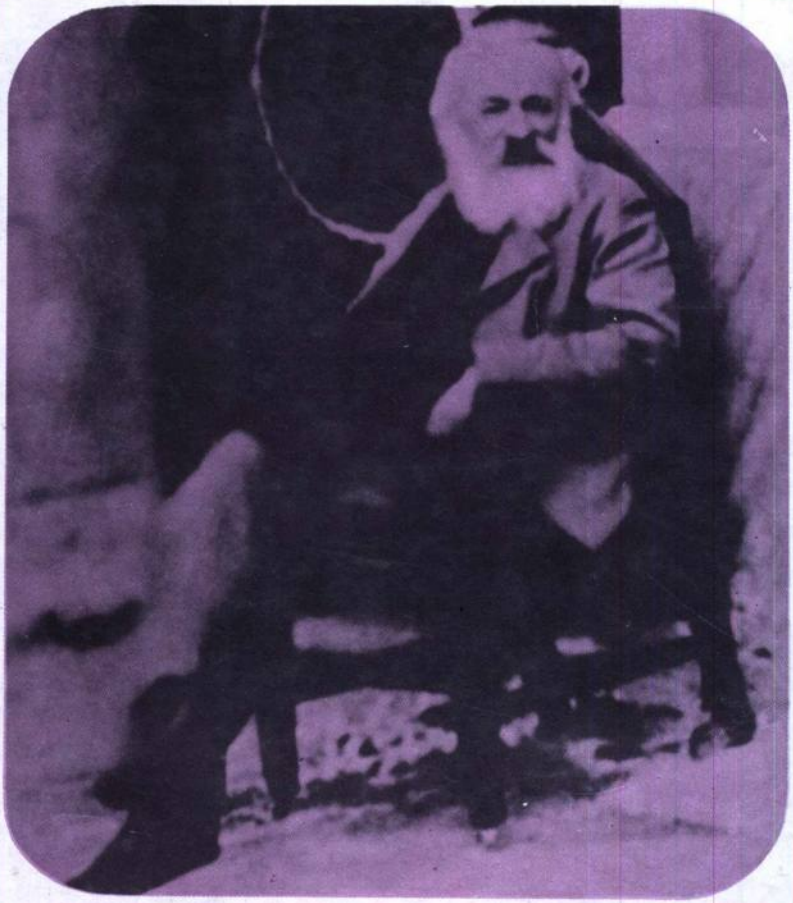
BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
Sala lectură
819.0.09

MANUSCRIPTUM

4 1977 (29) ANUL VIII

LUCIAN BLAGA ❦ EMINESCU ❦ TUDOR ARGHEZI
B. P. HASDEU ❦ MIRON COSTIN ❦ G. VÂLSAN
IULIA HASDEU ❦ CĂLINESCU ❦ H. P. BENGESCU
CAMIL PETRESCU ❦ C. STERE ❦ RADU STANCA
PANAIT ISTRATI ❦ B. CROCE ❦ EUGEN IONESCU

Inedit * Inedit * Inedit *

B. P. HASDEU la Cîmpina — 1900. (Colecția Alexandru George.)

Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK

Din vremuri străvechi, de la primele forme de cultură umană, literatura orală a rămas, în diverse zone ale globului pămîntesc, în interdependență cu literatura cultă. La anumite popoare (între acestea se înscrie și perimetrul traco-dacic), creația folclorică, pornind de la funcțiunile ei primare de scenă deschisă, a luat ascendență asupra celei scrise, care i-a absorbit cu vremea esențele și structurile vii, ajungîndu-se progresiv în cultura noastră la un puternic și tipic fenomen specific de osmoză literară. Acestui aspect îi acordă numărul de față al revistei „Manuscriptum" *întîietate, ilustrînd conceptul atît prin textele și expresiile populare selectate din folclorul românesc de marii noștri scriitori, cît și prin contribuții teoretice deosebit de originale asupra fondului istoric, filozofic și estetic al culturii și creației autohtone. Astfel, B. P. Hasdeu analizează, în același context de veche matcă culturală, elemente de mitologie traco-geto-dacă legîndu-le ingenios de urmele perpetuate în tezaurul folcloric românesc.*

Elementul folcloric s-a impregnat și în cărțile populare laice, cronici versificate laice ș.a. O carte populară ignorată este într-adevăr Voinicul și moartea, *cu răspîndire și în literaturile orale ale altor popoare, dar ceea ce putem spune în plus este că în versiunea românească, ținînd de o mitologie strămoșească păgînă, ea capătă o altă semnificație, precum într-o scurtă piesă folclorică* Mocanul și moartea, *accentuîndu-se astfel, încă o dată, originalitatea culturii noastre.*

I. C. Chițimia

859.0.09
M 30

MANUSCRIPTUM

4/1977 (29) ANUL VIII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE
MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

201117 24

DIRECTOR
AL. OPREA

REDACȚIA
DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT
EUGEN DANDESCU

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

*

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—37—telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

1781
16
201.117

SUMAR

5—7 **Folclorul, fundament perpetuu al literaturii române** *(Al. DIMA)*

« Pe-un picior de plai... »

I. Povestea vorbei

Mihai EMINESCU

8—18 *« ... de acolo înrîurire, înrîurință »* — glosar de termeni populari (comentat de *D. VATAMANIUC*)

Tudor ARGHEZI

19—20 *« Limbă, om și pămînt... »* — «un raport neînaintat» (cu o notă de *Mitzura ARGHEZI*)

Camil PETRESCU

21—30 *« dintr-o suferință și patimă milenară »* — considerații teoretice și micro-antologie de cîntece populare (Cuvînt introductiv de *Al. BOJIN*)

II. Orizont și stil

George VÂLSAN

31—33 Fișe pentru o *Estetică a basmului (Nicolae POPP)*
33—46 *Despre basm*
46 O viziune etnologică asupra basmului (Postfață de *Vasile VETIȘANU*)

Ion CHINEZU

47—53 Misiunea culturală a criticii (*Nicolae FLORESCU*)
53—60 *Valoarea estetică și etică a poeziei poporane și critica noastră literară*

III. O samă de cuvinte

61—62 Movileștii în cronicile versificate (Cuvînt înainte de *Dan SIMONESCU*)
62—67 O baladă populară despre *« a noastră unire »* — legenda a IX-a

Idei, oameni, fapte

B. P. HASDEU

69—70 Ultimele versuri *(Stancu ILIN)*
Renaștere ; [De ce să stați în prag...]

SUMAR

71—77 Investigații asupra mitologiei dacilor (Comentariu de *Ion OPRIȘAN*)
78—84 *Reminiscențe ale credințelor dace; Zeița Mumă* (traducere de *Nicolae ILIESCU*)
85—86 «Magul» de la Cîmpina — ipostaze fotografice (prezentate de *Alexandru GEORGE*)

Scriitorul — conștiința epocii

87—95 10 profesiuni de credință: Hortensia PAPADAT-BENGESCU, Camil PETRESCU, Mihu DRAGOMIR, Otilia CAZIMIR, Tudor TEODORESCU-BRANIȘTE, Eusebiu CAMILAR, Marcel BRESLAȘU, Mihail SORBUL, Adrian MANIU, Cicerone THEODORESCU (cu un argument de *Victor CRĂCIUN*)

Caiete de creație

Mihai EMINESCU

96—104 «*Avem clipa, avem raza...*»; *Fiziografie II* — O viziune asupra fizicii (V) — (Cuvînt introductiv de *Magdalena VATAMANIUC-LUNGU*)

Restituiri

Radu STANCA

105—106 Poemele ultimei iubiri (*Constantin CUBLEȘAN*)
107—109 *Nu pentru orice taină; Epigramă; Elegie; Anacronism romantic*

Panait ISTRATI

110—113 Între autenticitate și literatură (*Alexandru TALEX*)
113—129 *Moș Popa*

Din dosarul unei existențe

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

130—133 Secvențe provinciale (*Al. OPREA*)
134—138 «*...a învinge prejudecățile celorlalți*» — 2 scrisori către Constanța Marino-Moscu (Versiune românească de *Ileana VULPESCU*)

SUMAR

Constantin STERE

139—143 în *Jurnalul* lui Eugen IONESCU (Cuvînt înainte de *Barbu BREZIANU*)

Epistolar

Lucian BLAGA

144—156 «...*marii, tăcuții și neastîmpărații visători*» — roman epistolar — II (Notă introductivă de *Dorli BLAGA*)

Arhivă sentimentală

G. CĂLINESCU

157—161 la „*Națiunea*" (Cu o evocare de *M. I. DRAGOMIRESCU*)

Scriitori români în arhive străine

Vasile ALECSANDRI

162—173 în arhive provensale — II (Corespondență cu poeții felibri descoperită și comunicată de prof. Gerhart HESS din Backang — R.F.G.; prefață de *Marta ANINEANU*)

Scriitori străini în arhive românești

Benedetto CROCE

174—176 către Elena Bacaloglu (Epistolă comentată de *Diana CRISTEV*)

File de album

Iulia HASDEU

hors texte Crochiuri pariziene (*Ion SAVA-NANU*)

Document în replică

177—179 Miron Costin — de la document la cronică *(Elvira SOROHAN)*

180—182 Cînd a debutat Tudor Pamfile?; Simion Florea Marian și etnografii francezi *(Iordan DATCU)*

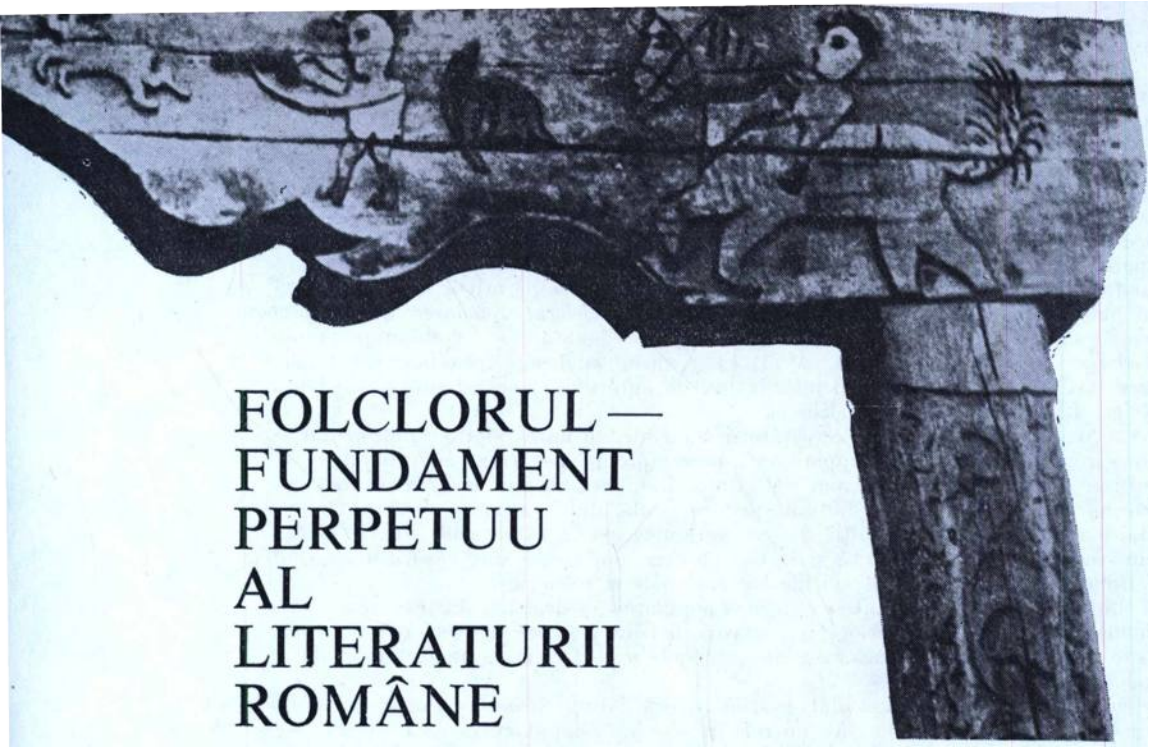
183 Tot despre Victor Hugo și Jean Al. Florescu *(N. VASILESCU-CAPSALI)*

184—187 *Fișier bibliografic* ● *Creșterea colecțiilor* ● *Iconografie*

I. C. Chițimia a citit pentru dumneavoastră

188—191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

192 Premiul „Perpessicius" al revistei „*Manuscriptum*"

FOLCLORUL — FUNDAMENT PERPETUU AL LITERATURII ROMÂNE

Alături de unele domenii ale ei, îndeosebi de istorie și critică, știința noastră literară a cultivat cu stăruință, și nu rareori cu rezultate remarcabile, problemele folclorului literar. Nu e lipsit de interes să reamintim, aci, cele mai de seamă realizări pe acest tărîm, în care s-au afirmat pașii evidenți ai unui progres sensibil. Faptul s-a datorat desigur, în primul rînd, unei acțiuni organizatorice din cele mai necesare. Din activități mai întîi disparate s-a închegat Institutul de folclor în 1949, o secție de folclor la Institutul „G. Călinescu", un centru de lucru arhivistic la Cluj-Napoca precum și, cel puțin într-o măsură, s-a reorganizat — în învățămîntul superior — predarea și cercetarea acestei discipline. Paralel cu studiul științific propriu-zis al moștenirii folclorice și a culegerii de noi și variate materiale, s-a purces la o stimulare generală a literaturii orale prin unitățile Caselor de creație îmbinîndu-se — în ansamblu — teoria cu practica execuției și făuririi perpetue a folclorului. Ideea că folclorul e pe cale de lichidare și că e necesar doar să întreprindem măsuri urgente pentru salvarea rămășițelor lui patriarhale s-a dovedit falsă. Alături de folclorul vechi, încă viu pe alocuri, au apărut aspecte noi, expresii ale transformărilor sociale revoluționare din ultimele decenii și care — scuturate de unele forme nedecantate — nu se integrează mai puțin tradițiilor estetice ale literaturii populare-clasice. Călinescu însuși în studiul său despre *Arta literară în folclor* ne vorbește despre «înnoirea» basmului de pildă, nu în «mentalitatea sa fabuloasă» sau în «instituțiile mitologice fundamentale», ci în detalii în care se folosesc termenii tehnici moderni privitori la noile feluri de munci sau la modalitățile contemporane ale conviețuirii sociale.

Prin cercetarea colectivă a instituțiilor mai sus amintite, dar și prin cea individuală care n-a lipsit, studiile de folclor au fost cultivate în ultima vreme de o întreagă serie de specialiști eruditi care au impus o nouă treaptă a

progresului folcloristicii naționale. Prin ei s-au pus bazele unei bibliografii generale și au apărut noi studii referitoare la vechile genuri și specii ale literaturii folclorice. Au fost cercetate, îndeosebi, probleme și materiale ale eposului popular în monografii de ansamblu sau privind teme speciale, dar dominante, ca acea masivă contribuție a lui A. Fochi dedicată *Mioriței*. S-a bucurat de o atenție susținută, după cum se știe, balada și basmul, poate mai puțin poezia lirică studiată totuși, cu atîta știință, de Tache Papahagi și Ovidiu Papadima, și apoi teatrul folcloric, multă vreme ignorat. Progresele folcloristicii literare au fost asigurate însă, mai cu seamă, prin tratarea comparatistă în cadrul căreia se cade să fie citați I. C. Chițimia *(Folclorul românesc în perspectivă comparată*, 1971*)* și Ovidiu Papadima (coordonator al volumului *Temelii folclorice și orizont european*, 1971) ca și prin analizele filozofice ale unor cercetări mai vechi reluate, în ultimii ani, de autorii lor; ne referim la Lucian Blaga, Liviu Rusu și Mircea Eliade.

Cu o insistență continuă, cercetătorii s-au oprit asupra relațiilor folclorului cu « literatura cultă », preocupare ce apare aproape necurmat cu prilejul tuturor direcțiilor de studii mai sus citate. Rolul folclorului în dezvoltarea istoriei noastre literare s-a datorat, printre altele, după cum s-a observat mai demult, lipsei unei tradiții clasice, puternice, ca în literaturile din Occident, din Anglia, Germania, Franța și Italia, pe care popoarele din răsăritul și centrul Europei le-au înlocuit cu tradițiile lor naționale și folclorice.

Raportul « literaturii culte » cu cea « populară » e, dealtfel, ilustrat prin cîteva momente cruciale ale istoriografiei noastre literare pe care le vom reaminti aci ca o retrospectivă necesară, accentuînd unele aspecte care n-au fost relevate îndeajuns, pînă acum.

După cum se știe, articolul postum al lui Alecu Russo — *Poezia poporală* — constituie capul firului la care ne referim. Ne-am ocupat cu aceasta de mai multe ori în studiile noastre anterioare, dar unele sublinieri se dovedesc, încă și acum, utile. Dincolo de interesul documentar al poeziei populare, azi discutabil, Russo a fost cel dintîi care a stăruit, în epoca pașoptistă, asupra valorilor estetice ale acesteia. Creatorii populari, « zicătorii satelor », erau pentru el adevărați « omeri » cum îi numea de repetate ori, insistînd asupra « tablourilor omerice » introductive, asupra personificărilor, comparațiilor, repetițiilor, dialogurilor, descrierilor, ca și asupra dependenței limbii literare de « limba obștească ».

Ceea ce merită însă a fi reliefat, și ceea ce nu s-a observat îndeajuns, e viziunea lui Russo cu privire la perspectivele de viitor ale literaturii noastre. Reproducem pasajul: « *Mă îngrijesc pentru viitorul literaturii și mă mîngîi numai cu credința că acest viitor își va găsi loc de scăpare în poezia populară* ». E poate, cronologic, cea dintîi subliniere a bazei permanente a folclorului în raport cu literatura în genere, reluată apoi de numeroase alte personalități ale culturii noastre.

Apariția lui Alecsandri pe această scenă e cu totul firească, atît prin considerațiile lui teoretice cît, mai ales, prin opera sa poetică însăși. Maiorescu avea să caracterizeze cea de a doua ediție a *Poeziilor populare ale românilor* ca pe o carte fundamentală, « o comoară de adevărată poezie și totdeodată de limbă sănătoasă », Alecsandri fiind — după marele critic — cel care a înfățișat cel dintîi « farmecul limbii populare ». Celelalte perspective teoretice, care au urmat celor deschise de bardul de la Mircești în această direcție, s-au orientat spre considerarea axiomatică a literaturii populare ca expresie artistică echivalentă cu valorile « culte ».

Delavrancea prezenta apoi o « estetică a poeziei populare » (1913) — pe baza teoriei dealtfel depășită, în anumite laturi ale ei, a lui Lessing, insistînd asupra « verbului plastic în creația orală ». Mai tîrziu, G. Ibrăileanu (în 1919)

«ARTA POPULARĂ, EXPRESIE A GENIULUI CREATOR AL POPORULUI NOSTRU, A PARTICULARITĂȚILOR SPIRITUALE ȘI ÎNALTELOR SALE VIRTUȚI MORALE, RĂMÎNE PERMANENT UNUL DIN PRINCIPALELE IZVOARE DE FANTEZIE, EXPERIENȚĂ DE VIAȚĂ ȘI PROFUNZIME A GÎNDIRII, CARE POATE AJUTA PE SCRIITORII ȘI ARTIȘTII NOȘTRI SĂ FĂUREASCĂ O LITERATURĂ ȘI ARTĂ AUTENTICĂ, PURTÎND AMPRENTA PUTERNICĂ A SPECIFICULUI NAȚIONAL».

NICOLAE CEAUȘESCU

pleda pentru menținerea poeziei populare alături de cea cultă, pentru valorile ei estetice evidente; D. Caracostea, cu un aparat erudit, lingvistic și estetic, insista, la rîndu-i, asupra măiestriei artistice a literaturii populare. Rămîne, și de data aceasta, dominantă opinia lui G. Călinescu după care poezia populară trebuie desfăcută atît de «funcționalism», cît și de «sincretism», urmînd a fi apreciată ca «poezie» pur și simplu, după optica literaturii în genere, și cercetată cu mijloacele curente ale criticii literare.

Reamintirea tuturor acestor momente din evoluția folcloristicii românești duce la concluzia că cei mai de seamă critici și scriitori au fost de acord să proclame literatura populară ca artă, să nu despartă cele două aspecte, ceea ce implică însă și schimbarea terminologiei devenită din păcate, de atîta vreme, uzuală, expresiile «literatură populară» și «literatură cultă» sugerînd un fel de opoziție între acestea, o inferioritate a celei dintîi față de cealaltă, ca și cum «literatura populară» ar putea fi «incultă» și «literatura cultă» n-ar deveni, în multe cazuri, «populară».

Elogiul poeziei populare ca artă literară, reluat, pe lîngă scriitorii citați, și de M. Sadoveanu, Liviu Rebreanu și Lucian Blaga, alcătuiește azi o atitudine curentă în literatura noastră socialistă.

Numeroase documente de partid și idei fundamentale din cuvîntările Secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, reflectă prețuirea integrală și entuziastă pentru arta populară și modalitățile ei, ca una care-și trage «seva din frămîntările și năzuințele poporului» și alcătuiește izvorul veșnic viu al spiritului național.

Recentele manifestări de masă ale „Cîntării României", în care talentul execuției s-a îngemănat cu cel al creației tradiționale și al inovației, au ilustrat viabilitatea artei populare și, prin urmare, puternicul ei răsunet contemporan.

Varietatea și complexitatea poeziei populare, reînnoirea continuă a procedeelor ei expresive, accentuarea actualității prin motive, teme și forme stilistice, tendința de organică integrare a aspectelor noi printre cele vechi și a revalorificării acestora — sînt temelii pe care se poate înălța continuu originalitatea literaturii românești și răsunetul ei internațional.

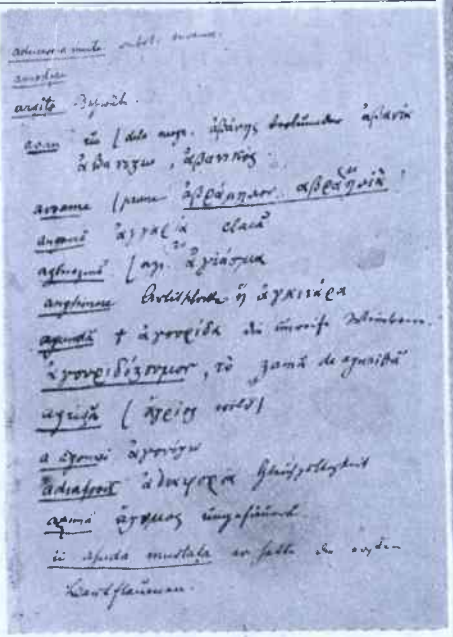
Al. DIMA

POVESTEA VORBEI

Mihai EMINESCU

UN GLOSAR DE TERMENI POPULARI

CONCEPȚIA LUI EMINESCU DESPRE CREAȚIA populară este cea a cărturarilor români dinaintea sa, pentru care aceasta reprezenta o «arhivă a popoarelor». Poetul pune în discuție probleme legate de creația folclorică la nivelul mișcării științifice europene din vremea sa. În manuscrisul 2285 (ff. 3—48) se află disertația Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie [1] pe care Eminescu o transcrie din „Zeitschrift für Völkerpsychologie", revista lui H. Steinthal și M. Lazarus, întemeietorii «psihologiei popoarelor» (Völkerpsychologie). Într-o însemnare, tot în germană, din manuscrisul 2285 (f. 173), Eminescu mărturisește că participa cu însuflețire la manifestațiile populare, acestea fiind pentru el «o sărbătoare sufletească, un pelerinaj, un act de pietate» («ein eigentlich Seelenfest, eine Wallfahrt, eine Andacht»). Acest lucru îi oferea prilejul — arată Eminescu în aceeași însemnare — să cunoască viața poporului sau — cum menționează — «biografia oamenilor necunoscuți» («Biographie der unberühmten Menschen»). Concepția aceasta explică de ce marele poet aderă, încă în 1868, la planul lui Gr. H. Grandea, conducătorul Societății «Orientul», cu privire la o acțiune largă de culegere a creației populare din toate provinciile românești. El își asumă răspunderea pentru Moldova. Din analiza manuscrisului 2257 (f. 58) desprindem că în perioada 1869—1871 Eminescu se pregătea să țină un ciclu de «prelegeri populare» în Maramureș. Trei din cele cinci conferințe sînt consacrate prezentării unor aspecte din viața spirituală a poporului român: Geniul națiunii, Studii asupra pronunției și Poezia populară. Eminescu face culegeri din literatura populară și lasă, cum se știe, una din cele mai bogate colecții, tipărită postum și retipărită în mai multe rînduri. În manuscrise încă se mai găsesc cîteva poezii populare, care nu au fost incluse în edițiile apărute pînă în prezent. Două dintre acestea se află în

[1] Disertația este publicată, în anii din urmă, în transcrierea Adelei Perju după manuscrisele eminesciene și însoțită de traducerea în românește („*Caietele Mihai Eminescu*", III, 1975, pp. 168—195).

manuscrisul 2290 (f. 69 v) și au un conținut puțin licențios. Ele vor fi incluse, desigur, în ediția integrală Eminescu, destinată specialiștilor. Una din aceste poezii putea reține atenția lui Eminescu pentru cuvîntul fanaragiu, cu care este numit cîrciumarul, precum și pentru unele practici nu tocmai cinstite, ale acestuia:

«Măi jupîn' fanaragiu [...]
Dă-mi rachiu dă-l prefăcut».

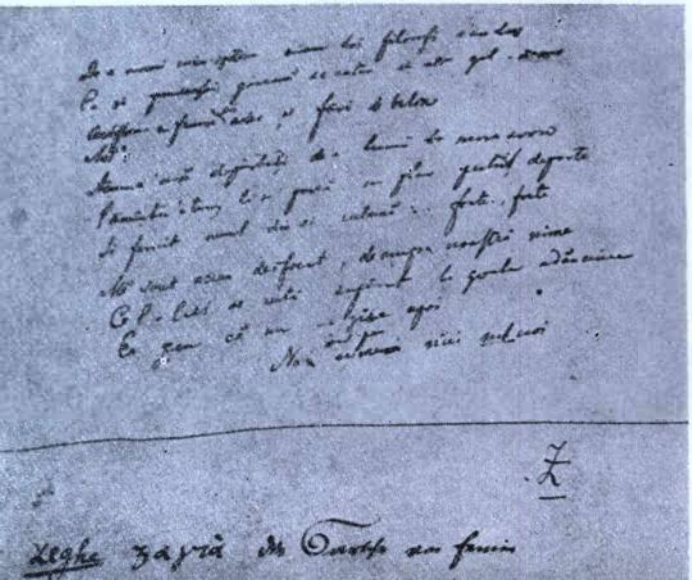
Eminescu valorifică creația folclorică în opera sa la un nivel artistic încă nedepășit, de care se apropie numai un Lucian Blaga. Nu s-a subliniat totuși îndeajuns faptul că poetul privește literatura noastră populară în totalitate, avînd o viziune de ansamblu asupra tuturor provinciilor românești.

Între preocupările lui Eminescu pentru cunoașterea și valorificarea creației spirituale a poporului român se încadrează și întocmirea unui glosar rămas în manuscrisele sale. Sînt înregistrate aici cuvinte cu sensul păstrat în hrisoave, cronici, în graiurile din diferite provincii românești, precum și expresii populare. În amintirile sale, Ioan Slavici arată că Eminescu făcea, încă de pe cînd era la Viena, la studii universitare, «un fel de vînătoare de vorbe „rebele", care nu se supun la regulile generale și, mai înainte de a fi început dicționarul de rime, el avea liste de vorbe „dezgropate" și de vorbe „rebele"» [2]. Glosarul nu poate fi confundat cu aceste «liste de cuvinte», care nu se păstrează în manuscrise. G. Călinescu observă că nu există nici o legătură între glosar și «listele de cuvinte», la care se referă memorialistul, și consideră că Eminescu întocmește «un mic registru de cuvinte române cu traducerea neogreacă, germană sau numai explicația sinonimică» [3]. Din acest «registru», criticul reține numai 12 cuvinte care i se par «mai rare»: avan, angarie, adiaforie, coraslă, damon, goron, hat, jidovină, mascara, potricală, sbeg, toloacă. Glosarul este pentru Perpessicius: «un interesant vocabular de cuvinte rare și dialectale și cu echivalențe în germană și în greacă» [4]. Unii cercetători înclină să afilieze glosarul eminescian Dicționarului de rime, în care chiar includ unele dintre cuvinte [5]. Nu se pot stabili însă legături între cele două lucrări ale poetului, în afară doar de faptul că ele sînt rodul aceleiași preocupări pentru cunoașterea și valorificarea creației spirituale a poporului nostru. Unele cuvinte din glosar le întîlnim, în chip firesc, în poezia și proza sa, unde formează, ca să folosim terminologia lingviștilor, «cuvinte-cheie», «expresii cheie» [6].

În schimb, în glosar nu găsim decît două rime care, pe bună dreptate, trebuie să figureze în Dicționarul de rime. Dar și acestea sînt introduse în glosar după elaborarea lui.

Eminescu consacră glosarului un caiet special, care a fost legat, nu știm pentru ce motiv, în manuscrisul 2258, împreună cu traducerea Criticii rațiunii pure, texte de matematică, foi răzlețe cu însemnări din diferite domenii. Caietul este confecționat de Eminescu, din foi groase, format

[2] I. Slavici, *Amintiri*, București, „Cultura Națională", 1924, pp. 38—39.

[3] G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, IV, București, „Fundația pentru literatură și artă", 1936, p. 242. Textul este reprodus, fără modificări, în ediția nouă (*Opere 13. Opera lui Mihai Eminescu* (2), București, Editura „Minerva", 1970), însă cu indicarea greșită a paginilor din manuscris.

[4] M. Eminescu, *Opere V. Poezii postume*, București, „Editura Academiei R. S. R.", 1958, p. 591.

[5] M. Eminescu, *Dicționar de rime*, [Ediție îngrijită de Marin Bucur și Victoria Ana Tăușan], [București], Editura „Albatros" [1976], p. 661.

[6] *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (București, „Editura Academiei R. S. R.", 1968) înregistrează « cuvintele-cheie » și « expresiile-cheie » din opera literară a poetului. Confruntarea *glosarului* cu *Dicționarul limbii poetice* arată că unele din ele nu figurează în această lucrare lexicografică, deși se întîlnesc în opera eminesciană.

22×27 cm., de culoare verzuie, asemănătoare actelor oficiale din secolul trecut și cuprinde 20 de foi, pe fiecare din ele fiind scrisă o singură literă, cu excepția ultimei foi care are pe verso litera Z (tot aici fiind notate și zece versuri). Foile sînt împărțite în două coloane, cea din stînga fiind destinată textului, iar partea din dreapta completărilor. Poetul folosește cerneala neagră și, judecînd după grafie, întocmește glosarul într-un timp relativ scurt. Nu încape îndoială că Eminescu pregătește acest caiet special cu un scop bine determinat. Este o problemă care nu a fost pusă în discuție de cercetătorii manuscriselor eminesciene.

Glosarul întocmit de Eminescu este bilingv, român-german, și poetul transcrie pentru o parte din cuvinte etimologiile, mai ales cele din limba greacă. Este de mirare că nu s-a observat că această concepție stă și la baza dicționarului bilingv român-german întocmit de H. Tiktin, Rumänisch-deutsche Wörterbuch, tipărit la București, în fascicole, între 1895 și 1925. Dicționarul lui H. Tiktin a rămas pînă astăzi, cum apreciază lingviștii, cea mai importantă lucrare lexicografică în acest domeniu al culturii române [7]. Este pentru noi o mare satisfacție să putem demonstra că la baza acestei lucrări fundamentale stă contribuția lui Eminescu în problema, foarte nouă pentru vremea sa, a cercetării limbii.

H. Tiktin se stabilește la Iași în 1869 și începe să adune material, încă de la această dată, pentru studiile sale filologice. Lexicograful nu putea găsi un mai bun cunoscător al limbii române și al celei germane, decît pe Eminescu, fapt care explică de la sine strînsele legături de prietenie ce s-au stabilit între poetul român și marele filolog. Eminescu întocmește glosarul bilingv german-român venind astfel în sprijinul prietenului său interesat de literatura veche românească și de înregistrarea unor cuvinte cu circulație regională. H. Tiktin nu va uita sprijinul pe care i l-a acordat Eminescu în elaborarea lucrării sale lexicografice. În alocuțiunea pe care o rostește, în 1930, la Asociația „Allgemeine Deutscher Neuphilologen-Verband", acesta omagiază personalitatea poetului român în alese cuvinte de recunoștință: «Am petrecut cu Eminescu — spune Tiktin — ore minunate în discuții filologice și filosofice și a fost o mare pierdere pentru mine cînd el a părăsit Iașul pentru a intra în redacția unui jurnal din București. El m-a inițiat în literatura română de la începuturile ei și prin el am cunoscut limba poporului, limbă a cărei importanță încă nu era apreciată pe atunci decît de puțini. Lecturile făcute împreună cu Eminescu și explicațiile pe care mi le-a dat cu această ocazie acest excelent cunoscător al limbii sale materne mi-au prilejuit o mulțime de constatări lexicografice, gramaticale, literare și istorice, pe care le-am înregistrat pe fișe» [8]. Este ușor de înțeles de ce plecarea lui Eminescu la București, în octombrie 1877, a însemnat pentru lexicograf «o mare pierdere».

Mărturiile lui H. Tiktin sînt importante dar, ca orice confesiune autobiografică, nu hotărîtoare în materie de știință. Acestea concordă însă cu stările de lucruri, la care se referă. Din cele peste două sute de cuvinte — titluri și expresii din glosarul lui Eminescu, numai cîteva nu figurează în lucrarea lui Tiktin, acestea avînd, în general, sensuri pentru care lexicograful nu a găsit exemplificări în monumentele de limbă românească și în operele scriitorilor români. Unele dintre cuvintele și expresiile incluse în glosarul lui Eminescu, care figurează și în dicționarul lui Tiktin, sînt ilustrate, cum se va vedea, cu texte din opera poetului. Multe din echivalentele germane ale cuvintelor românești, etimologiile din greacă și neogreacă, precum și sensurile unor cuvinte și expresii se întîlnesc atît în glosarul lui Eminescu, cît și în dicționarul lui Tiktin, uneori și în redactări foarte apropiate de cele ale poetului. Iată cîteva exemple:

«avan rău (de la neogr. avanis Verläumder» (Eminescu); «ngr. avanis — Verläumder» (Tiktin)

«anghinare Artischocke ngr. ankinara» (Eminescu); «Artischoke. Et. ngr. aghinara» (Tiktin)

«azimă, azimos ungesäuert (Eminescu); azimos ungesäuert Brod» (Tiktin)

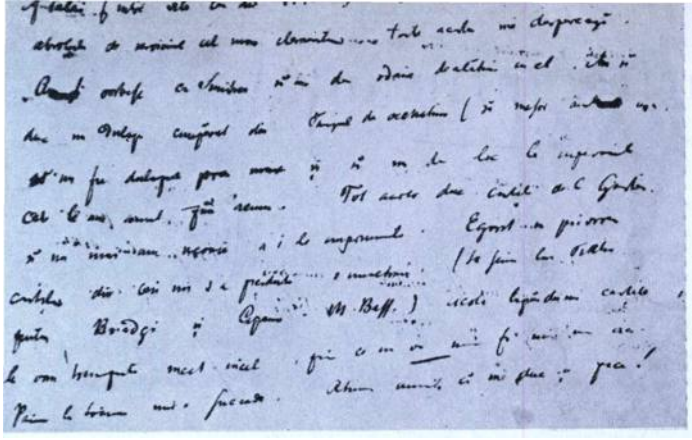
«bună-oară Z[um] B[eispiel]» (Eminescu); «Zum Beispel» (Tiktin)

«cărung grau vor Alter» (Eminescu); «grau (vor Alter)» (Tiktin).

Dacă în privința etimologiilor din greacă și neogreacă cei doi se întîlnesc prin natura lucrurilor, în cazul echivalențelor germane lexicograful avea libertatea, în mare măsură, să opteze pentru alte cuvinte și expresii. Tiktin îl privea însă pe Eminescu ca o autoritate în materie de limbă românească. Stă mărturie și faptul că invocă numele poetului și în alte lucrări ale sale. În studiul Der

[7] M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române, vol. II, de la 1880 pînă astăzi*, București, „Editura Științifică", 1969, pp. 296—300.

[8] I. Rizescu, *H. Tiktin. Omul și opera*, București, „Editura Științifică", 1971, p. 10.

Însemnare a lui M. Eminescu din manuscrisul 2255 (f. 303). Își propune să-i scrie lui Tiktin, cu rugămintea de a-i restitui cărțile lui Mihail G. Bolagi și Timotei Ciparlu (probabil, Romanische oder Macedonowalachische Sprachlehre — Viena 1813 — și, respectiv, Crestomație sau analecte literare — Blaj, 1858), utilizate de lexicograf la întocmirea dicționarului său. Referiri și la Moses Gaster, cărula îi împrumută vechi texte românești.

Vocalismus des Rumänischen, publicat în 1888, Tiktin arată că se întemeia pe informațiile deținute de la Eminescu nu numai în explicarea unor particularități de limbă din Moldova, ci și din Transilvania. «Ausser etwa in den schon Gebieten Siebenbürgens — scrie Tiktin —. Hier soll nach M. Eminescu's mündlichen Angabe»[9]. Studiul comparativ al glosarului eminescian și al întregului material adunat de H. Tiktin pentru dicționarul său va releva aspectele variate ale acestei colaborări, atît de rodnice, pe tărîm științific.

Eminescu introduce în glosar, după 1877, o serie de cuvinte și expresii, notate cu cerneală violetă, caracteristică epocii gazetăriei bucureștene. Sînt termeni din viața agrară și păstorească, pe care poetul îi înregistrează în continuarea textului vechi. Reținatenția: boitar, cosălău, ceir, delău, galiță, goron, hadă, hoară, sămădău, sbeg, stăvar, șlean, tărciug. Se cuvine reținută și expresia: stau strajă ca fata birăului. Aceste cuvinte și expresii se întîlnesc și în opera lui Ioan Slavici, care scrie înainte de 1880 Gura satului, Moara cu noroc și alte nuvele în care descrie satul transilvănean. Poetul face mențiune, în mai multe rînduri, că unele din aceste cuvinte și expresii circulau în Crișana și în Bucovina. Tot acestei epoci de completare a glosarului îi aparține și descrierea pustei — termen cu care și Slavici și Eminescu denumesc cîmpia arădană — din manuscrisul 2257, f. 371[10].

Există mărturii documentare care ne dau dreptul să susținem că el completează glosarul cu termeni din «șirieneasca» lui Slavici, tot cu scopul de a veni în sprijinul lui Tiktin. Lexicograful îi vizitează la București, în 1879, și Slavici îi înmînează o scrisoare de recomandare către V. Mangra, prietenul său din Arad. Eminescu și Slavici îl îndrumă pe H. Tiktin să studieze «limba și obiceiurile poporului român»[11] din ținuturile arădane și crișene.

Și prin glosarul său Eminescu se dovedește a fi un cunoscător profund al limbii române, așa cum îl știm din opera sa literară. Poetul înregistrează — cu unele sensuri pe care nu le întîlnim în lucrările lexicografice — un mare număr de omonimii cu circulație în provinciile românești, fapt care ilustrează aria cunoștințelor sale. Se desprinde și din glosar că poetului îi sînt familiare vechile texte de limbă, hrisoavele, cronicile, și-i place să aștearnă pe hîrtie ziceri și expresii populare. De un interes aparte sînt și explicațiile pe care le dă la unele cuvinte ca doină, hadă, humă, tărciug, ursoaică. «Un exemplu rar — scrie Eminescu în legătură cu cuvîntul humă — în care h latin a rămas intact în limba vorbită.» Glosarul îmbogățește lexicul eminescian — și acesta este lucrul cel mai important — cu un număr însemnat de cuvinte, îndeosebi din limba vie a poporului, pe care nu le găsim nicăieri în altă parte în opera poetului.

Publicăm în transcriere integrală glosarul eminescian din manuscrisul 2258 (ff. 1—20). Reproducem în note exemplificările lui H. Tiktin pentru cuvintele și expresiile din glosar întîlnite și în opera literară a lui Eminescu, spre a pune în lumină, și sub acest aspect, legăturile dintre lucrarea lexicografică a celui dintîi și opera poetului. Vom face exemplificări, din motive ușor de înțeles, numai pentru cuvintele și expresiile din glosar, care nu figurează în Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu, deși se întîlnesc în opera sa literară, precum și pentru cuvintele și expresiile din glosar, care se întîlnesc și în culegerile poetului din creația populară, deoarece acestea nu au fost luate în considerare la întocmirea Dicționarului limbii poetice... Vom stărui, în sfîrșit, asupra cuvintelor și expresiilor din glosar care ridică probleme speciale, cu implicații în istoria literară.

D. VATAMANIUC

---

[9] *„Zeitschrift für romanische Philclogie"*, XII. Band, Halle, 1888, p. 224. « Aproximativ cu excepția ținuturilor transilvănene. Aceasta o știm după comunicările verbale ale lui M. Eminescu. »

[10] Fragmentul a fost publicat de G. Călinescu în ediția nouă a exegezei sale eminesciene (*Opere. 12. Opera lui Mihai Eminescu* (1), [București], „Editura pentru literatură", 1969, p. 445.

[11] Scrisoarea lui I. Slavici către V. Mangra este datată: *București 24 nciembrie 1879*. I. Rizescu o reproduce în facsimil.

«...de acolo înrîurire, înrîurinţă»

A

[f. 1]

aducere-aminte subst. suvenire
amorţire
arşiţă Schwüle
avan [12] rău / de la neogr. avánis Verläumder avania avanízo, avanikós
avrame (prune avrámilon avramilià)
angaria ángaria clacă
aghiazmă (ngr. to [13] agiásma)
anghinare Artischoke i ankinára
aguridă + agurida die unreife Himbeere
aguridôzumon, to zama [14] de aguridă
agrişă (ágrios wild)
a agonisi agnízo
adiaforie [15] adiaforía Gleichgiltgkeit
azimă ázimos ungesäuert
îi asuda mustaţa er hatte die nässen Bartflaumen

B

[f. 2]

— *a îmbrobodi* a îmbrobcdi ceva, etwas in weiss machen
a-l îmbr[obcdi] jemanden hintergehen [16] fig[urat]
a se *îm-buiba*
bună-oară z[um] B[eispel]
a brodi brodeală [;] a o brodi
bouariu [17]
văcariu }
viţelariu }
guleşiu care împreună funcţiile de mai sus
boitariu cioban. Criş[ana]
baciu sămădău (cel care dă samă)

C

[f. 3]

cămara, cămări Kammer [18]
copilări-a cu cineva. Mit jemanden zusammen die Kindheit verbrigen[;] am copilărit amîndoi[;] *a se c[opilări]* Kindereien treiben[;] copilăresc kindlich[;] copilăros kindisch[;] copilărie Kindheit, Kinderei[;] *copilăroşie* Das Kindisch sein
călăuz Wegweiser[;] a călăuzi den Wegweiser
— *a cuvînta* (alt) sprachend besser *reden*[;] *blînd*
cuvîntător[,] frumos —, eine sehr schöne Verbindung[;] *de adevăr — cuvîntătorul*

chingă Riemen Tasche
canaf Knauf
cearceaf
cercevele
cercat

cărunt grau vor Alter
condeiu 1) Feder 2) Rechnung Posten
căpută Stiefelvorschuh[;] *a căputat* paar Stiefel vorschuhen. Este căputat cu soţie-sa, adecă — este a doa soţie a lui [19].
a încăpea räumlich ausreichend[;] *a-l* sau *a o* încăpea jemandem genug sein[;] de ex[emplu] nu-l încape lumea, casa [20][;]

---

[12] Se întîlneşte în două versuri din *Călin Nebunul* în care se arată că zmeul avea «sufletul avan» şi că într-o groapă ardea un «foc avan». (M. Eminescu, *Opere*, vol. VI, *Literatura populară*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. R., 1963, pp. 27, 28.)

[13] *to*, scris deasupra.

[14] Este folosit de Eminescu în *Călin Nebunul* sub forma *zamă* şi *zame* (*Opere, VI*, p. 28).

[15] G. Călinescu îl transcrie *adiafcrit* (*Opera lui Mihai Eminescu*, IV, Bucureşti, 1936, p. 242), lecţiune menţinută în toate ediţiile exegezei sale eminesciene.

[16] Scris deaspura; iniţial: *betrügen*, şters.

[17] Cuvintele care urmează la această literă sînt scrise cu cerneală violetă. Au fost introduse şi în *Dicţionar de rime*, [Bucureşti], Editura „Albatros", [1976], p. 661, deşi poetul le înregistrează în *glosar*, ca sinonimii şi nu pentru rimă. Stă mărturie şi explicaţia pe care o dă la *guleşiu*. Două cuvinte: *bouariu* şi *boitariu* sînt transcrise: *buariu* şi *boilariu*.

[18] H. Tiktin exemplifică cu versurile: «Ca în cămara ta să vin / Să te privesc de-aproape» (*Luceafărul*).

[19] *Este căputat cu scţie-sa, adecă — este a doa scţie a lui*, scris între rînduri, cu cerneală violetă.

[20] *d. ex. nu-l încape lumea, casa*, scris între rînduri, cu cerneală neagră.

încăpere [21] Raumlichkeit[;] încăpătoriu grossräumig (part. perf. *încăput*)
Cordun [22] Austria de la cordon de vite, de hotară.
Capul să trăiască, belele curg [23]
Cucoș — Hahn — Buckel[;] cocoșat buck-lig[;] cucoș de la pușcă [24], *cucoș* la porumb prăjit, *cucoș* la prune
a se cocoța, cocoțat pe un gard
cinel-cinel (ciumel-ciumel)
coraslă gerinnene Milch; a se corăsli gerinnen
în ziua I-ia vaca dă coraslă [25]
corăslit
Chiag, a închega
corman (la strungă)
coman (la casă)
chrisov [26]
chifteriță, conochifteriță și conopișteriță Maulwurfsgrille
cosalău fînaț
ceiru [27] un loc îngrădit, în care este imaș și apă unde se țin viteii.
ciurdă [28] de boi și porci
cioban cu înțeles în Criș[ana] și de bouariu.

D

[f. 4]

discuviința disaproba
dănui (de la danie) a dărui
dăinui bestehen
Domnul-Dumnezeu Herrgott
duios, duioșie zärtlich (și doios [29] de la

---

[21] H. Tiktin exemplifică cu versul: «Ne pună în încăperea aceluiași sicriu» *(O, mamă...)*

[22] Îl întîlnim cu sensul de aici, în două poezii populare din *Caietul ancnim*, păstrat în manuscrisele lui Eminescu: «Că puicuța-i loc diparte, / În Cordun în cea parte»; «Să ne scoatim pas de drum / Și să trecem în Cordun» (*Opere*, VI, pp. 669—670). Poetul popular numește *Cordun*, Bucovina anexată de Austria în 1775. Cuvîntul îl întîlnim cu sensul de graniță în poezia *Petri-Nctae*, îndreptată împotriva lui D. Petrino: «Te-ai strecurat pe la Cordun, sublime, / Să ne-asurzești cu versuri centipede» (*Opere*, V, p. 333). În manuscrisul 2259 (f. 237) găsim, în vecinătatea unor versuri în care se vorbește de «Haplea cel isteț din basm», o însemnare ce merită să rețină atenția: «Scrisori din *Ccrdcn*». Eminescu se gîndea probabil să intituleze astfel un ciclu de poezii sau proze.

[23] Eminescu introduce această «zicere» în replica a doi eroi din prozele sale, *Intîia sărutare*, scrisă în timpul studiilor universitare și [*La curtea cuccnului Vasile Creangă*], din perioada ieșeană. *Dicționarul limbii poetice* a lui Eminescu nu o înregistrează.

[24] «Cu pistoalele în mînă cu cucoșul tras». *(Geniu pustiu). Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* nu înregistrează cuvîntul cu acest sens.

[25] *în ziua I-ia vaca dă coraslă*, scris între rînduri, cu cerneală neagră.

[26] Cuvintele care urmează la această literă sînt scrise cu cerneală violetă: *ceiru, ciurdă* și *cioban* sînt trecute în spațiul din dreapta al paginii, sus, spațiu rezervat completărilor.

[27] Eminescu îl folosește în *Fata-n grădina de aur*, poemul său de inspirație populară: «*ceirii* / Din acea vale» și în balada *Dcncilă* din colecția sa de poezii populare: «Tu singură ia cheĭrul / Și-mi deschide ceirul» (*Opere*, VI, pp. 51, 283). Eminescu dă cuvîntului și un alt sens, diferit de cel din *glosar*, cum se vede din manuscrisul 2284 (f. 43), unde notează: «*cciru*, ciiriu: grădină de flori».

[28] Eminescu îl folosește în *Călin Nebunul*: «Și pe-o cîmpie goală el văzu de vite-o ciurdă»; îl întîlnim și în două poezii populare culese de poet: «Să îmble din ciurdă-n ciurdă»; «Și la umbra capului / Șade ciurda satului» (*Opere*, VI, pp. 45, 154, 181).

[29] H. Tiktin dă pentru acest cuvînt o explicare asemănătoare: «Die siebend. Form scheint von den stammbetonten Formen u. den begriffsverwandten *dcina, dor* beeinflusst» (II, p. 583). *(Forma transilvăneană pare să fie influențată de formele originale accentuate și de înrudirile noțiunii dcina, dor.)*

doliu — doină [30])
înduioşare (şire) — sit gerührt
dospire — a dospi aluatul
desag desákki Quersak
du-te unde a dus surdul roata şi mutul iapa [31]
dudău [32] buruiene mari
dulău cîne — *delău* un lan între două drumuri
damon [33] ein Erdwall auf einer oder auf beiden Seiten in Flusses um Überschwemunngen zu vermeiden [34]

E

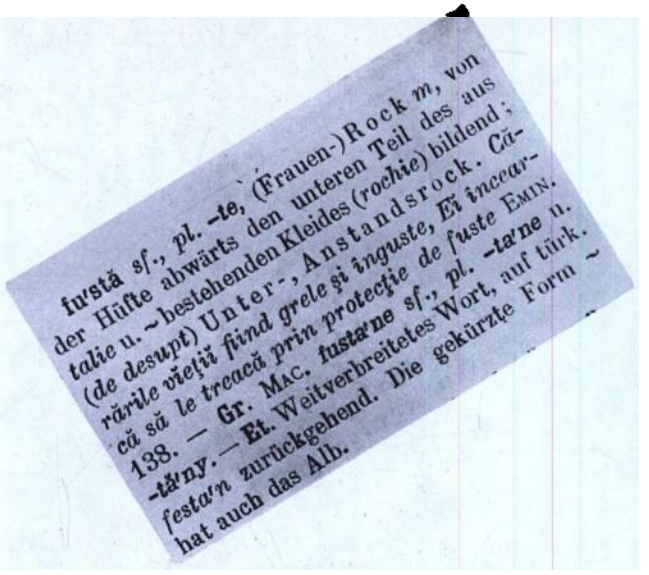
[f. 5]

epure / a cere [35] brînză de iepure. Unmögliches verlangen
eporniță Mold[ova] weibliches Schmipfwort von [;] iapă Stute

F

[f. 6]

finic Palme / funingine — furcă (agric.) Gabel (indescifrabil)

furculiță Essgabel[;] *fustă* [36] Weiberunterrock [37] auch allg.[meine] Rock ohne Leib.
barba-furculiță
faun [38] un sinonim cu *ermaphrodit* însă c-o însemnătate specială.
fața dealului [39] spre miazăzi, *dosul* spre miazănoapte.

G

[f. 7]

gospodăros zu Wirtschaftlichakeit geneigt. — *dăroşie*
giuruință promisiune
giur jur [40] (Umgebung)[;] de jur împrejur jemand um
în giur rundherum
guraliv [41][;] *ghebe* Wintermantel
a se gudura[;] *gudurătură* [;] *ghem* a se ghemui[;] a se face ghem.
ghib [42] sau ghîb Buckel[;] ghebos bucklig

---

[30] Îl întîlnim în opera lui Eminescu încă din poezia *De-aş avea* cu care debutează în 1866 în *„Familia"*. (« I-aş cînta doina, doiniţa »), ca apoi să-l reia în *Epigonii*, în caracterizarea lui V. Alecsandri (« Sau visînd doina tristă a voinicului de munte ») şi, mai tîrziu, în alte poezii, precum şi în titlul uneia dintre ele. Flăcăii din *Geniu pustiu* cîntă « din frunze cîte o doină adîncă şi plină de foc », iar Toma Nour din [*Basmul cel mai fantastic*...] cîntă, exilat în gheţurile siberiene, « calde doine de primăvară, doine de-a lui Bujor ». Cuvîntul se întîlneşte în foarte multe din poeziile populare culese de poet. Înstrăinarea de creaţia populară este pentru Eminescu, cum se desprinde din elegia *Trecut-au anii*, o pierdere ireparabilă: « Trecut-au anii ca nori lungi pe şesuri / Şi niciodată n-or să vie iară, / Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mişcară / Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri... ».

[31] Cuvintele care urmează la această literă sînt scrise cu cerneală violetă.

[32] În manuscris fără subliniere; îl întîlnim într-o poezie populară culeasă de Eminescu: « Frunză verde de dudău / Vai, sărman sufletul meu » (*Opere*, VI, p. 152).

[33] Lecţiune nesigură. Cuvîntul se foloseşte în această formă în Bucovina; în germană: *Damm*, dig, zăgaz. G. Călinescu îl transcrie *dimon* (*Opera lui Mihai Eminescu*, IV, Bucureşti, 1936, p. 242), lecţiune menţinută în toate ediţiile.

[34] « Un val de pămînt pe-o parte sau pe ambele părţi a apei pentru a evita inundaţiile ».

[35] *cere*, scris deasupra.

[36] H. Tiktin exemplifică cu versurile: « Iar cărările vieţii fiind grele şi înguste / Ei încearcă să le treacă prin protecţie de fuste » (*Scrisoarea II*).

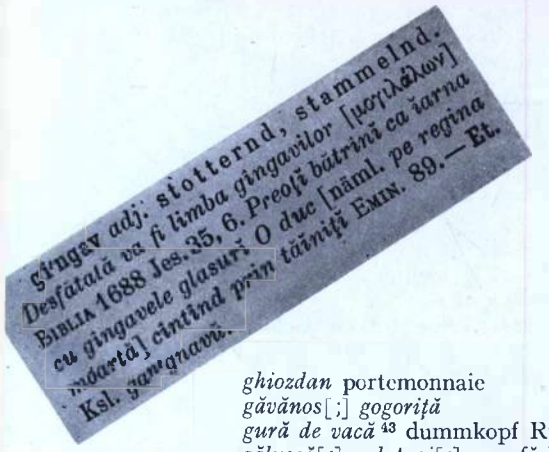
[37] Iniţial scris: Weiberrock; completat cu cuvîntul *unter*, scris deasupra.

[38] În manuscris: *faunn*.

[39] *faţa dealului* şi *dosul dealului*, cu explicaţiile respective sînt scrise cu cerneală violetă.

[40] *jur*, scris deasupra.

[41], [42] În manuscris fără subliniere.

ghiozdan portemonnaie
găvănos[;] *gogoriță*
gură de vacă [43] dummkopf Rindvieh
găluşcă[;] *galatuşi*[;] *garafă* Flasche
guşter [;] *gîngav* [44] a gîngăvi
gard a îngrădi[;] grapă — a grăpa
gras grăsuliu[;] *grăsun* fetter Kerl[;] *îngrăşare*
grosan Dickling[;] a se îngroşia dick werden
graur adj. grau auch Art der gleichnamigen Vogels[;] a da cu *ghiotura* [45]
gura unui rîu este locul unde un rîu ese din munți în şes, *gura văii* Wo ein Thal in eine Ebene mündet
galiță ori *hoară* Geflügel
gôron stejar Criş[ana] şi într-alte părți toți copacii vechi se numesc gôron.

H

[f. 8]

har[;] *hemeiu*[;] *a hemei* de cap; *hîrtop*
hop mare *(hop, hopuri)* Nebenfärte der Landstrasse in dem ein Wagen holpert[;] *hău* [46] (chaos)
hapure uri Pillen[;] *hapca* a lua cu hapca mit Gewalt nehmen vulgär Ausdruck
humă aschgraue Erdgattung oft statt der [indescifrabil] gebraucht wahrscheinlich etv. organisch [indescifrabil] weil es oft gegossen wurde [47]. Un exemplu rar în care h latin a rămas intact în limba vorbită [48]
hrentui hrentuit[;] *hrean* [49] Meerrettlich[;] ca viermele în hrean.
hram Kirchweihfest
halea; a merge *de-a halea* (= încet) neogr. agalia (Haide ha = agal'agalia) [50]
hatie în unghiul unde coteşte un rîu se face o iezătură de snopi de nuiele pentru a se feri ca rîul să [indescirfabil] triunghiul Bcv [Bucovina]
a hăti
hat hotar între ogoară Bcv [Bucovina]
hadă loc unde s-adună vitele pe lîngă fîntînă sau unde se culcă la amiază Criş[ana]
hală un om ce mîncă hălăos (*hapsin*, hămisit)

Î

[f. 9]

încuviința a aproba
îmbunătățit verbessert selten für [indescifrabil]
înstărire deas Reichwerden[;] *înstărit* reich
îndemn îndemnuri Beherzigung[;] *a îndemna*
întorn (înturnare) — *întorc întoarcere*
a îngădui lîngă sine neben sich leiden[;] *îngăduitor* nachsichtig
a însăila provisorisch nähen
a irosi vergenden[;] *iroseală*
încale încalte încai wenn schon neogr. ankalá kai

---

[43] Expresie reținută şi de H. Tiktin şi cu o explicație asemănătoare: «er weiss sich nicht auszudrücken» (II, p. 708).

[44] H. Tiktin exemplifică cu versurile: «Preoți bătrîni ca iarna cu gîngavele glasuri / O duc cîntînd prin tainiți şi pe sub negre bolți» *(Strigoii)*.

[45] Cuvintele care urmează la această literă sînt scrise cu cerneală violetă.

[46] H. Tiktin exemplifică cu un citat din *Făt Frumos din lacrimă*, pe care îl transcrie din *„Convorbiri literare"* (1870, p. 280): «Ochii ei două nopți turburi, gura ei un hău căscat».

[47] Textul german prezintă dificultăți de descifrare şi unele lecțiuni sînt nesigure; o descriere asemănătoare găsim şi în fragmentul de roman *[La curtea cucoanului Vasile Creangă]*, scris, cum ştim, în perioada ieşeană: «huma cenuşie şi umedă».

[48] *Un exemplu rar în care h. latin a rămas intact în limba vorbită*, completare, între rînduri, cu cerneală neagră.

[49] Îl întîlnim sub forma *herean* în *Predicația țiganilor*, din culegerea poetului de literatură populară: «În rădăcină resfirată / Cari rumanii îl numesc herean» *(Opere*, VI, p. 311).

[50] Cuvintele care urmează la această literă sînt scrise cu cerneală violetă.

J

[f. 10]

a juli, a se juli sinonim de la [51] *jupui*
jidovină o mică scursătură de apă ce se găseşte pînă şi-n culmea dealurilor[;] întrebuinţat în chrisoave.

L

[f. 11]

a lăcrima thränen
lapoviţă nasses Wetter (Regen u[nd] Schnee, Nasser Wintertag)

M

[f. 12]

mănos, mănoasă fruchtbar — *mănoşie* Fruchtbarkeit
mană [52] Der Honig auf den Baumblättern in heissen Sonnentagen *figürlich Segen*
muncel, cei presc[urtare] din munticel Berglein [indescifrabil]
nemernic
moină nasses Wetter (de la moale)
mazil (türk) neogr. mandzilis, mazulis) der Abgefertigte
mănică [53] (a o lua pe mînică) ital.-lat. neogr. + mánica
mănzată die junge Kuh ng. + mantdzata i
mărgăritariu ng + margaritári, to
marinar marináris, marineris
mărulă [54] ngr. maróli, to Lattich
mărturie martiriá
martur mártis
mascara [55], mascarale turc. negrec.
mascaralikia ta maskarás, o [indescifrabil], Hanswurst, Narr *maciuca (ital.)* [56] ngr. + mátza — matzúka
Mavrogheni Mavrogénis, o[;] Schwarzbart
Mavromali mavromállis, o[;] Schwerhörige
Mavromati mavromátis schwarzäugige [57] mavromuris mit einer schwarzen Schnauze
mavromustakos
mavromutzunos wie oben
mirişte [58] | inişte [59]
popuşoişte [60] | cănepişte [61]

N

[f. 13]

noră nurori Schwiegertochter
nici cât negrul sub unghie
nici un ban roşu keine rothen Gelder
nadă [62] adunarea de vietăţi salbatice; nădesc — acţiunea nadă

O

[f. 14]

ostenicios schwierig
odor — odoară Schatz
a se oţeli [63] oţelit
a se oţări [64], oţărit, oţăreală
a se opări, opărit, opăreală eine derb Hautentzündung; a opări, opărătură

---

[51] *la*, scris deasupra.

[52] În manuscris: *mannă*.

[53, 54] În manuscris: fără sublinieri.

[55] Îl întîlnim într-o poezie populară din colecţia poetului: « Rămăsei la o para / — Eşi afară mascara » (*Opere*, VI, p. 195).

[56] În manuscris subliniat cu trei linii, spre a marca originea romanică a cuvîntului.

[57] Cuvintele care urmează la această literă sînt scrise în spaţiul din dreapta al paginii, sus, cu aceeaşi grafie şi cerneală, fiind o continuare a *glosarului* şi nu o completare.

[58] Rimele sînt scrise în spaţiul din dreapta al paginii, în continuarea textului *glosarului*, cu altă grafie şi au fost introduse la o epocă ulterioară elaborării lui. Au fost introduse în *Dicţionar de rime*, Bucureşti, Editura „Albatros", 1976, p. 661.

[59] H. Tiktin exemplifică cu versul: « Vedeam valuri verzi de grîne, undoirea unei inişti » *(Scrisoarea II)*.

[60] Îl întîlnim sub forma *păpuşoi*, într-o poezie populară decupată de Eminescu din *„Foaia Societăţii pentru leteratura şi cultura română din Bucovina"* (Cernăuţi, 1867, pp. 305—306), şi se păstrează în manuscrisul 2260, împreună cu alte lipituri din publicaţiile vremii: « La moară la Dorohoi / Merge-un car cu patru boi / Încărcat cu păpuşoi (*Opere*, VI, p. 233). În *Dicţionar de rime*, *popuşoişte* este transcris *păpurişte*.

[61] Eminescu foloseşte în poeziile din tinereţe, cum am arătat (*Eminesciana*, *„Manuscriptum"*, nr. 1, 1977, pp. 177—178), şi forma *cînep.* :

« Viaţa se scurge ca murmura
Ce-o suflă-n crivăţ prin pustii,
Mă usc ca crucea pusă-n cînepii » *(Amiculul F. I.)*.

[62] Cuvîntul *nadă*, şi cele înrudite cu el, sînt scrise cu cerneală violetă.

[63] În manuscris *oţeli*, pentru *oţeţi*; *a se oţeli* [*oţeţi*] şi a se *oţărî* fără sublinieri.

[64] « Deodată ochii lui se oţărîră » *(Moartea Cezarei)*; îl întîlnim şi în basmul *Frumoasa lumii* sub forma *oţerit*. *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu* nu înregistrează cuvîntul.

P

[f. 15]

a petrece ţările[65] Länder durchwandern
prunc, pruncă — a prunci
purure, purure-fecioară[66] *purure-frumoasă* eine schöne u[nd] alte[67] Wort[s]verbindung
poliţă, policioară 1 Gesims 2 Wechsel
a podidit-o lacrimile
polonic grosser Schopflöffel la stînă
popărţac la car sub jug — *de rămîne jugu-n stavă*[68]
potricală unealtă în formă de semilună sau stea cu care se-nfiară oile la ureche scoţînd bucata din ea (şi-n forma unei dalte). P[otricala] se-ntrebuinţează şi la găuritul ciururilor[69] fig[urat] haină potricălată, adecă găurită
prag la uşă *prag* Unterleib [indescifrabil] mă doare-n prag.
Pune Doamne grijă gurei mele din Psalm[70].
paghină[71] Un loc mai mare între vii pe deal (dacă-i pe deal *livadă*)[72]
prunişte [cuvinte indescifrabile]
pinten v hatie
păcurar[73] nume comun pentru toţi îngrijitorii oilor.

[65] Expresia o găsim sub o formă asemănătoare într-o poezie populară de cătănie din culegerea poetului: «Să îmbli tu ţările / Ţările străinele» (*Opere*, VI, p. 210).

[66] H. Tiktin exemplifică cuvîntul *fecioară* cu versul: «Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară» (*Scrisoarea I*).

[67] *u. alte*, scris deasupra.

[68] Îl întîlnim într-o poezie populară din culegerea lui Eminescu în care se descriu fapte de haiducie din Transilvania: «Eu mersei la stavă-n luncă / Ş-alesei mînzul mai mare... / Şi mînai caii în Ardel» (*Opere*, VI, p. 230).

[69] Lecţiune nesigură.

[70] Cuvintele care urmează la această literă sînt scrise cu cerneală violetă.

[71] În continuare: *cosălău, prunişte*, şterse.

[72] H. Tiktin exemplifică cuvîntul *paghină (padină)* cu un citat din *Fata de birău*, comedia lui Ioan Slavici: «Am pus pomi pe marginea paghinei sateşti». Piesa lui Ioan Slavici este transcrisă de Eminescu şi trimisă *„Convorbirilor literare"*, de unde transcrie şi H. Tiktin citatul său.

[73] Îl întîlnim, cu acest sens, într-o strigătură şi o poezie populară de protest social din culegerea lui Eminescu, în care se descriu stări de lucruri din Imperiul austro-ungar: «Începui tare-a striga / Nime nu mă auzea / Numai mîndrul păcurariu» (*Opere*, VI, p. 238).

R

[f. 16]

a răzbuna negurile Die Nebel zerstreuen *Vremea*
se răzbună Das Wetter wird heiter
a riura (riurează) a curge[;] de acolo *înriurire, înriurinţă* Einfluss
a răsufla, apă *răsuflată*[,] termen *răsuflat*, vin *răsuflat*
răşină + reţzini (aratzini)
rufă rúha
răzor[74] orice despărţire în plantaţiuni, între vii, calea între straturi, cărarea în [indescifrabil] căile cele drepte.

S

[f. 17]

sporiu sporire, spornic, spornicie
statut apă statută, deosebit de stătătoare stehendes und gestandenes Wasser[;] fată *stătută* Alte Jungfer
a se sparge spuind la minciuni. *La spartul tîrgului* Zum Schluss des Marktes — auch zum Schluss [indescifrabil] ein allgemeinen [indescifrabil] erregenden oder revolutionären Ereignissen (bildlich)[75]
salitră[76] *şi silitră* salinitri[77]
stau strajă ca fata birăului[78]
şilean sau *şlean* o bucată de vie între răzoare identic cu pogon de vie moldov[enesc]
sbeg o grupă deasă de pomi mici d[e]

[74] *răzor* şi explicaţiile, scrise cu cerneală violetă.

[75] Textul german greu descifrabil, cu lecţiuni nesigure.

[76] Eminescu îl foloseşte în fragmentul de roman [*La curtea cuconului Vasile Creangă*], scris, cum am arătat, în epoca ieşeană: «se aşează pe grunzii pămîntului o salitră albă şi strălucitoare ca bruma». *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu* nu înregistrează cuvîntul.

[77] Cuvintele care urmează la această literă sînt scrise cu cerneală violetă.

[78] Îl întîlnim în două strigături din culegerea lui Eminescu, una aşternută pe hîrtie la Viena, cînd transcrie *Fata de birău*, comedia lui Ioan Slavici, şi alta în epoca ieşeană, auzită probabil de la Miron Pompiliu, originar din Transilvania, cu care stă în gazdă la Şcoala Normală din Iaşi. Exemplificăm cu versuri din prima strigătură: «Pe uliţa cea domnească / Este-o albă de nevastă / Vrea birăul s-o iubească» (*Opere*, VI, p. 247).

201.117
Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

ex[emplu] sbeg de porumbrele Criș[ana]
stăvariu îngrijitor de cai, herghelegiu al satului — stavă [79] — herghelia sătenilor Cr[işana]

T

[f. 18]

timpuriu
temelie themelion — to der Grund
trișcă [80]
toloacă identic cu imaș
tărciug traistă de piele de miel [81] cu păru-n afară a păcurarului.
traistă sau *straiță*
ursoaică o bucată de mămăligă rotundă înăuntru cu brînză prăjită pe cărbuni.
ursoaică în podul casei [82] locul de întrunire a hornurilor de la sobele duor odăi; prin desprinderea de cîteva cărămizi se face curățirea hornului.

V

[f. 20]

viitorie Zukunftigkeit
a via [83] leben (alt) viează lebt
a văpsi vopsi váfso vápto vápsimon = *văpseaua*

de vreme că (ce) weil
devreme[,] devremior frühzeitig
vale [84] Thal — oder auch ofters [85] Fluss aber in kleines [86] ein [87] Flussthal

Z

[f. 20 v]

Zeghe [88] Zaghia [cuvinte indescifrabile] von feiner Wolle

[79] Îl întîlnim într-o poezie populară din culegerea poetului notată în epoca ieșeană și auzită, probabil, de la Miron Pompiliu: «Mă mînă mama la muncă / Eu mersei la stavă-n luncă» (*Opere*, VI, p. 230).

[80] Cuvintele care urmează la această literă sînt scrise cu cerneală violetă.

[81] *de piele de miel*, scris deasupra.

[82] *în podul casei*, scris deasupra.

[83] Îl întîlnim, sub forma *viu*, într-o irmoasă, copiată de Eminescu în manuscrisul 2308 din anii 1877–1878: «A ta lipsire rău mă usucă / Păcat de mine să viu în chinuri» (*Opere*, VI, p. 449).

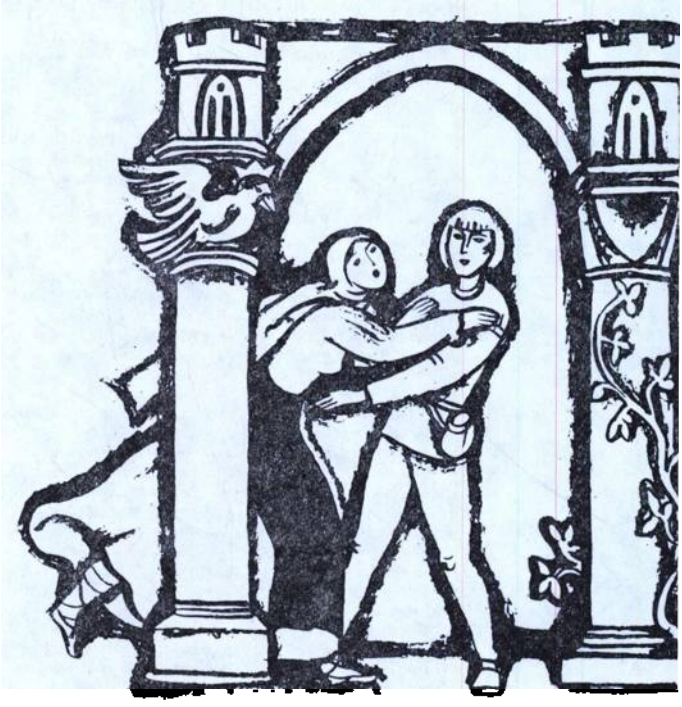
[84] *vale* și explicația în germană, sînt scrise cu cerneală violetă; explicația în germană amintește de *Scrisoarea III*, contemporană cu aceste completări ale *glosarului*: «De din vale de Rovine / Grăim, Doamnă, către tine... / Să-mi trimiți prin cineva / Ce-i mai mîndru-n valea Ta».

[85] *ofters*, scris deasupra.

[86] *aber in kleines*, scris deasupra.

[87] Ar fi trebuit șters, după completarea de mai înainte.

[88] Cuvîntul și explicația în germană sînt scrise la mijlocul paginei, cu cerneală neagră. Partea de sus a paginii este ocupată de poezia [*De-a născoci noui ipoteze...*]. A fost publicată de G. Călinescu (*Opera lui Mihai Eminescu*, II, București, „Fundația pentru literatură și artă", 1935, p. 294) și pare să fie o traducere.

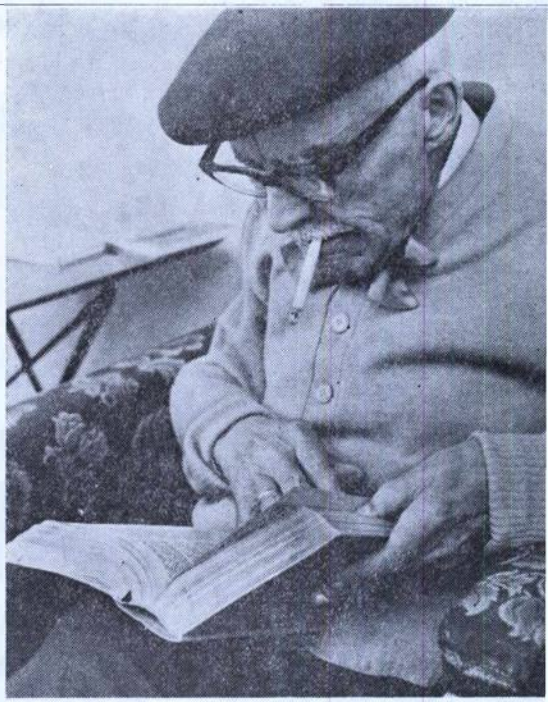

Desen de Anastase Demian.

T. Arghezi la Geneva — august, 1964. (Fotografiat de Mitzura Arghezi.)

POVESTEA VORBEI

Tudor ARGHEZI

ÎN DOSARELE CU TEXTE ÎNCĂ NEPUblicate ale arhivei argheziene, se află și aceste pagini scrise, după cum atestă data, la 19 martie 1956.

Tudor Arghezi locuia încă în Mărțișor. În biblioteca lui din camera de lucru se găseau două rafturi cu dicționare, unele groase, precum cel latin-român și cel de greacă veche. Alături de *Larousse*, îmbrăcat în piele vișinie și foarte vechi, nelipsit de pe masa de lucru, se înghesuiau permanent tot felul de dicționare. Exista unul și în limba esperanto.

Acest «raport neînaintat», cum notează T. Arghezi, cu creionul roșu, pe colțul primei pagini, raport referitor la *Dicționarul limbii române contemporane*, a rămas netrimis la Academie. Ce l-a determinat să-l lase în sertarul biroului, nu vom ști niciodată...

Mitzura ARGHEZI

«Limbă, om și pămînt...»

După lectura celor 113 pagini de copii de rapoarte primite relativ la primul volum al *Dicționarului Limbii Române Contimporane* îmi permit să fac următoarele observații:

1) Serviciului de copiat al Academiei, compus exclusiv din persoane feminine, i se impune o prea grea muncă față de scopul urmărit, de a documenta, aproape instantaneu și poate că inutil cu cîte 113 pagini, pe fiecare membru din cei aproape 200 cîți sînt, fie că asemenea literatură este distribuită tuturora sau numai celor mai intim interesați, prin specialitate, de problemele de limbă.

Dată fiind universalitatea colaborărilor la care face apel un dicționar, bănuiesc că distribuirea copiilor e generală. În acest caz cantitatea de vreo 20.000 de foi de hîrtie irosită, întrece cu mult, pentru simpla plăcere de duel, volumul paginilor dicționarului propriu-zis.

2) Poate că n-ar fi inutil să se reglementeze spațiul material pe care trebuie să-l ocupe un raport scris.

Se presupune că dacă în presa de comentarii și critică sînt tolerate de multe ori articole, penibil de citit, peste măsură de lungi, academicienii cunosc și aplică eleganța concentrării și a sintezei, mai ales cînd sînt de profesie scriitori.

3) Nu cred că orice cuvînt e obligatoriu să facă parte din dicționar, mai ales cuvintele neuzuale subt cuvînt că sînt contimporane. Contemporaneitatea de altfel nu aparține precis unui moment și reprezintă o noțiune elastică și difuză.

E cunoscut cazul intelectual al unui fost profesor de universitate, exercitînd în epoca precedentă autoritatea de dictator al culturii românești și pe care dimensiunea cuvintelor îl nemulțumea. Lungindu-le, acest bărbat învățat era sigur că sensul se exprimă mai întreg dacă se adaogă la 4 silabe încă două. Fiind contimporan și presa literară plină de contribuția lui științifico-literară, dicționarul ar fi obligat, ca să fie exagerat de scrupulos și..., să înregistreze și să explice cuvinte de calitate dubioasă, dovezi mai degrabă de patologie verbală. Un exemplu: cuvîntul «creativitate» de care se dispensează orice profesor, orator sau scriitor.

Academician Profesor Al. Rosetti afirmă într-o plachetă apărută recent că limba românească vorbită are 43.000 de cuvinte (din care 30 la sută neologisme). Dacă ne gîndim că toată opera lui Racine cuprinde, bob numărat, după statistica literară franțuzească numai 2.000 de cuvinte, se vede că în scris, necum în vorbire, nu e nevoie de vocabularul de umplutură.

4) Definițiile nu pot fi decît aproximative. În bună parte, cuvintele din dicționare sînt osemintele limbii vorbite și ele capătă viață, nuanță și un sens anumit, variabil, din vecinătățile lor imediate sau prin zigzag, influențate unele printr-altele ca în picturi culorile alăturate și de reper. De aceea și circulă în peisajul literar cuvinte imponderabile, ca *artă*, *meșteșug*, *talent*, *vocație*, *măestrie*, *stil* etc.

Se poate să afirmi că o definiție e mai bună sau mai puțin bună, se poate percepe o gradare și calificativul e mai lesnicios decît înlocuirea definiției cu alta proprie. De obicei, critica lucrurilor susceptibile de o exactitate riguroasă știe să fie prudentă.

Trebuie lăsată sarcina, mi-aș permite să spun geologică, a definiției, savanților, care au albit săpînd în rocile limbii și se văd, după o viață trăită în adîncuri, fără gloria povestitorului și cu satisfacții numai de laborator, luați în derîdere chiar în aula Academiei, unde colegii sînt obligați de o etică, măcar în aspecte consimțită, să se respecte.

Colaborarea scriitorilor cu bărbații de știință este însă și chiar de aceea bine venită, ei ajutîndu-i pe aceștia, ca meseriași calificați, atunci cînd e nevoie, să stilizeze expresia și să o facă, poate, mai literară.

5) Nimeni nu e proprietarul limbii românești afară de popor. Nici filologul nici scriitorul nu-și poate aroga drepturi medievale și de imperialism asupra ei. Ea depășește și știința și literatura. Cel ce ar putea să se joace cu ea și să ia în bătaie de joc plugarii, insultă și pe ceilalți, pe aceia care i-au îngropat sămînța adînc și au făcut să-i dea spicul sus. Limbă, om și pămînt fac o unitate solidară și un singur sentiment.

T. ARGHEZI

19 martie 1956.

POVESTEA VORBEI

Camil PETRESCU

Camil Petrescu — desen de Camil Ressu.

O MICROANTOLOGIE DE CÎNTECE POPULARE

CAMIL PETRESCU A MANIFESTAT ÎNTOTdeauna un interes deosebit pentru problemele limbii literare. Este bine cunoscut articolul său *Limba literară*, publicat în anul 1924 și republicat mai tîrziu în volumul *Teze și antiteze*, în care autorul își expune limpede punctul de vedere: adecvarea totală a expresiei literare la obiect. Cuvîntul trebuie să sugereze cu precizie conținutul noțiunii, înțelesul ei deplin. Astfel, în articolul menționat, scriitorul afirma: «**Nu există abuz de neologisme și, firește, de arhaisme, atunci cînd fiecare cuvînt e propriu întrebuințat**». Considerînd că limba literară nu este prin ea însăși artistică, respinge împărțirea ei în «poetică» și «prozaică», după cum ia atitudine și împotriva unor concepții rigid conservatoare, conform cărora utilizarea cuvintelor neaoșe (îndeosebi arhaisme și provincialisme) trebuie făcută pe scară întinsă în literatură. Camil Petrescu susține că limba ca mijloc de expresie este un simplu instrument. Calitățile ce i se pot pretinde sînt cele adecvate scopului: *corectitudine gramaticală, flexibilitate sintactică și precizie.*

Pornind de la ideea că opera literară trebuie să păstreze înainte de orice un contact originar cu viața, spre a reconstitui realitatea, el cere scriitorului să fie sincer pînă la confesiune, să istorisească «**net, la întîmplare, totul, ca într-un proces-verbal**». Oglindirea esenței vieții, sensul ei îl interesează în primul rînd, într-o operă literară. Modalitatea de prezentare a ideilor, a materialului faptic o definește într-un dialog trecut în notă la *Patul lui Procust*: «**Un scriitor este un om care exprimă în scris cu liminară sinceritate ceea ce a gîndit, ceea ce i s-a întîmplat în viața lui și a celor pe care i-a cunoscut, sau chiar obiectele neînsufletite**». Pledînd pentru *autenticitate* în creația literară, Camil Petrescu alunecă însă uneori în exagerări, susținînd că «**stilul frumos e opus artei ... E ca dicțiunea în teatru, ca scrisul caligrafic în știință**».

Urmărind cu pasiune relevarea adevărului în opera de artă, Camil Petrescu prețuiește *Amintirile colonelului Lăcusteanu* (1933) tocmai pentru că descoperă în ele însușiri corespunzătoare vederilor sale despre limba și stilul creației literare. Originalitatea acestor memorii constă în aceea că aduc **«un ce propriu ca savoarea frustă a cîntecului poporan, față de o poezie populară corectată de Alecsandri»**. De fapt, acesta este și dezideratul estetic pe care scriitorul îl formulase în repetate rînduri. Ar trebui totuși menționat că între concepțiile și practica sa scriitoricească au existat uneori deosebiri.

Dacă, teoretic, el este împotriva scrisului frumos, în creația literară a depus întotdeauna mari eforturi pentru realizarea unei arte superioare și sub acest raport.

Unele manuscrise rămase de la Camil Petrescu conțin prețioase reflecții asupra problemelor limbii literare, iar variantele și șpalții romanelor și piesele sale de teatru demonstrează evident munca îndîrjită cu cuvîntul, autorul făcînd corecturi pînă în ultimele faze tipografice. Se conturează astfel mai precis concepția scriitorului în acest sens. Iată, bunăoară, într-un dosar, pe coperta căruia este notat: *Glosar tehnic al limbii literare. Memento (ca să fie prezentă bogăția limbii)*, găsim o însemnare ce sună ca o definiție proprie: **«Limba literară din expresia concretă este pur și simplu echivalentă cu limba scrisă, care, după mine, nu e „limbă literară" adevărată, ci un mod artificial de poză intelectuală cu grade felurite (de la țărani: doresc ca mica mea epistolie... la gazetarul comod și sigur de el, la scriitorul pompos și căutat...). Cu alte cuvinte, limba literară, în înțelesul actual, trebuie disociată de ideea de artă, ea fiind un produs artificial.**

Teza mea este că adevărata limbă literară nu e cea scrisă, ci cea vorbită de popor (cînd nu pozează nici omul din popor), că ea este perenă, îmbogățindu-se doar periferic, lepădînd frunze la fel. Limba literară de la 1848 este limba poporului, nu a scriitorului. Mioriția este într-o limbă literară modificată într-un ceas fericit de Alecsandri, cel mai bun cunoscător al limbii românești a vremii lui (dar în poezii, unde ades poza, ci în povestiri și scrisori, în dialogul pieselor mai ales), pe cînd gazetele, Bolliac sau alții nu au scris o limbă literară».[1]

[1] Vezi: Al. Bojin, *Studii de stil și limbă literară*, Editura didactică și pedagogică, p. 194.

În continuare la acest comentariu din manuscrisul menționat, Camil Petrescu arată că nu în cronicari trebuie să căutăm adevărata limbă literară, **«chiar dacă Eminescu a numit-o un fagure de miere, cu titlul hotărîtor, ci în limba actuală a poporului, care e și limba de atunci ușor modificată (mai puțin neologismele necesare), căci limba actuală nu e actuală în sens incidental, ci actuală în sensul că e „perenă"»**.

În același manuscris, datînd din 1954, se găsesc și unele indicații suplimentare față de notele laconice publicate de autor cu decenii în urmă cu privire la stil. El recunoaște totuși că problema limbii literare nu poate fi eludată, dar o ia în considerare numai în poezia lirică și îndeosebi în narațiunea lirică. **«Căci farmecul limbii zis literare — afirmă Camil Petrescu în acest document — nu poate fi tăgăduit, cu condiția ca limba să nu devină un scop în sine, ci să rămînă un auxiliar al creației artistice. Virtuozitatea și performanța în domeniul limbii literare nu pot duce dincolo de un ajutor tehnic dat creatorului adevărat. Poezia rămîne iremediabil de domeniul esteticului, al farmecului, al colofiliei, fără să atingă decît în mod incidental valoarea de creație artistică. Romancierul folosește, dacă e instruit și abil, limba literară făurită de poeți, ca să-și înfrumusețeze opera dacă socotește necesar. Romanul lui G. Călinescu** (Bietul Ioanide — n. n.) **este încă o pildă că această limbă literară nu este indispensabilă creației epice»**. Recunoscînd că se numără printre cei ce gustă mai puțin stilul frumos, el socotește **«foarte necesar sprijinul imaginilor concrete, al comparațiilor îndeosebi, cu condiția să nu se cadă într-un vulgar imagism, adică să nu fie aglomerate imaginile, ca un scop în sine. Se ajunge la un penibil baroc expresiv, de decadență... după cum cultul limbii însuși este un semn de decadență.»**

Manuscrisul intitulat *Glosar tehnic al limbii române*, conține numeroase alte considerații interesante și edificatoare asupra concepției lui Camil Petrescu despre problemele limbii literare: **«Cu totul diferit, decît în operele cu subiect actual, se pune problema pentru romanul și piesa istorică. Aci, scriitorul nu are decît experiența indirectă a obiectului. Oricum, el face opera de reconstituire, fie și reconstituire concretă.**

În mod firesc el folosește la prima redactare un limbaj propriu, curent, încărcat de neologisme și în genere termeni noi, care urmează să fie traduși în limba epocii. (De aci necesitatea acestui glosar.)

Gh. Călinescu și-a putut scrie romanul Bietul Ioanide într-un soiu de volapük, o limbă în genere

creată de el căci era vorba de un roman contemporan. Scriindu-l atît de direct, el a aplicat teza articolului meu din 1924, urmărind doar adecvarea expresiei. N-a urmărit decît să-şi exprime cu precizie gîndirea şi a izbutit admirabil. Cititorul îl urmăreşte traducîndu-l pas cu pas, ca dintr-o limbă străină, fără să piardă din interesul viu al personajelor. Ar fi de observat totuşi că i se pot aduce reproşuri destul de grave:

a) Astfel, dacă îi e îngăduit naratorului să aibă o limbă proprie, nu mai poate fi îngăduit să folosească această limbă a naratorului în loc de cea proprie lor. b) Sînt prea multe neglijenţe gramaticale (Aci, în loc de articolul din 1924, se apropie de recomandaţiile făcute de narator D-nei T... în nota primă din Patul lui Procust, unde i se arată că în genere creaţia epică se poate dispensa chiar de gramatică). Avantajul acestor „neglijenţe" este că romancierul s-a putut concentra asupra preciziei expresiei şi încă şi mai important nu s-a surmenat cu dificultăţi subsidiare, adică nu a cunoscut teribila muncă cerută, subt acest aspect, de Un om între oameni.»

Opinînd asupra *Glosarului* în discuţie, scriitorul precizează: «Rolul acestui glosar este să constituite un exerciţiu analog „solfegierilor" pe care le execută zilnic un muzician care munceşte zilnic ca să-şi facă mîna, ca să şi-o menţină.

Cuvîntul vine mai uşor prin asociaţie sinonimă, cînd te joci.

1) Întocmai ca şi orice dicţionar de rime, un asemenea glosar nu poate folosi direct. Ar fi fabulos ca publicîndu-se o asemenea colecţie, munca romancierului să devină atît de uşoară, atît de mecanică, încît să poată deveni creator oricine îl cumpără din librărie.

2) Vînătoarea după cuvinte, transcrierea lor, „pritocirea" lor succesivă, duc la o îmbogăţire a expresiei, la o oarecare promptitudine a ei, la un spor tehnic.

3) Lectura din cînd în cînd a glosarului în afară de un farmec specific — sporeşte de asemenea îndemînarea. Se obţine un soi de educare în acest domeniu.

4) Uneori această lectură dă sugestii pentru asociaţii de termeni, pentru îmbogăţiri sporadice a textului, odată redactat. În definitiv nu e recomandabilă „traducerea" numai a textului primar al romanului istoric, ci şi a oricărui text redactat în grabă. Este de recomandat acest exerciţiu romancierilor a căror creaţie se realizează arborescent prin amplificări organice şi ameliorări succesive lateral şi longitudinal. (Aşa cum e cazul celui care scrie aceste rînduri.)

19 febr[uarie] 1954 C. P.

P. S. Căci sînt şi scriitori care scriu după tehnica tricotajului. Cu ultimul cuvînt au încheiat cartea.

P. S. P. Dacă o masă bună e şi frumoasă pe deasupra nu strică. Nici dacă un savant e un om bine îmbrăcat. Creaţia de ce să se lipsească de un farmec ajutător. Firește, numai să nu se facă negustorie artistică cu acest procedeu.

C. P.».

Însemnările de mai sus, fără să unilateralizeze noţiunea de limbă literară, dovedesc supleţea, modernitatea teoreticianului şi cea de artist al cuvîntului care a fost Camil Petrescu. În continuare, scriitorul explică: «Practic vorbind, un glosar e inutilizabil direct. În decurs de ani, cînd am avut vechiul glosar, acum pierdut, la romanele vechi nu l-am folosit nici măcar pentru 20 de cuvinte la o mie de pagini, căci îţi trebuie prea multă răbdare ca să întrerupi scrisul şi să cauţi cuvîntul potrivit greu de găsit, oricare ar fi sistemul colecţiei (tocmai el fiind şi aici o chestiune de noroc). El vine nesfîrşit mai uşor spontan, în asociaţie cu contextul. E însă o armă bună împotriva tendinţei spre simplificare familiară a limbii care e înnăscută firii scriitorului. E un memento al bogăţiei limbii şi (aşa cum am mai spus), un bun exerciţiu, măcar de cîteva ori pe an parcurs în fugă şi chiar folosite unele sugestii asociative. Problema care se pune e să nu fie prea încărcat căci astfel e greu de consultat. Dacă ai şti că e aproape complet, ar avea avantajul că ai scris mai puţin crispat, mai puţin iritat de aparenta sărăcie a scrisului spontan, ştiind că ai un bun mijloc de versificare, liniştitor».

Dacă altădată Camil Petrescu ignora valoarea creaţiei populare, cu timpul a înţeles şi a preţuit în mare măsură resursele spirituale şi artistice ale folclorului. Faptul devine evident odată cu editarea romanului *Un om între oameni*, unde capitolele consacrate vieţii satului sînt elaborate pe baza unui adînc studiu al vieţii ţăranilor de la jumătatea veacului trecut, prin consultarea unor documente de epocă, precum şi a producţiei literare populare.

Pentru reconstituirea atmosferei şi a vieţii satului, scriitorul a folosit, desigur, scenele trăite în anii petrecuţi pînă la 7—8 ani — la Dobroeşti şi Pantelimon — înainte de întîiul război mondial. Acolo a cunoscut oameni şi întîmplări care reapar aidoma în roman, ca, de pildă, replica literară a lui Gaman, pe numele lui adevărat Lixandru, foarte bine cunoscut de Camil Petrescu. «Aceasta

este sursa principală», precizează dealtfel autorul. În perioada redactării romanului *Un om între oameni*, Camil Petrescu s-a dedicat studierii atente a poeziei populare, care a devenit pentru el o sursă considerabilă de adevăr, de îmbogățire a vieții: «**Literatura populară românească — *doinele*, *cîntecul popular* — este o bogăție de neînchipuit — afirma scriitorul. Problema care se pune: de unde această bogăție? Poporul, care a creat această literatură, numai el putea s-o hrănească, s-o realizeze în plenitudine. Această literatură nu se putea naște din abstract, din ploaie sau din zile de soare. Ea s-a născut dintr-o suferință și patimă milenară, din sufletul unui popor. Acest suflet trebuia să apară undeva. De aceea, eu am făcut calea inversă: o deducție — cum o numesc eu, în preocupările mele ideologice — concretă, și am trecut de la poezia populară la sufletul care a creat-o. Acestea au fost, în parte, sursele pe care le-am avut în ceea ce privește viața satului**». Dezvoltînd ideea, în același glosar, Camil Petrescu sublinia: «**A concepe satul fără această poezie este o viziune naturalistă, obtuză și în fond falsă, cum falsă este și cealaltă viziune, cea idilică. Poezia populară autentică are un gust amar și o tărie de vin care exclud și naturalismul și idilismul. În cazul de față era vorba, firește, de o inducție concretă, de la un om care iubește pătimaș poezia, cîntecul popular, la creatorii înșiși ai acestei poezii și cîntec. Este o inducție tot așa de firească ca și aceea care te face să deduci, din rotocoalele de fum ieșite pe coș, existența unei vetre cu văpăi și jăratec**».

Camil Petrescu explică, practic, cum a procedat pentru cunoașterea producțiilor folclorice: «**Firește, am consultat toate izvoarele, am audiat la discoteca Institutului de folclor, extrem de interesantă, dar ceea ce vream depășea acest stadiu. Am fost nevoit să formulez eu singur teoria „creației continue" în poezia populară, în termeni proprii. E de presupus că toate cîntecele poporului de astăzi sînt cîntece vechi în continuă transformare, așa cum în continuă transformare este existența unei familii ai cărei ascendenți marg înapoi filogenetic pînă la apariția vieții pe pămînt. În ontogeneza cîntecului popular este chiar filogeneza lui**».

Printre numeroasele însemnări rămase de la Camil Petrescu din epoca de elaborare a romanului *Un om între oameni*, figurează trei caiete intitulate: *Muzica I*, *Muzica II* și *Muzica III*, în care scriitorul a notat cu fidelitate cîntecele sau crîmpeie din cîntecele audiate la discoteca Institutului de folclor. Ele reflectă unul din cele mai interesante aspecte ale muncii de studiere și cercetare întreprinse de Camil Petrescu pentru a cunoaște, prin intermediul cîntecului popular, sufletul poporului, al autorului colectiv al acestor producții anonime «continui». Deși în roman este înfățișată viața satului din Muntenia, Camil Petrescu a lărgit aria investigării folclorice audiind cu mare interes cîntece din toate colțurile țării, executate nu numai de interpreți cunoscuți publicului, ci mai ales de unii cîntăreți locali. Aceasta, pentru a asigura o cît mai puternică notă de *autenticitate* și a sublinia astfel specificitatea vieții satului din părțile Argeșului. Multe din aceste transcrieri reflectă interesul scriitorului de a nota pronunția locală, indicînd deseori și vocalele mai accentuate prin sublinierea acestora sau prin repetarea lor în scris, în concordanță cu melodia respectivă.

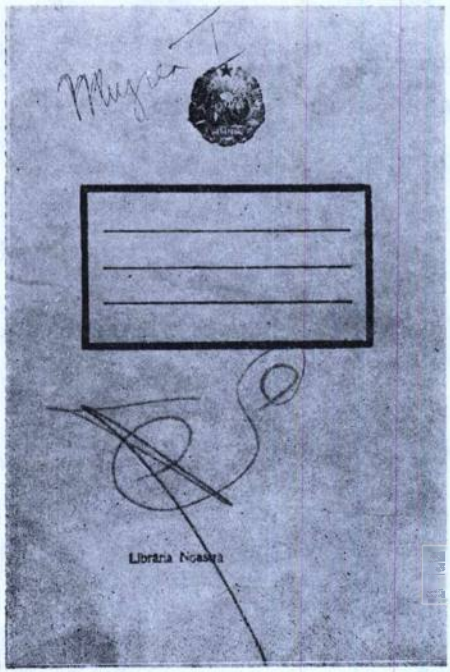
În multe locuri în caietele respective, Camil Petrescu însoțește textele transcrise de comentarii despre doină, despre cîntecul popular, despre creația folclorică în genere. La cele mai multe texte este menționat numele interpretului, sînt făcute aprecieri asupra calității execuției sau însemnări asupra locului sau regiunii din care sînt înregistrate. Pe de altă parte, scriitorul nu face numai un studiu asupra sufletului poporului prin intermediul cîntecului, ci și asupra limbii, redînd în paginile caietelor mai multe versiuni, pentru a decide în final pe care dintre acestea o poate prelua și introduce în carte. Adeseori sînt indicate în note însoțitoare și instrumentele la care sînt executate aceste cîntece.

Două precizări sînt necesare în legătură cu folosirea versurilor populare în roman. În forma inițială și chiar în variante[2], textul manuscris nu conține aceste crîmpeie de cîntece. Introducerea lor la capitolele despre viața satului a avut loc într-o fază mai tîrzie.

În al doilea rînd, o comparație a textelor, din caietele menționate cu cele din roman, demonstrează intenția legitimă a autorului de a *munteniza* limba acestor cîntece, pentru întărirea caracterului autentic al scenelor de viață din satele argeșene. Se știe că în perioada de finisare a cărții, după cum o dovedesc șpaltii lucrării, Camil Petrescu a desfășurat o intensă muncă de «a traduce» romanul în limba epocii cînd se desfășoară acțiunea. Dar «traducerea» nu s-a făcut numai pentru limbajul personajelor din București sau din Ardeal, pe categorii sociale, temperamente, grad de cultură, localități etc., ci și pentru eroii din mediul rural, ale căror particularități fonetice

---

[2] Dispunem de manuscrisul capitolelor respective din romanul *Un om între oameni*, în care apar cîntecele populare.

Coperta caietului cu versuri populare antologate de Camil Petrescu.

și lexicale au fost realizate prin studierea aprofundată a unui vast material folcloric.

Iată, spre exemplu, versurile următoare așa cum apar în roman:

«Ce cați lele-n corlățel? / Cat o vacă ș-un viței / Ș-un drac *dă* ibovnicel. / Și mă uitai *pă* Sabar, / Văzui săbărenci*i*, / Unde nălbesc pînzi*i* / Și ridică fusti*i* / *Dă* le vezi pi*cerili* / Albe ca fuioari*i*. / *Dă* friguri cad și mă scol / *Dă* dragoste cad și mor.»

Față de textul din manuscris, în forma tipărită autorul schimbă peste tot pe *de* în *dă*; *pe* în *pă*; *picioarele* în *picerili*, fuioarele în *fuioarili*; frigurile în *frigurili*.

În continuare, prezentăm cititorilor o microantologie de cîntece populare extrase din caietele: *Muzica I, Muzica II, Muzica III.*

Al. BOJIN

«...dintr-o suferință și patimă milenară»

MUZICA I

Aoleo ce chin, ce jale
Pe la poarta dumitale

*

De din jos de Bucureşti
Unde-s curţile domneşti...

*

Geaba-i lună, geaba-s stele
(Că nu-s) mîndrele mele
Care m-am iubit cu ele
Din tinereţele mele.
Geaba-i lună, geaba-i stea
Dacă nu-i ⟨iubit⟩ mîndruţa mea
Care m-am iubit cu ea
Din copilăria mea.
Geaba-i lună și senin
Că merg singur pe drum,
Mai bine lună și ceață
Să fiu cu mîndruța-n brațe.
Geaba-i lună, geaba-s stele
Că n-am ce face cu ele.
Lună, vezi dacă răsai,
Lumină să nu mai dai
Că tu cu lumina ta
Mă prinzi seara la mîndra.

*

C. P.

Ofof. *Foaie verde foi de cimbru,*
Of. *Ioane, bătu-te-ar (Sfîntu),*
Ce te ţii atît de mîndru?
Că la tine nu mi-e gîndu?
Ofofofooo *Că gîndul de l-aş avea*
Mai bine m-aş spînzura
La marginea drumului
De craca pelinului!
Ofof. *Cine o trece să se mire*
Cît necaz a fost pe mine,
Cîte casne şi amar,
Cîte dragoste-n zadar.

*

Iubeşte-mă, Leano dragă,
Pînă mi-i cămaşa neagră
Că dacă m-oi primeni
Şapte fete m-or iubi,
Şapte fete dintr-un sat
Şi-o femeie cu bărbat,
Of, of, of şi aoleu!
Iubeşte-mă, Leano scumpă,
Cît mi-i cămaşa ruptă
Că dacă m-oi primeni
Şapte fete m-or iubi.
Iubeşte-mă, Leano neică,
Că tot eu ţi-oi lua scurteică!

*

Nevasta care iubeşte
Spală noaptea şi cîrpeşte
Şi ziua se premeneşte
Şi din horă nu lipseşte.
Oof — ce vrei?
La horă dacă se prinde,
Inima i se aprinde.

*

Cît îi satul meu de mare
Mîndra mea pereche n-are —
C-aşa-i mîndra mea la faţă
Ca roua de dimineaţă,
C-aşa-i mîndra mea la ochi
Ca roua pe busuioc.

*

Tu, mamă, cînd m-ai făcutâă
Mai bine să fi pieritâ!
Din picioarele mele
Să fi făcut scăunele
Şi din mîna mea cea dreaptă
O cană de beut apă
Şi din mîna mea cea stîngă
Un stejar să facă umbră;
Cine-o trece să-l umbrească,
La mine să se gîndească,
Măicuţii să-i mulţumească.

*

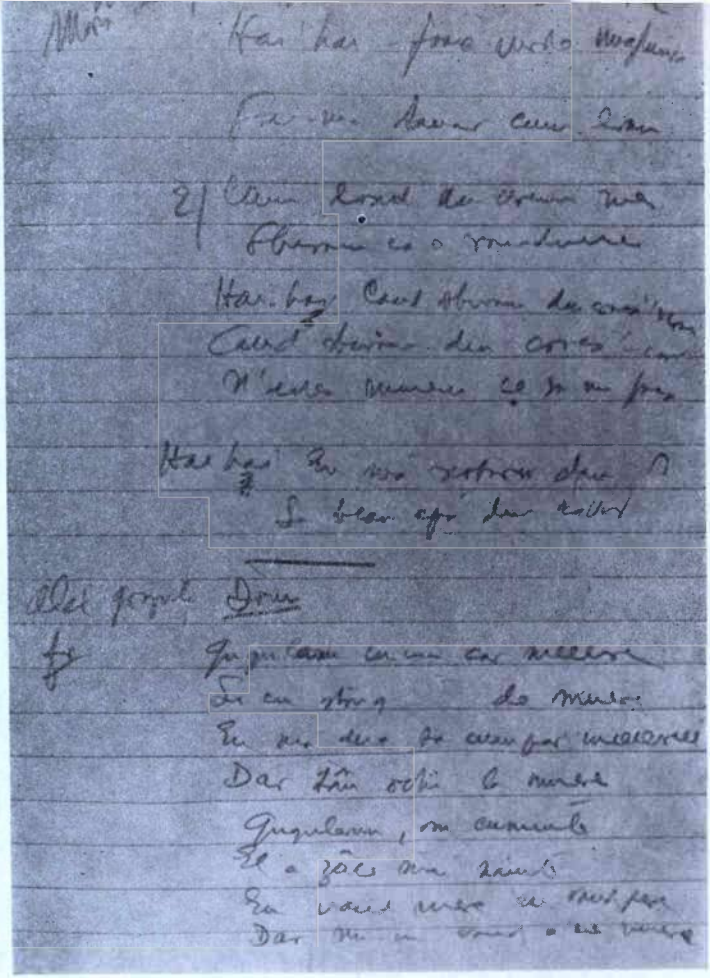
De aici pînă la mîndra
Făcui calea ca oglinda.
Hai, dorule, hai, leliţo, hai!
De aici pînă la draga
Făcui calea ca uiaga!
De aici pînă la lelea
Făcui calea ca obielea, hai!
C-aşa-i mîndra mea la faţă
Ca roua pe iarba grasă.

*

Mîndruliţă, porumbiţă,
Hai!
Şi buzele păhărele
Să beau, mîndruţo, din ele,
Mîndruliţă, puiculiţă,
Fă-ţi buzele păhărele
Să beau din ele mereu,
Să-mi treacă de dorul tău.

*

Dragă-mi eşti, mi-eşti, puică dragă,
Foaie verde — foi şi-o fragă,
Dragă mi-eşti, puicuţă dragă,
Dar dacă ai fi a mea — măi,
Şi mai dragă mi-ai părea — măi.
Părul tău cel mătăsos
Mult e negru şi frumos — măi,
Şi dacă l-ai pieptăna
Şi mai dragă mi-ai părea — măi.
Mîndro, gura ta amor
Şi de apă şi de dor

Cin' s-adapă de la ea
Nu mai uită dragostea.

*

Mîndro, cînd oi muri eu (măi)
Vino la mormîntul meu (măi — la rep.)
Și-mi răsădi la mormînt
Cîte flori sînt pe pămînt.
Și la cap și la picioare.

*

La măicuța mea la poartă
Două fete mari se ceartă — măi.
Una-i slută dar bogată,
Alta-i mîndră, cam săracă — măi.
Cea bogată zice-așa:
Pe mine badea mă ia
Că-mi dă tata patru boi — ooooii
Și-o turmă mare de oi.
Cea săracă zice-așa:
Ba tot pe mine badea mă ia;
Nu dă badea ochii mei
Pe cei patru boi ai tăi.

*

Teiule, frunză rotundă,
Ia mai fă puțină umbră
Să stau cu neica la umbră
Că subt umbrulița ta
Tare dulce-i dragostea.
Teiule, frunză rotată,
Ce bine era odată
Cînd eram nemăritată —
Că ședeam cu neica-n poartă
Și-i dădeam gurița toată.
Dar acum m-am măritat
Ș-am prins frica de barbat
Că pe neica l-am uitat.

*

Cît e omul tinerel
Dorul se ține de el

Ferește-te măi, vecine,
Să nu-mbătrînești ca mine.

*

Cadea-ți, codrule, frunza,
Să-ți rămînă lemnul gol
Cum am rămas eu cu dorul meu.

*

Bade, cînd te văz călare,
Inima în piept îmi sare,
Bade, cînd vii, dumneata,
Îmi sare în piept inima,
Se așterne drumului
Sub copita calului.

MUZICA II

*

Cîte au fost atunci să vie
Care nu au să mai fie,
Cîte azi n-or să mai fie
Niciodat n-au să mai fie.

*

Hai, mumă, hai [1],
Cîte mame, cîte mume!
Însoară-te, măi copile,
Că norocul n-a fost în sat,
A fost dus la vie
Şi mi-a dat pe toanta mie.
Haaai, mamă, hai!
Fata de chiabur bogată
Şi urîtă şi spurcată,
Bat-o Dumnezeu s-o bată
Că am pe lîngă doi boi
Şi pe toanta lîngă ei.
Mă dusei la cooasă...
Cînd eram la prînzul mare
Vine toanta cu mîncare.
Şi-am avut şi trei purcei
Şi-au murit de frica ei,
Bat-o Dumnezău *s-o bată.*
Haai, mamă, hai
Lăsa-i toate...
Ca toanta nu-mi trebă *mie*
Luai fată muncitoare
[Şi frumoasă] ca o floare.

*

Foaie verde viorea [2],
Spune-mi, dragă turturea,
Înghețată-i Dunărea?
Hai, badeo, hai —
Să treacă badea pe ea
Cu trei cai alăturea:
Unu' roşu cum e focul,
Altu' negru cum e corbul,
Cel care-i badea călare
Pintenog la trei picioare.

[1] *Hai, mumă, hai.* Doină comică.
[2] *Înghețată-i Dunărea?* Compozitor Chiriac. Cîntată bine de Arnăutu.

Foaie verde şi-un dudău [3],
Oltule, pe malul tău — măi!
Of, of şi-aoleo!
Creşte iarbă şi-un dudău.

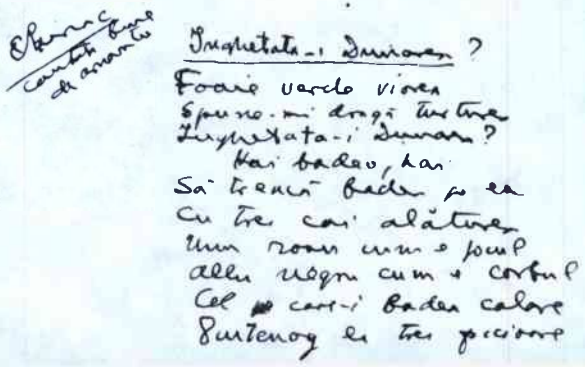
Foaie verde, matostat,
Oltule, rîu blestemat!
Oof, of şi-aoleo!
Tare eşti adînc şi lat,
Foaie verde, şi-un lipan,
Cînd eram copil, codan,
Of, of şi-aoleo!
Mă jucam pe malul tău,
Foaie verde şi-un dudău,
Astăzi sînt voinic flăcău,
Offf şi-aoleu
Nu mai pot de dorul tău.

*

Frunză verde de sulfină,
Noaptea cînd e luna plină,
Eu mă prăpădesc de dor,
măi şi măi,
După mîndra mîndrelor;
Cît am plîns eu după tine,
Ştie inima din mine
Nici fîntîna, nici izvorul
N-au putut să-mi stingă dorul.

Frunză verde de mohor,
Tare mi-e de tine dor
Că de cînd te-ai dus din sat
Zi şi noapte am oftat.

[3] *Oltule, pe malul tău.* Doină interpretată de Ştefan Lăzărescu.

MUZICA III

Cîntecul doinei apare 12, 13, 14 — cîrciumari — eventual doină haiducească 33, 39, dar mai ales 112 gorunul, poate la 122 *(Desfaci, puico, ce-ai făcut)*, dar mai ales *125*—127.

I. Legătura cu Safta neică (108) se mai poate cu Sluta (119) cu uşa crăpată (120).

II. Ideea rădăcinii din trecut legată de doină. Poate odată cu începutul dramei: *Hai, puicuţo, şi-mi arată* (122).

— *Descrisă doina* cînd cîntă Sultana (125).

— Aci ar trebui adusă legătura cu rădăcinile (125) luat de la (132) cu o frază luată de la 109.

Apogeul — ideea de ziar.

Cîntecul poporului este în aceste vremuri vitrege...

Cîntecul poporului era înainte de tipar; nu e o realizare fixă, e o prelucrare indefinită seculară, numai tiparul o va mai fixa oarecum.

E o necontenită trimitere la trecut ca un *memento milenar.*

Chiar invocarea fără nici o noimă: « Foaie verde, lemn uscat » — îşi are în lumea aceasta noima ei.

A) *Descrierea* doinei de dragoste e făcută la pagina 13 (cîrciumari).

B) Teoria asupririi e făcută la pagina 108.

C) Descrisă iar doina la 125.

D) Adaos la Furcărie Sabarul şi eventual teoria. Adaos (86^a).

Trebuie pusă:

1) Doina şi rădăcinile ei.

2) Teoria cîntecului ca ziar.

3) Trecerea de la doină la ziar.

*

Sînt oare două momente clare:

A) Ideea de ziar satiric (tachinat şi haiducie, popor obidit).

B) Dragostea şi doina.

Cîntecul nu era frumos ca joc al glasului.

Foaia netipărită, ci doar cîntată a satului, a ţării întregi, menit să ţie locul milioanelor de exemplare de gazete care lipseau.

Ca schemă de text şi *Commedia del l'arte* la popoarele apusene (cîntecul era o urzeală fixă, o canava), pe care actorii o potriveau la cei de faţă, la fel cîntecul era o urzeală pe care cei care o cîntau o potriveau la întîmplările şi oamenii locului.

(Cum se trece în acelaşi pasaj de la gazeta satirică locală la opresiune?)

— Doina *se încarcă pe drum, prin sate* de toată dragostea şi suferinţele.

*

Fă-ne, Doamne, luna-n nor
Să mă plimb pă un' mi-e dor.

*

De-i o fetiţă miloasă,
Deschiz uşa-l bag în casă...

*

Foicică şi-o castană,
Să mă plimb din cramă-n cramă
Cu butucu de pastramă
Şi cu mîndra de-astă vară.

*

Şi le-am spus ochilor mei
Să nu fie lăcomei,
Eu le-am spus, ei nu m-ascultă,
Tot după frumos se uită.
De n-ar fi ochi şi sprîncene,
N-ar mai fi păcate grele;
Ochii şi sprîncenele,
Alea fac dragostile.

*

Cît e Argeşul de mare,
Haz ca Săbărelul n-are.

Săbărelu-i mititel
S-afunde dragostea-n el,
Săbărelu-i cu dulceață,
Trece iarna și nu-ngheață.

*

Foaie verde, didițel,
Ce cați, lele-n Corlățel?
Cat o vacă ș-un vițel
Și-un drac de ibovnicel.

*

Și mai întîi pe Sabar,
Văzui săbărencili,
Unde-nălbesc pînzili
Și ridică fustili
Și le văd picerili
Albe ca lebedili.
Mă prinde frigurili,
Dă friguri zac și mă scol,
De dragoste cad și mor.
Dar-ar Dumnezeu de-o ploaie
Să vie Sabarul mare,
Să-mi ia podul de la mal —
Să rămîie numai par;
Numai parii părugeni
Să dea iama-n săbăreni —
Să rămîie-o săbăreancă
Care mi-a fost mie dragă.

Farfurie smălțuită, specifică ceramicii populare din regiunea Vama.

ORIZONT ȘI STIL

George VÂLSAN

Excursie pe Dunăre (primăvara, 1935).

FIȘE PENTRU O ESTETICĂ A BASMULUI

RARE SÎNT CAZURILE CÎND ÎN PERSOANA aceluiași om se împletesc atît de armonios spiritul de precizie al omului de știință cu sensibilitatea poetului.

Dotat cu calități excepționale, artist al verbului, spirit critic pătrunzător, ferm în convingeri, caustic în polemicile minuțios pregătite, intransigent cînd era vorba să apere drepturile și realizările poporului, profesor eminent, George Vâlsan, cel mai subtil dintre geografii noștri, a adus în cîmpul științei, nu numai o viziune aparte, dar și o rară forță de evocare și o deosebită plasticitate a cuvîntului. Reținut în susținerea punctului de vedere, incisiv în combaterea ideilor greșite și prudent în demonstrarea adevărului, savantul însoțea lucrările sale de schițe după natură care vădeau nu numai precizia observațiilor dar și patosul liric al unui suflet de artist, dotat cu un talent deosebit și cu capacitatea de a scoate în relief în linii puține numai elementele esențiale ale unui peisaj, adevărat pictor în cuvinte și imagini al frumuseților patriei.

George Vâlsan a trăit puțin, numai cinci decenii (24 ianuarie 1885 — 6 august 1935), dar a lăsat, contemporanilor și celor care vor urma, o operă grea de sensuri.

Sever cu sine însuși, adesea Vâlsan redacta de mai multe ori același text pînă găsea forma care i se părea mai aproape de perfecțiune. Numai așa se explică structura îngrijită și fraza poematică a lucrărilor sale, ceea ce a făcut să fie numit și *geograful-poet*. Dar el nu a fost un poet rătăcit întîmplător în ținutul geografiei, ci un savant care a oferit în dar științei sufletul său de artist.

Iată cum definea el însuși, dealtfel, raportul dintre știință și poezie: **«Rațiune și sentiment; ordine și capricii; demonstrație și fantezie; adevăr și ficțiune. Poate fi vreo apropiere între aceste antiteze? Să nu ne luăm după ce spune lumea. Făpturile superioare se respectă și se înțeleg cînd se întîlnesc. Și locul de întîlnire este vasta grădină a naturii, pe care știința și poezia o iubesc și o cercetează. Iar din grupul de științe care se ocupă de natură, nici una nu se apropie mai mult de poezie ca geografia».**

Profesor distins, educator fin, pedagog desăvîrșit, într-un cuvînt, om adevărat, el rămîne

un exemplu puternic pentru tineretul nostru studios, exemplu de muncă asiduă, de atitudine corectă în viață, de conștiință a datoriei și simț de răspundere.

Natura și catedra au fost crezul lui de o viață. Natura îi mulțumea setea de cercetare, iar catedra îl ținea în contact cu studenții lui pentru care a fost totdeauna călăuză și prieten.

Spunea Vâlsan: **«Profesor și student lucrează împreună cu deplină încredere și respectare a muncii comune pentru atingerea aceluiași scop — adevărul. [...] Natura este laboratorul uriaș în care fenomenele se îmbină organic și depind armonios unele de altele. Adevărata activitate geografică se recunoaște cînd ai venit în contact cu natura și ai început să silabisești și apoi să citești în cartea naturii».**

Cei zece ani (1919—1929) petrecuți ca profesor la universitatea din Cluj, au constituit perioada cea mai fecundă din activitatea științifică și publicistică a lui George Vâlsan, desfășurată mai ales în cadrul „Astrei" și a „Societății Etnografice Române" și în care acesta a studiat îndeaproape latura socială a geografiei. Este suficientă menționarea cîtorva lucrări ale căror titluri reliefează preocupările de această natură: *Conștiință națională și geografie* (1921), *O știință nouă: Etnografia* (1926), *Mediul fizic extern și capitalul biologic național* (1928), *Cercetările sociologice privite din punct de vedere geografic* (publicată postum, în 1937).

Din aceste lucrări și din altele încă, din toată atitudinea lui la catedră se desprinde poziția de savant cu gîndire progresistă a lui George Vâlsan.

Este remarcabilă strălucitoarea prelegere inaugurală a primului curs de geografie la noua universitate din Cluj după Unire, ținută la 19 noiembrie 1919 și din care spicuim rîndurile următoare: **«Geografia este o știință. Demnitatea ei îi impune lipsa de pasiune care ar putea întuneca dreapta judecată. Ea caută adevărul. Ea nu cunoaște ura de rasă».**

Pentru Vâlsan **«toate neamurile sînt nobile și demne să trăiască, prețuindu-și capitalul lor de fapte eroice sau obscure. Un singur lucru nu li se poate permite: ca, pe temeiul faptelor trecutului sau a forței prezentului, să batjocorească sau să înăbușe alte popoare [...] Învățatul care obișnuiește a grada valoarea popoarelor, a pune pe unele în frunte și a le decreta menite să fie stăpîne, iar pe altele la coadă și a le arăta capabile numai de slugărie, acela nu servește știința și geniul uman».**

Tot în perioada clujeană, prin anii 1920—1924, G. Vâlsan s-a îndeletnicit și cu culegerea unui foarte bogat material despre basme, la români și la alte popoare, a consultat numeroase lucrări de specialitate românești și străine. Pînă astăzi el rămîne printre puținii cercetători de la noi care au căutat să pătrundă în estetica basmului. Am putea spune chiar că în literatura noastră el este un adevărat deschizător de drumuri în acest domeniu.

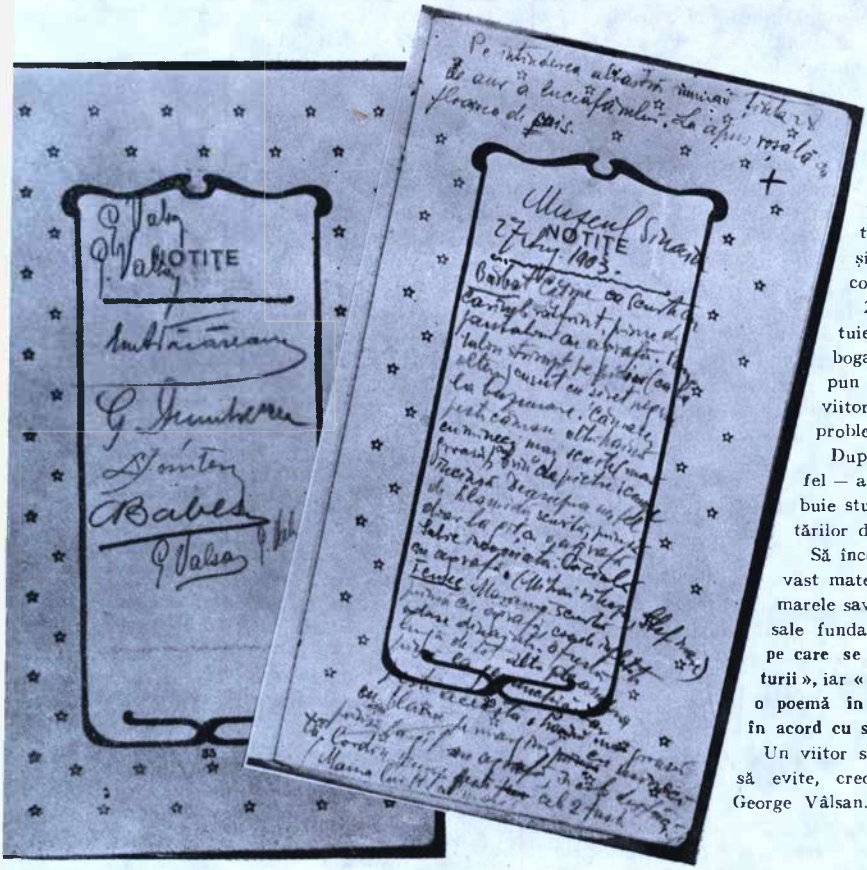
Au rămas de la G. Vâlsan o mulțime de fișe și însemnări din care cea mai mare parte se publică cu această ocazie. Mai trebuie amintit de asemeni că, în cadrul „Societății Etnografice Române" din Cluj, a ținut în 1925 o conferință cu titlul *Elemente geografice în basmele noastre*. Textul — din nefericire — nu s-a păstrat.

În materialul documentar adunat de G. Vâlsan s-au găsit și note din care se desprinde ce anume material bibliografic a consultat. A cercetat astfel colecțiile românești ale lui: I. C. Fundescu (*Basme, orații, păcăliturі și ghicitori*, cu o introducere de B. P. Hasdeu, București, 1896), S. Fl. Marian (1897), Zoe Apostolescu (*Basmul*, 1903), Th. D. Speranția (*Introducere în literatura poporului român*, 1903), N. I. Dumitrașcu-Reny, I. P. Reteganul, I. Ionescu de la Brad, P. Beldiman, S. Pușcariu, D. Furtună (*Izvodiri din bătrîni*), Gh. T. Kirileanu (*Povestiri basarabene*), precum și studiile lui N. Iorga (*Istoria Românilor prin călători*), L. Șeineanu, Stăncescu; în fine, mai des folosite sînt colecțiile de basme ale lui Ispirescu (1892), Sbiera, Sevastos.

Dintre autorii străini, sînt de menționat lucrările lui Elisée Reclus (*L'homme et la terre*, I), P. Vidal de la Blache (*Géographie humaine*), S. Passarge (*Vergleichende Erdkunde*), O. Schrader (*Die Indogermanen ş Sprachvergleichung und Urgeschichte*, 2, Aufg., 1907), Frazer (*Totemism and Exogamy: a treatise on certain early froms of superstition and society*, 4 vol., London, 1910), Dussand (*Introduction à l'Histoire des religions*, Paris, 1914), Marret (*Psichology and Folklore*), Davy (*La foi jurée*, 1922), L. H. Morgan (*Humanité préhistorique*) și mai ales L. Lévy-Bruhl (*La mentalité primitive*).

Desigur, G. Vâlsan intenționa să sintetizeze întregul material într-o lucrare închegată. Din nefericire însă, timpul și viața nu i-au dat răgazul să o facă.

Din materialul rămas — așa cum se poate urmări din fișe — G. Vâlsan privea problema «basmului» în timp și spațiu, sub toate aspectele și cu toate implicațiile ei. El privea basmul ca om de știință dar și cu ochi de artist și sociolog, încercînd să-l analizeze critic și să desprindă sursele de inspirație, originea basmului, formele în care el

a fost turnat în ambianța românească, trăsăturile lui originale, împrumuturile inevitabile.

Publicarea fișelor are astfel un dublu scop:

1. Spre a face cunoscut tuturor celor interesați că personalității științifico-literare atît de complexe a lui George Vâlsan mai trebuie să i se adauge încă o fațetă, și anume: cercetarea basmului și concepția lui în această privință.

2. Materialul prezentat constituie, după părerea noastră, un izvor bogat de sugestii, de idei noi ce se pun acum la îndemîna celor care în viitor se vor preocupa de această problemă.

După opinia — foarte modernă dealtfel — a lui Vâlsan, magia basmelor trebuie studiată sistematic, în lumina cercetărilor de etnopsihologie comparată.

Să încercăm să ne apropiem de acest vast material despre basm pe care l-a lăsat marele savant avînd ca îndreptar perceptele sale fundamentale: **« Pămîntul e o scenă pe care se desfășoară imensa dramă a naturii »**, iar **« adevărata descriere a naturii este o poemă în care sufletul poetului vibrează în acord cu sufletul pămîntului »**.

Un viitor studiu despre basm nu va putea să evite, credem, contribuția de față a lui George Vâlsan.

Nicolae POPP

Despre basm

Introducere

Se pot audia basmele dintr-un punct de vedere deosebit de cele obișnuite și care nu e lipsit de interes. Tot materialul basmelor aparține mentalității prelogice. Deci nu o cercetare logică va da rezultate. Subiecte, episoade, pasagii nu trebuie explicate, ci luate așa cum le dă tradiția populară — cel mult curățate de impuritățile de contaminare — și numai păstrate cu toate absurdițățile lor și cu toate elementele neexplicabile pot alcătui materialul corect pentru studiu. Însă tocmai aci apare dificultatea cea mare. Necesitatea de a păstra intact produsul popular restrînge mult posibilitățile de studiu științific. Rămîne o primă datorie a aduna material cît mai mult și a-l aduna științific, adică cu toate precauțiunile ca fiecare culegere să fie *document*. Apoi a *clasa*

acest material (Şeineanu, catalogul finlandez), a studia *repartizarea* temelor. Cam aceasta e munca pozitivă îndeplinită pînă acum. Pe aceste baze s-au ridicat mai multe teorii, unele rămase numai cu o valoare istorică, altele încă viabile şi în luptă (antropologică şi ritualistă). Procedeul e încă în curs.

*

Lévy Bruhl ajunge la concluzia unei mentalităţi primitive, prelogice, avînd ca principiu fundamental nu certitudinea vieţii sensoriale, ci participarea elementelor mistice cu cele fizice într-o lume de percepţii care cuprind senzaţii şi suflet, elemente intelectuale, personale şi volitive.

Exemplele culese din toată literatura serioasă asupra primitivilor. Un lucru pe care nu-l notează şi care din lectură îmi pare evident, este că această mentalitate primitivă există şi în societate de civilizaţie înaltă logică, însă în faza copilăriei. Mentalitatea infantilă civilizată e în multe privinţe identică cu cea primitivă. « Ontogenia reproduce filogenia ». Realitatea păpuşii cu suflet propriu e neîndoioasă. Copilul trăieşte, vorbeşte cu jucăriile lui care au calităţi misterioase, latente, favorabile sau fatale. Zile întregi un copil se poate juca singur cu cîteva obiecte informe, fără să se plictisească deloc, dimpotrivă, trăieşte într-o societate nevăzută care pentru el prezintă un interes mult mai palpitant decît conversaţia cu persoane mature, alţi copii etc. Ni se pare caraghios şi rîdem de lucruri care pentru el sunt foarte serioase şi pe care le priveşte grav. În realitate nu noi rîdem de el, ci el ne dispreţuieşte şi ne desconsideră că nu înţelegem. Şi în parte are dreptate. Ca şi la popoarele primitive, obiecte diferite, culoarea, o rază de soare, umbra sau întunericul casei, un copac cu o anumită formă, un peisaj, un munte, au însuşiri proprii misterioase, un fel de emanare continuă de însuşiri care îi sunt agreabile sau displăcute sau ostile. Acestea sunt subiective, dar intense. Nu le poate spune, dar le simte foarte puternice şi uneori dă răspunsuri ciudate, absurde, care corespund însă perfect *logicei* sale interne.

Basmele s-au putut menţine prin această mentalitate infantilă. Copiii singuri înţeleg deplin. Bătrînii perpetuează astfel de documente milenare cu ajutorul copiilor... această venerabilă tradiţie.

*

Multe note sunt invenţii naive, fantezii ale « copilului » popular, năzbîtii create ca să varieze (Sbierea, Petre Voinicul trimis să aducă zeamă de pui de pasăre albastră, purcel lins prelins etc.). Uneori create ca să-şi bată joc de auditor, dar nu întotdeauna. De cele mai multe ori basmul se spune serios şi se spune după tradiţie. E greu de distrus. Singura metodică utilă — cea comparativă: între diferite basme la noi şi cu basmele vecinilor etc. Aşa se pot elimina creaţiile personale, locale, fără rădăcini în trecutul depărtat. Şi vorbele locale sunt interesante căci ele respectă « stilul », factura basmelor, mentalitatea. Subiect frumos de psihologie populară (etnopsihologie) şi de estetică şi literatură populară. Dar nu acesta e scopul actual al meu. Eu pornesc de la ralierea la ideea că poveştile conţin un reziduu antic de civilizaţie şi că din analiza basmelor româneşti pot ieşi indicaţii în această direcţie, interesante pentru studiu de mitologie populară comparată. Metoda e a cerceta basmele noastre, făcînd abstracţie de ale altor popoare, fără ideea preconcepută a rezultatelor cîştigate aiurea. Trebuie să iasă rezultate utile din acest punct de vedere.

*

Cîteva colecţii tipice: *Ispirescu, Stăncescu, Sevastos,* în parte *Reteganul.* Celelalte pot servi ca material de comparaţie. Cele moderne, în cea mai mare parte falsificate, literarizate cu un talent dubios. Foarte multe inutile, neavînd nimic popular; dintre acestea colecţia în franţuzeşte a lui Iorga, complet falsificată.

Moda condamnabilă de a spune ceva *nou.* Multe păcate s-au făcut în numele ei. Noul nu are totdeauna importanţă. Nimeni nu s-a gîndit să înregistreze conştiincios

aceeaşi poveste, în acelaşi sat sau ţinut, de la cît mai multe persoane. Ar fi totuşi foarte interesant pentru stabilirea elementelor fixe şi elementele care pot fi variate de povestitor. Cf. Sbierea *(Poveşti populare româneşti)*: « În poveste numai întîmplările de frunte sunt statornice, iar descrierea lor atîrnă de gradul mai mare sau mai mic de cunoştinţe şi fantezie al povestitorului lui. Aceasta se vede mai ales atunci cînd diferiţi inşi spun aceeaşi poveste; la unii auzi persoanele şi întîmplările descrise mai pe larg şi zugrăvite în culori mai vii decît la alţii » *(Precuvîntare)*.

*

Sbierea: *Poveşti populare româneşti, adunate 1855 — 1856*, publicate Cernăuţi, 1886 — pasagiu interesant pentru explicarea conţinutului tradiţiei basmelor: « la popor, toamna cînd se desfac păpuşoii sau iarna pe la şezători ori chiar şi fără de şezători cînd scarmănă pene sau lînă în casă se spun mai întîi poveşti sau porogării, iar mai pe urmă cînd vine „ Somnionul " pe la ochi şi vioiciunea lucrătorilor începe a scădea, spre a ţine pe toţi deştepţi şi cu luare aminte, se încep şimiliturile » (*Precuvîntare*, III—IV).

*

Magia basmelor trebuie cercetată sistematic, în lumina cercetărilor de etnopsihologie comparată (îndeosebi Frazer, *Totemism and Exogamy*, 4 vol[ums], London, 1910, Id[em] *Origines magiques de la Royauté*, trad[uction] Loyson, Davy, *La foi jurée*, Alcan, 1922, Dussand, *Intr[oduction] à l'histoire des réligions*, Paris, 1914, Marret, *Psychology and Folklore* etc.). Asemenea în legătură cu formulele descîntecelor, asupra cărora a atras atenţia Gaster.

Interesant că cel puţin ca impresie generală — există magicieni, vrăjitori, năzdrăvani etc., cari îndeplinesc minuni. Dar ei nu sînt din neamul eroului simpatic. Sînt persoane antipatice, consacrate mai ales răului, străini şi obişnuit locuiesc departe de ţara de naştere a personajelor simpatice, sau cînd se află în această ţară au o situaţie excepţională de tirani foarte puternici, care robesc ţinuturi şi fiinţe terorizate şi de robirea cărora eroul va trebui, prin curaj, luptă, uneori viclenie sau vrajă, să scape ţara sau să elibereze o fecioară frumoasă. Eroii fură uneori tainele acestor vrăjitori.

Mulţi din aceşti vrăjitori asociaţi cu forme animale — vechi totem? — Pajura, poate o amintire a totemului, poate generalizat şoim, vultur — ia o parte activă la întîmplări şarpele, balaurul — cf. steagul steag care evident e un totem — poate mai important. Pe cînd pajura locuieşte celălalt « tărîm », balaurul îşi are cuibul în însăşi ţara eroului, în regiuni muntoase, de obicei peşteri, fîntîni, cetăţi inaccesibile.

Tabloul personagiilor mistice: balauri, zîne, muma pădurii, pajura etc. Trebuie bine studiată toată această societate şi raporturile cu lumea eroilor simpatici. Eroii pot fi de neam ales, dar şi de origine obscură. Atunci însă au un dar accesibil: în genere eroism asociat cu frumuseţea fizică. Aceasta foarte apreciată. Asemenea un simţ moral, de dreptate, superior. În genere toţi eroii luptă pentru desrobire, a unei frumuseţi dar şi a popoarelor care sunt reprezentate prin aceste frumuseţi. (Viorel desrobeşte pe fată, o ia de soţie şi cu ea devine împăratul unei ţări: pare a fi aici o urmă de exogamie: eroul nu devine împărat decît prin căsătorie, deci fata are dreptul la moştenire, prin ea vine stăpînirea.) Basmele par deci a traduce epoca de tranziţie cînd se crea prin luptă puterea individuală într-o societate care păstra încă tôtemismul, magia şi exogamia. Ele, basmele, celebrează victoria individualismului. (Se puteau naşte basme — epopeic — înainte de această epocă? Organizaţia socială democratică anterioară nu putea avea eroi.) În genere eroii luptă cu alţi eroi de o calitate morală inferioară, eroi ai forţei pure şi destructive, ai tiraniei absolute. Lupta se dă pentru victoria unor principii morale superioare, a unei stăpîniri mai drepte şi mai generoase. Eroii aduc o epocă de fericire pentru popoarele de sub ei. Interesant de căutat dacă eroii se luptă şi cu triburi, clanuri, societăţi fără un cap despotic. Nu-mi aduc aminte, dar poate să fie. Atunci basmul ar avea o origine foarte veche, dacă în adevăr faptul se poate bine stabili.

Basme cu fiul Lupului sunt rare, dar îmi pare că sunt. Trebuie căutate în basmele noastre raporturile între oameni și animale. Pot fi în ele antice rămășițe totemice.

Să nu se uite că în toate motivele de basme intră foarte puternic elementul psihologic. Basm imaginativ, exagerator sau dînd ca reale aspirațiile omului. Dar basmele au fost privite numai din acest punct de vedere literar, estetic. Trebuie desprivată de astfel de considerații spre a vedea dacă dedesupt nu se află și astfel de material util.

Balaurul în peșteri — lupta cu el. Trebuie să fie amintirea epocei cînd peșterile erau locuite de animale feroce — ultimul pare a fi ursul — sau sugestiune de cantitatea de oase de dimensiuni neobișnuite și care au putut sugera lupta, victoria omului — care a fost și în realitate — sunt peșterile. În orice caz *motivul pare a fi local*, sau *venit dintr-o regiune carstică — poate din sud, nu însă din est*, de la popoare de stepă. Numai o populație puternic impresionată de năvălitori din est putea da naștere la astfel de episoade. Slavi? Romani? Pare a fi vorba de o populație săracă dar stabilă.

Puțul în care a trebuit să intre Făt-Frumos să scoată apă și a fost suferința setei descrisă. Puțuri păzite de balauri (proprietatea apei), robit de omul roșu. Regiunea evident de stepă. Robia unui fenomen deci venea dintr-o regiune în care nu era obișnuit cu lipsa apei, nici cu acest sistem de puț.

Foarte interesant care trebuie urmărit. Omul roșu? Cf. să te ferești de omul spîn, amintire mongolică? tătari? (Cf. Hasdeu). Sau năvălitorii povesteau (deci contact pașnic). Se schițează în sens invers tot drumul năvălitorilor și localnicii refăceau sau localnicii făceau drumul invers uneori.

Trebuie analizate amănunțit și foarte atent aceste călătorii — care în genere se reduc la un tip unic după cît am impresia, — scoase toate caracterele geografice și văzut în ce direcție puteau avea loc. Toate durează foarte mult, cu zecile de ani. Trebuiesc pregătiri speciale spre a le face. Din aceste depărtări mari vin eroii; zînele, balauri, personagiile puternice, conștienți că acolo locuiesc făpturi superioare... dar rele, — îndeosebi însă persoanele superioare și binefăcătoare, care lasă în urma lor dragoste, dorul de a le ajunge, care părăsesc pe pămînteni fiindcă au făcut un rău, de cele mai multe ori de ordin *moral*. Deci o mentalitate... superioară, intransigentă. Spre a răscumpăra păcatul trebuie o stăruință și o energie superioară, susținute prin amintirea superioară a celui plecat. *Înalt fond moral* mai la toate aceste povestiri. Aplicați la pămîntul concret, unde puteau fi aceste regiuni depărtate și fericite, la care ca să ajungi trebuie să treci puntea plină de soare? Asia centrală? Ar fi aceeași că legături se făceau nu numai de la est spre vest, ci și invers. Eroi de aci se duceau acolo, luptau, biruiau, se împerechiau, rămîneau acolo sau reveneau. Toate ținuturile de acolo împresurate de fericire, de civilizație înaltă, așezată, bine apărată însă nu invincibilă, — deci veche și în decadență, — folosind natura și podoabele ei cu rafinărie (rafinament n.n.), selecționată în exemplare de frumusețe superioară.

Se pomenește vreodată *iarna* în basme? Poate numai Gerilă.

Mai există o categorie de călători: *pe alte tărîmuri*, unde ajungi urcîndu-te pe o pajură sau intrînd într-un puț foarte adînc. Uneori însă și cu piciorul, dar îți trebuie timp foarte lung.

Observații generale

Se mai povestește și la alte popoare de atîtea *mari împărății*? Noțiunea geografiei.

Noțiunea geografici a împărăției de definit — după basme. Extensiune, caracterizare.

Durata șubredă depinzînd numai de vitejia împăratului. Armata e un instrument care nu valorează decît prin calitatea conducătorului, iar acesta nu biruie numai cu vitejia ci mai ales cu farmecele. Sunt eroi care nu fac absolut nici o faptă vitejească decît prin puterea mare a farmecului. Războiul durează puțin. Tipic cazul Făt-Frumos rătăcit.

Basme populare — ilustrații de Marcel Olinescu.

Guvernarea — autocrat cu puteri nelimitate. Nu cunoaşte pe împărat ca pe unsul lui Dumnezeu, nici moştenirea prin descendenţă. Străinii pot uşor ajunge împăraţi, mai ales prin căsătorie, căci împăraţii au mai mult *fete* şi din acestea, cea mai de preţ e cea *mică*.

Sfat. Vraci

Religia e creştină — dar adesea numai formal. Sigur cunosc o concepţie dualistă bine—rău. Puterile negative sunt foarte mari şi foarte active. Dar la urmă biruie binele, însă şi el prin vrăji şi puteri supranaturale. Există o lume de divinităţi inferioare, de vrajă, împotriva cărora luptă eroii. Zîne sunt, dar zei — nu, cel puţin ca nume.

Valoarea frumuseţii în această societate.

În genere o lume restrînsă, rară, sate mici ocolite de păduri, bordeie. Cetatea e locuinţa împăratului. Cetatea şi oraşul uimeşte, aproape sperie. Ea cuprinde un element deosebit de cultură (v[ezi] Ispirescu, p. 176).

Limbi deosebite nu există. Toţi împăraţii ştiu româneşte. Eroii se înţeleg româneşte şi la capătul pămîntului. [...]

O organizaţie de împărăţii mari şi mici, efemere, foarte puternice uneori, cu suzerani foarte temuţi şi vasali. Cetăţi şi oraşe. Scaun împărătesc — întotdeauna într-o cetate sau oraş — cu palate înfricoşate, păzite. În epopei, viaţa de curte singura urmărită.

O viață de curte naiv văzută de un țăran. Prostimea, norodul nu se arată decît la alaiuri, nunți, războaie, molime. În fond nu e nici pe departe o lume democratică. Dar hotarele între curte și popor nu sunt de netrecut. Eroii toți sunt de neam sau cînd nu sunt, au o origine supranaturală, *năzdrăvani*, calități extraordinare, puteri de vrajă prin care cîștigă situație (frumusețe, vitejie, însușiri magice, protecția zînelor, talismane etc.).

Țări cu *densitate slabă*. Viață de vînător, păstor; agricolă mai puțin. În tîrguri — negustorie.

În fața acestui complex de civilizație stă alta: a țăranilor absoluți și răi, spurcați, zmei, monștri, vrăjitori etc. Toți își scot puterea din izvoare necurate. În țara lor — orașe vrăjite, ruine, palate amorțite, cîmpuri de oseminte, pustiuri, curse de monștri. Aici eroii fac incursiuni pentru desrobire, desvrăjire etc., dar nu rămîn, ci *se întorc*.

Avînd în vedere simpatiile pe care le arată subiectele descrise, basmul epic pare a fi de origine *cultă*, făcut pentru nobili și pentru curte. În genere sunt povești care măgulesc pe cei puternici și caută isprăvile eroilor nobili, înălțînd în slavă valoarea morală a faptelor lor. Par a fi rămășițe dintr-un ciclu epic puternic alterat, dar și ciclu epic amoros (eroul pleacă pentru o iubire), povestind lupta dintre lumea indo-europeană și cea central-asiatică. Rar antact cu lumea africană și indică (arap, țigan), considerat totdeauna ca cuiburi de vrăji. Țiganii noștri. Problema antropologică în basme, redusă (arap, țigan, om cu păr roșu, spîn, părul de aur, tătar?). Numai slabe distincții antropologice.

Problema națională aproape nulă (bulgari, unguri, ruși nu se simt).

*

Dacă toată viața umană care se desvăluie prin povești este o moștenire veche, în parte păstrată din vremuri preistorice înainte de formarea poporului român, trebuie ținut seamă și de procesul de *traducere* a acestor vechi elemente în limba actuală și pentru mentalitatea actuală. Au avut loc nenumărate filtrări și e surprinzător că reziduul actual cuprinde încă date numeroase și destul de pure ale acestei străvechi mentalități.

Dar altele sunt legile transmisiunii atmosferei sociale, a mentalității masei populare decît a limbajului.

*

Trebuie o cercetare sistematică a materialului. Disecare, analiză, apoi grupare nouă a elementelor în vederea clasificării lor, stabilirii de asemănări și deosebiri. Un basm e un conglomerat unit prin intriga și acțiunea care la o cercetare științifică trebuie să treacă pe al doilea plan. Suntem sub influența acestei acțiuni și de aceea nu le putem cerceta fiindcă nu vedem posibilitatea de comparare decît în mare, ceea ce dă numai clasificări fictive sau neorganice ca a lui Șeineanu.

Trebuie o procedare similară cu a Științelor naturale.

*

Semnificativ pasagiul întîlnirii cu soarele, focul și vîntul, în care eroul se închină numai vîntului.

Un exemplu de antichitate a basmelor e în ce se vorbește despre *foc*. Basmul în care trei feciori se leagă să păzească focul și să ucidă un balaur. Unul de pază îl ucide, dar sîngele fiarei atinge focul. Se duce după foc, legînd genele nopții, face o lungă călătorie cu peripeții și în sfîrșit îl capătă. Tot așa într-o poveste ciobănească. Tot așa în legenda cu fata babei. Motivul e des. Această prețuire a focului, pedeapsa stingerii, greutatea de a-l obține. În legătură cu vechi obiceiuri indo-europene la greci, romani, celți, germani, slavi. Cf. la noi focul viu la stîne.

Cf. Șeineanu despre foc, indice p. 1038, *Roata de foc*, 826.

Roata simbolică din epoca de bronz în Scandinavia, figurată în *Urgeschichte der Menschheit*, ed[iţia] II, p. 90. Sfîntul Foca? (Şeineanu, *Basme p[opulare]*, 169).

*

Pare a exista un ciclu de basme moldovenesc deosebit de cel muntenesc epic. Povestea tip a ciclului moldovenesc este « Ce te paşte şi nu te cunoaşte » din colecţia Sevastos, plină de elemente primitive antecreştine; intervenţia magică a tot felul de animale (totem). În aceeaşi colecţie, alte cîteva basme de acelaşi tip, dar mai ales « Părintele copil se dă în foc ».

Acestea două alcătuiesc un tip cu totul deosebit, foarte rar, foarte primitiv, atît de eterogen şi pe alocuri confuz încît nici sătenii nu-l povestesc, nici culegătorii nu-l înţeleg şi nu-l înregistrează. Trebuie o analiză foarte atentă.

Episodul cu mărul mîncat de babă şi unchiaş care devin fată şi băiat, la cap, dar cu trup dinpotrivă, nu se mai întîlneşte aiurea.

În aceeaşi colecţie, Şoarecele care vrea să ia de soţie pe fata soarelui (186), povestea arapului care se face cîine şi mănîncă morţi (192), a popii care vrea să-şi ia fata de soţie (188), povestea colacului şi pătimirilor lui (184).

*

Învoiala e învoială. Lucru sfînt. Chiar numai vorbiţi, are sancţiune. Fratele scoate ochii lui frate-său pentru o bucăţică de pîine. Pepelea jupoaie pe popă cu zapis scris. Baba se învoieşte să-i taie capul de nu-i aduce iapa. Ea e nevoită să dea mînzul năzdrăvan. Oricîtă putere ar avea, învoiala e un lucru netăgăduit, care nu se calcă.

Sunt însă şi învoieli false, care nu se ţin cînd unul are în mînă pe celălalt. Zmeul cere să-i lase viaţa că spune cum va învia pe frate-său. Eroul făgăduieşte, apoi ucide ultimul vierme, în care stă puterea zmeului.

*

Învoieli primitive

Pepelea se prinde la popă slugă *pînă ce o cînta cucu.*
(Sbierea, p. 7)

Mreana e dintre peşti cea pe care o cunoaşte poporul în mare şi care domneşte peste alţi peşti şi poate face isprăvi mari.

Marea o cunoaşte şi are oarecari informaţii asupra ei, dar ca un lucru depărtat care se amestecă rar în viaţa lui. Nici un subiect marin. Pescari sunt, dar de rîu.

Îmi miroase a om pe tărîmul celalalt — ascuţimea mirosului, văzului, auzului. Sunt multe exemple (Sbierea, pp. 52, 99).

*

« Pe cînd vorbeau fiarele şi păsările... pe cînd se potcovea puricele... şi tot zicea că i-e uşor »... nu sunt ficţiuni, ci realităţi. Această epocă a existat, nu în realitatea obiectivă a naturii, ci în realitatea subiectivă a sufletelor colective umane. A existat o fază a mentalităţii umane cînd toate acestea erau foarte posibile pentru sufletul omului. Basmele introduc toate acţiunile prin aceste hiperbole cu o notă ironică — ca şi încheierea — dar tot restul e spus serios şi grav. E o fază mult evoluată de la credinţa totemică, dar mult înapoia mentalităţilor logice actuale (aristotelice). Povestitorul are conştiinţa imposibilităţii celor povestite şi totuşi are nevoie să impue un act de credinţă. « A fost o dată ca niciodată, *dacă n-ar fi nu s-ar povesti.* » Formula e plină de înţeles adînc. Se desfăşoară un episod al mentalităţii umane din epoca preistorică.

Basmele sunt *combinaţii complexe*, cu intrigă desvoltată, deslegare care justifică *nevoile* logice ale mentalităţii actuale. Epopee uneori complicată — de al doilea ordin —

cele primitive desigur erau mai simple, care utilizează pentru scopuri logice, de *motivare*, elemente prelogice (mistice, fantastice), *mai vechi*.

Basmele par a fi rezultatul unei epoci literare de rapsozi care au combinat în formule superioare, pentru amuzarea și cultivarea mai ales a unei clase dominante, elementele mitice primitive răspîndite în mai toată umanitatea. Pentru că se găsesc aceste elemente se dă impresia că basmele sunt universale. O întrebare: universalitatea elementelor primitive, totemice etc. se poate explica pe toată fața pămîntului, dar universalitatea basmelor e mai problematică. S-a putut propaga maniera de a combina într-o povestire — formă superioară, dar mai greu de crezut că înseși miturile toate. Trebuie să fie provincii, centre de radiație, drumuri de propagare. Cercetarea e încă rudimentară.

*

Religia nu se poate spune că e cea creștină. E însă monoteistă — un Dumnezeu și personagiile sfinte sunt Soarele, Sf. Duminecă, Vineri, Miercuri, Luna etc. Niciodată Isus și Maica Domnului sau sfinții creștini (afară de basmele de origine religioasă). Divinități bune și rele. Luptă. Magia și vrăjile = mare valoare și mare putere. Ele fac ca de fapt eroul să nu fie un viteaz cu valoare personală, ci un personagiu frumos, simpatic, care e ajutat în intenții bune de stăpînitorii vrăjilor formidabile. Lupta se dă între forțe superioare. Eroul e un mijloc, vehicol al puterii magice. E tăiat, fiert, mîncat, moare și învie, imediat sau după timpuri fără margine.

Coaliție a forțelor (chiar bune cu rele), trageri pe sfoară, furări de talismane etc. Eroului îi trebuie numai curajul să poată rezista la emoțiunile foarte puternice. Tot restul nu-l privește (împăratul care-și încearcă fetele luînd aspecte teribile).

Vracii, ghicitorii, vrăjitorii au cheia puterilor, dar nu sunt mai mari decît împărații, eroii etc. Ca și azi în societatea primitivă.

*

O *moralitate* specială, care evident nu e creștină. Ileana Cosînzeana din basmul lui Miron Pompiliu (*„Conv[orbiri] lit[erare]"*, reprodus de Leon Wolff, *Colecția de basme*) a avut bărbat pe un zmeu pe care acum îl ține închis. Făt-frumos, boboc crud cam prostănac, îi dă drumul și trebuie el să plece. Unelteşte cu Ileana și în sfîrșit o fură. În fugă moare și zmeul. Cazul e des.

În Sevastos, dreptatea iese ca untdelemnul: « un negustor furînd secretul eroului, îi ia și nevasta care se adaptează perfect la noua situație. Scenă cum îl sărută și îl desmiardă și îl silește să se desbrace de haine ». În aceeași colecție ciudatul dar foarte importantul basm *Ce te paște nu te cunoaște* arată pe sora eroului dîndu-se în dragoste cu un lup și încercînd să-și ucigă fratele.

Vezi tot Sevastos: *Nu fă rău fratelui tău* în care un frate scoate ochii celuilalt. Se mai află în colecția Morariu în Bucovina.

Sevastos: *Tot păţitu-i priceput;* eroul sfătuiește pe nevastă-sa furată să se arate drăgăstoasă, să se cunune cu dușmanul și să-i afle taina (p. 169).

Făt-Frumos făgăduiește viața zmeului dacă-i spune cum să învieze pe frate-său. Acesta-i spune. Făt-Frumos apoi ucide viermii în care îi stă puterea (Sevastos, 76). Popa care vrea să dea pe fie-sa și se răzbună omorîndu-i copilul și acuzînd-o (Sevastos, 190).

*

Mentalitatea primitivă

Reprezentările colective atît de bogate în conținut, avînd și reziduuri emotive și volitive, o puternică mistică (V[ezi] Lévy Bruhl.) Trebuie pusă în legătură și cu evoluția limbajului. La început cuvîntul nu reprezenta o noțiune în sensul psihologic

Pe grindul de la Letea, la Periprava.

George Vâlsan în ultima sa călătorie de studii (1935).

Excursie la Măgura-Bucșani (31 martie 1935).

actual, ci o intuiție puternică, complexă, din care ulterior s-au desfăcut familii întregi de noțiuni cu mult reziduu concret, apoi s-au subliniat în concepte tot mai abstracte.

*

«*Geniile protectoare*» (expresia lui Lévy Bruhl) animalice, atît de dese în basmele noastre, sunt comune la toate popoarele primitive. Totemul e în legătură cu ele. Dar primitivul nu distinge individul de colectivitate. El face ofrande în același timp și animalului omorît și geniului speței. În basmele noastre apare ceva din aceste preocupări în «împăratul» peștilor, vulturilor, șerpilor etc. A trecut de faza primitivă. Disociază geniul de individ și de colectivitate.

*

Divinități

Că Dumnezeul basmelor e o divinitate păgînă (v[ezi] Stăncescu, *Sf[ntul] Arhanghel și lemnarul*, p. 290). « Dacă ești Dumnezeu nu-ți dau pe fiu-meu să-l botezi că nu ești drept. Unul bogat, altul sărac, unul sănătos, altul schilod, unul frumos, altul urît.» Dumnezeu pleacă și nu zice nimic. Drept e Arhanghelul că-i ia pe toți deopotrivă (Sevastos, p. 198). Tot aici, flăcăul se duce și cere socoteală lui Dumnezeu de ce și-a bătut joc de părinții lui.

Aiurea, Dumnezeu cu nevastă și copii — soarele (Sevastos).

*

Dracul

Personagii redutabile nenumărate.

Neprielnicul (p. 9), *Năfărtache* (p. 15), *Aghiuță* (p. 14).

În palaturile acelea ședea zmeoaica ceia care înălbise *nefărtatul* (p. 38). Parcă o ținuse *Neneaca* (diavolul) numai în fum (p. 76).

Se vede că « ducă-se să nu mai vie » umblă după omul cel cuminte ca mîța după șoarece (p. 93).

De cei cu crucea în sîn și cu *necuratul* în inimă (p. 105).

Balaurul cel negru, adică Necuratul (p. 105).

Nepricistuitul (p. 105), *Naghea* (p.105).

Întunecatul (p. 106), *Mohorîtul* (p. 119), *Cel de pe comoară* (p. 120).

Ucigașul (p. 121).

Cf. D. Furtună: *Izvoade din bătrîni.*

*

Muma pădurii (episodul cu berbecii sub blana cărora scapă trei vînători).

E norma importantă a visului în determinarea acțiunilor din basme. Ce a visat e cert, nici o împotrivire, trebuie executat. (*Sevastos:* un fiu de împărat vrea să ia pe fata mai mică a altui împărat. Visează un arap care-i spune că e a lui. Renunță, ia pe prima. Tot așa visează al doilea; și el renunță — dragostea de apoi îi mai dulce.)

Sbierea *(Petrea Voinicul)*: Mama eroului ca să se scape de fiu-său spune că e bolnavă și a visat că se vindecă dacă mănîncă zeamă de pui de pasăre albastră. Eroul pleacă etc., etc.

*

Puterea zmeului într-un mistreț sau scroafă ascuns într-o pădure adîncă, într-o prepeliță, într-o cutiuță cu trei viermi. Omoară viermii, mor zmeii.

Dar spre a prinde putere, Făt-Frumos *culege viermii și-i înghite.* Se simte mai tare (Sevastos, p. 178).

Cf. obiceiul sălbaticilor de a mînca inima, ficatul etc. Organizația canibalismului.

Fetele, foarte des *închise în foișor* ca să nu fie furate de zmei (Sbierea, *Voinic înflorit*, p. 73).

Închiderea în foișor, răpirile, umblatul după fete frumoase par a fi note orientale.

*

Puterea privirii — de deochiul.

A se lupta din odihnă (Sevastos, p. 175): « Se uită odată feciorul împăratului la zmeu și-l înfioară cînd se uită zmeul la dînsul; îl fulgeră; pe loc îl preface în stîncă de piatră, apoi de fier. Dintr-o uitătură îl acoperă de o pătură de omăt ». (p. 175). Celălalt se uită și îl preface în leș (cf. privirea babelor, Muma Pădurii).

*

Eroul e obișnuit fiu de împărat. Chiar cînd e născut de rînd, dacă e viteaz, firesc ajunge împărat. E o situație naturală care se impune. Nici vorbă de o moștenire, de tradiție necesară.

Aceasta e o notă tot orientală și bizantină, în orice caz nu apuseană și nici poate românească.

*

« De cît tîlhărește cu gîndul, mai bine voinicește ca vîntul. » (Sevastos, p. 179.)

« Cînd îi omul cu noroc, fierbe oala fără foc. »

« Să ia munții frunziș și să caute iapa ascunsă. » (Sbierea, p. 58.)

« Vînătorii au intrat la boier și i-au închinat vînatul. » (Sbierea, p. 68.)

*

O. Schrader a arătat *(Sprachvergleichung und Urgeschichte,* 1907) că cultura celor mai vechi locuinţe lacustre elvetice (neolitic) se acoperă foarte bine cu cea mai veche cultură indo-germanică dedusă din cercetările istorico-lingvistice.

Aceleaşi animale domestice, culturi şi industrii. Ce lipseşte în aceste locuinţe (măgar, pisică, cînepă etc.) lipseşte şi în limbă.

Din acest punct de vedere s-ar putea face un inventar al elementelor vechi de cultură a basmelor spre a se confrunta cu ce se ştie despre cultura veche indo-germanică. Poate ar ieşi indicaţii interesante de vechime.

*

Urme slabe de *matriarhat.*

Fetele care moştenesc împărăţia.

Fiul cel mic, cel mai voinic — pare a fi tot un rest (El. Reclus, p. 236). — Amazoanele —.

În basme, fata deghizată în erou care trece prin toate încercările tatălui, se duce de serveşte împăratul suzeran e transformată în băiat. Forma cea mai ciudată şi poate cea mai veche: Pop-Reteganul, Din fată—fecior.

Fata deghizată care fuge de tată-său care vrea să o ia de soţie, face fapte de viteaz de nu poate fi descoperită, perfectă călăreaţă, cunoscătoare de arme etc.

*

Noţiunea de *drum* e veche indo-germanică (Schrader, p. 48).

În basme nu apare decît incidental. *Podul* apare des.

Interesante variaţiile de sens la diferite popoare indo-germanice. Se pare că însemna şi fortificaţie (Knöpeldamm pe lîngă Brücke, cf. pp. 7 şi 47).

De fapt drumul în vechime se confunda cu podul sau vadul.

Luntrea din buştean se cunoaşte: bușteanul ielelor.

Corabia iarăşi, sumară, o face eroul ca să traverseze un braţ de mare.

Sunt noţiuni foarte vechi, în general indo-germanice (Schrader, p. 47).

Cercetările lingvistice, preistorice, sursele istorice cele mai vechi, sunt de acord asupra însemnătăţii predominante a creşterii vitelor în viaţa diferitelor popoare indo-germanice în epocile vechi de cultură. Basmele româneşti arată acelaşi fapt. (În Homer — fiii regelui păşteau turmele.)

Terminologia ogorului şi a plantelor de cultură se află asemenea la popoarele europene (nordice şi sudice), nu la Iranieni şi la popoarele indice vechi. (Schrader, pp. 27—28.)

*

Bour

Tei legănat, Sfarmă Piatră, Strîmbă Lemne stau în pădure şi mănîncă *numai seara* un *bour* făcut într-o căldare. (Bour la Sbierca e şi bou — v[ezi] Pepelea, p. 1.)

Dar aci e bour sălbatic, căci Strîmbă Lemne, mîncarea fiind consumată de Şchiopul cu barba de-un cot, « au alergat într-o pădure de au prins alt bour şi l-au tăiat » (Sbierea, p. 81).

*

Focul

Deosebită importanţă în basme. Trebuie studiat cu mare atenţie. Se pare că basmele bucovinene conţin elementele cele mai primitive. Cf. Focul viu. Influenţă ruteană sau poporul românesc aci păstrează un fond primitiv foarte vechi (cf. observaţia lui Haberlandt).

*

Fierul

Foarte puțin în basme, dovadă că era foarte rar. Numai eroii își procură obiecte de fier și pentru asta se duc la tîrg, oraș, cetate, la meșteri vestiți. Fac cu ele fapte neobișnuite.

« Să te duci la tîrg — îndeamnă buhaiul năzdrăvan — și să faci un plug de fier cu tînjală, cîrceie, jug; toate să fie de fier și cu acele să arăm curătura » (de aramă), Teod. — Kirileanu, *Povești basarabene*, pp. 86 și 89: « car cu totul de fier pe care încarcă zestrea de-l lasă pe Împărat sărac ».

*

Sunt basme care nu au nici o legătură cu geografia prin însuși subiectul lor. Dar sunt altele, de povestiri epice, de aventuri prin țări străine sau fantastice, de imaginație, unde povestitorul e nevoit să descrie sau măcar să dea elemente de descriere. Multe din aceste basme nu sunt produse de imaginație (greu de distins, dar uneori se poate), ci eposuri preistorice, alterate uneori. (Cf. *Alexandria* — care a suferit un proces indicat de cazuri similare anterioare.) Ele dau elemente de descriere care nu sunt cu mult inferioare sau mai puțin reale ca descrierile vechi (Arabi etc.). Au avut forme mai bogate și elemente mai precise care s-au tocit cu încetul prin întrebuințare (trecere din gură în gură).

Din ce a rămas și ce e permanent la mai multe versiuni venite din cît mai multe regiuni, deci din ce parte a fi aparținut *prototipurilor* se poate desprinde elementul geografic al basmelor.

*

Caracteristic pentru popoarele de stepă central-asiatice obicciul ca înaintea nunții să se îmbăieze în lapte de iapă (Stăncescu, Irimia, p. 277). Motivul revine și în alte basme (fata de împărat deghizată în fecior care trebuie să aducă lapte pentru baie împăratului. Acesta se opărește, iar fata prefăcută băiat se îmbăiază în laptele înaripat de suflarea armăsarului năzdrăvan).

*

Un capitol interesant e al *vindecărilor*. « Nu este boală pe lumea asta fără leac, dar oamenii sunt proști și nu știu, mor cu zilele în mînă. » (Sevastos, p. 49.)

Leacul e totdeauna de origine magică. Orbul cu ochii scoși de frate-său, arde pe diavol spunînd că leacul e să se spele de trei ori cu apă din fîntîna alăturată. Va vedea întîi ca prin sită, apoi ca prin ciur, apoi bine (nu face rău fratelui tău).

În altă versiune se ia roua de pe copac la răsăritul soarelui să se ungă la ochi (Bucovina etc.).

Învierea cu apă vie și moartă — cu frunza găsită de un șarpe (Sevastos, pp. 155 și 166).

*

Un zmeu atît de frumos încît eroul (Petrea Voinicul) nu se îndură să-l omoare, deși omoară pe alți șase. Îl încuie într-o cămară în care intrînd maică-sa se îndrăgește de zmeu (Sbierea, p. 23).

Motivul mamei îndrăgostită cu păcat pînă-și ucide fiul — se repetă în multe colecții. Pare general răspîndit la români.

*

Indo-germanii nu cunoșteau *instrumente de luminat* — pentru care slujea focul vetrii (nici basmele nu pomenesc). Nu cunoșteau *patul, masa, scaunul.*

Basmele noastre cunosc masa (zmeul trimite buzduganul care sare pe *masă*, apoi în cui — mîncarea să fie gata pe masă). *Soba*, pomenită la mama soarelui. Pe ea stă o... care ascunde pe erou. Indo-germanii nu o aveau.

Nu există un simţ de patrie deosebit. Obişnuit eroul rămîne unde reuşeşte şi uneori îşi aduce părinţii.

Dar o simţire violentă şi tenace pentru ţară e rară. (cf. Odyseus rătăcind după ţara lui.)

Sunt cîteva basme în care dorul de ţară se pomeneşte, întoarce pe erou, dar nu apare ideea de patrie. Nici noţiunea de trib (Geschleaht) nu se vede.

*

Pentru felul cum ţăranul transpune în mediul său o viaţă superioară (împărat)— *ţărăneşte* — viaţa imperială. (V[ezi] Stăncescu, *Basme*, p. 214.)

Împăratul e un simplu ţăran chiabur care face dreptate — chiamă pe ţăranul cu viţelul care trece pe drum (Ib. p. 182).

*

Imaginea pămîntului

Sucnă — Murgă prinde un purice; din el face un lanţ de douăsprezece oca de greu, lung pînă la cer. Îl aruncă şi se prinde de crîngul cerului. Fratele mai mare se urcă pînă la jumătate şi se coboară. — Cum îi? — Cum să fie? Pămîntul e ca un muşuroi şi un fel de alb sare, ca apa, primprejurul lui (Sbierea, p. 91).

*

Elementele geografice ale basmelor sunt strivite, fără perspectivă şi fără localizare în spaţiu. O îmbinare ţesută cu dreptul imaginaţiei de a preface complimente la cele mai fixe. Nu a ieşit ceva inform ca stratificări; bulgări de elemente pure trebuie să existe. Acestea trebuie căutate — Metoda: a aduna tot materialul, de pildă despre Mare. A determina extensiunea spaţială. A lega episodul caracteristic de alte elemente organice ale basmului sau altor basme. A clasifica după regiuni geografice, cînd acestea pot fi fixate.

*

Povestirile au cunoştinţe despre *vastitatea pămîntului:* mări şi ţări, ostroave, pustiuri, păduri, oraşe, dar cunoştinţe vagi, neprecise, ca şi cum ar fi auzit de la alţii, iar nu văzut. (V[ezi] Sevastos, p. 171): «luă o cîrje de fier şi porni în lumea cu soarele spre ţara cu ostrovul cel mare unde iarba decusară creşte şi pînă în zori în patru se împleteşte. Şi merse el peste mări şi ţări despărţite, aşa că petrecu nouă împărăţii şi nouă *vineţii* ».

Acelaşi basm (p. 166): eroul face cea dintîi corabie şi trece marea în căutarea nevestei.

*

Basme

Nu înregistrează fenomenele atmosferice: ploaia, ninsorile (personifică Gerilă), furtuna (însă norii-s groşi cînd vin zmeii), trăsnetul. Însă da: soarele, seceta, vîntul, ziua şi noaptea cu zorile, miezul nopţii, amurgul. Atenţiune la rugăciuni şi la felul cum se fac. Impresia că [sunt] foarte puţin creştine.

Ce mare importanţă are soarele. Pare a fi divinitatea cea mai de seamă.

De cercetat *ghicitorile* care înseamnă soarele, vîntul etc. Poate vechi urme de [*indescifrabil*] mitologică.

O ghicitoare lituană unde se vorbește de rochia roșie a soarelui. Legătura între mere roșii și soare (Carnoy, 182).

Calul înaripat comun în legendele orientale (Cf. Pegasul), foarte vechi de la Asirieni.

În India, Indra, cu fulgere, poartă buzdugan ascuțit la capăt și luptă pe un car tras de cai înaripați (Carnoy, 191).

Iranienii au o serie de eroi omorîtori de dragoni (Ib., 191). Cf. Heracle și Perseu.

*

La primitivi sofismele (din punct de vedere logic) Post hoc ergo propter hoc și Juxta hoc ergo proper hoc (poate mai des) sunt comune.

Moare un om; nu se gîndesc la moarte naturală; trebuie să fi fost ucis; după diferite semne determină direcția și tribul de unde e ucigașul.

Cîte o *bufniță* lîngă casă, un *cîine urlă*, ai dreptul să ataci și să ucizi pe cei dinăuntru: particip prin contiguitate în spațiu. Nenorocirea e cauzată de cîine și trebuie să vie. Poate această credință e la baza credinței și la noi în cobirea bufniței, cîinelui, găinii care cotcodăcește etc. (și la chinezii Lolo — trib din vest, Lévy Bruhl, p. 335). Altă dată aduce nenorocirea. Azi e ucis ca să nu o aducă.

Cînd ești bolnav de friguri, să nu te vază *apusul soarelui*. De ce? Cum ai întrebat de curînd, așa să fie leacul de curînd.

Lévy Bruhl = *La mentalité primitive*.

*

Descrierile palatelor — dacă nu s-au introdus elemente posterioare — ceea ce e foarte posibil — arată o civilizație înaintată de construcție care poate fi anterioară epocii romane, dar nu mai veche decît neoliticul care nu pare a fi cunoscut astfel de clădiri chiar în Orient (Susa etc.) decît în eneolitic (V[ezi] Morgan, *Hum preistor*, 168—9). Cf. încă locuințele lacustre destul de desvoltate.

O VIZIUNE ETNOLOGICĂ ASUPRA BASMULUI

O PRIMĂ CONSTATARE CARE SE IMPUNE se leagă de faptul că Vâlsan cercetează basmul dintr-o perspectivă teoretică, situată în imediata apropiere de elementele unei filozofii a culturii. Motivele fundamentale ale basmului se desfășoară pe teritoriile reale ale vieții, preluînd lumea «personagiilor mitice». Departe de a se fixa asupra unor imaginare soluții, Vâlsan descoperă dimensiunile interioare ale basmului, conferindu-i acestuia posibilități nemărginite în recuperarea valorilor morale. Eroii din basm, după el, luptă pentru instaurarea unor «principii morale superioare», ambițioși în crezul lor, utopici uneori, dar sugerînd căi de izbîndă, atît de luminoase în depărtata lor zare.

Există încă ceva — un element ce intră în viziunea etnologică a lui Vâlsan despre basm, de natură psihologică, mai puțin cercetat și explorat. Gînditorul român dezvăluie o întreagă argumentație, fixată într-o logică a basmului, *în comentariul exersat adînc asupra acelui «balaur în peșteri» sau asupra «puțului» în care a trebuit să intre Făt-Frumos. Dincolo de aceste deschideri largi spre o problematică a basmului, Vâlsan avansează ideea legăturii lor cu datul istoric, subliniind, în cazul omului roșu, mijloacele specifice genului, în redarea și interpretarea unei realități istorice. Explicația lui Vâlsan ni se pare ingenioasă, de cîte ori încearcă o aplicare la «pămîntul concret», după propria sa formulă.*

Însemnările ilustrului om de știință despre basm, scrise, se pare, în ultimii ani ai vieții, nu rămîn la suprafața fenomenului cercetat, ci caută elementele combinatorii, necesare unei viziuni despre lume. Basmul nu e o simplă povestire, nici o încărcătură de imagini, nu e nici măcar o detașare de real, ci o împlinire a unui gînd, a unui ideal măreț, în slujba căruia acționează toate forțele umane creatoare, spre a-l face pe acesta posibil, astfel ca oamenii să creadă în el, să-l urmeze în viața sau conștiința despre sine. Dragostea, dorul, stăruința eroilor, luptele lor pentru bine și adevăr, încrederea în izbîndă, iată dimensiunile unei viziuni etnologice despre basm, în concepția lui Vâlsan, care dau înțelesuri de durată culturii.

Vasile VETIȘANU

ORIZONT ȘI STIL

Ion CHINEZU

Ion Chinezu în peisajul Tritonilor lui Pavel Dan, la puțin timp după dispariția autorului lui Urcan bătrînul (octombrie, 1937).

MISIUNEA CULTURALĂ A CRITICII

ALĂTURI DE OCTAV ŞULUŢIU, DAR SPRE deosebire de acesta ilustrînd aproape în exclusivitate spaţiul revuistic al provinciei, Ion Chinezu este cel de-al doilea critic literar important pe care Transilvania l-a dat culturii noastre interbelice. Incomparabil mai subtil decît Sextil Puşcariu în receptarea valorilor literare moderne, mult mai înclinat spre comentarea fenomenului estetic contemporan decît G. Bogdan Duică sau Ion Breazu, ale căror majore contribuţii s-au înscris mai ales în perimetrul istoriei literare, diagnostician sigur, orientîndu-se riguros într-un peisaj cultural divergent, măcinat de adînci contradicţii, evitînd superficialitatea şi confuzia din scrisul lui Romulus Demetrescu sau Grigore Popa, spirit organizat, metodic, bazat pe o temeinică pregătire filozofică, de factură pozitivistă, care-l apropie, dar îl şi desparte — prin preocupările spre care şi-a direcţionat investigaţiile — de un Al. Dima sau Liviu Rusu, posedînd un stil elegant, viu, plin de culoare şi nerv, ce-l individualizează structural faţă de proza căznită, amorfă şi nearticulată a celorlalţi cronicari transilvăneni, Ion Chinezu, în ciuda unei activităţi publicistice destul de restrînse, se impune ca o personalitate de prim plan a vieţii culturale ardelene din perioada respectivă, fără de care ne-ar fi greu să înţelegem dimensiunile exacte ale acelui «localism creator» nu o dată invocat în raport cu perspectiva mai largă a spiritualităţii româneşti. Absenţa lui din marile sinteze, mai vechi sau mai recente, consacrate criticii noastre literare dintre cele două războaie mondiale, ne apare astfel nu numai nedreaptă şi nejustificată, dar şi inoportună, sărăcind considerabil mişcarea de idei a epocii, în care mentorul de la „Gînd românesc"

își găsește pe merit un loc aparte, nu dintre cele mai neglijabile.

Există cel puțin două momente esențiale în dezvoltarea literaturii noastre moderne, care reclamă cu insistență și fac indispensabilă prezența lui Ion Chinezu în acest peisaj.

Mai întîi, ceasul apariției revistei „Gînd românesc", ce a marcat o revitalizare a forțelor creatoare locale, sincronizate acum la pulsul și tendințele vremii, depășind ca interes și problematică limitele unei viziuni strict regionale, pe care nici una dintre publicațiile transilvănene anterioare — nici chiar „Gîndirea", în perioada ei clujeană, nici „Darul vremii", în scurta ei durată, — nu reușiseră să o înlăture. Totul se datorește, așa cum s-a remarcat dealtfel [1], concepției pe care Chinezu o promovează tenace, înțelegînd elementele caracteristice cadrului local ca pe niște componente ale specificității naționale, îmbogățind, individualizînd și adîncind trăsăturile acesteia, dar în nici un caz modificîndu-le. De aceea poate, scriind mai tîrziu Cîteva cuvinte despre literatura română din Ardealul de azi [2], criticul avea curajul să afirme că « în paginile acestei reviste [„Gînd românesc" — n. n.] și-au dat întîlnire — cred că am dreptul s-o spun — cele mai alese condeie ale generației actuale». Și afirmația era cît se poate de întemeiată dacă observăm că, de la vechea serie a „Luceafărului" lui Tăslăuanu și Goga, nici o revistă din Transilvania nu a reușit să adune în paginile ei scriitori atît de diverși ca structură și direcție literară, provenind din medii geografice și culturale răspîndite pe întreg pămîntul țării. Chinezu a fost un ferment, un factor dinamic, ce a dat întreprinderii sale revuistice dimensiunile majore ale unei publicații sortită să sintetizeze expresia spirituală a națiunii într-o anumită epocă. Numai în acest sens, în cei șapte ani de existență a ei, situată « pe linia robustelor realități ale vieții ardelene», „Gînd românesc" ne-a dat și « o sinteză a Ardealului spiritual de azi », cum preciza, într-una din conferințele sale despre istoria presei literare din Transilvania, ținută în vara anului 1939, omul de cultură Ion Chinezu, care, judecat în perspectiva timpului, ne apare ca unul dintre cei mai aprigi militanți pentru « recunoașterea primatului valorilor » culturale.

Cel de al doilea fenomen semnificativ din evoluția literaturii noastre interbelice de care Ion Chinezu și-a legat pentru totdeauna numele este, fără îndoială, nașterea unui excepțional prozator, precum Pavel Dan, și impunerea lui în circuit național. Dacă e adevărat că un mare critic se apreciază mai ales după și în funcție de scriitorii pe care-i aduce în cîmpul unei literaturi, atunci redactorul principal al „Gîndului românesc" se înscrie categoric, prin siguranța verdictului analitic, ce a atras atenția opiniei publice asupra unor nume ca: Mihai Beniuc, Emil Giurgiuca, George Boldea, Ion Vlasiu, N. Caranica, dar îndeosebi Pavel Dan, în rîndurile celor cîțiva aleși, dăruiți cu rară intuiție, și remarcabil simț al nuanțelor în validarea germinativă a talentului. Îi revine astfel lui Ion Chinezu meritul incontestabil de a fi descoperit într-o povestire, încă incertă, ca Ursita, forța epică uluitoare ce avea să răzbată mai tîrziu în Priveghiul sau Înmormîntarea lui Urcan Bătrînul, situîndu-l pe Pavel Dan printre cei mai înzestrați prozatori români interbelici [3].

Afișul unei conferințe ținute de Ion Chinezu la Cluj, în 1938.

In cicul Conferințelor Astrei

Duminecă, 8 Martie orele 7 seara va vorbi domnul

Ion Chinezu: Sufletul Ardealului în poezia românească de azi

La Palatul Cultural **Intrare liberă!**

---

[1] Vezi: I. Negoițescu, *Prefață* la volumul Ion Chinezu: *Pagini de critică*, Editura pentru literatură, București, 1969, pp. V—XVI.

[2] Text nepublicat, identificat printre manuscrisele criticului, poate ciorna unui raport înaintat forurilor culturale, prin 1938, după cum putem înțelege din context.

[3] Dealtfel, pe Pavel Dan îl cunoaștem încă atît de puțin. Cercetarea revistelor transilvănene ne mai oferă chiar surprize în receptarea operei sale. Iată, bunăoară, povestirea *Bătrînețe*, publi-

Spiritul suplu al criticului, finețea și pertinența analizei, rigoarea judecății de valoare sînt trăsăturile dominante ce l-au determinat și pe Lucian Blaga — alături de Aron Cotruș, Mihai Beniuc, Ion Breazu, Liviu Rebreanu, Mircea Eliade, Emanoil Bucuța, Al. Dima, Tudor Vianu, Ion Agârbiceanu și alții — să se apropie de climatul „Gîndului românesc" și să identifice, la un moment dat, în persoana lui Chinezu, pe unul dintre posibilii săi exegeți. Fără a ne fi dat pînă la urmă studiul așteptat despre autorul Poemelor luminii, comentariile pe marginea operei blagiene publicate de-a lungul anilor de cronicarul transilvănean constituie și azi fertile puncte de vedere, după cum referințele sale asupra poeziei lui Octavian Goga și Ion Pillat, sau a creației lui Victor Papilian, Victor Ion Popa, Gib. I. Mihăescu, printre alții, fac dovada gustului sigur și a subtilității gloselor sale critice.

Iată de ce e de mirare că, acel ce urmărise prin anii 1929—1930, într-o doctorală exegeză comparatistă diversele Aspecte din literatura maghiară ardeleană, a renunțat atît de ușor la sfera cronicii literare pentru care era deosebit de dotat și pe care o ilustrase cu competență și pasiune vreme de un deceniu și mai bine.

Cariera cronicarului literar se încheie practic odată cu încetarea „Gîndului românesc" și e păcat că s-a întîmplat așa, în plină epocă de maturitate a criticului. A vedea totuși în Ion Chinezu numai pe comentatorul elevat din paginile respectivei publicații transilvănene, ar însemna însă a comite o eroare de optică. Nu ne referim la faptul că sporadic îi întîlnim semnătura și în „Societatea de mîine" (1929), „Erdely Helikon" (1928), „Țara Noastră" (1926—1927), „Transilvania" (1940), „Revista Fundațiilor Regale" (1935) și, oarecum mai susținut, în „Dacoromania" și „Darul vremii" (1930). Importantă ne apare activitatea lui de animator, de factor activ, mai întîi în cadrul acelei mișcări de popularizare și inițiative culturale de mase, ce a constituit și a fundamentat din totdeauna prestigiul „Astrei", apoi, în sfera mai restrînsă, a „Asociației scriitorilor români din Ardeal", care printr-o largă suită de conferințe, pe teme privind tendințele literaturii contemporane, și o serie de reprezentative ședători literare, a scos din amorțire viața intelectuală a orașelor și tîrgurilor transilvănene, creînd totodată aici un front unitar de idei. Deși multe din planurile, îndeosebi publicistice, preconizate atunci nu au prins consistență [4], rolul criticului de la „Gînd românesc" în realizarea acestor deziderate culturale, ce explică în bună măsură efervescența literară a Transilvaniei interbelice, a fost considerabil.

Tocmai după o asemenea poziție autoritară Chinezu își permitea să precizeze în deplină cunoștință de cauză că « această parte de țară s-a afirmat cu vigoare, s-a regăsit — e poate mai nimerit s-o spunem — în consensul vieții românești » și să constate că « s-a creat în acești ani o adevărată literatură a problemelor existenței românești ». E semnificativ de observat dealtfel că, din unghiul de vedere al criticului, chiar și revista „Gînd românesc" tindea să împlinească, în primul rînd, un amplu program cultural, mai mult decît unul strict literar, de vreme ce scopul ei era « să continuie cu alte cuvinte, să actualizeze tradiția „Astrei" », evidențiind răspicat că « este o simplă și de sine înțeleasă datorie de a face ca viața pe care o duci ca individ și ca națiune să aibă rost și demnitate » [5]. Sarcina pe care și-o fixa încă din debut redacția era « cercetarea vieții ardelene în toate încheieturile ei », iar formele de manifestare — în afara celor menite tiparului — destul de variate. Chinezu însuși arăta, în cadrul unei consfătuiri cu cititorii, la un an de la apariția revistei, că ea a fost « înjghebată în cadrele „Astrei" și susținută de o grupare care are la activul ei un ciclu de conferințe de cel mai mare interes pentru frămîntările actualității, o cercetare monografică întreprinsă la Măguri, ale cărei rezultate sunt în curs de pregătire pentru tipar și o școală țărănească cu surprinzătoare rezultate » [6].

Conform unui adevărat program, ciclurile de conferințe și comunicări științifice organizate sub auspiciile „Gîndului românesc", sortite să pună

---

cată inițial în „*abecedar*", an I, nr. 11—12, 20—27, iunie 1933, pp. 1—3, am avut bucuria s-o descoperim republicată, într-o versiune amplificată și revăzută stilistic, în „*Vatra*", « revista învățătorilor din județul Năsăud », an II, nr. 4—5, aprilie-mai 1936, pp. 140—143.

[4] Se proiectase, bunăoară, și o *Antologie a scriitorilor români din Ardeal*, pe care primiseră însărcinarea să o întocmească Octav Șuluțiu, Ion Chinezu și Al. Dima. Cum pînă în 1939 ea nu prinsese contur, sarcina a trecut asupra lui Victor Papilian, care nu a reușit nici el să o aducă la îndeplinire, poate și din cauza evenimentelor politice care au survenit ulterior.

[5] Vezi: I. Chinezu, *Cuvînt înainte*, în „*Gînd românesc*", an I, nr. 1, mai 1933, p. 1—3.

[6] Text rostit în aprilie 1934. Fragmentar folosit într-un articol redacțional din „*Gînd românesc*", an II, nr. 5, mai 1934.

în lumină valorile transilvane tradiționale și moderne în contextul realităților naționale, se succed aproape anual, culminînd în 1935 cu acea suită de colocvii critice, puse sub titlul generic: Energii ardelene. Merită a fi amintite astfel conferințele ținute de P. P. Panaitescu despre Inochentie Micu-Klein, Victor Ion Popa despre Aurel Vlaicu, Ion Breazu despre George Coșbuc sau Ion Chinezu despre Octavian Goga, toate publicate mai apoi în paginile revistei. Unele dintre ele au constituit puncte de plecare în elaborarea unor studii mai întinse. Așa s-a întîmplat cu conferința lui Vasile Băncilă, transformată, între timp, într-o mult dezbătută și controversată carte, Lucian Blaga, energie românească, ea însăși apărută în cîteva numere ale revistei și tipărită, după aceea, într-un volum al colecției „Gîndului românesc".

Cu un an înainte, tema fundamentală supusă discuției privea problemele satului românesc, criticul transilvănean plecînd de la ideea că orice noutate ivită în spațiul nostru spiritual își găsește preț numai în măsura în care se poate altoi pe trunchiul unei continuități a dimensiunilor specifice. Se relua astfel, într-o nouă interpretare, chestiunea inovației în limitele tradiției, pe care o formulase și argumentase, în opera sa de căpătîi, Spiritul critic în cultura românească, Ibrăileanu. «Vigoarea unei culturi — afirmă Chinezu — se măsoară prin echilibrul pe care ea știe să-l păstreze între tradiție și îndrăzneala de a se înnoi. A rămîne surd la glasurile prezentului, cu ochii fixați numai la trecut, întîmpinînd cu neîncredere anticipată tinerețea care-și cere dreptul la viață — înseamnă sclerozare; a trăi numai prin salturi spre viitor, neselectînd nimic din ceea ce experiența și autoritatea ne pot oferi, înseamnă un veșnic provizorat, înseamnă definitivarea diletantismului. Marile culturi sunt mari tocmai prin vasta unitate de orizont, la capătul căruia cei doi termeni, tradiție și modernism, își păstrează activa lor solidaritate.» [7]

Într-o oarecare măsură, dealtfel, prezența lui Chinezu în Clujul interbelic repetă, pînă la un punct, experiența mentorului „Vieții Romînești", iar revista sa, într-o altă etapă istorică, dar călăuzită de un program teoretic asemănător, încearcă să-și apropie caracteristicile publicației ieșene. E de remarcat în acest sens — așa cum sublinia I. Negoițescu — și faptul că Ion Chinezu aprecia în primul rînd, în complexa personalitate a lui Ibrăileanu, valențele animatorului cultural, recunoscîndu-și parcă, în «continua veghe» a profesorului de la Iași pentru destinul literelor românești, propriul țel și voluntar sacrificiu: «Nu este aceasta cea mai înaltă satisfacție la care poate rîvni un critic literar?» — se întreba retoric Chinezu.

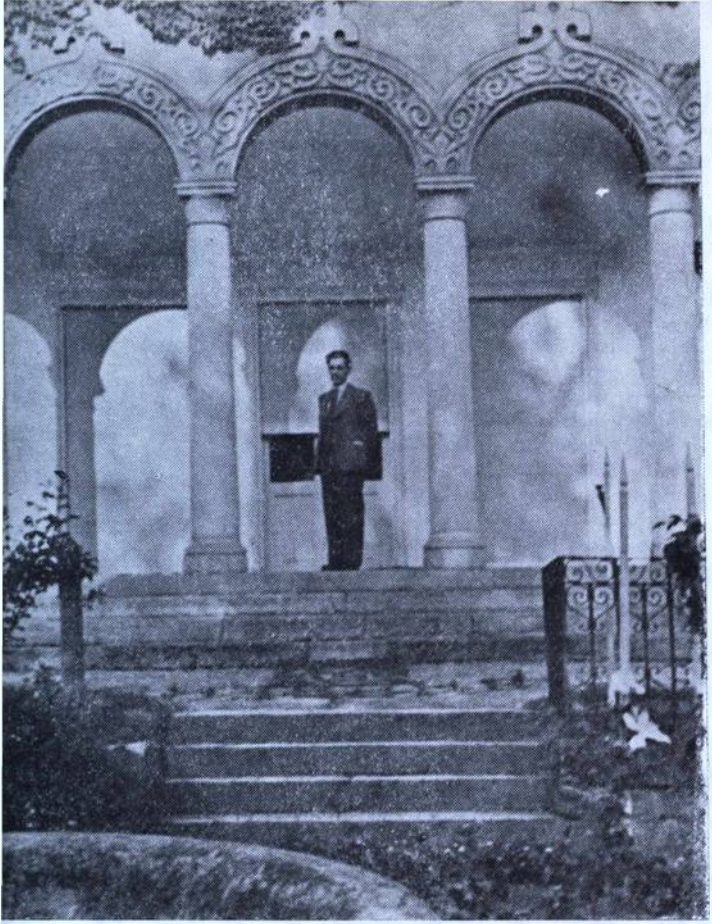
În activitatea redactorului principal al „Gîndului românesc" rolul de îndrumător spiritual, pe care el și l-a asumat cu deplină responsabilitate, ține de un anume misionarism transilvan, cu explicabile determinări istorice, Chinezu făcînd mereu aluzie la exemplul sacru al cărturarilor „Școlii Ardelene" în trezirea conștiinței naționale. Conferințele pe care criticul le prezintă astfel la Deva sau Blaj, la Sibiu sau Tîrgu-Mureș, la Sighișoara sau la Alba-Iulia, despre istoria unității naționale, sau despre legăturile noastre cu romanitatea de-a lungul veacurilor, izvorăsc tocmai dintr-o asemenea constantă preocupare și fac dovadă nu numai a unei înalte conștiințe cetățenești, dar și a unei unitare viziuni teoretice.

Pentru înțelegerea exactă a lui Ion Chinezu, va trebui așadar să restituim criticii sale și aspectele și manifestările ei oratorice, cu atît mai mult cu cît numeroase dintre textele conferințelor lui s-au păstrat în manuscris. Interesul lor e cu atît mai important pentru istoricul literar, cu cît va constata plăcut surprins că scopului inițial de popularizare, pe care criticul și-l propusese, i se substituie, pe parcurs, discursul analitic riguros, sintetic, atacînd probleme literare de o deosebită actualitate în epocă.

Conferințele despre Poezia tradiționalistă, Romanul românesc contemporan, Fenomenul literar ca expresie a peisajului, ne pun, bunăoară, în fața unei priviri de ansamblu asupra literaturii noastre interbelice, pe care cronicarul din paginile „Gîndului românesc" nu reușise să ne-o sugereze decît fragmentar, în raport cu un autor sau cu o carte comentată. Nu simplă prezentare a unui context artistic divergent vom găsi aici, ci o introspecție incisivă, plină de originalitate, asupra mediului literar investigat, propunînd direcții posibile de cercetare, evidențiind ideile majore care străbat universul artistic românesc al perioadei respective.

Notabile devin și în textele critice discutate, spiritul de selecție al conferențiarului, verva lui

[7] Fragmentul reprodus aici reprezintă prima pagină din manuscrisul prelegerii introductive la cursul de „Cultură Română Modernă", ținut de Ion Chinezu un timp destul de scurt la Universitatea din Cluj, ca asistent și suplinitor al lui Octavian Goga, titularul catedrei.

Ion Chinezu în perioada colaborării la „Darul vremii" (1930).

adeseori caustică, intuiția sigură a valorilor, sistemul larg de referințe. Să subliniem, spre exemplu, faptul că parcurgînd cu ochi scormonitori valențele prozei semănătoriste, criticul ținea să specifice: « Recunosc că eficiența ei estetică lasă mult de dorit și ca să înlătur orice echivoc, în ce mă privește prețuiesc mult mai mult ca artist pe Matei Caragiale, pe Lucian Blaga sau pe Camil Petrescu, decît pe Sandu Aldea », **ceea ce nu-l împiedica, totuși, să-i recunoască prezența în istoria epicii noastre.**

Chinezu manifestă o curiozitate mereu trează pentru orice fenomen literar, n-are idei preconcepute și nu refuză nimic înaintea propriei lecturi.

Nici patosul partizan, de care critica transilvăneană, de la Ilarie Chendi și pînă azi, nu a scăpat încă, nu-i este caracteristic și preferințele cronicarului de la „Gînd românesc" vor merge mai mult spre proza lui Gib. I. Mihăescu (« un romancier de prim rang ») **sau Mateiu I. Caragiale** (« al cărui unic roman **Craii de Curtea Veche**, cu străluciri de aur patinat de vreme și cu meșteșug de iconar bizantin, ne este atît de scump »), **decît spre cea a lui Agârbiceanu,** « povestitor din rasa lui Popovici-Bănățeanu ».

La fel, în comentarea poeziei, criticul transilvănean nu se sfiește să pună alături de lirica lui Blaga, poezia lui Arghezi (« o adevărată enciclopedie lirică, de tulburătoare diversitate »), **a lui Bacovia** (« poet al agoniei, al dezagregării, al toamnelor putrede, al tîrgurilor înecate în ceață, al unui univers mărunt, în descompunere »), **sau a lui Ion Barbu** (« alchimist al versului »).

Desigur, și în scara de valori pe care ne-o propune Chinezu, locurile ce le ocupă, în evoluția literaturii noastre, un Liviu Rebreanu, un Pavel Dan, un Lucian Blaga, un Octavian Goga sau un Aron Cotruș sînt dintre cele mai înalte, așa cum era și firesc.

Din punct de vedere al subiectelor abordate, conferințele lărgesc totodată registrul tematic al criticii mentorului de la „Gînd românesc". Problemele de istorie literară capătă astfel o pondere deosebită și putem consemna astăzi, pe baza lor, opinia lui Chinezu asupra romanului lui Filimon, Ciocoii vechi și noi, **asupra personalității proteice a lui Hasdeu, asupra mișcării lingvistice și literare a „Școlii Ardelene" sau asupra** fenomenului **Eminescu în cultura românească** [8]. **Nu mi se pare, spre exemplu, deloc neglijabil faptul că, în 1923, într-o prelegere de popularizare și tălmăcire pe înțelesul tuturor a unor probleme de artă și cultură, Ion Chinezu aducea, în interpretarea creației eminesciene, o perspectivă modernă, mult diferită de aceea strict documentaristă a lui G. Bogdan Duică, încercînd să filtreze semnificația operei esențiale a culturii noastre printr-o prismă comparativ-estetică, așa cum o va face G. Călinescu în studiile sale monografice. Apropierea lui Eminescu de tehnica poeziei simboliste, paralela Eminescu-Baudelaire, viziunea poetului înțeles ca mag, profet și vestitor al vremurilor noi, sînt numai cîteva sugestii întîlnite aici, asupra cărora ne îngăduim să atragem**

[8] Acest din urmă *text* a fost publicat de noi integral. Partea întîi, sub titlul *Semnificația biografiei eminesciene*, în „*Convorbiri literare*", seria nouă, nr. 1 (61), ianuarie 1975, p. 2. Partea a doua, *Prezența lui Eminescu*, în „*Manuscriptum*", an VI, nr. 1(18), 1975, pp. 60—63.

atenția, mai cu seamă că le vom regăsi aproximativ două decenii mai tîrziu și în glosele eminesciene ale lui Pompiliu Constantinescu, și el refractar față de excesul sociologizant al lui Gherea, ca și față de purismul exegezei maioresciene, examinînd « elementele de importanță secundară din poezia lui Eminescu ». Chinezu propunea, în schimb, o cercetare structurată pe motive a operei lui Eminescu, ceea ce i-ar fi permis istoricului literar să pătrundă în adîncurile acelui « palat, tăcut, vrăjit, misterios », pe care-l reprezintă creația marelui ipotestean. Nu a făcut-o, dar a intuit adevăratul drum, lucru remarcabil dacă ne gîndim că atunci criticul se afla la începutul carierei sale.

O pondere deosebită acordă Chinezu în articolele, studiile și conferințele lui pe teme literare evidențierii filonului popular, folcloric, ce a stat la baza creației noastre culte, clasice și moderne. Identificăm aici o altă coordonată a gîndirii sale estetice, de vreme ce criticul consideră folclorul drept « temelia literaturii noastre », atît în sensul vechimii — împingînd pînă în timpuri imemorabile tradițiile spiritualității românești — cît și în înțelesul de izvor veșnic regenerator. Oglindă a specificității naționale, produsul artistic popular este, în același timp, pentru Chinezu, și păstrătorul « dovezilor originii noastre și al pitoreștilor semne ale mediului păstoresc, în care ne-am rotunjit personalitatea etnică ». El reprezintă de asemenea expresia perfecțiunii, verificată prin circulație și impusă prin acceptare unanimă. « Avem în folclorul nostru înălțimi la care poesia cultă rar de tot a putut ajunge. E destul să amintesc Miorița, în care sentimentul naturii și al morții se îmbină în alegorii de o atît de senină și armonioasă măreție, cum nu găsim în toată literatura noastră scrisă » În funcție tocmai de existența acestor valori supreme, modele atît de fecunde și zone de inspirație inalterabile, criticul transilvănean vedea orice « cîștig real » al liricii moderne ivit numai din « atingerea cu ingenua și profunda magie a poeziei populare ». Conceptualismul senzual al poeticii barbiene, Chinezu îl percepea ca țîșnind dintr-o îndelungă experiență folclorică. La rîndul ei, lirica lui Blaga i se releva, mai ales, printr-o « treptată tendință de integrare în misteriosul și străvechiul univers al folclorului », spre care n-ar putea aspira decît prin depășirea pitorescului și sondarea în « profunzimile lui de continent scufundat ». Procesul acesta substanțial, de adăpare a artistului modern la izvorul creației datorată « poetului neștiut, anonimului, nimănui și tuturora », îl apare lui Chinezu, ca și lui Al. Dima sau Liviu Rusu, ce remarcau aceleași valențe, în epocă, extrem de rodnic în spațiul literaturii românești a perioadei respective, avînd mult mai ample implicații decît cele îndeobște recunoscute.

Într-o serie de prelegeri, ținute la Universitatea din Cluj în cadrul cursului de „Cultură Română Modernă", primul redactor al „Gîndului românesc" întreprindea astfel o cercetare sistematică asupra legăturilor indestructibile dintre literatura populară și creația cultă, observînd subtil trăsăturile distincte ale folclorului nostru, permanența lor în conștiința națională. Prima din aceste prelegeri analiza Valoarea estetică și etică a poeziei poporane și critica noastră literară, în raport cu modul în care a fost înțeles și asimilat teoretic folclorul în diversele etape ale evoluției spiritului modern. Chinezu insistă asupra modului în care simbioza dintre om și natură capătă expresia unei adevărate revelații filosofice în lirica populară și tot aici el pune în lumină puritatea cîntului, seninătatea apolinică, viziunea cosmică și sănătatea morală a rapsodului de pe meleagurile carpatice.

Altădată, urmărind proveniența nucleelor baladei populare românești, criticul scotea în evidență funcția profund socială pe care o îndeplinește opera folclorică, singura « prin care, desigur, ea este valorificată în ochii acelora pentru care este creeată ». Se observa just că « frumusețea ei vine și din acest realism, care exclude așa-zisul frumos în sine și pentru sine; această gratuitate ce rezultă dintr-o separare a funcțiunilor și valorilor sufletești pe care viața simplă a poporului n-o cunoaște. De aici caracterul de plenitudine a poeziei populare, de sinceritate, de autenticitate ». Concluzia la care ajungea, în continuare, Chinezu privește sensul utilitar al liricii culte, militantismul ei, aderențele ce trebuie să le aibă la necesitățile și aspirațiile vremii. « Nu înțelegem, firește, să elogiem poezia retorică, poezia de manifeste — specifica mentorul de la „Gînd românesc" — dar este incontestabil că în marea lor majoritate poeții s-au definit singuri ca purtătorii de cuvînt ai mulțimii ». După o asemenea poziție teoretică este apreciată tocmai poezia lui Aron Cotruș sau cea a lui Mihai Beniuc și tot dintr-un asemenea unghi de vedere este sondat filonul folcloric în opera lui Goga, Agârbiceanu, Pavel Dan.

Mai interesant de remarcat ni se pare însă faptul că, în astfel de considerații și comentarii pe marginea poeziei populare, Chinezu aducea nu numai o cunoaștere deplină a materiei lirice, dar

și experiența culegătorului de folclor, familiarizat pînă la identificare cu universul popular. În manuscrisele sale, ca și în corespondența cu Blaga, s-au păstrat unele fragmente de cîntece și colinde, transcrise direct din mediul folcloric, investigat de-a lungul anilor fie în scopuri lingvistice (în perioada în care lucra la Muzeul limbii române, sub directa îndrumare a lui Sextil Pușcariu), fie cu intenția valorificării mai tîrziu, într-un studiu de mai largi dimensiuni. Unele dintre ele sînt antologice și dovedesc încă o dată gustul sigur al criticului, intuiția lui adîncă, precum acest colind, cules în satul său de obîrșie, Sântana de Mureș: « Ferice, ferice, Doamne, Leor / De jupînul gazdă / Că l-o dăruitu / C-o masă de argintu. / Pe masa de argintu / Pom a răsăritu / Vînăt înfloritu, / Cu flori mierioare, / Mere roșioare. / Vîntul trăgăna,/ Pomu-l clătina, / Merele cădea / Și-unde-un măr cădea / Masa tiuia / De-n cer s-auzia. / Gazda le strîngea. / Și mi le ducea / Pe-o ușă de rai / La fete de crai...». Transcriindu-l, alături de alte cîteva, într-o scrisoare, din 2 ianuarie 1939, către Blaga, Chinezu ținea să-i recomande elevatului său pricten pe un ton vădit amuzat: « Arată-i-le lui Dorli — pentru ea le-am însemnat — ca să vadă ce-i aia transcendentul care coboară și, poate, și ce-i evul mediu românesc cu devălmășia asta de ciobani, [...] Păcat că nu-ți pot trimite și melodiile. Sunt extraordinar de frumoase și de vechi...».

Evident, Chinezu găsea aici o fericită formulare sintetică.

Atingem, în acest fel, un alt aspect al operei critice pe care ne-a lăsat-o mentorul „Gîndului românesc": proprietatea și siguranța expresiei, limpezimea de cristal a frazei sale. Chinezu face parte dintre criticii stiliști ai literaturii noastre. Scriitura lui tinde spre plasticitatea referinței lovinesciene. Tonul evocator nu-i lipsește. Portretul și anecdotica, bogat introduse în excursul critic, dau culoare și pitoresc, fac dovada unei sensibilități artistice. Maliția polemică, vigoarea invectivei, judicios folosite, indică măsură și remarcabilă subtilitate. Traducerile lui Chinezu din literatura maghiară sau cea germană, care l-au acaparat aproape total în ultimele decenii ale existenței sale, demonstrează și ele o deosebită stăpînire a resurselor lingvistice. Admirabila tălmăcire a Casei Buddenbrok de Thomas Mann echivalează cu o adevărată creație din limba română.

Ar mai fi de observat, de asemenea, ceva: plăcerea discursului, patosul rostirii, calitățile oratorice ale stilului său analitic. Demonstrația însăși ține de o anume oralitate, se organizează după legile, meandrele și arborescențele vorbirii. Criticul trebuie să fi fost în același timp un excelent și ideal interlocutor. Se explică astfel și faptul că a publicat atît de puțin, risipindu-se într-o multitudine de inițiative, conforme temperamentului lui neastîmpărat.

Nedezmințite rămîn, totuși, pe întreaga traiectorie a unei vieți agitate, respectul pentru cuvîntul tipărit și dăruirea totală față de literatură, care fac, din Ion Chinezu, una dintre cele mai active și reprezentative prezențe culturale transilvănene ale perioadei noastre interbelice.

Nicolae FLORESCU

Valoarea estetică și etică a poeziei poporane și critica noastră literară

În *prefața* colecției de *cîntece bătrînești*, publicată în 1852, Alecsandri exclama cu entuziasm: « Românul e născut [poet]! ».

Această exclamație însuflețită este numai un crîmpei [din admirația] pe care generația lui Alecsandri, acea admirabilă cohortă de talente ca Negruzzi, Kogălniceanu, Ghica, Bălcescu, Russo — o are pentru poezia poporană. Negruzzi și Russo, adevărate modele de bun simț artistic, de stil cumpătat și viguros, își făceau o preocupare serioasă din crearea unei limbi literare și pentru combaterea exceselor de latinizare, nu puteau găsi arme mai potrivite decît chiar în poezia poporană. Cel dintîi publică, în 1840, un articol viol asupra acestui subiect, iar Russo — care, crescut în străinătate și

păstrîndu-şi neprihănită zestrea sufletească de mîndrie românească, ar putea servi de model multor intelectuali din zilele noastre — încheie astfel studiul său asupra poeziei poporane: « Iată poezie, iată adevărata literatură de care se pot mîndri toţi Românii [!] ».

Iată cum, pe la jumătatea veacului trecut, mulţumită reacţiunii sănătoase împotriva unei concepţii false asupra naturii şi menirii limbei noastre şi datorită, fără îndoială, şi marilor curente de democraţie, atenţia scriitorilor noştri se îndreaptă tot mai stăruitor asupra izvorului cu bogate resurse care este poezia poporană.

Colecţia lui Alecsandri a fost întîmpinată cu elogii de Titu Maiorescu şi comoara lăsată atîta timp în părăsire a devenit în curînd un îndemn la primenire şi adîncire a poeziei culte. Ar fi să ies din cadrele pe cari mi le-am fixat, arătînd şi numai în liniamente generale măsura în care atmosfera poporană pătrunde treptat-treptat în poezia cultă. De la poporanismul graţios, cu uşoare urme de romanticism [*sic!*] francez a[l] lui Alecsandri — să nu uităm că modelul lui Alecsandri, chiar în culegerea poeziilor, a fost un La Villemarqué — cu accentele de o notă poporană mai veridică şi mai artistică din *Ce te legeni codrule* şi *Doina* lui Eminescu, şi culminînd cu energica şi totuşi zîmbitoarea artă plină de frăgezime şi pitoresc a lui Coşbuc, poezia poporană descrie o linie ascendentă, cuceritoare. Şi ar fi şi mai nelaloc să arăt în ce măsură limba poeziilor poporane, plină de preţioase mărturii despre o străveche cultură şi străbătută de o luminoasă cumînţenie în înşiruirea vorbelor, a contribuit la crearea unei proze expresive şi mlădioase.

Şi totuşi, a fost un timp cînd valoarea poeziei poporane a fost serios tăgăduită, iar dreptul ei de a fi un element regenerator în literatura cultă zeflemisit, şi încă de unul din cei mai de seamă scriitori, anume regretatul Duiliu Zamfirescu. Discursul lui de recepţiune la Academie, discurs rostit în 1909, constituie un moment interesant în discuţiile asupra valorii poeziei poporane şi o cunoaştere a argumentelor lui [Zamfirescu] ne va înlesni lămurirea punctului nostru de vedere.

Ce susţine D[uiliu] Zamfirescu?

Plecînd de la consideraţii etnografice asupra originei noastre romane, el insistă asupra caracterului strămoşilor noştri: popor de ostaşi, de jurişti, de organizatori, popor practic şi realist, şi scoate în relief ca cea mai de căpetenie caracteristică a noastră simţul de orientare şi de conservare. D[uiliu] Zamfirescu opune exclamaţiei lui Alecsandri o altă formulă: Românul e născut om politic. Odată stabilită această premisă, argumentaţia şi concluzia vor fi fatal îndrumate în sensul puţin obiectiv al vederilor lui. « Poporul român poate să se creadă nobil, cuminte, eroic, dar poetic nu!... Iar poezia şi arta poporanistă (adică poezia şi arta cu subiecte şi atmosferă poporană) este un non-sens. » Şi dacă înseşi producţiile poporului mai scapă cumva de scărmăneala cam aspră a lui Zamfirescu, apoi Slavici şi Popovici-Bănăţeanul, Coşbuc şi Goga, ca unii ce s-au inspirat din lumea satelor, sunt trataţi cu cea mai vitregă necruţare.

Discursul acesta a stîrnit multă vîlvă. Noului academician îi răspunse Maiorescu printr-o replică elegantă, dar sumară. Zamfirescu spunea că poezia poporană păcătuieşte prin anonimat; e dulceagă şi artificială, fiindcă e refăcută de culegători. Maiorescu opune acestei afirmaţii nedrepte frumoasa poezie *Bade, trandafir frumos:* « „Bade, trandafir frumos, / Vrut-ai să te arăţi duios, / Dar te-ai arătat ghimpos / Şi din minte nu mai scos. // — Vai, leliţă, din cel sat / Ce-ai cerut şi nu ţi-am dat?“. Şi continuă: „Cerut-ai faguri de miere, / Eu ţi-am dat buzele mele; / Cerut-ai o viorea, / Ţi-am adus inima mea. // — Dacă vrei dragoste-aprinsă / Adă-mi gura neatinsă / Şi o inimă fecioară / Ca apa de la izvoară.“ Ce importă că înălţimea etică, aşa de frumos exprimată în versurile din urmă, nu se poate atribui unui anume poet, ci este tocmai anonimatul ei o dovadă a idealismului pînă la care se poate ridica inspiraţia curat populară? D-ta pari a atribui acestui gen de poezie mai puţină însemnătate estetică; dar te rog să-ţi aduci aminte de constatările istoriei literare din ţări cu o cultură mai veche, de exemplu din Anglia şi din Germania; cum la englezi de la publicarea poeziilor lor populare de Percy (1765) şi la germani de la cea analoagă a lui Bretano şi Arnim datează

Valoarea estetică și etică
a poeziei populare și critica noastră
literară:

În prefața colecției de Cîntece bătrînești, publicată la 1852, Alexandri exclama cu entuziasm: Românul e născut!"

Această exclamație însuflețită este numai un ecou pe care generația lui Alexandri, acea admirabilă cohortă de talente ca Negruzzi, Kogălniceanu, Odobescu, Bălcescu și Russo o are pentru poezia populară. Negruzzi și Russo-Iaș adevărate modele de bun simț artistic, de stil curat. Toți o venerau, își făceau o prea mare pentru ei o datorie și creează unei limbi literare și pentru combaterea excesului de latinizare nu puteau găsi arme mai potrivite decît chiar în poezia populară. Cel dintîi publică la 1840 un articol viu pentru acest subiect, iar Russo, care crescut în străinătate și pătrunsă în ființa sa nepreîntă zestrea sufletească de înțelepciune românească ar putea părea de multe ori unor intelectuali din zilele noastre, înclină astfel cel studiul său asupra poeziei populare. „Iată poezie, iată adevărata literatură. În care se pot o renaștere a poeziei lirice în literatura lor cultă. Și în contra culegătorilor Bretano și Arnim s-a adus imputarea că au întocmit poeziile populare, dar mai tîrziu meritul lor s-a recunoscut pe deplin, fiindcă — după cum se exprimă o carte de școală — cu un tact admirabil au știut să scoată chintesența poeziei, cu care să producă cea mai adîncă impresie. Pe urma unor asemenea publicări din secolul trecut Heine, Lenau, Uhland (el însuși culegător de poezii populare), ca și mai înainte Bürger, ostensibil inspirați de formele și limba acestor manifestări anonime ale neamului lor, și prin ei s-a desăvîrșit opera începută de clasicii anteriori, adică s-a statornicit în societatea cultă a Germaniei predominarea limbii și literaturii naționale, cu înlăturarea celei franceze, așa de puternic ocrotită mai înainte de însuși Frederic cel Mare ».

A doua observație a lui Zamfirescu tindea să vestejească literatura poporanistă: opera lui Coșbuc, Goga, Slavici și Popovici Bănățeanul, pe motiv că această literatură ar avea cusurul simplismului. Literatura poporanistă — zicea D[uiliu] Zamfirescu — se mărginește la sufletul fără adîncime și complexitate a[l] țăranului. Maiorescu citează exemple din literaturile streine, George Sand, Auerbach și — după ce distruge, într-un mod spiritual, argumentația lui Zamfirescu — încheie cu următoarea observație plină de o largă și iubitoare înțelegere a celor mici: « Nu numai pe calea gîndirilor abstracte, îngrămădite în felurite sisteme, poate ajunge omul să-și dea oarecare seamă de tainele vieții, ci și pe calea instinctivă a simțămîntului ».

Totuși, critica lui Maiorescu, cu toată justețea observațiilor, avînd caracterul unui răspuns incidental și limitat la chestiunile puse de Zamfirescu, nu este, și nici nu poate să fie, o cercetare completă a poeziei populare, în toată întinderea ei. Dealtfel, un spirit critic atît de ponderat, prea ponderat poate, și sceptic ca al lui Maiorescu, probabil, găsea riscant să se pronunțe cu pretenție de a statornici criterii estetice asupra unei materii, ajunse pe paginile unei colecții folclorice după incontrolabile peripeții și amestecături, după nenumărate contopiri, șlefuiri și adaosuri cari toate la un loc derutează pe critic.

A trebuit să vie tot un poet [*sic !*], Barbu Delavrancea, ca trecînd-o prin filtrul receptivității sale artistice să lămurească valorile acelei poezii, față de care pînă atunci, cum am văzut, lumea noastră literară a avut două atitudini lipsite deopotrivă de critică: admirația fără rezervă și fără analiză pe de o parte, pe de altă parte criticismul

negativ și neînțelegător. Evident, Delavrancea [era] prea mult poet ca să renunțe la un procedeu eminamente artistic chiar într-o cercetare critică. De aceea, în loc de un tratat sistematic, discursul lui ne [dă] cîteva puncte de orientare, cîteva linii schițate, *cîteva*, dar atît de sugestive încît fac mai mult decît toate tratatele cu tot dichisul lor de reguli moarte.

Caracteristica principală a poeziei noastre poporane Delavrancea o vede în faptul că ea a fost întotdeauna cea mai trainică chezășie a unității și continuității noastre sufletești. « Coborînd văile, — zice Delavrancea — suind dealurile, săltînd Carpații, creațiunile anonime s-au [dus] de aici dincolo și de dincolo dincoace, ca fluxul și refluxul oceanului, răscolite de puterea uriașe a instinctului nostru, pururea năzuind să ne simțim o singură ființă cu același dor, cu aceleași dureri, cu aceeași limbă, fără dialecte, și cu aceeași tropi pe cari au curs inspirațiunile bătrînești. »

Pe acest fond de considerații etico-naționale, Delavrancea examinează cu deosebire două aspecte principale ale poeziei poporane: dragostea de natură și sentimentul iubirii în general. « Între *natură* și *poporul român* este o străveche și legendară dragoste. La adăpostul munților înalți, al văilor adînci și al perdelelor codrilor neguroși, s-a împotrivit cumplitelor năvăliri și a dobîndit biruințele existenței noastre naționale. Îndeosebi, aceia cari în mijlocul ei găsiau mîntuirea, *au încununat* — cum zice nemuritorul Alecsandri — cîntecele lor cu „frunză verde" și „foaie verde mărăcine", în semn de supunere și de închinăciune, presărînd aceste invocațiuni de mai multe ori în aceeaș operă, ca niște odihne ale minții. Natură, haiduc, cavalerism și cîntec fioros din frunză de fag, sunt noțiuni cari în trecutul nostru se leagă între ele ca belciugele unui lanț. „S-apuc calea codrului", nu este strigătul unui răufăcător ordinar, ci sinteza noastră istorică și socială de două veacuri și mai bine. Un temperament, de om, iar nu de slugă, covîrșit de nedreptăți, era fatal să se ridice împotriva „muncii robite" și să-și spuie ce avea pe sufletul lui de revoltat: „Că sunt bun de codru verde / Că ce ai nu se mai pierde / și ce iei nu se mai vede..." Sau: „Dat-a frunza fagului / Pus-am cruce satului / Și coadă baltagului [...]" »

Chestiunea ce se pune însă, din punct de vedere estetic, este dacă poporul știe să dea o modelare artistică acestui sentiment covîrșitor; cunoaște el taina meșteșugului de a ne furișa în suflet emoția lui; este el, cu alte cuvinte, și un artist al expresiei sau rămîne numai un virtual?

Eu cred că poporul nostru este într-adevăr un mare artist.

Poezia ca și muzica este o artă în timp, spre deosebire de artele plastice cari au întindere în spațiu. Amănuntele unui tablou desfășurat în spațiu, se pot prinde deodată, părțile unei melodii, precum și părțile unei poezii însă, nu le putem înregistra decît succesiv. Și tocmai aici stă marea greutate a poeziei. Vrei să fii amănunțit insistînd asupra fiecărei părți? Dar atunci timpul se scurge, atenția solicitată în prea multe părți slăbește, impresia de unitate se destramă și, în loc să fi integrat în sufletul d[umi]tale sinteza din concepția autorului, ai cules cîteva fragmente de valoare secundară, cu alte cuvinte poet și cititor nu v-ați înțeles. Și atunci singurul mijloc de a scăpa de acest inconvenient este de a da, în loc de o mulțime de note, numai cîteva, dar apoi cu o putere desăvîrșită de a înlocui pe cele omise. Notele alese trebuie să fie caracteristice și convingătoare. Pentru aceasta însă se cere o mare putere de discernămînt, intuiție de adevărat artist și acea vibrare de sentiment çare singură e în stare a ni se furișa în suflet, a ne sugestiona conținutul din sufletul poetului.

Are poezia noastră poporană aceste calități? Judecați d[umnea]v[oastră] singuri:

« Frunză verde magheran,
Voinicel mehedințean,
Sunt născut pe frunzi de fag
Ca să fiu la lume drag
Și-s scăldat de mic în Olt
Să mă fac viteaz de tot

Și-s frecat cu busuioc
Să am zile cu noroc».

(ALECSANDRI)

Observați lapidarismul descrierii: din toate elementele naturii, poetul culege numai pe cele strict trebuitoare și totuși de la cadența zburdalnică din primul vers, «Frunză verde magheran...», noi simțim o învăluitoare atmosferă a naturii. De ce? Fiindcă pretutindeni imaginile de natură sunt susținute de o emoție personală a poetului; prin această emoție ele capătă viață, semnificație, prin această emoție ele se propagă în sufl[etele] noastre. Ascultați acum o altă poezie, cu un tablou din natură mai vast:

«Mult mi-e dor și mult mi-e sete
Să văd frunza-n codru verde.
Să mai strîng vreo șapte cete!
Primăvară, muma noastră,
Suflă bruma din fereastră
Și zăpada de pe coastă,
Să văd iar verzind în cale,
Să mă las iar în cea vale
Cu o pereche de pistoale.
Frunza-n codru cît se ține
Toți voinicii trăiesc bine;
Iară frunza dacă-l lasă
Toți voinicii merg pe-acasă
Și la para focului
Zac de dorul codrului!
Frunză verde de susai,
De-ar veni luna lui Mai
Să aud cerul tunînd,
Să văd norii fulgerînd,
Ierbulița-n șesuri dînd,
Să mai văd focuri pe-afară,
Copilașii-n pielea goală,
Cai în cîmpuri nechezînd
Și voinici pe plai suind».

Și pretutindeni acea vivificare a naturii. Căci românul, cioban de munte, plugar pe nesfîrșitele întinderi ale cîmpiilor sau haiduc rătăcitor în sihăstria codrilor, este înfrățit pe viață și pe moarte cu natura. Iată această izbucnire de nostalgie:

«Munte, munte, piatră seacă!
Lasă voinicii să treacă,
Să treacă la ciobănie,
Să scape de cătănie;
Decît catană la rînd
Mai bine-n codru flămînd».

Și, într-adevăr, tainica împărtășire cu natura continuă și după moarte:

«Te lasă, te lasă, salcie pletoasă,
Să te bată vîntul,
Să-mi umbrești pămîntul,
Să-mi săruți mormîntul».

Dragostea de natură culminează în superba alegorie din cunoscuta baladă *Miorița*. Cu o fantezie în adevăr genială, ciobanul schițează o grandioasă viziune a naturii. Bolta cerească ia proporțiile unei imense catedrale, munții par niște preoți cu cădelnița...

Și acum, gîndiți-vă că au existat intelectuali cari spuneau că românul nu are sentimentul naturii!

Alt sentiment, care este o podoabă a liricii poporane, este sentimentul dragostei. Cum [își] descrie poetul din popor iubita?

Aici întîlnim aceeași veselie sprințară, aceeași zugrăvire din cîteva linii măiestre:

«Dintr-atîta lume largă
M-alesei c-o puică dragă.
Trece drumul, toți o-ntreabă.
A cui ești, puicuță dragă?».

Cu drept cuvînt, portretul acesta a fost numit homeric. Nimic din acea insistență în descrierea frumuseții, care, desigur, ar dilua, ar slăbi impresia. Toată încîntarea poetului e cuprinsă în cele două versuri: «Trece drumul, toți o-ntreabă: / A cui ești, puicuță dragă?». Există un superlativ mai convingător, mai sugestiv decît admirația cuprinsă în această iubire? În Homer frumoasa Elena e descrisă prin același procedeu plin de viață. Moșnegii troieni, văzînd-o pe falnica regină pe străzile Troiei, tresar fermecați de frumusețea ei și-și șoptesc cu admirație:

«A! E drept ca troienii și acheii, cu mîndre pulpane,
Să-ndure de mult și multe dureri pentru astă femeie
Asemănată în totul zeițelor nemuritoare!...».

De unde o fi luat poporul nostru procedeul acesta de a zugrăvi în cuvinte, procedeu pentru care Lessing are cuvinte de neștărmurită evlavie față de Homer? Desigur, tot de acolo de unde și Homer: din izvorul nesecat al fanteziei robuste a poporului, nestricat nici prin rafinarea sufletească, nici prin o cultură falsă și dezolantă în lipsa ei de vlagă și culoare. Și să mai zici că poezia poporană e dulceagă! Dar ascultați această nebunatecă și atît de curată dulce ispitire:

«Fugi încolo, vino-ncoace,
Șezi binișor, nu-mi da pace,
Lasă-mi mîna, nu mi-o trage,
Ia-mă-n brațe și mă strînge!
Vrei o floare? Nu-ți dau floare,
N-ați gurița-ndulcitoare!
Vrei, nu vrei? Eu vreu, nu vreu
Și-ți dau tot sufletul meu».

Și ceea ce e de subliniat în această poezie de dragoste este curățenia și decența neprihănită a sufletului poporan. E un miros de busuioc parcă, în aceste creațiuni, o limpezime a plaiurilor noastre smălțate cu flori și scăldate în lumina dulce a soarelui. Și, ca o dovadă că poporul e capabil de cele mai delicate irizări de sentimente, vă citesc atît de nuanțatul refuz din poezia care făcea încîntarea lui Maiorescu:

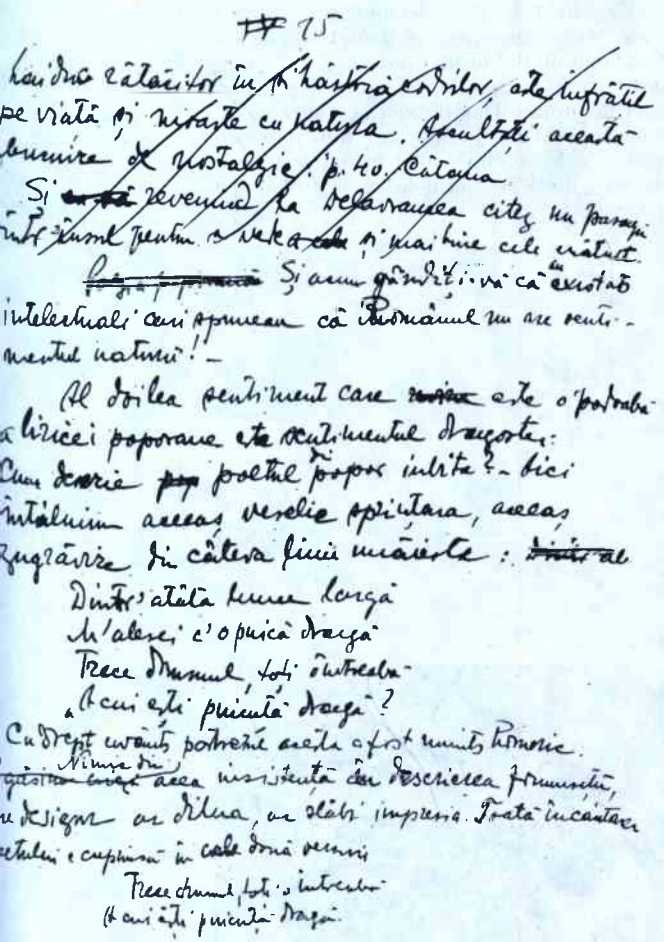
«Jos la trunchiul bradului
Crește floarea fagului,
Ea de soare se ferește
Și de umbră se lipește.
— Floricică de la munte,
Eu sunt șoim, șoimuț de frunte;
Ieși din umbră, din tulpină,
Să-ți văd fața la lumină
C-au venit pînă la mine
Miros dulce de la tine,
Cît am pus în gîndul meu
Pe-o prispă să te ieu
Și să mi te port prin soare
Pentru-o pasere și-o floare!...».

Pîn-te-i face roditoare
Și de mine iubitoare.
— Șoimuleț duios la graiu,
Fiecare cu al său traiu.
Tu ai aripi zburătoare,
Ca să te înalți în soare,
Eu la umbră, la răcoare
Am menire-nfloritoare
Tu te legeni, sus, pe vînt,
Eu mă leagăn pe pămînt
Du-te-n cale-ți, mergi cu bine
Făr-a te gîndi la mine,
Că e lumea-ncăpătoare

Într-adevăr, nu știm ce să admirăm aici, dialogul acesta fraged și sfios, încărcat cu diminutive grațioase, poleit din abundență cu acel colorit din natură care e principala caracteristică a poeziei noastre poporane, sau înălțimea și curățenia ei morală.

Și cu aceasta am atins o altă chestiune importantă în legătură cu poezia pop[orană]: valoarea ei etică.

Se știe că baladele noastre cîntă eroi cari trăiesc vii în dragostea recunoscătoare a poporului; Mihu Copilul, Toma Alimoș, Român Grui Grozovanul, Bujor și Codreanul, întrupează simțul de dreptate, nădejdea în mai bine a poporului oropsit. Cu cîtă dragoste îi învăluie poporul; le atribuie puteri supraomenești și toate puterile misterioasei naturi îi vin în ajutor la nevoi. Astfel tipul haiducului se înnobilează în poezia poporană, devine un reprezentant al ideii de dreptate socială și izbucnirile de patimă în contra ciocoiului nu au doar semnificația de luptă de clasă, ci de înaltă răzbunare [împotriva] impilărilor. Bujor e descris în următoarele culori mîndre:

« Frunză verde de secară,
A ieșit Bujor în țară,
Bate, pradă, nu omoară,
Pe ciocoi îi bagă-n fiară
Să-i dea bani de cheltuială
Și haine de primeneală.
Bujor iese, Bujor zice:
„Halal de tine, voinice!
Haideți copii după mine
Că știu calea-n codru bine ».

Nevoile celor bravi și secătuiți de o cîrmuire nedreaptă își găsesc un dureros ecou în poezia poporană.

Și vorbind de valoarea etică a poeziei noastre poporane trebuie s-o spunem cu mîndrie și cu o caldă recunoștință că prin veacuri mohorîte, cînd în mintea cărturarilor noștri abia dacă mijea conștiința originii noastre de neam și cînd unirea noastră națională era un vis apr[oape] necunoscut, [ea] ne-a păstrat tradițiile scumpe despre Traian, despre Dragoș, despre Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, aninînd de ei împodobiri de legende și adorație naivă, venită din inimă, încadrîndu-i mereu în mediul acela de trai pitoresc la țară sau la munte:

« Dragoș mîndru ca un soare
A plecat la vînătoare;
Ghioaga și săgeata lui
Fac pustiul codrului ».

Vreți o expresie energică a conștiinței că românii ardeleni s-au simțit totdeauna la ei acasă? Iată:

« Murgule, coamă rotată,
Mai scoate-mă în deal odată
Să-mi fac ochișorii roată... ».

Am analizat cîteva aspecte din poezia noastră poporană și am încercat să ne facem o convingere asupra valorii estetice și etice a acestei poezii. Iată însă că unii dintre criticii contemporani, în special d[omnul] M[ihail] Dragomirescu găsea un mare cusur poeziei noastre poporane. Plecînd de la o concepție abstractizantă și făcînd în cercetă-

rile asupra poeziei abstracție de mediu, de momentul istoric și de ambianța psihologică, cu alte cuvinte judecînd poezia numai în sine — cum noi n-am făcut, avînd convingerea că poezia este legată, prin multiple legături genetice, de ambianța istorică, socială și psihologică — d[omnul] Dragomirescu găsea că poezia lirică pop[orană] nu realiz[ează] o lege esențială a artei: gradația. Poeziile noastre lirice sunt numai crîmpeie, atitudini sufletești, n-au arcuirea cu suiș, culminare și coborîre a poeziei culte. Este, fără îndoioală, un mare adevăr, parțial, însă, în această constatare și exemplificările cu *Ce te legeni codrule* a lui Eminescu și modelele poporane, din care Em[inescu] s-a inspirat, sunt convingătoare. Dar adevărul este parțial! Și iată de ce: Producția poporană în toată întinderea ei trebuie considerată ca opera unei singure personalități, uriașa personalitate colectivă a întregului nostru popor. Popor omogen prin modul de gîndire și simțire, prin starea socială și chiar economică, mai mult sau mai puțin. [El] se identifică cu autorul poeziei poporane; se recunoaște în el; producțiile lui sunt ale tuturor. De aici caracterul anonim și variabil al poeziei poporane. Dar de aici și frăgezime[a] și noutatea ei. Desigur că judecînd astfel valoarea poeziei poporane, nu vom judeca-o după neînsemnatele lacune pe care ea le prezintă. Valoarea lui Napoleon nu se judecă după scrisul încîlcit, bunăoară. Și atunci, măsura valorii poeziei noastre se cuvine s-o stabilim mai degrabă după acele perle ale ei.

O SAMĂ DE CUVINTE

MOVILEŞTII ÎN CRONICILE VERSIFICATE

Ieremia Movilă — portret brodat pe învelitoarea de mormînt (1606).

DUPĂ CE AM PUBLICAT VOLUMUL *CRONICI şi povestiri româneşti versificate* (sec. XVII—XVIII). Studiu şi ediţie critică (Editura Academiei R. S. România, 1967, 352 p.), Dumitru Dugan, juristconsult din Suceava, mi-a comunicat într-o scrisoare că în zona Burdujenilor şi Sucevei circulă încă legende istorice versificate în formă populară (ritm, rimă, limbă, compoziţie), care la origină cred că ar fi trebuit să fie opera unor cărturari din lumea satelor, a unor ştiutori de carte şi de istorie locală. Desigur, asocierea şi localizarea evenimentelor istorice la care se referă anumite toponimice şi persoane din regiune, presupun o vechime mai îndepărtată a legendelor, dar şi folosirea unor comunicări orale sau scrise din partea bătrînilor locului.

Dumitru Dugan a însoţit scrisoarea amintită chiar de o culegere mai veche, tipărită dar puţin cunoscută (niciodată n-am văzut-o citată, nici folosită), cu asemenea legende. Este vorba de broşura *Legende burdujene culese şi adnotate de preot I[oan] Popovici*. Extras din revista *„Crainicul celăţii"* — 1933, Tipografia Orendovici, Suceava, 20 pagini.

În extrasul amintit sînt publicate numai 4 legende, însoţite de note istorice interesante. Ele cuprind o istorie versificată ce începe cu Alexandru cel Bun şi sfîrşeşte cu moartea Mariei de Mangop (19 decembrie 1477).

Dumitru Dugan a completat broşura tipărită cu pp. 21—107, manuscrise, reproducînd, în continuare, legendele V—XIII, «legende burdujenene culese de Ioan Popovici prin anii 1900, azi în vîrstă de 86 de ani. (Azi, adică în 1961, cînd am copiat legendele.) Textele circulau în popor pe la 1900 şi bătrînul Popovici le-a colectat şi imortalizat în *13 le-*

gende istorice despre trecutul Sucevei și Moldovei». (Lămurirea îi aparține lui D. Dugan.)

Introducerile la legende, notele și comentariile lui Dumitru Dugan sînt dezvoltate. Cum spațiul grafic de care dispunem este limitat, ne-am îngăduit, cu consimțămîntul autorului, să scurtăm aceste explicații suplimentare, în favoarea textului însuși, din care reproducem aici *Legenda a IX-a*.

Acest text, cum ușor se poate observa, constituie o istorie laudativă a Movileștilor din Moldova. Inspirate din tradiții și amintiri istorice vechi, ele au fost versificate, credem, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. După elaborarea lor originală, au fost copiate, ultima transcriere fiind evident cea făcută de Dumitru Dugan.

Dacă în istoriografia veche românească nu se află cronici ale familiei Movilă — cum au alte familii boierești și domnești — istoria populară, baladele istorice, tradițiile și amintirile despre Movilești, îi prezintă cu simpatie și admirație.

Totodată, legendele istorice versificate pe care ni le-a încredințat spre publicare Dumitru Dugan, deși pornesc de la un pretext religios, specific textelor cu circulație în secolul al XVIII-lea (motive biblice și expresii ritualice bisericești pătrund și în cărțile populare, fără a altera însă fondul lor profund laic), izvorăsc dintr-un vibrant patriotism, exprimînd dragostea de țară și lupta pentru libertate și independență, aspirația spre desăvîrșirea unității naționale a maselor largi populare. Este epoca în care toate manifestările culturale ale neamului nostru, pe un plan spiritual larg, erau puse în slujba idealului de neatîrnare. Chiar dacă în perspectiva istoriei noastre domniile Movileștilor n-au reprezentat momente culminante în lupta pentru cucerirea independenței, faptul că ele s-au succedat la scurte intervale pe cele două scaune ale Munteniei și Moldovei, devine în viziune folclorică mărturia posibilității de unitate națională la care poporul român a năzuit mereu, odată cu împlinirea actului istoric al lui Mihai Voievod Viteazul.

Dan SIMONESCU

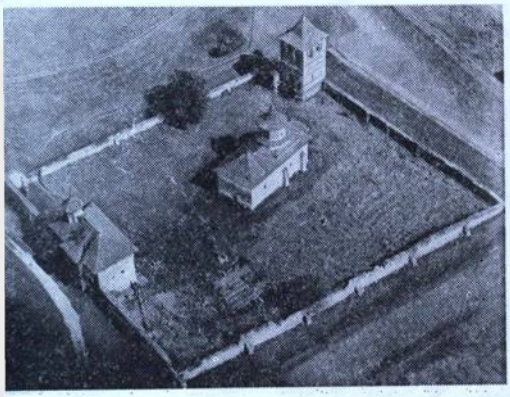
*Legenda a IX-a**

La Zamca[1] lui Vodă
Vodă Ștefan Vodă
Zamca cea surpată
Și aproape uitată
Burdujeni numită
Ce stă părăsită
În Cier domnesc
Cum îți povestesc
Mare-nsuflețire
Mare pregătire
Ca pentru sfințire
De bună pornire
Unui sfînt salaș
De rugă locaș
Sfîntă mănăstire
pentru pomenire...
Acolo s-afla,
Și-ncă mai era
Vechiul pristolaș
Din cel vechi locaș
De Bunea lucrat
Din stejari durat
Pentru roaba cea
Din Valichia
De Ștefan răpită
Și aici tăinuită
Și-ncă mai era
Și se mai afla
Și cea chiliuță
Gioasă, miticuță
Chiliuță-n care
Cu neîndurare
Stasc surghiunit
Cel Mitropolit
Gheorghi prăvilarul
Ducîndu-și amarul.
Lespedea cea groasă
Bine apărasă
De ploi și de jar
Cioata de stejar
Neatins rămasă
Și de turci nearsă
Cu cel pristolaș
Din acel locaș...
Iar pe cea chilie
Dumnezeu s-o știe
Nimeni n-o cruțase
Și n-o aparase.
Nici uși, nici ferești
Moloz cît privești
Parcă nici n-a fost
Sălaș de adăpost...
Meșterii ziceau
Locul măsurau
Și mi-l potriveau
Și mi-l însemnau,
Iar vatafii stau

* La Zamca din Burdujeni, lîngă locul chiliei unde a fost surghiunit Teoctist, Mitropolitul Moldovei, de către Ștefan cel Mare și pe locul unde boierul Bunea, sfetnicul domnitorului, a construit din stejar castelul în care au fost găzduite Maria, soția lui Radu cel Frumos, și fiica ei, Maria Voichița, s-a pus piatra fundamentală de către frații Movilești pentru începerea construcției mănăstirii Teodoreni, din Burdujeni. La petrecerea ce a urmat, planul fraților Movilești de dezrobire și unificare a țărilor românești a fost dezvăluit solului polon, care n-a întîrziat să-l facă cunoscut Craiului leșesc, Sigismund. Acesta îi chiamă pe frații Movilești la Varșovia, unde îl reține pe Teodor Movilă și-i taie nasul pentru a nu avea pretenții la tronul Ardealului.

[1] Întăritură.

Maria Voichița (detaliu dintr-un tablou votiv).

Mînăstirea Zamca (Suceava).

Ieremia Movilă—frescă.

Și supravegheau
La noua clădire
Să cuprindă-n sine
Musai pristolașul
Și cu întreg locașul
Ba chiar să rămîie
Și tot el să fie
Sfîntul pristolaș
Noului locaș
Nu și cea chilie
În ticăloșie ...
Cu alai domnesc
Iată-i că sosesc
Toți cei patru frați
Mîndri luminați
Cu curtenii lor
În mîndru sobor
Strălucind în zale
Și-n multe oțale
Și-ncă mai sosiră
Și cu ei veniră
Și doi mari magnați
În șube îmbrăcați.
Oaspeți mult aleși
De Zigmond trimiși
Zigmond mîndrul Crai
Din tîrg din Varșai...
Un semnal se face
Toată lumea tace

Se dă a pricepe
Cum că slujba-ncepe
Și după predani
Se face sfeștani
Slujba mult aleasă
Din tipic culcasă...
Iar cînd se sfîrșește
În cruciș stropește
Însuși Tropolitul
Ghiorghi mult slăvitul
Care mai stropește
Și-ncă mai sfințește
Piatra cum se știe
Pentru temelie...
Și-o pune-n pămînt
Înspre răsărit,
Cu candel-aprinsă
De-o gropiță-ncinsă
Și cu hrisovel
Cu veleat pe el
Drept ca să se știe
Pe veci de vecie...
Mai spune, c-anume
« Pantocrator » nume
Și cu hram « Ispasul »
Va purta locașul.
Și de amu se-ntinde
Masă cu merinde
Din belșug aduse
De gustare puse
Cupe o mulțime
Pentru boierime
Cum și buți de vin
Să le meargă-n plin...
Mare veselie
Mare bucurie
Cupele ciocnesc
Pîn-se chefuiesc
Toți amu-s sfătoși
Închinînd la frați
Și la cei magnați...
Iată, mări, iată
Iată că deodată
Un boier limbut
Și nepriceput
De vin amețit
Și chefăluit
Cu duh glăsuiește
Și așa vorbește
Către toți ceilalți
Boieri și magnați:
« Să ne veselim
Și să chefuim
Că cu Doamne-ajută

Traba-i începută
Asta-i cea dorită
De mult juruită
Sfîntă mănăstire
Pentru pomenire
Celor patru fraţi
Moghileşti barbaţi
Ajunşi la domnie
Şi Mitropolie
Aceşti patru fraţi
Moghileşti barbaţi
Pus-au jurămînt
Cu greu legămînt
Să ne dezrobească
Şi să ne uniască
Într-o ţară mare
Slobod stătătoare...
Proaspăt vi-i în minte
Că mai înainte
Ei au căutat
Şi-au mai ridicat
Sus acolo-n munţi
Munţii cei cărunţi
Sfîntă mănăstire
Pentru pomenire
Cu hram cum se cere
Sfînta Înviere
Şi i-au pus anume
Sucevița nume,
Cu chip că Suceava
Îşi doreşte slava
Zilelor străbune
Cu noroc pe lume
De atunci se tot cere
Un fel de-nviere
Şi-o ajutorare
Spre-a ţării scapare
De doi ani Suceava
Iaca-şi are slava
Iar îi capitală...
A rămas să fie
Scoasă din robie
De amu însăşi ţara
Să-şi spele ocara,
Că de aur fie
Tot jug şi robie
Fie jug de lemn
Tot acelaşi semn
Ceastă mănăstire
Deci i-o mulţumire
Către Dumniezeu
De ajutorul său
Celor patru fraţi
Moghileşti barbaţi

Ajunşi la domnie
Şi Mitropolie
Dar şi rugăminte
De az înainte
Pentru uşurare
Şi-a ţării-nalţare
Pentru dezrobire
Şi-a noastră unire
Într-o ţară mare
Slobod stătătoare... »
Dacă isprăvi
Cupa şi-o goli
Pe nerăsuflate
Şi-o puse deoparte...
Ş-unde mi s-aprinde
Ş-unde mi se-ntinde
Printre toţi, măi frate,
Mari boieri şi gloate
Vorbărie multă...
Iar norodu-ascultă
Despre uşurare
Şi despre-nalţare
Despre ţară mare
Slobodă şi tare...
Cei magnaţi ce fac?
Cu urechea trag
Prind şi-n suflet bag
Şi mi se prefac
A nu fi auzit
Cele ce-o vorbit
Şi ceva mai mult
Că n-o priceput!...
Ziua s-o sfîrşit
Lucru s-o pornit
Şi parcă creştea
Aşa mai sporea;
Tot aşa creştea
Şi mi se-mpînzia
Şi cea veste rară
Prin întreaga ţară
Sfoară-n scurt s-a dus
Prin « Ţara de sus »
Şi-n « Ţara de jos »
Ca un viers frumos
Ducînd bucurie
Că n-a să mai fie
Jug şi grea robie
Pe veci de vecie...
Chiar a doua zi
Toader se porni
Spre Ardeal să cate
Meşteri de se poate
Vorbă, zic, să fie,
Nimeni să nu ştie;

Parcă nu avea
Cîţi îi trebuia...
Eu îns-am aflat
Că el a plecat
Să mai răscolească
Şi să înteţească
Lucrurile toate
Prin boieri şi gloate
Mai curînd să vie
Ciasul de domnie
Ceilanţi trei fraţi
Iată-i că-s chemaţi
Sus la mîndrul Crai
Colo, la Varşai,
Şi-s mult cercetaţi
Şi-s mult întrebaţi:
Ce-i cu mănăstirea
Şi hiritisirea...
Toţi mi se-ncruciră
Şi mi se nemiră
De-au văzut că ştie
Şi-nalta Crăie;
Iar Zigmond urma
Şi-i tot întreba:
Ce-i cu dezrobirea
Şi ce-i cu unirea...
Şi-i tot cerceta
Şi-i tot ciatara [2]
Ca pe vinovaţi
Faţă de magnaţi;
Iar cei trii buni fraţi
Foarte-ngînduraţi
Stăteau turburaţi
Şi-nfricoşaţi...
A lor jurămînt
Cu greu legămînt
Era să-ndosască
Şi să tăinuiască
Orce părtăşie
Şi tovărăşie
Nu cumva Crăia
Să le ia Domnia.
Deci s-au lepădat
Şi vorba şi-au dat
Că n-au părtăşie
Nici tovărăşie;
Că Gheorghi slăvitul
Az Mitropolitul
A zidit noviţa
Zisă Sucevița
Cu al său drept avut
Cînd şi cum a vrut;

[2] Anche ta.

Elisabeta Doamna și copiii lui Ieremia Movilă.

Și vor împlini
Multe ponturi puse
Ori scrise ori spuse
Cum și celelante
Mai demult jurate
Și ei au jurat
Cu capul plecat
Cum le-a poruncit

Și că mănăstirea
Cu « hiritisirea »
Care poart-anume
« Pantocrator » nume
Pe ei nu-i privește
Toader o zidește
Din evlavie
Și din dragoste.
Craiul s-a făcut
Cum că i-a crezut
Dar să-ți spun curat
Eu am mai aflat
Că celor doi frați
Domni prea luminați
Zigmond mîndrul Crai
Din tîrg din Varșai
Le-a cerut cuvînt
Greu de jurămînt
Cum că vor păzi

Și i-a silnicit
Că de nu făceau
Și mai mult pierdeau
Domnie și toate
Și zilele poate!...
După ce-au jurat
Craiul s-o-mbunat
Și s-o-nveselit
Ba o și prujit[3]
Iar a doua zi
Tot el porunci
De le-a tihnit
Cu scris aurit
Și-un « Diplom » crăiesc
Șmecher și hoțesc
În care-i slăvește
Și mi-i măgulește

[3] A glumit.

Laude le face
Ca să mi-i împace
Dar i-a încîlcit
Precum a dorit...

II

În Ardeal, măi frate,
Jaf și strîmbătate,
Mare frămîntare
Mare dezbinare
Craiul Batorea
Care-l stăpînea
Nu știu ce făcea
Că parcă dormea
El benchetuia
Și se tîrguia
Țara-n schimb și-o da
Ca pe zestrea sa;
Iar Toader zis « Dodu »
Cum zice norodu
Itile-și purta
Pînza și-o țăsa
Tot cu vicleșug
Și cu meșteșug
Că doar el spunea
Cum că nu găsea
Meșteri cum căta
Și... de aceea sta
Și timpu-și pierdea
Și se zăbovea...
Cît a zăbovit
Nu știu anumit;
Dar cînd s-o-nturnat
« În sus » o plecat
Spre tîrg spre Varșai
Chiar la Zigmond Crai
Craiul s-o grăbit
Și l-o și primit
Pe departe-l ia
Să vadă ce vrea
Dar l-a întrebat
La urmă curat:
« Ce-i cu „mănăstirea"?
Și „hiritisirea"? »
Dodu însă pare
Că spre apărare
Mi s-a rădicat
Și a cuvîntat:
« Luminate Crai,
Strălucit să stai
Mulți ani în crăie
Cît o fi să ție
Dar ai spus odată
Că țara-i scapată

Şi-ai pus în Domnie
Chiar pe Irimie;
Ai mai pus ca Domn
Şi pe Simion
În Valichia
La Tîrgovişteа...
Şi-ai mai spus că eu
Ardealul să-l ieu
Tot aşa-n Domnie
Cu oşti de la Crăie.
Eu am căutat
Şi m-am furişat
Prin cele noroade
Cu trebi şi iscoade
Şi am aflat că „vor"
Să fiu Domnul lor
Dar văd că-s uitat
Şi-s tot amînat... »
Craiul vorba-i taie
Şi ca să mi-l moaie
Astfel a vorbit
Şi a glăsuit:
« Cum crezi că nu ştim
Şi nu urmărim
Tot ceea ce faceţi?
Poruncim să taci!
Ce crezi c-am uitat
Vorba ce-ai scăpat;
Dar mai bine piară
Mîndra noastră ţară
În jale amară
Decît de ocară
De un jug să scăpăm
Şi altul să luăm
Că de aur fie
Tot jug şi robie
Fie jug de lemn
Tot acelaşi semn...
Acolo am om [4]
Pe care-l vrau Domn!
Auzi îndrăzneală
Şi nesocoteală!
Cum, a mea Crăie
În jug şi robie?
Cum a noastră ţară
Să-nghiţă ocară?
Cum, şi însuşi noi
Care pentru voi
Am adus foloase
Să primim ponoase?... »
Şi l-a mai mustrat
Şi tot ciatarat
Pîn-s-o-nfuriat
Şi nasul i-o tăiat
Ca să nu mai fie
Cu gînd la domnie
Şi la ţară mare
Şi la înălţare...
Dodu om sluţit
N-a mai zăbovit
Şi nici n-o cerut
Oaste de-mprumut
Ca pe sama sa
Ardealul să-l ia
Ci-n scurt o vinit
Lucru-o rînduit
Şi-un vataf şi-o pus [5]
Iar dînsul s-o dus

[4] Batori era cumnatul cancelarului lui Sigismund al III-lea, regele Poloniei.

[5] Este vorba de Constantin Batişte, devenit apoi cumnat cu Toader Movilă.

Să se lecuiască
'n ţara Ungurească.

* * *

Şi de amu, mă frate,
Multă sănătate!
Dar mai spun să ştii
C-atunci s-o lucrat
Şi-un mare palat
Peste cea uitată
De turci dărîmată
Zamcă a lui Vodă,
Vodă, Ştefan Vodă
Pentru ca să fie
Salaş de domnie
Pentru timp de vară
Din tîrg mai afară
Cu loc liniştit
Şi trai mai tihnit
Bine aparat
De zid gros şi-nalt
Totuş cea chilie
N-a putut să fie
Nici aici cuprinsă
Şi-n ziduri încinsă
Rămînînd de-o parte
Înspre miază noapte
Ca bască de pază
Afară din rază...
Şi încă să mai ştii
Şi-n minte să ţii

Desene din manuscrisul *Erotocritului* ilustrat de logofătul Petrache (B. A. R. S. R., manuscrise româneşti nr. 3514).

Că spre neuitare
De acea zi mare
Cînd s-a poroncit
Și-o fost sorocit
Diplom să le dea
Spre a-i împăca
Pus-au ca să fie
Sămn pentru vecie
La altar la ușă
Chiar o iconușă
Cu « Buna Vestire »
Ca să dea de știre

Cum că au scăpat
Cu obraz curat
Cei dintăi trei frați
Greu amenințați
Iar la altă ușă
Altă iconușă
Unde Dodu bietul
Își dă lin sufletul
Spre Nalta Stihie
Jelit de soție
Și de un copilaș
Ca un îngeraș
Ce pare fetiță
Ultima mlădiță...
Și de amu smerit
Eu am isprăvit
Tu însă vei spune
Vestea asta-n lume
De n-or vrea să creadă
Vie, și-or să vadă...

RAIAN: Dacii înșiși de mine erau mai viteji dintre neni, atît prin viire și putere cît prin moralitate!» (HASDEU)

B. P. HASDEU

ULTIMELE VERSURI

POEZIILE POSTUME ALE CĂROR MANUscrise ologrefe se păstrează la Biblioteca Academiei R. S. România (V, ms. 7), și la Arhivele Statului din București, aparțin perioadei tîrzii de creație a lui B. P. Hasdeu, cînd senectutea, dar mai ales moartea fiicei sale Iulia, îl îndemnau spre meditația gravă asupra înțelesurilor ultime ale existenței.

Regenerarea continuă a vieții este tema fundamentală a poeziei *Renașterea* și ține de ideea metempsihozei, întîlnită frecvent în literatura romantică a secolului al XIX-lea. Credința în metempsihoză o găsim atît în Orient cît și în nordul și sudul Europei (Cf. Emil Bock, *Wiederholte Erdenleben*, Stuttgart, 1974). Într-o încercare de tinerețe asupra mitologiei dacice, Hasdeu cita pe D. Cantemir cu *Sistema religiei mahomedane* atunci cînd vorbea de reîncarnarea succesivă.

Semnificația poeziei *Renașterea* a lui B. P. Hasdeu este, desigur, mult mai largă. Se prea poate ca proteicul om de cultură să fi citit una din cărțile despre ideile filozofice ale celților, exprimînd mai ales încrederea în forțele psihice ale omului, idei de care se ocupa în mod deosebit în lucrările sale filologice și în *Istoria critică*... Spre această interpretare ne conduce și o pagină manuscrisă, foarte apropiată de conținutul poeziei *Renașterea*: «Și atunci, într-aceste două extreme m-am întrebat: tînăr totdauna, bătrîn totdauna ce sunt ei? ce este omul? [...] ești o linie în eternitate, ai plecat din lumi de jos și te urci necontenit în înălțimi, ceea ce se chiamă moarte este un nou punct ce se adaugă la linie, este o nouă înălțare, este un minutar pe ceasornicul nemuririi». (Arhivele Statului București, ms. 1508, f. 185).

Nu în ultimul rînd trebuie consemnate aici simbolurile folclorului național. Binecunoscuta «scară a vieții», prezentă atît pe zidurile vechilor mănăstiri cît și în cărțile populare, sau anume scene din teatrul nostru popular legate de sărbătorile Anului Nou, toate îi puteau servi marelui scriitor drept momente de meditație asupra continuei metamorfoze din natură și asupra perenității vieții. Chiar și din literatura cultă românească îl interesau în mod special asemenea interpretări, din moment ce în *Prefața* volumului al II-lea la *Istoria critică*... citează astfel de versuri din G. Crețeanu: «... al meu suflet lua mii veșminte, lua mii de forme la orice minut», iar în finalul strofei, oamenii sînt asemănați cu florile care cad uscate dar «răsar mai june la vărsat de zori».

Oricum, bunătatea invocată de poet în ultimul vers nu are nimic de-a face cu caritatea creștină, după cum «renașterea» nu semnifică în nici un fel reînvierea biblică. Hasdeu însuși, în cîteva file de «cugetări testamentare», în care interzice arhiereilor și preoților, socotiți o tagmă de trîntori, de a se perinda pe la mormîntul lui, spune la un moment dat: «Păcatele mele cele mari, de cari niciodată n-am putut scăpa pe deplin, au fost vanitatea și lipsa de caritate» (Arhivele Statului București, ms. 1508, f. 189). Dorința marelui scriitor, de a vedea oamenii din ce în ce mai buni, ține de un ideal umanist, de un îndemn spre perfecțiunea morală către care el însuși a tins o viață întreagă.

Alte versuri manuscrise întîlnim în mapele ce se păstrează la Arhivele Statului din Bucureşti. Este vorba, mai întîi, de o poezie ocazională, intitulată: *Inscripţiune la podul „Carol I"*, prilejuită de încheierea construcţiei lui Saligny de la Cernavodă. Într-adevăr, podul proiectat de inginerul român în 1888 şi construit între 1890—1895 era, la acea dată, cel mai lung din Europa, ceea ce zmulge poetului accente de legitimă mîndrie naţională: « A noastră Dunăre română,/Avînd gigantul pod ca tron,/Primeşte falnica stăpînă,/Al apelor din sus plocon ».

În aceleaşi mape se află şi cîteva versuri satirice la adresa poetesei Riria, dar mai ales a lui A.D. Xenopol, care o sprijinea. B.P. Hasdeu va publica, dealtfel, un articol mai larg, intitulat *Riria şi alte* în revista lui Iuliu Dragomirescu, *„Cuvîntul"* (II, nr. 3—4, martie 1905, pp. 17—21). Articolul este datat: Cîmpina, 2 martie 1905 şi conţine, într-o altă variantă, versurile persiflante la adresa Ririei, un « post-scriptum » satiric — cum spune autorul însuşi — la « pseudopoezia » acesteia, intitulată *Maestrului* şi publicată în *„Românul literar"* din 16 februarie. Era pentru prima oară, după moartea Iuliei, cînd marele Hasdeu regăsea, în poezie, virtuţile verbului şfichiuitor de tinereţe.

Stancu ILIN

---

[1] *cale* [Filologic, poezia nu este încă definitivată. Hasdeu intervine, în mai multe rînduri, asupra textului, adăugînd, de pildă, ultimul vers după semnătură sau modificînd complet, de astă dată în creion, al doilea vers. Modificările nefiind încheiate, luăm ca text de bază prima variantă, menţionînd, în subsolul paginii, toate celelalte modificări.]

[2] *Acelaşi cuget tainic în amîndoi s-ascunde*

[3] *să fie*

[4] *Hasdeu*

[5] Arhivele Statului Bucureşti, B. P. Hasdeu, ms. 1508.

[6] Pe aceeaşi pagină, există o altă variantă, la care Hasdeu va adăuga doar un vers final: « Fugi, moşule, degrabă! » şi o va introduce în textul articolului impotriva lui Xenopol, publicat în revista „Cuvîntul".

Renaşterea

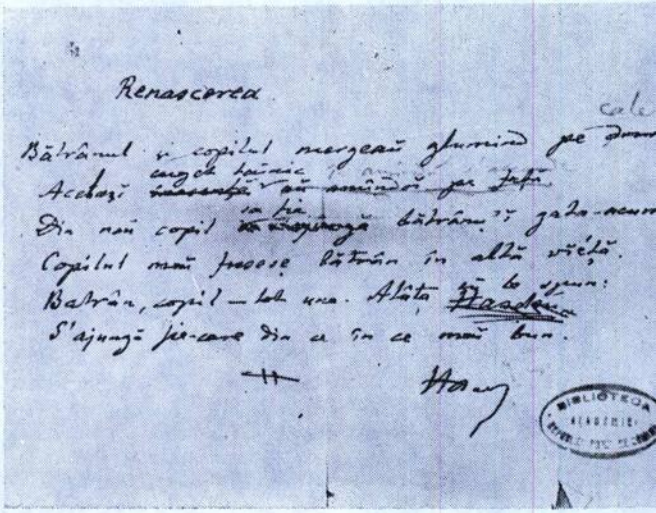
Bătrînul şi copilul mergeau glumind pe drum [1]
Aceeaşi inocenţă au amîndoi pe faţă [2]
Din nou copil s-ajungă [3] *bătrînu-i gata-acum*
Copilul mai fusese bătrîn în altă viaţă.
Bătrîn, copil — tot una. Atîta eu le spun [4]
S-ajungă fiecare din ce în ce mai bun.

HASDEU

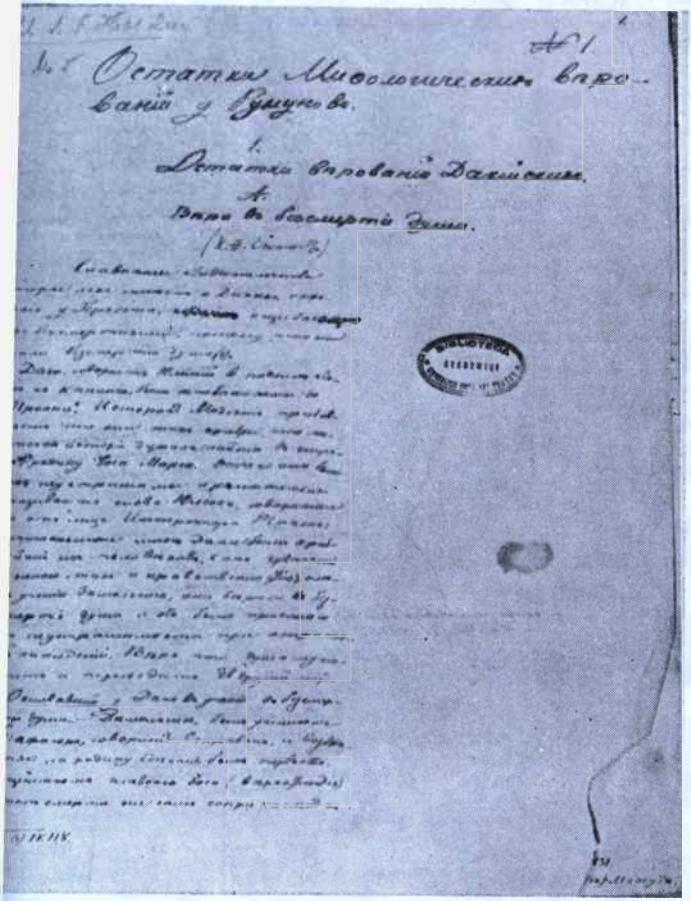
[De ce să staţi în prag...][5]

De ce să staţi în prag degeabă
E frig afară-n luna lui Faur,
Maestrul chiar de-ar fi un taur
Va îngheţa făr' nici o treabă.
Intraţi în casă lîngă soabă.

De ce să staţi în prag degeabă
Maestrul chiar de-ar fi un taur
Tot va-ngheţa făr' nici o treabă, [6]
Că-i foarte frig în luna Faur.
Cînd nu-i departe prima Babă.

INVESTIGAȚII ASUPRA MITOLOGIEI DACILOR

1. *Punct de reper*

DE MAI BINE DE O JUMĂTATE DE SECOL domnește o mare incertitudine asupra preocupărilor lui B. P. Hasdeu pentru problemele mitologiei în genere și pentru mitologia dacilor în mod special.

Preluînd de la Iosif Vulcan [1] informația privitoare la existența unei lucrări manuscrise despre mitologia dacilor, elaborată de B. P. Hasdeu în tinerețe, informație pe care, desigur, mentorul „Familiei" o deținea direct de la scriitor, Iuliu Dragomirescu, executorul testamentar al savantului și totodată cel ce cunoștea cel mai bine manuscrisele sale, consemnează în lucrarea Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu [2]: « Unii biografi mai pomenesc două opere manuscrise alcătuite în timpul șederii sale în Rusia: Domnița Voichița și Mitologia Dacilor, care însă nu ne-au parvenit pînă acum. Nu le-am aflat nici printre manuscrisele lui Hasdeu». După el, Eufrosina Dvoicenko-Markova notează în studiul Începuturile drumului creator al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu [3]: « Tînărul poet avea doar 15 ani cînd se interesa de „povestea babelor de piatră" și a început să scrie o lucrare intitulată de el Mitologia Dacilor. Din păcate această lucrare n-a ajuns pînă la noi, dar mărturii despre ea s-au păstrat nu numai în literatura română, ci și în presa rusească contemporană. Astfel, în corespondența deja amintită din Chișinău, publicată în „Moskvitianine" și „Severnoi pcele" pe anul 1852, se anunța că „Fadei Ghijdeu se ocupă de elaborarea mitologiei dacilor"». Părerea aceasta e împărtășită și de Ovidiu Bîrlea, care conchide în prefața la volumul Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu [4]: « După toate probabilitățile, lucrarea pare a se fi pierdut». În sfîrșit, cu mai multă circumspecție, Mihai Drăgan — autorul ultimei monografii dedicate lui Hasdeu — comentează: « În 1852 se anunță că „Fadei Ghijdeu s-a ocupat cu cercetarea mitologiei dacilor", lucrare despre care se spune că este pierdută».[5]

---

[1] Iosif Vulcan, *Bogdan Petriceicu Hajdeu*, în „*Panteonul român*", Pesta, 1869, pp. 141—142.

[2] Iuliu Dragomirescu, *lucrarea citată*, partea I, 1836—1863, București, 1913, p. 25.

[3] În volumul *Relații literare româno-ruse în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Moscova, 1966, p. 136. Vezi și I. Osadcenco, *Prezența lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în presa rusă din secolul XIX*, în volumul *Studii și materiale despre Bogdan Petriceicu Hasdeu*, Chișinău, 1966, p. 103.

[4] București, 1970, p. 59.

[5] Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, editura „Junimea", Iași, 1972, p. 58.

Afirmațiile de mai sus — influențate toate de declarația lui Iuliu Dragomirescu — i-au derutat pe cercetători, stînjenind pe de o parte investigațiile de arhivă (considerate în mod tacit drept epuizate), iar pe de alta împiedicînd relevarea pînă în contemporaneitate a uneia dintre direcțiile fundamentale ale activității lui B. P. Hasdeu, ce jalonează întreaga sa existență.

Nu mică ne-a fost, de aceea, surpriza — după toate cele știute — să descoperim în arhiva scriitorului de la Biblioteca Academiei nu numai manuscrisul original cu începutul lucrării în discuție, intitulată de B. P. Hasdeu: Reminiscențe ale credințelor mitologice la români, ci un întreg lot de fișe și manuscrise cu conținut mitologic, în limba rusă și română (a căror publicare o începem cu numărul de față), ce demonstrează, prin amploarea, interesul și întinderea lor în timp, că preocupările savantului pentru mitologia dacilor nu au fost accidentale și nu s-au limitat — așa cum se credea [6] — la anii primei tinereți.

2. *Descrierea manuscriselor*

O cît de fugară parcurgere a manuscriselor de la Biblioteca Academiei evidențiază existența a trei grupe certe de lucrări, corespunzînd unor etape diferite din activitatea lui B. P. Hasdeu.

I. Într-o primă grupă — ce ne trimite la epoca cea mai veche de creație a autorului, cca 1850-1854— trebuie încadrate, fără îndoială, următoarele materiale: 1) un dosar voluminos cu extrase din diverse cărți referitoare la mitologie, istorie și literatură, în limba rusă, polonă, germană, italiană, franceză, latină, greacă, turcă, ce atestă pregătirea enciclopedică a savantului de mai tîrziu; 2) un studiu despre Zeița Mumă, proiectat în trei capitole (1. Importanța multiplă a Zeiței Mume, 2. Prima treaptă a importanței religioase și cosmice a zeiței Kupala, 3. Venerarea și personificarea ei alegorică), din care nu ni s-a păstrat decît capitolul I și începutul celui de al II-lea, cu ample incursiuni în mitologia, limba și istoria tracilor; 3) o lucrare despre Zeița Dochia și babele de piatră..., ce ne trimite, fără să vrem, cu gîndul la mărturisirile scriitorului din Fragmente autobiografice [7] privitoare la descoperirea semnificației istorico-mitologice a pietrelor megalitice de lîngă Chișinău, din alineamentul supranumit « Cheile Băcului»; 4) un amplu comentariu intitulat: Despre cuvîntul trac « bek» [pîine], pe marginea unui studiu de Certkov, cu savante referințe polemice la mitologia greacă, tracă și slavă; 5) trei scurte fragmente cu considerații despre daci (Priveliștile Moldovei), despre practicile populare de scoatere a șarpelui înghițit (Farmacia) și despre obiceiul îngropării umbrelor la temelia noilor construcții (Stahia); în sfîrșit 6) o Încercare despre vechile orașe dace, cu referințe la instituțiile administrativ-religioase ale străvechilor autohtoni.

II. Din a doua grupă, corespunzînd epocii 1854 - 1857, de relativă maturizare a scriitorului, de schițare în germeni a proiectelor sale ciclopice, fac parte următoarele texte: 1) Reminiscențe ale credințelor mitologice la români, din care au ajuns pînă la noi doar primele trei capitole (1. Credința în nemurirea sufletului, 2. Adorația Soarelui și 3. Dochia) din partea I, intitulată: Reminiscențe ale credințelor dacice. Operă de mare anvergură (ce nu va fi fost, probabil, niciodată finalizată în forma aceasta), tinzînd, din cîte deducem, să înfățișeze alături de « reminiscențele dacice» și urmele mitologice romane, germane, slave etc. păstrate în credința și limba poporului român, lucrarea menționată a trecut neobservată de cercetători, deoarece ea figurează în cataloagele Bibliotecii Academiei ca aparținînd lui Costachi Stamati. Confuzia a pornit de la faptul că imediat după titlul primului capitol, B. P. Hasdeu a notat, între paranteze: « K. T. Stamati», ceea ce vrea să semnifice, nu că lucrarea i-ar aparține cavalerului Stamati, ci, dimpotrivă, că ea îi este dedicată acestuia. Era un prim semn de omagiu pe care tînărul Hasdeu simțea nevoia să-l aducă poetului moldovean, prieten cu tatăl său, căruia mai tîrziu îi va dedica și o aplicată exegeză [8]; un prim semn de recunoștință pentru dragostea părintească cu care-l înconjurase în copilărie. Căci, e locul să afirmăm că, alături de Alexandru Hasdeu, C. Stamati a fost unul din principalii dascăli ai viitorului savant, în domeniul istoriei, literaturii și lingvisticii. În orice caz e mai mult decît probabil că de la el a preluat B. P. Hasdeu ideea atît de rodnică și de intens apărată a persistenței elementului

[6] De obicei considerațiile pe această temă nu depășesc conținutul anunțului inserat în *„Severnoi pcele"* din 20 oct. 1852 și informația cuprinsă în portretul creionat de Iosif Vulcan.

[7] În volumul E. Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, București, 1936.

[8] B. P. Hasdeu, *Costachi Stamati*, în *„Românul"*, 13—16 martie 1868, republicat ulterior în: *„Sentinela Română"* (1868), *„Traian"* (1870) și *„Revista nouă"* (1888). Dacă studiul ar fi aparținut lui C. Stamati, era imposibil ca B. P. Hasdeu, care l-a avut, desigur, în mînă, de vreme ce a rămas în arhiva sa, să nu-l menționeze în exegeza asupra creației acestuia.

dacic în configurația spirituală a poporului român [9]. Altfel, grafia, stilul și ideile lucrării sînt ale lui B. P. Hasdeu, putînd fi comparate și verificate prin întreaga sa operă.

Aceleiași grupe i se mai circumscriu: 2) studiul Sîntul Gheorghe biruitorul la Moldo-Valahi, semnalat și cunoscut de multă vreme [10]; 3) un fragment dintr-un articol despre culoarea verde în folclorul slav și 4) ampla lucrare Inelul și Năframa. O istorisire daco-română — « Comentarii critice în legătură cu viața de toate zilele îndepărtată și cu literatura populațiilor slave». Semnat: « Fadeu A. Ghijdeu», textul acesta este datat: « Chișinău, 3 martie 1856»— dată ce reprezintă un reper deosebit de important în stabilirea anului de naștere, atît de disputat, al scriitorului, întrucît acesta a notat, în românește, cu grafia epocii de mai tîrziu: « Eram de 18 ani». Deci se născuse în 1838. Lucrarea conține 3 capitole Din păcate, însă, ultimul și cel mai interesant, Idiomul dac, se păstrează doar fragmentar.

Toate textele enumerate mai sus sînt scrise în rusește și aparțin epocii de pînă la 1857, cînd autorul se stabilește la Iași.

III. Pentru cea de a III-a grupă, ne mai rămîne un singur manuscris, și anume studiul cunoscut sub titlul: Despre Zamolxe (Arhiva B. P. Hasdeu, mapa II, ms. 1, 22 file).

Neglijat pînă de curînd de cercetători, studiul în discuție a fost atribuit de către Mihai Drăgan — în monografia citată — lui B. P. Hasdeu, și analizat ca atare. După el, V. Vetișanu — opinînd pentru aceeași paternitate — l-a prezentat în 1976, la Congresul de tracologie de la București și l-a semnalat din nou în articolul B. P. Hasdeu — Un manuscris despre Zamolxe (publicat în revista „Orizont").

Investigațiile întreprinse de noi ne-au dus la concluzia că studiul respectiv nu-i aparține lui B. P. Hasdeu, ci reprezintă o traducere efectuată de savant după lucrarea lui At. S. Rusopulo (Rhusopulo sau Rhousopoulos): De Zamolxide secundum veterum auctoritatem — cea mai valoroasă cercetare străină dedicată lui Zamolxe în secolul al XIX-lea — în intenția de a înlesni elaborarea unor studii românești asupra istoriei și mitologiei dace. Traducerea a fost efectuată, după toate probabilitățile, în jurul anului 1868, cînd B. P. Hasdeu ține conferința Cine au fost dacii? (în care sînt preluate unele din ideile lucrării) și a fost revizuită stilistic în 1877, cînd scriitorul începe să o publice în „Columna lui Traian". La tipărirea în revistă, lucrarea este însoțită de următoarea notă: « Această dizertațiune s-a publicat grecește cu titlul latin De Zamolxide secundum veterum auctoritatem, pentru obținerea gradului de d[octo]r în filosofie la Göttingen, 1852, în 8, pag. 48» [11]. În mod ciudat însă, chiar după primul număr, savantul întrerupe tipărirea lucrării, așa încît traducerea a rămas pînă acum inedită. Evident, păstrarea ei fragmentară, fără titlu și vreo indicație asupra autorului, i-a derutat pe cercetători.

3. *Continuitatea preocupărilor*

Deși B. P. Hasdeu nu a publicat în timpul vieții sale un studiu special despre religia străvechilor populații autohtone, scrierile și activitatea lui fac dovada certă că subiectul nu a încetat să-l preocupe nici un moment (încît s-ar putea oricînd, numai pe baza materialelor apărute, să se schițeze, fără greutate, concepția autorului despre mitologia dacilor). Căci, urmărind să repună în drepturile cuvenite rolul factorului autohton în etnogeneza poporului român, B. P. Hasdeu a apelat constant nu numai la argumente istorice, ci și la fapte de limbă și mitologie, ce puteau suplini lipsa așa de acută a documentelor și a făcut în repetate rînduri considerații asupra perpetuării rămășițelor mitologiei dace în credințele noastre populare.

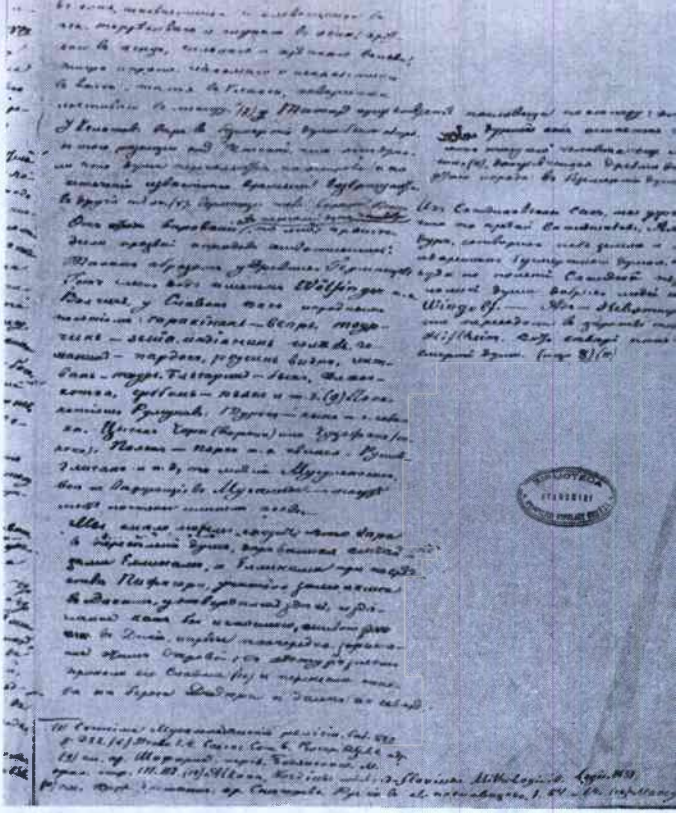
Astfel, aproape concomitent cu tipărirea mult disputatului studiu Pierit-au Dacii? (1860), istoricul publică articolul Mosaice de la Zarmizegetuza, iar în 1868, discută pe larg, în conferința Cine au fost dacii?, despre etimologia cuvîntului Zamolxe și despre originile autorității sacerdotale la daci. În 1869 trimite lui I. C. Tacit o notiță despre originea cuvîntului « turcă» (inserată de acesta în studiul Crăciunul la romani), pe care-l pune în legătură cu mitologia pelasgilor. În 1872 comentează basmul Visul lui Titan, făcînd din nou aluzii la mitologia pelasgică și publică în „Columna lui Traian", al cărei director era, vasta lucrare: Despre scrierile vechi pierdute atingătoare de

---

[9] Scrisoarea adresată de C. Stamati lui Alexandru Hurmuzachi (și publicată de E. Dvoicenco în *Viața și opera lui C. Stamati. Contribuții după izvoare inedite*, București, [1934], p. 44), conține în fond esența pledoariei lui B. P. Hasdeu din *Pierit-au dacii?* și *Cine au fost dacii?*: « mie din contra — scrie poetul — mi se pare că acele [cuvinte socotite de Samuil Micu „gotice, ilirice și a altor slovenii"] sunt dachicești, ce nu s-au putut stînge de tot din dialectul nostru: pentru că Traian nu se poate să fi stîrpit toată nația Dachilor... »

[10] E. Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, București, 1936, pp. 235—241; I. C. Chițimia, *Folcloriști și folcloristică românească*, București, 1968, p. 47.

[11] „*Columna lui Traian*", VIII (1877), nr. 6, iunie, pp. 304—307.

Dacia, de A. Papadopol Calimah (cu interesante referințe la mitologia dacă, utilizate și de M. Eminescu) și Indicele de scrieri atingătoare direct sau indirect de vechii locuitori ai Daciei, alcătuit de Al. Odobescu și îmbogățit de el în vederea facilitării elaborării unei lucrări pe tema scoasă de Academie în concurs, « cercetări asupra popoarelor cari au locuit țările române de a stînga Dunării mai nainte de conquista acestor țări de către imperatorul Traian». Lucrarea trebuia să cuprindă între altele considerații « asupra religiunii, instituțiunilor, legilor și gradului de civilizațiune al acelor popoare». În 1873 începe publicarea studiilor ce vor alcătui substanța Istoriei critice a românilor (Alfabetul dacic. Cum scriau românii pînă la 1500) (1873), republicat în volum sub titlul: Alfabetul dacic al lui Dekeneu (1875), Paleontologia vestmîntului, armei și locuinței în Romania (1873), Originile păstoriei la români. Elemente dacice (1874), cu multiple relatări despre străvechile credințe mitologice ale dacilor. În 1875 tipărește cursul Principie de filologie comparativă ario-europea..., în care combate opinia lui D. Cantemir despre divinitățile dace și stabilește înrudirea dintre credințele mitologice dace și lituane. În 1877 publică în „Columna lui Traian", în traducere proprie, sub titlul Zamolxe după scriitorii antici, începutul tezei de doctorat De Zamolxide secundum veterum auctoritatem, de At. S. Rusopulo; totodată tipărește studiul: Zîna Filma. Goții și gepizii în Dacia. În 1881 recenzează cartea lui Grigore Tocilescu Dacia înainte de romani, dînd autorului replica tocmai pe o temă de mitologie dacă (à propos de alfabetul lui Dekeneu). În 1882 discută, în articolul Nu e în toate zilele pascile, despre « originea creștinismului la români». În 1893 face ample referințe la mitologia dacă cu prilejul prezentării cuvintelor: Babele, Barbă-Cot (Statu-Palmă), bălaur (în volumul III din Etymologicum Magnum Romaniae). Între 1893—1895 încredințează studenților, în calitatea sa de profesor la Universitatea din București, teme cu caracter mitologic pentru lucrările anuale: Studiu comparativ asupra piticilor și uriașilor în basmele populare românești și cele străine, Ființe mitologice bărbătești, Babele în basmuri și Căsătoria între o ființă omenească și una supraomenească în basme. În sfîrșit, în 1898, în volumul IV din Etymologicum Magnum Romaniae reia în discuție profilul castei sacerdotale la daci.

E îndreptățit, credem, după enumerația de mai sus, să conchidem odată cu scriitorul că aceste « măreție nedomeriri» privitoare la credințele dacilor — parte integrantă a marilor întrebări istorice cărora a încercat să le dea răspuns — l-au « zbuciumat peste un pătrar de secol» [12].

4. *Mitologiile autohtone predacice*

Cea dintîi manifestare a comparatismului hasdeean îmbracă haina cercetărilor mitologice. Dorind să circumscrie profilul mitologiei daco-gete, autorul se oprește mai întîi asupra epocilor celor mai îndepărtate ale existenței pe aceste meleaguri, prefigurînd o adevărată « protoistorie» a Daciei.

[12] *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice*, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, 1893, p. VIII.

Probabil că savantul e printre primii la noi care vorbesc de mitologia pelasgică. Considerînd, astfel, că personajul din basmul Visul lui Titan, culeș de D. M. Serrea, « este o reminiscență despre titanii din antica mitologie pelasgă», și că originea cuvîntului turcă trebuie pusă tot în legătură cu credințele mitologice ale acestor urstrămoși (respectiv cu numele zeului războiului venerat de ei), B. P. Hasdeu deschide un drum ce va fi urmat cu stăruință după el, între alții de Nic. Densușianu.

Trecerea de la mitologia pelasgică la mitologia tracă echivalează, în viziunea lui Hasdeu, cu un evident salt spre abstractizare și spiritualizare. Funcțiile numeroaselor divinități feminine sînt preluate acum de o singură figură supra-umană: Zeița-Mumă, Kibbela (Cybella), întruchipare a întregii naturi. Lansînd ideea că leagănul mitologiilor trace se află în Asia Mică și India, de unde au venit rînd pe rînd populațiile trace din Europa, savantul desfășoară o largă demonstrație filologică spre a dovedi că cultul european al Zeiței-Mume își are originea în adorația zeiței Kupala preluată de la tracii frigieni.

E cazul să spunem că încă din studiile de tinerețe, și cu atît mai mult mai tîrziu, teoria mitologică hasdeeană e tributară teoriilor sale filologice. În marea majoritate a situațiilor scriitorul își clădește supozițiile, pornind de la sugestiile oferite de denumirea divinităților analizate și numai după aceea le coroborează cu vastele sale cunoștințe de istorie și mitologie.

Structurarea unei atare formule de lucru a fost generată, desigur, de faptul că savantul nu a făcut incursiuni în mitologiile străvechi și în primul rînd în mitologiile autohtone predacice, decît mînat de interese istorice, filologice și chiar folcloristice.

Premizele menționate lămuresc și de ce B. P. Hasdeu s-a exprimat doar accidental și asupra unor aspecte nu dintre cele mai importante din mitologia tracă.

Astfel, în afara considerațiilor despre Zeița-Mumă, el a mai făcut aluzii la cultul dionisiac, ale cărui urme le întrevedea în ceremonialul agrar de primăvară, prilejuit de Sfîntul Gheorghe[13], și a discutat pe larg despre originea și semnificația ielelor în mitologia noastră populară, conchizînd că « grecii și românii n-au putut să le capete unii și alții decît de la vechea poporațiune intermediară între Dacia și Ellada, prin urmare numai și numai de la traci» [14].

Prezența manuscrisului lucrării Răsunete ale Pindului în Carpați, de Al. Odobescu[15], în arhiva B. P. Hasdeu de la Biblioteca Academiei precum și remarca acestuia că Miorița, «ca fond», «se urcă în antichitatea cea mai fabuloasă »[16], ne face să bănuim, de asemenea, că scriitorul preconiza o descendență tracă a motivelor mitologice prezente în baladă.

În sfîrșit, prin mîndria cu care vorbește despre originea tracă a unor divinități elene, precum: Orfeu Museu, Tamiris, B. P. Hasdeu se dovedește a fi promotorul la noi al ideii rolului de ferment al tracilor în cultura greco-romană antică [17].

5. *Mitologia geto-dacă*

Purtînd pecetea ideilor despre originalitatea fondului nostru autohton, opiniile lui B. P. Hasdeu despre credințele religioase geto-dace anticipă, într-un anume sens, idealizarea mitologiei dace din Getica lui Vasile Pârvan.

Deși nu îmbrățișează ideea monoteismului religiei dace — a se vedea pasajul din Credința în nemurirea sufletului în care vorbește, citîndu-l pe Strabon, de un zeu principal, ceea ce presupune existența și a altor zei — reiese, totuși, clar că B. P. Hasdeu consideră mitologia geto-dacă o mitologie de excepție între cele antice.

Singularitatea ei între religiile « congencre» consistă în trei elemente de substanță: 1) în obiceiurile ieșite din comun ale autohtonilor « la naștere și înmormîntare» (« Viața pentru ei era o tortură, moartea o mîntuire. Așadar, în loc de a se bucura la nașterea copiilor, precum se bucurau slavii și germanii, dacii plîngeau; în loc de a plînge la moartea compatrioților și a neamurilor, precum plîng slavii și germanii, dacii se bucurau» [18]); 2) în sacralizarea specifică a castei sacerdotale, mergînd pînă la deificarea marilor preoți (consecință a conservării la noi, mai bine ca oriunde a autorității castei « brahmanilor din India») [19], și, în sfîrșit, 3) în puterea ei

---

[13] În *Sfîntul Gheorghe biruitorul la Moldo-Valahi*, *loc. cit.*

[14] *Originile păstoriei la români. Elemente dacice*, în *Scrieri istorice*, II, București, 1973, p. 132. Un pasaj din articolul citat ne lasă impresia că autorul ar fi intenționat să lămurească cîndva chestiunea abordată mai pe larg (« Nu aici este locul de a limpezi rolul acestei trinități [cioară, turcă, iele] în antica mitologie tracică »).

[15] Despre acest manuscris, în recenta ediție: Al. Odobescu, *Opere*, I, se spune că ar fi fost pierdut.

[16] *Istoria critică a românilor*, vol. I, ed. II, București, 1874, p. 56.

[17] *Principie de filologie comparativă ario-europeea...*, București, 1875, p. 23.

[18]—[19] *Cine au fost dacii ?*, în *„Familia"*, IV (1868), nr. 42, 30 nov./12 dec., p. 493.

excepțională de înrîurire asupra mitologiei popoarelor vecine (slavi, germani, latvinși — un neam sarmatic — și letti).

Tendința creionării unui profil aparte al mitologiei geto-dace se străvede nu numai în liniile directoare ale viziunii lui B. P. Hasdeu, ci și din demonstrațiile sale de amănunt. Neîmpăcat, astfel, cu acele dintre izvoarele antice care consemnează că Zamolxis ar fi fost sclavul lui Pitagora — idee ce i se părea că umbrește prestigiul mitologiei daco-gete — B. P. Hasdeu afirmă că Zamolxis a fost doar « elev» al filosofului grec. Și pentru a restabili echilibrul, nu numai că dă credit acelora dintre istoricii tîrzii [20], care considerau că Zamolxis a călătorit în Egipt, dar îl face — contrazicîndu-se chiar — egiptean; locuitor al țării în care însuși Pitagora și-a însușit învățătura.

Savantul împărtășește, prin urmare, teoria euhemeristă, după care Zamolxis ar fi reprezentat o ființă istorică deificată.

Interesant e că B. P. Hasdeu îi atribuia lui Zamolxis nu numai meritul de a fi fost propagator al ideii nemuririi sufletului — cum îndeobște e cunoscut — ci și al credinței în transmigrația acestuia; în virtutea căreia marele preot (devenit apoi zeu) îi învață pe daci să nu mănînce animalele și să nu le jertfească zeilor. E implicată, credem, aici destul de limpede, ideea moralității dace — împinsă de scriitor pînă la asceză; idee ce a fost contrazisă încă din lucrarea lui At. S. Rusopulo, pe care Hasdeu a tradus-o [21].

În ce privește tipul de divinitate reprezentat de Zamolxis, sîntem tentați să considerăm că B. P. Hasdeu opina pentru un caracter uranian al zeului, pe de o parte pentru că la un moment dat el afirmă că dacii « numeau pe Dumnezeu [deci pe Zamolxis] „luminos" » [22], iar pe de alta pentru că însuși Zamolxis fusese mai întîi preot al zeului Soarelui și prin urmare întruparea sa divină nu putea contrazice esența solară a mitologiei dace; în sfîrșit, pentru că zeul cumula, în concepția savantului, și funcția de « stăpîn al tunetului» [23].

Destul de obscură ne apare viziunea lui B. P. Hasdeu despre restul zeilor daci. De fapt, în afară de Zamolxis, el nu mai numește decît pe Dia [24], zeul principal, zeul Soarelui, al cărui mare preot a fost Zamolxis și pe care, în cele din urmă,

---

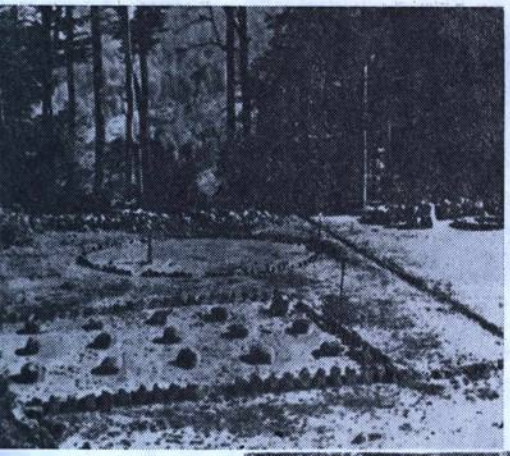
[20] Ne referim la Jamblich și Jordanes, care dezvoltă ipoteza lui Strabon.

[21] « Mulți dintre ei — scrie Rusopulo — se și abțineau de a mînca lucruri animale (viețuitoare), nu însă toți, precum își închipuiește Geograful și Posidonius, menționați de dînsul. Căci eu știu că cei de pe lîngă Dromihete mîncau carne, frugal gătită și totodată beau și vin; astfel că sunt în eroare și aceia cari au crezut că geții trăiesc fără vin. » (Arhiva B. P. Hasdeu, mapa II, ms. 1, f. 33).

[22] *Principie de filologie comparativă...*, p. 29.

[23] *Credința în nemurirea sufletului*, p. 2. De mare utilitate în stabilirea caracterului zeului ar fi fost, fără îndoială, opinia savantului asupra etimologiei cuvîntului Zamolxis. Din nefericire, el respinge atît teoria lui Jakob Grimm (după care numele zeului ar « deriva din cuvîntul gotic *halmaha*, adică *piele*, fiindcă acest legislator al dacilor îmbla îmbrăcat cu piele de urs »), cît și teoria lui Czertkov (după care Zamolxis ar deriva din verbul slav *zamolczati*, adică « *a tăcea* »), fără a propune altceva în loc.

[24] Semnalăm respingerea ca « arbitrară » a opiniei lui Cantemir, după care « la daci zeul sau zina războiului se va fi chemat, „doină" » (*Principie de filologie comparativă...*, p. 22).

Imagini de la cetatea dacică Sarmisegetuza.

Chipul unui luptător dac de pe Columna lui Traian.

acesta l-a înlocuit, fără a face totuși ca venerația Soarelui să se stingă la daci. E de bănuit, însă, că scriitorul va fi considerat că zeii traci — despre care găsea încă rămășițe de credințe în folclorul românesc (Zeița-Mumă, Ielele, Dyonisos)—vor fi fost venerați și pe vremea dacilor.

Spre a întregi imaginea mitologiei dace propusă de B. P. Hasdeu, se cuvine să relevăm, în sfîrșit, rolul civilizator deosebit pe care savantul îl acorda castei sacerdotale, și în primul rînd marilor preoți, inițiați în templele egiptene, în viața dacilor. Autorității și înțelepciunii lor li s-ar datora, după autor, însăși consolidarea religiei strămoșilor într-o mitologie așa de originală și rezistentă în timp. Drept pildă de suprem prestigiu la care ajung preoții daci, B. P. Hasdeu îl citează mereu pe Dekeneu, pe seama căruia pune — în afară de purificarea moravurilor dace, simbolizată în stîrpirea viței de vin — și crearea unui presupus alfabet autohton, conservat pînă în jurul anului 1500 [25].

Desigur, în cuprinsul operei lui B. P. Hasdeu mai găsim și alte aluzii mărunte de natură mitologică — de la adorarea unui bălaur legendar, devenit «emblema națională» [26] a dacilor, la credințele despre uriași și pitici etc.

În genere, însă, substanța mitologiei geto-dace creionate de B. P. Hasdeu e destul de firavă și uneori contradictorie — fapt explicabil atît prin puținătatea informațiilor antice ajunse pînă la noi, prin vîrsta fragedă la care autorul abordează subiectul, precum și prin caracterul ocazional al intervențiilor sale ulterioare.

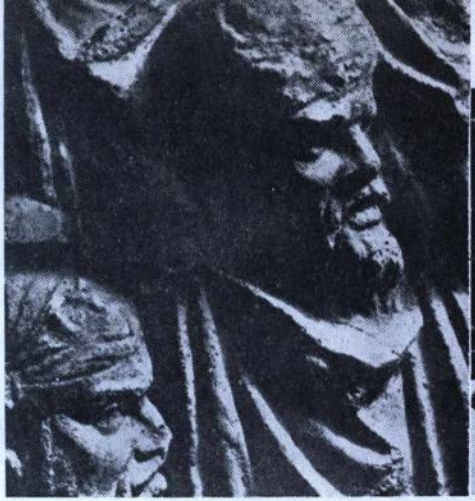
Oricum, savantul are meritul de a fi făcut prima tentativă de cunoaștere științifică a mentalității arhaice a populației de pe aceste meleaguri și de a fi sugerat unele idei, care vor rodi pe de o parte în opera științifică a lui Gr. Tocilescu, V. Pârvan și L. Blaga, iar pe de alta în creația artistică a lui M. Eminescu, M. Sadoveanu, V. Voiculescu ș. a. Descoperim astfel încă un domeniu în care B. P. Hasdeu se dovedește deschizător de drumuri.

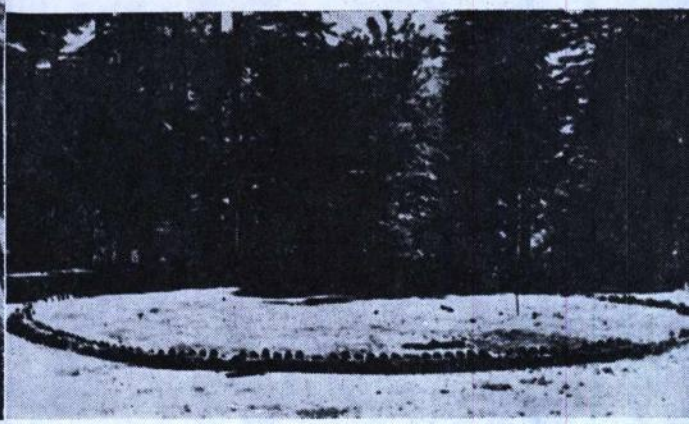
I. OPRIȘAN

---

[25] Vezi combaterea ipotezei cu argumente științifice la Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, pp. 926—933.

[26] *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, col. 2967.

I. REMINISCENȚE ALE CREDINȚELOR DACE

Principalele mărturii pe care le avem despre daci le găsim la Herodot, care îi numea nemuritori, deoarece credeau în nemurirea sufletului [1].

Dacii — spune Pliniu în scrisoarea lui către Caniniu — au fost neînvinși pînă la Traian. Istoricul Modest adaogă că ei erau atît de viteji, încît istoria mitică s-a gîndit să situeze în țara lor patria zeului Marte. De ce erau așa de neînfricați și hotărîți ne-o dovedesc cuvintele lui Julian, rostite ca din partea lui Traian: «Dacii învinși de mine erau cei mai viteji dintre oameni, atît prin vigoare și putere, cît și prin moralitate; urmînd învățăturii lui Zamolxis, ei credeau în nemurirea sufletului — și asta era cauza neînfricării lor cînd respingeau atacurile, crezînd că sufletul nu moare, ci trece în altă lume».

Zamolxis, cel care a propagat la daci credința în nemurirea sufletului, a fost elevul lui Pitagora — spune Strabon — și întorcîndu-se în patrie, a fost făcut mare preot al zeului principal (probabil Dia), iar după moarte, el însuși a fost inclus [p. 2] în rîndul zeilor. El trăia într-o peșteră și comunica numai cu regele. Strabon numește această peșteră Cogaenon și spune că încă pe vremea lui, ea era venerată la daci [2]. Nu se știe de ce învățatul D'Anvil[le] a vrut să modifice din Cogaenon în raiul (?) zeilor? [3].

Fiind puternic încredințați de realitatea trecerii sufletului în cer, dacii alegeau — o dată la cinci ani — din poporul lor, pe unul, prin tragere la sorți, și-i încredințau felurite mesaje pentru a le transmite în lumea cealaltă. Apoi îl aruncau în sus, deasupra lăncilor ridicate. Dacă trimisul, căzînd pe ascuțișul acestor lănci, mai rămînea cîtăva vreme în viață, era socotit nedorit de Zamolxis; ei alegeau altul ș. a. m. d. [4] Pe Zamolxis ei îl venerau și ca stăpîn al tunetului și, de obicei, cînd tuna, trăgeau [cu săgeți] în cer, amenințîndu-l pe zeul lor, ca să-i lase în pace [5].

---

[1] IV. 118.

[2] VII. 3.

[3] *Mem. de lit.*, t. LII și t. XLII. [Vezi opinia lui D'Anville în *Géographie ancienne abrégée*, Tome premier, Paris, 1768, pp. 318—319: «Mais, ce qui regarde le Cokajons Mons est singulièrement remarquable, pour avoir été la demeure d'un pontife, en qui les Getes croyoient que la divinité était inhérente, avec l'opinion conforme à celle des Lamas de la Tartarie, sur la transfusion d'une même âme dans la succesion de ces pontifes, depuis celui qui est célèbre sous le nom de Zamolxis». —*n. n. I. O.*].

[4] Herodot, I, 2.4.5. [IV. 94].

[5] *Ibidem.*

În afară de aceasta Zamolxis îi învăţa că sufletul trece în animale şi de aceea nu trebuie să mănînce animalele, nici să le aducă jertfă zeilor.

Această credinţă a existat şi la slavi [6].

Patria lui era în Egipt, unde Pitagora şi-a însuşit înţelepciunea (vezi Am. Marc. LXII. CXVI. etc).

Cantemir povesteşte că la mahomedani exista o anumită sectă, care se numea Munasîhî şi Gululi — ceea ce însemnează: « mutare » — care credea că sufletul se mută după moarte în animale, în dragoni, în şerpi. « De pildă, continuă Cantemir, cel care a fost un lacom, nesătul, care s-a aşezat la mese străine, fără a fi chemat, sufletul aceluia se mută într-un porc, al celui ce a iubit cu patimă şi desfrînare — [p. 3] în cal; al celui odios şi clevetitor — în cîine; al celui răbdător şi prost — în măgar; al celui blînd — în miel; al celui tare şi puternic — în leu, tigru ş. a.; al celui lacom şi nesătul — în lup; al hoţului (jefuitorului) — în ilacs [« ilacsul este un animal între lup şi vulpe, dar care în viclenie îi întrece pe amîndoi »]; al celui viclean şi linguşitor — în vulpe » [7].

La tătari există un proverb, care spune că dintr-un cal prost mai rămîne pielea; dintr-un om puternic (?) mai rămîne şi sufletul [8] — care dovedeşte credinţa veche a acestui popor în nemurirea sufletului.

La celţi, exista aceeaşi credinţă în nemurirea sufletului, cu diferenţa, faţă de cea getă, că ei credeau că sufletul se mută pe insule şi după scurgerea unui anumit timp se întoarce în alte corpuri [9]. Germanii, de asemenea, credeau în aceasta.

Din Saga-ele scandinave aflăm că după legendele scandinavilor, Alfadur a creat cerul, pămîntul şi oamenii, înzestraţi cu suflet nemuritor; raiul, unde, după concepţiile scandinavilor ajungeau sufletele oamenilor buni şi palatul Wingolf; iadul — Hel [= Moartea], de unde sufletele treceau în împărăţia întunericului: Nilfheim. Iată concepţiile nordice despre nemurirea sufletului [10].

Din credinţele despre trecerea sufletelor în animale, proveneau poreclele de animale ale popoarelor. Astfel, la vechiii germani, gotul era cunoscut sub numele de Wölfinger — adică al lupoaicei; la slavi, în concepţiile populare, sarachinezul e mistreţ; turcul — şarpe; indianul — porumbel; cumanul — pardos; rusul — vidră; lituanianul — taur; [...] etc. [11] După concepţiile românilor: turcul [e] cîne; ţiganul — cioară sau coţofană; polonezul — porc; rusul — gligan ş. a. După credinţa unui musulman, toţi cei care nu cred în Mahomed, pot să fie denumiţi cu numele de cîini.

Putem spune cu curaj că credinţa în transmigrarea sufletelor, pe care indienii au transmis-o elenilor, iar elenii, prin intermediul lui Pitagora, învăţătorul lui Zamolxis, dacilor, s-a înrădăcinat aici şi a devenit parcă autohtonă. Popoarele care trăiau în Dacia [luau cunoştinţă] rînd pe rînd, de această credinţă. Slavii au primit-o cu entuziasm [12] şi au mutat-o de aici pe malurile Niprului şi mai departe, la nord; [p. 4] germanii, vecini cu dacii, au statornicit-o la malurile Elbei. De asemenea, un neam sarmatic, ce locuia din vechime în Dacia şi s-a retras în Lituania, cu numele de iatvinşi [13], a păstrat şi această învăţătură. Ei căDeau veseli în luptă, fără a da înapoi nici un pas, nădăjduind, astfel, să-şi primească izbăvirea.

Leţii sau litvanii venerau pe Holl, zeul morţii, care, luîndu-le viaţa, le ducea sufletul în rai [14]; iar [credinţa] asta, toate aceste popoare au împrumutat-o de la daci.

---

[6] Massudi şi Sarmun (?), *(M. de l'Ac. de Sc. de S. P. 113)* 317.

[7] *Sistema religiei mahomedane*, S.Pb., 1722, p. 322. [Completarea notei după D. Cantemir.]

[8] Vezi prof. Erdmann, ar. Sveghirev,, *Russkie vo sv. poslovi̯ah* (Ruşii în proverbele lor), I, 58 şi 64.

[9] Strabo, I. 4; Caesar, *Com.* 6; Procop. B.G.I. 4. ş.a.

[10] *Alkuna. Nordische und Nord-Slawische Mithologie*, v. [D. G. T.] Legis, 1831.

[11] Vezi ar. Šafařik, trad. lui Bodianski M., pp. 111—112.

[12] Massudi.

[13] Kadlubek, I. IV, ar. 19 îi numeşte pe iatvinşi: geţi *(getharum)* oare nu după faptul că identifică la ei această credinţă [?].

[14] *„Revista Societăţii Moscovite"*, 1816, 30 nov. 4, art. *Leţii.*

II. ZEIȚA MUMĂ

Sînt tot ce a fost, ce este, ce va fi...
(Inscripție pe templul Isidei din Saiss)

1. *Importanța multilaterală a Zeiței-Mume*

Tatăl istoriei spune că populațiile trace s-au închinat unei zeități feminine, Arthemis sau Diana [1]. Acest loc, la prima vedere, este foarte enigmatic pentru comentatorii lui Herodot, cu atît mai mult, cu cît în altă parte numește pe traci «închinătorii Chibelei» [2], iar din Homer, Dionisie din Sicilia, Pausaniu, Strabon, Ovidiu ș. a., reiese că au adorat, de asemenea, pe Latona, Hera, Athena, Cora, Persefona..., într-un cuvînt toate zeitățile feminine din lumea pelasgică.

Ca să punem de acord aceste mărturii eterogene, trebuie să admitem că tracii, într-adevăr, nu s-au închinat decît unei singure zeități feminine, precum spune Herodot, care, născut în Caria, și peregrinînd timp îndelungat prin templele trace, a cunoscut foarte bine obiceiurile și credințele tracilor.

Această zeitate, probabil, că a întruchipat în figura sa toate atributele făpturilor feminine din mitologia pelasgică. Ca urmare a acestui fapt, anticii, fără să mai chibzuiască mult, îi dădeau diferite nume. Cercetînd cu atenție antichitățile tracice nu ne e greu să ne convingem de marea importanță ce s-a dat, într-adevăr, zeiței Chibela, în care nu numai tracii, dar chiar și grecii și romanii au fost de acord să vadă străbuna zeilor lor.

Adorația Kibelei a trecut în Elada, în epoca celei mai îndepărtate antichități din Breghia sau Frigia, un mare stat trac din Asia Mică. Încă cu 1500 de ani înaintea nașterii lui Cristos, tesalianul Iason, căpetenia argonauților, i-a clădit un templu pe muntele Dindim [3]. Grecii numeau zeitatea tracică Chibela, Κυβέλα; romanii au schimbat acest nume în Ţibela, Cybela; sonoritatea lui autentică, breghiană, este, după părerea mea: Cupala. Semnul greco-latin: *v*, *u* înlocuia, de cele mai multe ori la scriitorii antici litera slavă *y* [4]. Concluziile filologiei sunt întru totul de acord cu acest lucru; *v* s-a format din *w*, *û* sanscrit și de aceea, după cum arată cercetările lui Eichhoff, în limbile germanice, celtice și slave trece cu mai multă ușurință în sunetul *u*, *y* [5]. Pe acest temei, vocabulele trace: *muj'*, *liud'*, *tumno* erau scrise de antici: *Musus*, *Ludus*, *Gymnias* [6].

În pronunțarea stîlcită a sunetelor, grecii și romanii nu vedeau nici o greșală și Plinius Junior consideră că, referitor la traci, propriu-zis, acest lucru este cu atît mai permis, cu cît Homer stîlcea chiar expresiile autentice grecești! [7] De aceea schimbarea (?) lui Kupala în Κυβέλα, Cybela, eu o consider încă destul de neînsemnată. Aici este ușor de recunoscut rădăcina tracă, pe cîtă vreme, de exemplu, în numele regelui dac Dromichaetes cu cîtă greutate se recunoaște numele [slav]: Gromohot sau Gromovat?!

Tracii, mai ales cei din Asia Mică, de la care cei din Europa au primit theogonia (Göttengeschlechtslehre) lor o numeau pe Kupala: *Da* + *ma*, adică maica zeitate, femeia prin excelență. Elenii, iar după ei și romanii, au format din «Dama», Marea Mamă a zeilor lor, Magna mater deorum. Aceste denumiri de: Mama, Femeia, Marea mamă a zeilor, ne descoperă imediat tot caracterul laic-religios (divin-cosmogonic) al Kupalei.

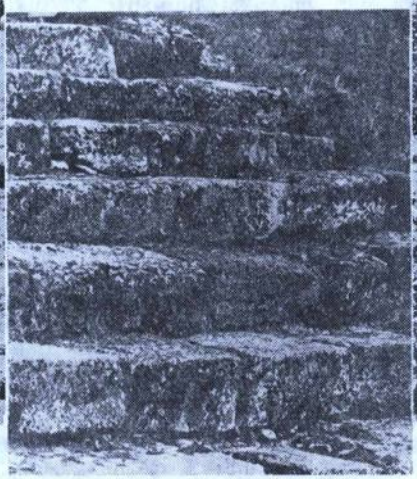

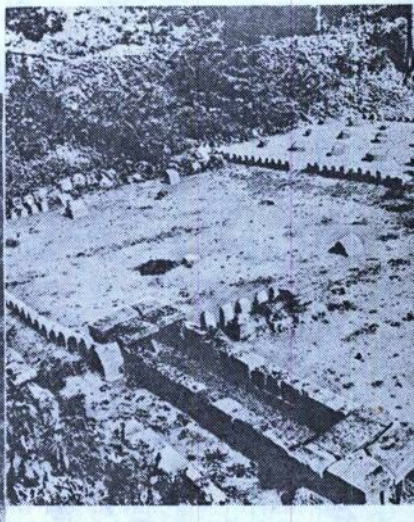
[1] Herod., IV.
[2] *Ibidem*.
[3] Apol. Alex. Argon.
[4] Šafař. *Slav. vechi*.
[5] Eichhoff, *Parod. d. langues comp.*
[6] Certkov, în *„Revista Societății Moscovite de istoria și trecutul rușilor"*.
[7] *Epist.*

La păgînii lumii întregi străbuna zeilor a fost întotdeauna zeița natură, care cuprindea în ea semnificațiile pămîntului, apei, lunei și chiar soarelui, care, inițial, și la noi, cum dovedește Buslaev, a fost de gen feminin. Pînă astăzi legendele populare mai reprezintă uneori soarele ca o femeie ; astfel țăranii ruși cred că la 12 decembrie el « își pune sarafanul de sărbătoare și cocoșnic, se așează într-o trăsură și pleacă în țările calde » (Saharov, 4, 7, p. 69).

Astfel este Bhavani al indușilor, arhetipul tuturor zeităților—mame ale păgînității. La egipteni este Isida, la chineji — In-Nin ; la fenicieni — Astarte ; la perși — Anaitis ; la siri — Dercsto ; la mexicani — Tozi ; la japonezi — Bunzio ; la australieni — Taiti ; la greci și romani Reia-Kupala...

Fiecare din aceste zeițe putea să repete cuvintele Isidei din mărturisirea lui Apuleu : « Eu sunt *Mama natură* a tuturor lucrurilor, stăpîna stihiilor, [devoratoarea] secolelor ; eu sunt suverana împăraților, regina umbrelor (a manilor), făptura cerească cea mai înaltă ; eu sunt centrul zeilor și al zeițelor, sub puterea mea se află tăriile luminoase ale cerurilor, vînturile binefăcătoare ale mărilor, tăcerea sumbră a iadului. Divinității mele unice, deși multilaterale i se închină toată lumea, sub diferite nume. *Unii mă numesc Mama Zeilor, alții Arthemis* » ș. a. m. d.

2. *Prima treaptă a importanței religioase și cosmice a zeiței Kupala*

La început a fost întunericul...
(Cartea facerii)

Personificînd natura, Kupala trebuia neapărat să treacă, în conștiința religioasă a tracilor, aceleași trepte ale perfecționării pe care le-a trecut și universul, ca din *întuneric* să se facă *lumină*, din lupta veșnică a stihiilor — pacea lor eternă.

Această trecere speculativă reprezintă cea mai veche înțelepciune (philosophie) a omenirii, descoperindu-ne convingerile ei cu privire la lume și religie. « Mamă-natură » a « tuturor lucrurilor », Kupala a semnificat, firește, pe prima treaptă a dezvoltării sale întunericul, din care a apărut, prin suflarea rațiunii supreme, universul.

În acest sens ne-o înfățișează caldeul Berioza (Berosus): « A fost o vreme, spune el, cînd lumea era alcătuită de *întuneric* și de *mare*. Din unirea acestor elemente primordiale au apărut ființe monstruoase, în fruntea cărora se înălța zeița Omoroka. Pe atunci se întîmpla să întîlnești făpturi omenești cu aripi, cu două sau patru fețe, cu organe de procreație feminine și masculine deodată, cu labe și coarne de țap, cu copite, cu trup (?) de om pe corp de cal. Pe atunci se nășteau boi cu chipuri de om; cîini cu mai multe trupuri, ce se terminau cu coadă de pește; cai cu boturi de cîine; oameni și alte animale cu coadă de cal și de pește și o mulțime de alte făpturi, de șerpi, de pești, de patrupede, de reptile, de zburătoare, a căror înfățișare se apropia în același timp de diferite specii de animale. Bel (Belus) a vrut să îmbunătățească această stare primară a lumii: a tăiat în două trupul Omorokăi; din partea de sus a făcut cerul, din partea de jos — pămîntul... » [8].

Berioza [Berosus] a împrumutat această descriere din cărțile sfinte caldeene ale Omului-pește: Ene[as] (Oannes), care, după legende, a fost considerat primul civilizator (povățuitor) al vavilonienilor, în ce privește agricultura, astronomia, arta de a construi orașe și de a ridica temple divinităților.

Caldeii aparțineau unui neam trac, mare și cu multe ramuri, în urma cărui fapt, Z. Mihaelis, nu fără temei, i-a considerat strămoșii slavilor de astăzi [9]. Scriitorii antici le dădeau diferite nume: caldei sau colduni [vrăjitori] — (χαλδαῖος, chaldae) halopii (Chalybes) sau oameni halicieni (Halyzones), adică locuitori de pe malurile rîului Galici (Halys) [10] și chiar povlajani (Paphlagones) [11], după Ștefan Bizantinul, adică locuitorii țărmurilor de mare.

La Xenofont găsim amănunte extrem de interesante cu privire la acest neam, încă din perioada în care trăiau în munții din partea de nord a Asiei Mici, sub numele de « halopi ». Intrînd în luptă, se spune în *Anabazis*, χαλήβοι cîntau, dansau și își apărau cu atîta vitejie patria, încît grecii, întorcîndu-se din campania din Persia, nu au putut să răpească nici un fel de pradă [12].

Curajul neobișnuit nu era singura calitate a « halopilor ». În timp ce alte neamuri trace își cultivau doar talentele lor poetice, halicienii își îndreptau atenția spre lumea de sus, studiind astronomia, și la lumea de dedesubt, ocupîndu-se cu meseria de miner. Cu aproape 1500 de ani î. d. Ch., în epoca argonauților, ei cunoșteau deja prelucrarea metalelor, îndeosebi a fierului [13].

Viața retrasă în munți, i-a apropiat de natură, le-a descoperit tainele ei, i-a învățat să citească după astre soarta omului — și holapii s-au făcut cunoscuți ca kaldei adică « cearo-dei » [vrăjitori]. Așa i-au numit vavilonienii superstițioși, neam semitic — în același sens în care vechii ruși îi numeau pe fini « kudesniki » sau « ciudia » [vrăjitori, oameni ciudați].

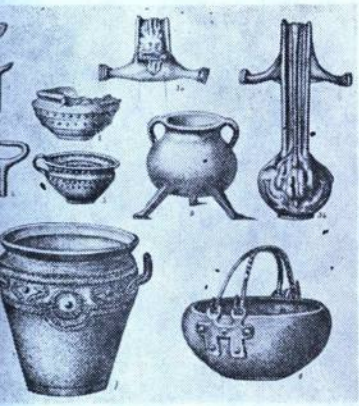
Stabiliți în Babilon, haldeii învățați, în curînd au exercitat o influență nemărginită asupra minții localnicilor și au format o castă deosebită a învățaților și preoților sau « rahmanilor ». Herodot, atunci cînd descrie templul vavilonean Bela, îi numește preoți și îi deosebește clar de localnici, neamuri semitice. ⟨După cercetările recente, vavilonienii înșiși aparțineau neamului trac; limba, obiceiurile, religia chiar, îi deosebește net de egipteni și triburile semitice⟩.

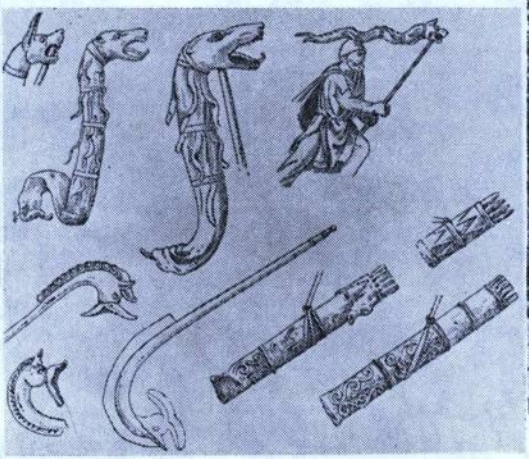
---

[8] Lyncel.
[9] Specileg.
[10] Acest riu, spune Herodot, curge din sud, trece între Kappadocia și Pahplagonia și se varsă în Marea Neagră. [Trimiterea la nota zece se face de două ori: o dată la Strabo și a doua oară la Herodot.]
[11] [Nu se dă nici o explicație bibliografică.]
[12] Xen, Anab.
[13] [Nu se dă nici o explicație bibliografică.]

Oannes sau Eneu (Aeneas), personificarea soarelui, *luminătorul* lumii întregi, după părerea popoarelor antice, a luminat pe locuitorii Vavilonului. ‹Adorația acestei divinități a apărut în Vavilon sub influența învățăturii caldeenilor. Și astfel se explică de ce cărțile lui Eneu conțineau legende despre zeitățile trace, Mraha (Omoroka) și Zeul Bel (Belus).› El i-a dăruit o înaltă învățătură religioasă despre crearea lumii sub guvernarea zeiței Omoroka și a zeului Bel. Proveniența tracică sau slavă a acestor zeități e în afara oricărei îndoieli. Fără să mai vorbim de Zeul Bel, care prin chiar numele său dovedește justețea opiniei mele. În limbile slave s-a păstrat și amintirea despre zeița Omoroka. Rădăcina sanscrită «mar» *umirat'*, *umerşcivliat'* [a muri, a omorî] — a format multe expresii slave, cu sensul, în general, de ceva rău, ceva «necurat», ca de exemplu: *mrak, mor, s-mert', mraz', merznut'* [întuneric, molimă, moarte, scîrnăvie, a îngheța], *mara, mărturie, marny, mary, maruda, mora, marat, merezkii, murii, smorşci, kikimora. Omoroka*... [a mînji, nemernic, zbîrcitură, matahală]. În limba simplă, populară, *omorocit'* înseamnă *otumanit'* a încețoșa, *moroz', tuman* [ceață], *obmorok — syncope* [leșin]...

Caracterul însuși al legendei lui Berosus mă convinge asupra proveniență ei trace. Omoroka este întruchiparea amestecată fără discernere a forțelor feminine și masculine ale naturii, luminii și întunericului, *cerului și pămîntului*. Aceasta arată că caldeii își

închipuiau zeița ca ambigenă, la fel cu toate neamurile trace. Pausanius citează legenda breghiană despre făptura cu două corpuri, hermafroditul *Agdistis*, manifestarea primară a zeiței Kupala. Această denumire — însemnează: *lumină — întuneric* sau *cer — pămînt* de la rădăcinile «ag», exprimînd în toate limbile indo-europene noțiunea de: «lumină» și «dimic», însemnînd în același timp pămînt și întuneric. Pausanius îl prezintă pe Agdi[s]tis tot așa de urît cum o prezintă Berioza [Beriosus] pe Omoroka. Zeii înșiși, spune călătorul grec, s-au îngrozit la vederea acestui monstru înfricoșător și s-au hotărît să-l distrugă.

Putem, oare, după toate acestea să negăm identitatea monstrului Agdi[s]tis — adică Lumină—întuneric — cu Omoroca, compusă din Cer și pămînt? Fiindcă veni vorba,

vom nota că rădăcina cuvîntului Omoroka — *m—r* — ce s-a păstrat mult timp la slavi cu sensul de monstru: *more* [marea], spune Paleva (?) Berînda, corespunde lui *mroda, durnia* [monstru, prost].

În legendele slavilor, amintirile despre universul primordial, sub ambele denumiri, au supravieţuit epocii păgînismului. Baba Iaga cea hîdă, rea, răzbunătoare, este copia hermafroditului Agdi[s]tis. Despre aceasta vorbeşte caracterul ei sumbru şi numele însuşi, care a păstrat rădăcina « ag ». În ceea ce o priveşte pe Omoroka, mitologia slavilor arată că nici această denumire nu a fost uitată de strămoşii slavi. Ea s-a păstrat în cuvintele: *mar-ana, marj-ana, morena*, toate însemnînd o iarnă geroasă, (?) moarte, pămînt întunecos şi mare rece — reprezentări ale universului primordial cu întunericul şi gerurile lui aducătoare de moarte.

În duma veche din manuscrisul Kraledvoj, despre Zeeboj şi Slavoj, iarna este opusă primăverii sub denumirea de *morane:*

« I priide ţuzi uslino v dedinu,
I ţuzima slovî zapovida
...edinu druju nam imetu
Po puti vşei v Vesnî po *Moranu* ».

În altă dumă din acelaşi manuscris, despre Cestmir şi Vlaslav, moartea apare cu numele de Moŕena, care conduce sufletele în împărăţia nopţii:

« Moŕena ei sîpaşe v noţ cirny »

Cehii au şi un proverb: « proti moŕene neni hoŕene », asemănător cu cel ucrainean:

« iak ni kruti, iak ni verti, taki treba umerti ».

În sfîrşit, la Dlugos: Marzana se traduce Ţerera adică: pămînt.

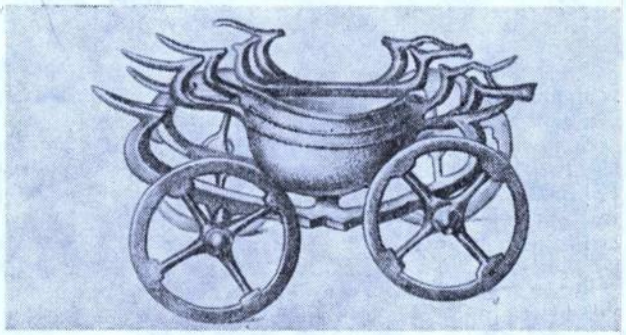
Înţelegerea apei ca ceva rău a apărut în viziunea populară din identificarea ei cu haosul. Deja un trac din neamul bodricilor (?), Orfeu, înfăţişează universul ca născîndu-se din apă.

Într-un cîntec rutean, se spune pînă astăzi:

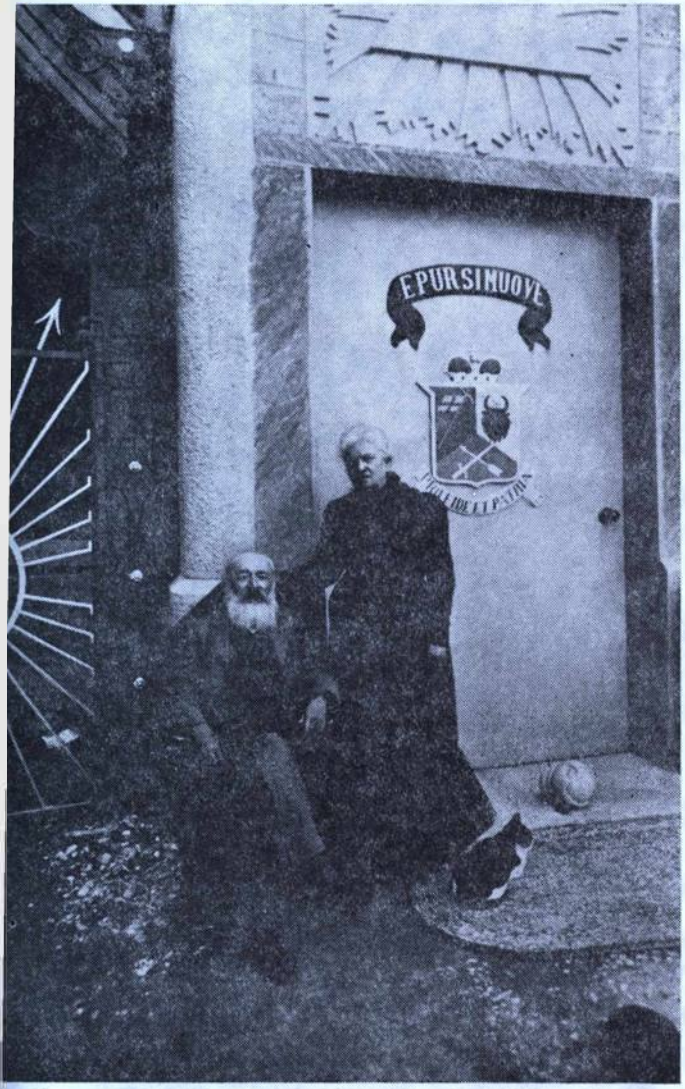
« Kolis' to bulo s poceatku svita,
Vtodî ne bulo nebo ni zemli,
Neba ni zemli, nim sine *more*... ».

Ca urmare a acestei contopiri între haos şi apă, elementul lui de bază...

(Originalul în limba rusă. Versiune românească de *Nicolae ILIESCU*)

«MAGUL» DE LA CÎMPINA

IMAGINILE SCRIITORILOR ARAREORI LE putem desprinde din complexul de legături pe care mai înainte le stabilim sau le urzim noi înşine cu propriile lor plăsmuiri. Chipul artistului este creaţia operei sale, cel puţin pentru posteritate. Eminescu trebuie deci să fie un luceafăr, Bălcescu un mucenic ardent şi străbătînd cu privirea timpul, Heliade un generos împărţitor de gesturi largi. Pe Anton Pann ni-l imaginăm pur şi simplu aşa cum l-a desenat închipuirea lui Delavrancea, pentru că nu avem altcum. Caragiale ne cam încurcă, descoperindu-i linia turanică a ochilor. În nici un caz nu apare ca un meridional, aşa cum dealtfel observase şi Călinescu notînd cu mirare că scriitorul avea «o enormă ţeastă ca o turlă». Vlahuţă e însăşi imaginea poeziei sale, ca şi Iosif. Din statura prea rigidă, dar nu şi fermă a lui Macedonski, din privirea mai marcat miopă decît visătoare, urmează să descoperim avatarurile gazetarului intemperant, al poetului damnat şi poate şi pe autorul Nopţilor.

Dar imaginile clasicilor literaturii noastre sînt fatalmente puţine, pentru că pe vremea lor obiceiul de a se fotografia nu era prea generalizat, încît pe baza unor elemente iconografice mult mai paupere puterea imaginaţiei noastre îşi poate dovedi toate virtuţile. Să ne gîndim că instantaneul era o raritate, pentru că de cele mai multe ori era un simplu accident. Durata mult mai lungă de expunere, prelungindu-se uneori minute în şir, obliga pe cei care se fotografiau să înţepenească într-o atitudine, în care cel mai ades se afla în suferinţă tocmai firescul. Uneori o gheară metalică le fixa pe la spate cel puţin capul. Fotografia era în sensul cel mai propriu al cuvîntului în primul rînd o « poză», în care pacientul clipea greu şi încerca să-şi ţină răsuflarea.

Apoi, fotografii lucrau nedesprinşi încă de analogia cu arta picturii. Ei dădeau stilul de tablou academic în primul rînd portretelor, şi pe drept sau pe nedrept voiau să concureze cu pictura. Nu cunoaştem vreo fotografie din secolul trecut care să surprindă pe vreun scriitor într-o atitudine degajată. Toate de acest ultim fel, ele însele foarte rare, datează de nu mai curînd decît primul deceniu al veacului nostru, şi s-a întîmplat că ne-a trecut prin mînă demult o imagine extraordinară a lui Caragiale în faţa bisericii pe atunci ruinate de la Snagov, împreună cu fraţii Danabasy şi cu fratele Mariei Constantinescu. Autorul Scrisorii pierdute nu se ştia să apară în faţa obiectivului fotografic în postura eroului său Stan Popescu, de pildă.

Oferim cititorului trei imagini ale lui Hasdeu din ultimii săi ani de viață, în niște atitudini ceva mai puțin studiate. Sînt singurele, după știința noastră, care ne dau o idee nu numai despre figura, dar și despre statura și ținuta sa. Nu e «magul» de la Cîmpina, din lăcașul cu fantome și mister, deși tocmai acolo a fost surprins de un necunoscut fotograf, desigur un amator din cercul lui de familiari. Stă în fața fantasticului său castel cu soția sa, despre care un memorialist ne-a lăsat informația că era așa de înspăimîntată de ce se afla înăuntru încît dormea într-o locuință în curte. Amîndoi se odihnesc într-o atmosferă de pace, în care privirea inteligentă a savantului nu și-a pierdut scînteierea. Clasica pisică din caricaturile cu rentieri ale lui Daumier completează tabloul cu o notă familiară. În cealaltă, locul patrupedului e ținut de un cîine. Sub lumina soarelui violent care le închide puțin pleoapele ochilor celor doi, fațada castelului apare cu toată precizia, ca un decor naiv și artificial de teatru.

A treia fotografie ni-l înfățișează pe Hasdeu, în vizită la schela petroliferă de la Bușteni. Contrar majorității mărturiilor care vorbesc despre el ca despre un ins deosebit de slab, Hasdeu, dacă nu devenise ventripotent (cum ar fi zis Vianu), sau ampolos (cum ar fi spus Călinescu), în tot cazul, la bătrînețe, căpătase oarecare rotunjime de pîntec, pentru a ne exprima mai pe românește, fapt caracteristic oamenilor de viață sedentară. Silueta lui de patriarh amabil se desprinde din decorul scheletelor de lemn ale sondelor, ele însele demult trecute în lumea umbrelor.

Alexandru GEORGE

SCRIITORUL — CONȘTIINȚA EPOCII

10 PROFESIUNI DE CREDINȚĂ

Hortensia PAPADAT-BENGESCU, Camil PETRESCU, Mihu DRAGOMIR, Otilia CAZIMIR, Tudor TEODORESCU-BRANIȘTE, Eusebiu CAMILAR, Marcel BRESLAȘU, Mihail SORBUL, Adrian MANIU, Cicerone THEODORESCU

DIN CEL DINTÎI MOMENT DE CÎND SCRIsul a devenit literatură pe aceste meleaguri, scriitorul reprezenta conștiința de sine a neamului său. Așa se explică de ce creatorii români s-au aflat în miezul evenimentelor de la 1848, au înfăptuit mai întîi unitatea națională în scris, apoi și în fapt, au vegheat să se păstreze independența spirituală și au încercat, în condiții deosebit de grele, să sprijine ridicarea socială și luminarea poporului. Nimic mai firesc ca scriitorii să fie cu atît mai mult implicați în viața social-politică a patriei după 23 August 1944. Creatori de seamă din literatura noastră aderară, în special după înființarea Partidului Comunist din România, la ideile marxist-leniniste: alții colaborau la presa de stînga cu o publicistică fulminantă împotriva fascismului, și a războiului.

«Ziua răsăritului nou» — cum numise Sadoveanu momentul de cotitură al insurecției naționale armate din România — găsea pe cei mai mulți scriitori pregătiți pentru marile bătălii care urmau să se înfăptuiască. «Mă socotesc un om bătrîn — spunea Gala Galaction în 1947 — și cu respectul bunelor orînduiri în lume. Dar nu mă văd atît de bătrîn ca să nu mă farmece hotărîrea viguroasă și tinerețea înnoitoare a lumii de azi, care deschide calea unor orînduiri mai drepte decît acelea suportate atîta vreme de bieții noștri grumaji.» Pentru această «orînduire mai dreaptă», visată încă de Eminescu, au militat marii noștri scriitori.

Marele act al insurecției naționale armate, reforma agrară, proclamarea Republicii, naționalizarea, reformele sociale și culturale care au urmat, amplul proces de democratizare a țării, cooperativizarea agriculturii apoi întregul suflu creator al construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, așa cum a fost trasată încă de la Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, marile biruințe ale socialismului în toate domeniile de activitate, în conformitate cu politica internă și externă a partidului nostru, prefacerile zilnice care schimbă fața României spre bunăstarea și fericirea poporului — iată tot atîtea prilejuri ca scriitorii să-și vădească menirea, despre care atît de limpede spunea Coșbuc că trebuie să fie: «suflet din sufletul neamului».

Mulți dintre ei au contribuit, practic, la unele din marile înfăptuiri. Toate acestea — și cîte altele — s-au așezat în conștiința lor și au devenit cărți; mii de cărți bune apărute în ultimii 33 de ani; cărți care s-au bucurat de o deplină receptare în rîndurile maselor de cititori — fenomenul literaturii devenind o chestiune de masă, întrucît cel dintîi pas a fost stîrpirea analfabetismului; cărți încununate de lauri peste hotare. Pentru că — și oferim doar un singur exemplu — remarcabilul istoric al literaturii contemporane franceze, Pierre de Boisdeffre, scria, cu referire directă la literatura noastră actuală: «După o perioadă de eclipsă relativă, care se explică prin dificultățile războiului și prin vidul creat în toată Europa de către ocupația germană, literatura română și-a reluat mersul ei înainte. Ea ajunge la demnitatea unei literaturi care nu mai este locală, ci mondială. De la Ion Creangă la Zaharia Stancu, romancierii ei sînt traduși în toate limbile, în timp ce Tudor Arghezi, primul român

care a intrat în colecția „Poètes d'aujourd'hui" a editurii „Seghers", are deja autoritatea unui clasic; premiul Nobel ar fi putut recompensa un Blaga, un Ion Barbu ».

Dar dacă atît cărțile cît și publicistica sînt îndeobște cunoscute, există o latură importantă a scrisului românesc din ultimele decenii, inedită încă, și care dovedește cu prisosință că toți creatorii români de astăzi s-au remarcat ca niște vii și active conștiințe ale epocii noastre la microfoanele Radiodifuziunii.

Am afirmat și cu alt prilej că în puține țări din lume scriitorii au fost atît de organic legați de radiofonie ca în România. Cînd, în 1925, a apărut în Europa miracolul radiofonic, scriitorii noștri au înțeles printre cei dintîi că gazetele, broșurile și cărțile pentru popor nu puteau egala « cutia care vorbește ». Țăranul nostru, marea masă a poporului nu era știutoare de carte. Pentru a citi și a se lumina avea însă prețiința memoriei și putea fi învățat pe calea undelor mai rapid și mai cu folos decît așteptînd cu anii înlăturarea greoaie a analfabetismului. Așa se explică faptul că la noi scriitorii s-au apropiat de radio încă înainte de existența unui post național de emisie, au devenit partizanii radiofoniei în limba română, apoi au fost popularizatori, coordonatori și mai ales colaboratori ai programelor. Astfel, drumul de jumătate de veac al radiofoniei românești se confundă din multe puncte de vedere cu al literaturii și culturii acestei perioade, în activitatea marilor scriitori din acest secol, activitatea la microfon ocupînd un loc tot atît de important, uneori chiar mult mai mare decît ziaristica.

După 1944, la microfon, scriitorii români din toate generațiile au fost mai direct comunicativi, adeziunea lor militantă fiind mai activă, vocile imprimînd siguranța crezului, girul convingător al participării. Ei au găsit, în durata tot mai întinsă a programelor, un spațiu pe care tipografiile nu-l puteau oferi. Așa cum au găsit, în cei peste 3.200.000 de abonați un public pe care nu-l pot avea la îndemînă tirajele revistelor culturale și al cărților de literatură luate la un loc.

Astfel, Radiodifuziunea a devenit o nouă galaxie a scrisului, care, în fapt, se adresează întregii țări. Scriitorul are, în acest fel, cea mai rapidă, penetrantă și activă posibilitate de dialog cu națiunea, așa încît, conștiința sa îl obligă să fie un artist deschizător de drumuri, un om al cetății, un luptător.

Nu putem cita lista scriitorilor care s-au manifestat în acest mod și la microfon pentru simplul motiv că ea, practic, reprezintă întregul scris contemporan. Este suficient să precizăm doar că în anul 1976 s-au difuzat peste 6000 de emisiuni culturale, preponderent literare.

Din imensul material păstrat în arhiva sonoră și în cea a manuscriselor — documente inestimabile peste ani a acestor contribuții scriitoricești — am selectat cîteva pentru revista „*Manuscriptum*". Ele sînt semnate de Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Mihail Sorbul, Adrian Maniu, Otilia Cazimir, Tudor Teodorescu-Branișteș, Eusebiu Camilar, Mihu Dragomir, Marcel Breslașu, Cicerone Theodorescu și reprezintă dovada cea mai evidentă a pulsului unei epoci în care scriitorul, prin forța sa creatoare, contribuie la dezvoltarea conștiinței socialiste a întregii națiuni, la formarea multilaterală a omului nou, constructor al societății comuniste de mîine. În acest fel, scriitorul devine el însuși un făuritor al spiritualității naționale. Reprezentînd chintesența idealurilor poporului său, conștiința sa este mărturia acestei epoci și dă forță și tărie înfăptuirilor viitoare.

Victor CRĂCIUN

«Ca să avem în față limpede imaginea viitorului»

6 februarie 1949

Hortensia PAPADAT-BENGESCU: Scriitorul e un factor social, prețuit, solicitat. Forul cel mai înalt al Republicii noastre spune răspicat că «scrisul trebuie să se bucure de aceeași însemnătate ca oricare alte munci constructive». Literatura este deci dorită, cerută, răsplătită. Oamenii scrisului au simțit o bucurie și o redresare a puterilor lor de creație. Da, pauperul, disprețuitul bard de altădată, e proclamat a fi un element necesar, e o realitate cu un îndemn de cea mai frumoasă esență. Pentru întîia oară, ei, scriitorii, sînt socotiți a nu fi niște «fenomene» ciudate, tolerate, ci niște muncitori ai gîndului, trăind cu folos, spre bucuria tuturor.

Anotimpul tîrziu al vieții mele mă silește adesea la repaos, dar mă bucur intens că oamenii noi, oamenii muncii de orice fel, deci și ai scrisului sînt azi înmănunchiați. Pentru binele tuturor, ei vor birui.

Da! Scriitorii vor fi la înălțimea misiunii lor!

Solitara Hortensia Papadat-Bengescu, în mijlocul unei lumi pe care a zugrăvit-o în *aqua forte*.

14 februarie 1949

Camil PETRESCU: Ne găsim astăzi, de pe acum, în fața a două consecințe directe ale acestui act de revoluționare a vechilor concepții culturale: legea pentru editarea și difuzarea cărții și decretul pentru stimularea activității științifice, literare și artistice. În ce privește noua reglementare a raporturilor dintre scriitor și editor, cred că ea se încorporează într-un grup de dispoziții bine chibzuite... După cîte înțeleg, e vorba de astă dată — și pe drept cuvînt, de o reglementare a schimburilor ce intervin între producătorul și răspînditorul bunurilor culturale, aceasta pe baza unei reale colaborări, reciproc fertile.

Măsurile practice de completare și de lărgire a dispozițiilor binefăcătoare ale legii vor face foarte curînd să se vadă în lumina deplină a faptelor, interesul, căldura și atenția cu care oamenii muncii știu să înconjoare pe scriitorii poporului.

Întors, așa cum trebuie, asupra socialului, artistul adevărat va înfige rădăcini și mai adînci pentru opera sa, puterea sa de creație va găsi o hrană nouă.

26 aprilie 1959

Mihu DRAGOMIR: Pentru un poet al epocii noastre, partidul înseamnă poezia însăși. Mai întîi, pentru că lumea ideilor noastre este lumea ideilor partidului, apoi, pentru că imaginile concrete ale vieții, de unde ne extragem seva, după putința fiecăruia, sînt imaginile vieții făurite de popor, sub conducerea partidului. Viața noastră se desfășoară în mijlocul unor adevăruri, înfăptuite sau pe cale de înfăptuire, în mijlocul cărora poetul caută esența intimă a frumuseții. Tot ceea ce s-a realizat mai de preț în literatura noastră nouă, de la frescele sociale pînă la suavele poezii de dragoste este îmbibat de realitatea acestor vremuri, realitate ce devine mai evidentă în fapte, pe zi ce trece. Eroul literaturii noastre este substanțial deosebit de cel de pînă acum. Depinzînd de temperamentul, pregătirea, talentul, forța de interpretare a fiecărui scriitor, acest erou este, totuși, în esență același: omul creator al zilelor noastre. Prezent din ce în ce mai mult în literatura noastră, acest erou s-a născut odată cu Revoluția, s-a impus operelor noastre cu forța realității, reprezintă, pe de altă parte, transformarea noastră însăși de oameni. Conștienți de noua și adevărata lor menire, poeții sînt astăzi cîntăreții devotați ai vieții, în sfîrșit eliberate, în centrul căreia stă omul.

Camil Petrescu și Eugen Jebeleanu, angajați în peripatetice discuții literare.

Mihu Dragomir și Victor Tulbure în Bucureștii anului 1957.

Marcel Breslașu împreună cu Nazim Hikmet (Varșovia, 1955).

Eusebiu Camilar, întors mereu spre cele de acasă.

5 februarie 1960

Otilia CAZIMIR: Cine-și aduce aminte de Iașul vechi, risipit peste dealurile Tătărașului, Socolei și Nicolinei nu și-ar putea crede ochilor că ceea ce vede acum e aevea, sau că e pe același loc. Bietul Bahluiul nostru, care ajunsese de batjocură în toată țara, a ajuns azi un rîuleț cuminte, curat, tivit cu clădiri mari, cu blocuri frumoase, curate, civilizate, încît nu-ți vine a crede că e același Bahlui plin de broaște de acum 20 de ani sau și mai mult încă... Altădată, procentul tuberculozei între studenți era într-adevăr impresionant. Astăzi, cantine, cămine, Universitatea mărită, Politehnica nouă, Agronomia nouă și atîtea alte clădiri de care se bucură din plin tineretul nostru universitar au făcut ca Iașul să fie un centru intelectual cum nimeni n-a visat niciodată.

11 august 1963

Tudor TEODORESCU-BRANIȘTE: Mi-aduc aminte că în trecut dacă întrebai pe vreun străin care venea să cunoască oamenii și locurile de la noi, cu ce impresii se-ntorcea acasă, răspunsul era aproape întotdeauna cam același: «Priveliști pitorești, costume naționale admirabile, o țară frumoasă și un popor minunat.» Și, trebuie să recunoaștem, că pe vremea aceea mai mult decît atît nu prea era de spus. Țara se afla atunci într-un fel de lîncezeală. Am avut savanți, ingineri și profesori, am avut constructori și arhitecți, scriitori, pictori și sculptori de mare valoare, dar oficialitatea de atunci nu le punea la dispoziție mijloacele necesare ca să poată lucra în plin. În afară de București și de cele cîteva centre universitare din provincie, orașele celelalte erau

lăsate în părăsire. Am cunoscut totuși, în lumea de acolo, mulți oameni bine intenționați și cu frumoase însușiri. Atmosfera de atunci era îmbîcsită de spiritul politicianismului, cu intrigi, cancanuri și rivalități mărunte. Într-unul din romanele sale, M. Sadoveanu numea aceste mici centre urbane «locuri unde nu se întîmplă nimic», iar Cezar Petrescu «orașele în care se moare». Bacovia a redat în cîteva poeme ale lui atmosfera aceea de tristețe grea ca plumbul.

De la bun început, regimul socialist a chemat toată această lume, toate aceste energii la o viață nouă și intensă. Pretutindeni se muncește și se clădește. Pe șantiere, ca și în laboratoare. În biblioteci, ca și în uzine și fabrici. Se creease în trecut legenda că sîntem o țară «eminamente agricolă», cum suna formula repetată în atîtea discursuri, și că nu putem fi altceva. Regimul socialist a purces cu hotărîre la industrializarea țării și într-un răstimp scurt, în numai cîțiva ani, s-a ajuns la rezultate uriașe. O mulțime de lucruri pentru care altădată eram tributarii străinătății se fac astăzi în țară, cu muncitorii, tehnicienii și inginerii noștri. La Congresele internaționale de medicină, sau în alte ramuri de activitate, reprezentanții noștri și-aduc contribuția lor care este primită cu elogii.

În cîțiva ani, orașele și-au schimbat aspectul. În București, periferia a fost efectiv lichidată. În locul cocioabelor unde, cum se zicea pe atunci, îți bătea rața cu ciocul în geam, au răsărit blocuri impunătoare, înzestrate cu tot confortul modern. Aceeași transformare o vedem în toate orașele de provincie.

Iar la țară, în locul dărăpănăturilor de chirpici cu acoperișuri de stuf sau de paie, apar locuințe de zid încăpătoare și luminoase. Deasupra lor, antenele de radio sau de televiziune se înmulțesc mereu, arătînd mai elocvent decît orice statistică, marile progrese realizate într-un răstimp atît de scurt. Trebuie spus, de asemenea, că lichidarea analfabetismului este una din cele mai de seamă realizări ale regimului socialist. Teatrele de stat desfășoară o activitate vrednică de toată lauda. Căminele culturale și bibliotecile au pătruns pînă-n cele mai depărtate cătune. Acolo unde altădată nu ajungeau nici ziarele, astăzi stăpînește cartea cu toate binefacerile ei. În fiecare vară, se instalează tabere de copii, pe țărmul mării sau sub cetina munților. Pe alții îi vedem mergînd în grupuri ca să viziteze parcuri și uzine, muzee și monumente istorice. I-am întîlnit, de asemeni la Brașov, la Piatra Neamț, i-am întîlnit la Bicaz privind cu uimire și încîntare marele lac de acumulare, altă înfăptuire de seamă a regimului socialist. În timp ce pe tot întinsul țării se clădește această lume nouă, arheologii scot la iveală din străfundurile pămîntului lumea veche de mii de ani. Grija pentru valorile trecutului se manifestă și în restaurarea monumentelor istorice care altădată erau lăsate în părăginire. Istorici și pictori de specialitate lucrează cu rîvnă și competență în această direcție. Pe toate tărîmurile și în toate direcțiile se muncește cu rîvnă, cu pricepere, cu spor, așa cum nu s-a lucrat niciodată în țara noastră. Energiile care au fost atît amar de vreme înlănțuite sînt azi descătușate. Inițiativele sînt încurajate, oamenii au dobîndit încredere în puterea lor de muncă și de creație. Tot ceea ce vedem răsărind ca din pămînt este rezultatul acestui mare elan creator care a cuprins întreaga țară.

26 iunie 1965

Eusebiu CAMILAR: Călătoream mai astă primăvară spre Piatra-Neamț, să văd străvechile ruine ale cetății dace Petrodava. Trebuia să mă întîlnesc și cu un prieten scump, să pribegim cîteva ceasuri prin urbea de munte. Abia așteptam să zăresc Pietrica, Cernegura și schitul lui Mitrofan, iar către apus să zăresc dinozaurul Ceahlăului, ivit din ceață și din timp pe cerul limpede. Aș face rău dacă n-aș spune-o, de la început, că orașul Piatra mi-e drag. Îl apucasem demult, demult, cu ulițele lui depășite chiar și de ulicioarele unor sate dimprejur, cu îngrămădiri de maghernițe răspîndind tristețe și avînd în fulgerul ferestrelor o ironie și o întrebare: pînă cînd aveau să dăinuie umbrele în localitatea asta din preajma munților care sînt, fost-au și fi-vor simboluri ale avîntului și luminii? Totdeauna în trecut, de cîte ori părăseam Piatra, mă

îndepărtam trist, ca și cum aș fi părăsit pe cineva bolnav. Este nefolositor să mai spun că mergînd la Piatra astăprimvară, am retrăit vraja realității din plin, adică a trebuit să stau locului, să mă șterg pe la ochi, să-mi readun gîndurile ca-n fața unui lucru de farmec. Țin minte cum lumina soarele niște îngrămădiri de blocuri albe. Am stat destul de mult în ușa vagonului la coborîre, încurcînd lumea, uitîndu-mă cum către Pietrica măreață se înălțau fuioarele zvelte ale betonului și cum macaralele urcau materia elementară spre a fi turnată și alcătuită în alte uriașe fuioare zvelte. Cerul era ca o pînză de in clătinată de vîntul primenitor și deasupra Cernegurei și deasupra schitului lui Mitrofan. Bistrița unduia venind și ea din timp, odată cu dinozaurii munților. Totul alcătuise ora de farmec, încît stam și mă tot uitam. Urbea patriarhală pierise sub bagheta realității transformatoare, dînd loc rîvnei către înălțimi, clădirilor luminoase din secolul XX. Istorisesc acest episod spre a mărturisi că el mi-a devenit simbol al transformărilor uriașe din toată țara. Nu-i desul să ne uităm la ceea ce a înfăptuit poporul român pînă acum, ca să avem în față limpede imaginea viitorului. Ceea ce se va înfăptui în curgerea anilor, nu e în stare să redea nici imaginația cea mai rodnică. Directivele Partidului sînt definiția energiei noastre. Ele vor da aripi și mai largi poporului român, stăpîn pe speranțele, uneltele și forțele lui creatoare. Munca este progresul însuși și poporul român va dovedi cît e-n stare să înfăptuiască și pînă la ce culmi poate să urce în anii ce vin. Parcă mă văd în altă localitate dragă mie, într-un orășel de provincie, retrăind vraja realității ca astăprimăvară la Piatra. Dar mă întreb dacă astfel de orășele mai există, dacă vraja mai poate fi reeditată? Cred că nu, căci nu se află localitate unde să nu fi pătruns geniul creator al muncitorimii noastre. Cred că vraja amintită va trebui să urce și ea pe o treaptă mai sus, urmînd calea fuioarelor zvelte de beton. Generația noastră are menirea de a urca din farmec în farmec.

21 iulie 1965

Marcel BRESLAȘU: O imagine a pus stăpînire în zilele acestea pe gîndurile mele: aceea a împletirii și convergenței tuturor voințelor într-una singură, a însumării lor aici, în București, ca-ntr-un focar incandescent și apoi răsfrîngîndu-și iar luminile, peste întreg cuprinsul țării. Parcă vezi pulsînd aevea sîngele în acest uriaș circuit, sîngele fierbinte și avîntat al milioanelor de oameni, către inima patriei și iarăși către cel mai îndepărtat colț al ei. Trăim zile de neiutat, așteptate, întîmpinate cu o înfrigurare mereu crescîndă, zile de o însemnătate istorică pe care abia o putem cuprinde și măsura. Ai spune că inima fiecăruia dintre noi e neîncăpătoare pentru simțămintele care se adună-n ea, așa cum neîncăpătoare este vasta sală în care se desfășoară Congresul Partidului. Se dă aici formă definitivă hotărîrilor care vor deveni legea, îndreptarul muncii, al înfăptuirilor noastre pentru viitorii 5—10 ani; se statornicesc în cifre și date parametrii acestei impetuoase creșteri, se configurează noua etapă a ceea ce oaspeții noștri numesc «miracolul românesc».

În aceste ceasuri sărbătorești, rostim într-un legămînt unanim: vom duce la îndeplinire aceste hotărîri, sarcinile de înaltă cinstire și răspundere partinică și cetățenească, vom consolida victoriile și cuceririle socialismului, vom construi comunismul, supremul, radiosul țel al partidului și al poporului nostru.

21 iulie 1965

Mihail SORBUL: Acum, întreaga țară trăiește marea sărbătoare a celui de-al IX-lea Congres al P.C.R. Am ascultat la radio Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul general al partidului. Din el se desprind forța partidului, elanul constructor al poporului nostru, mîndra înfățișare pe care va primi-o țara noastră în viitorul apropiat. Citez din Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu: «Și în viitor în centrul politicii partidului nostru, rămîne industrializarea țării, dezvolta-

Mihail Sorbul, Radu Boureanu și Eusebiu Camilar, alături de alți scriitori, pe urmele mărturiilor istoriei.

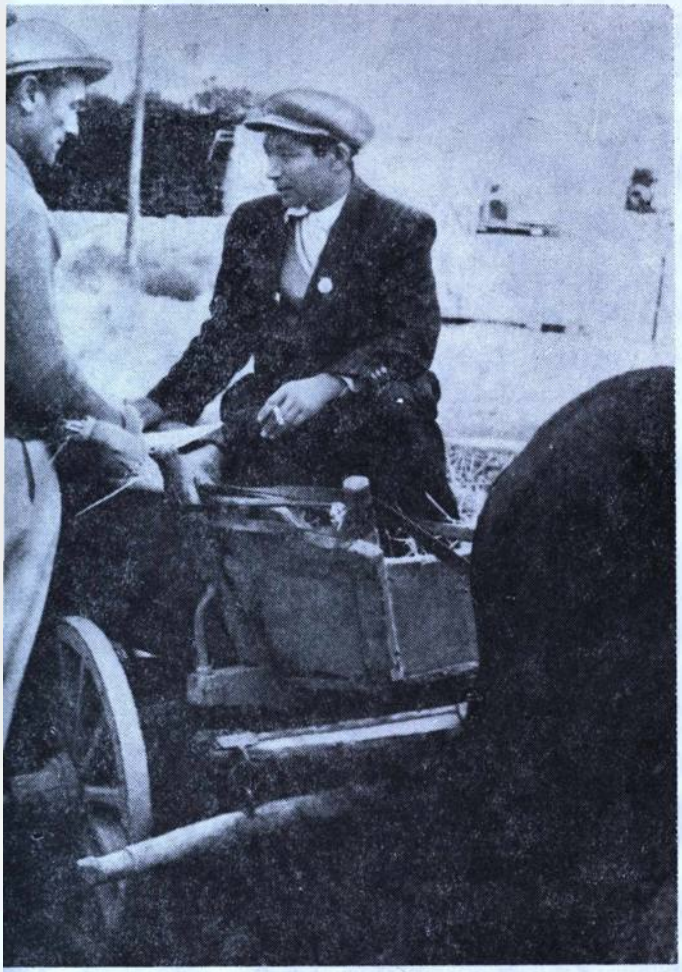
Cicerone Theodorescu în ipostaza reporterului.

rea cu precădere a industriei grele, în special a industriei constructoare de mașini, fără de care nu sînt posibile ridicarea patriei noastre la un grad înalt de civilizație și bunăstare, înaintarea spre comunism». O aplaud cu tot entuziasmul tineresc!.

4 august 1967

Adrian MANIU: Apărînd pacea și munca, propovăduind și folosind ca realități cuceririle științei cu sîrguință, entuziasm și abnegație a fost dobîndit un uluitor salt, înălțînd Republica noastră socialistă între țările de frunte, contribuind la progresul și prestigiul umanității. Munca dreaptă, cinstită, luminată de conștiința fiecăruia pentru binele tuturor întemeiază, firesc, minunatele rezultate pe adevărul faptelor creatoare, devenind credința dragă fiecăruia, întru binele dezrobit, închinat propășirii tuturor.

Firește, aceste principii îndrumătoare izvorăsc din datoria de a statornici, pe linia progresului, o dezvoltare continuă a izbînzilor prin care țara noastră își împlinește menirea civilizației. În zări libere azi, singura primejdie ar fi lipsa de cultură, însă întreg poporul e în vremurile noastre chemat la conștiința drepturilor și îndatoririlor ce dau putința creatoare științorilor de carte. Apărînd munca dezrobită, luminată, cinstit îndreptățită la un trai civilizat, pornit spre dezvoltarea progresului material, a proclamat țelul înalt spre care înaintează omenirea noastră. Republica — dintru început lucrurile publice, adică binele și bunul tuturor — e o expresie pe care o tălmăcim din latinește în viața de azi, realizînd-o pentru aspirațiile și înfăptuirile poporului nostru.

14 noiembrie 1968

Cicerone THEODORESCU: Noi, scriitorii, vom simți cu toții, după credința mea, datoria de a ne aminti, în primul rînd, că în susținerea activității noastre o înțelegătoare și caldă atenție directă, o grijă pentru munca noastră și o încurajare mai mare decît oricînd, sînt acordate, în ultima vreme, atît proaspetelor contingente ale schimbului de mîine: talentele tinere, cît și veteranilor meșteșugului literar, al acelei îndeletniciri, adică, despre care prea bunul Anton Pann, bătrînul meșter, făcea altădată observația, cu tîlc, că «meșteșugul vreme cere, nu se-nvață din vedere». Dar și pentru tineri și pentru vîrstnici deopotrivă, valoarea finală și verificarea decisivă în literatură și artă nu sînt, precum se știe, cuceriri în sine, valabile doar pentru posteritate. În contextul nostru social, ele sînt cuceriri pe care și le însușește, cu dragoste, și pe care și le apără cu statornicie contemporaneitatea însăși.

De la oamenii care, ca o îndreptățită încununare luminoasă a jertfelor și dăruirii celor mai buni dintre ei, au făcut să rodească din plin terenul generos și fertil al ideilor și luptei clasei muncitoare, artiștii, gînditorii, savanții, scriitorii, poeții s-au deprins să înțeleagă mai adînc că, fie deîndată, fie mai tîrziu, faptele și operele cu adevărat însemnate asigură, oricărei ființe și oricărei colectivități omenești, o dreaptă cinstire, o nobilă răsplată. Faptele și operele cu adevărat însemnate cunosc totdeauna ecoul meritat în conștiința contemporanilor și în memoria urmașilor.

«AVEM CLIPA, AVEM RAZA...»

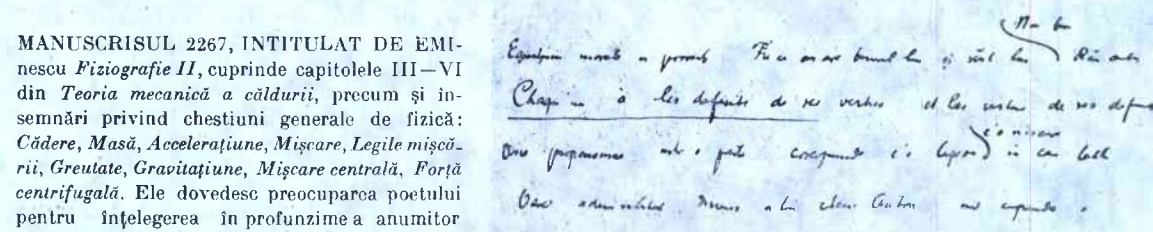
O VIZIUNE ASUPRA FIZICII (V)

MANUSCRISUL 2267, INTITULAT DE EMINESCU *Fiziografie II*, cuprinde capitolele III—VI din *Teoria mecanică a căldurii*, precum și însemnări privind chestiuni generale de fizică: *Cădere, Masă, Accelerațiune, Mișcare, Legile mișcării, Greutate, Gravitațiune, Mișcare centrală, Forță centrifugală*. Ele dovedesc preocuparea poetului pentru înțelegerea în profunzime a anumitor probleme de mecanică și căldură precum și influența fizicii asupra dezvoltării generale a spiritului. Așa cum Voltaire a fost un susținător al ideilor lui Newton din domeniul mecanicii, Eminescu devine adeptul noilor teorii despre căldură și raporturile ei cu celelalte feluri de energie.

Prezentăm în continuare capitolul III din *Fiziografie*, și anume, fragmentul *Cădere*.

Pornind de la controversa dintre Descartes și Leibniz în legătură cu măsura mișcării, poetul discută noțiunea de lucru mecanic și ajunge la principiul conservării energiei. El păstrează vechea terminologie de *muncă mecanică*, deși Poncelet introdusese în 1826 termenul de lucru mecanic. În loc de energie cinetică ($1/2\ mv^2$) folosește produsul mv^2 numit după Leibnitz *putere vie*.

Eminescu își formează un stil propriu în expunerea problemelor de fizică. Definițiile sînt clare, precise și urmate de exemple care înlesnesc reținerea lor. Astfel, la *f. 15* se subliniază faptul că lucrul mecanic presupune două elemente: forța și deplasarea, iar exemplul cu împingerea unei stînci ilustrează necesitatea ambelor: numai prezența forței nu este suficientă pentru a produce lucru mecanic.

După enunțarea unei probleme și după definiții, poetul deduce legile care guvernează fenomenul respectiv. Astfel, la *ff. 27, 28* găsim legile căderii libere: viteza de cădere $v = gt$ și spațiul $s = \frac{gt^2}{2}$. Acestea nu sînt formulate matematic, ci descrise în cuvinte și subliniate cu creion roșu. Urmează exemple numerice care permit înțelegerea legilor. Bogat exemplificată este și experiența lui Joule pentru deducerea echivalentului mecanic al caloriei *(ff. 22—25)*. Aici dă și variante ale experienței clasice *(f. 24)*.

În final se discută acțiunea unor factori perturbatori și se trag concluziile. La *f. 24* Eminescu subliniază că încercări de felul celor făcute de Joule «cer o sumă de măsuri de precauțiune și corecțiuni», iar la *f. 30* se spune că legile căderii «nu sunt cu exactitate valabile decît cu presupunerea că nici o opunere, nu lucrează în contra corpului». Este explicată apoi influența frecării cu aerul și se descrie *tubul de cădere* în care, prin realizarea vidului, se crează condiții pentru verificarea legilor.

Analiza făcută de poet este precisă, minuțioasă fără a fi încărcată de detalii inutile. Ea dovedește un spirit de observație deosebit, aplicație pentru studiu și rigoare științifică.

Magdalena VATAMANIUC-LUNGU

FIZIOGRAFIE II

(Capitolul 3)

Cred că greaua noţiune a muncii mecanice [1] nu se poate lămuri mai bine, decît purcezind de la ceea ce noi înşine în viaţă numim muncă. Se cere înainte de toate osteneală adecă, fiziologic vorbind, încordare de muşchi şi mecanic [2] vorbind o putere oarecare. Această osteneală, silinţă care aduce în joc o putere oarecare, o tragere, o apăsare nu este încă muncă. *Pentru a fi* [3] *muncă se mai cere ca prin această silinţă să se fi obţinut o schimbare* [4]. Dacă ne-am opinti cu toată puterea şi silinţa cătră o stîncă vîrtoasă de piatră, şi am continua oricît de mult a ne opinti, *n-am face încă o muncă, căci n-am fi schimbat nimic în lumea esterioară* [5]. Dar, dacă prin încordarea tuturor muşchilor am urni stînca, atunci am prestat o muncă, care va fi evident cu atît mai mare cu cît mai departe vom fi împins [6] stînca şi cu cît mai mare va fi fost presiunea cu care vom fi făcut-o aceasta. Munca muşchilor noştri se măsură aşa dar *după puterea cu care i-am încordat şi după distanţa în care lucrează această putere de încordare* [7].

Vedem că un corp pe care-l tragem o distanţă oarecare cu puterea de tensiune a muşchilor noştri încape într-o mişcare care creşte mereu (crescendo) dacă nu va fi atacat în acelaş timp de puteri opuse şi că corpul posedă în sine *putere vie corespunzătoare* [8] [*f. 16*] cu silinţa sau cu [9] munca întrebuinţată. Astfel de ex[emplu] putem să *înzestrăm o piatră* [10] pe care-o ţinem în mînă c-o considerabilă putere vie, dacă printr-o încordare potrivită a musculaturii braţului o-nvîrtim într-un cerc orizontal. Dacă la sfîrşitul căii o lăsăm să sboare, ea va sbura *cu repejunea cîştigată prin acea muncă* [11].

Unitatea de măsură pentru orice putere de presiune sau de tracţiune este *unitatea de greutate*: kilogramul; unitatea distanţelor este metrul; prin urmare [12] unitatea de mesură pentru soiul de mărimi, definit pînă acuma, pentru mărimi de muncă este unitatea de greutate, multiplicată cu unitatea de linie. Această unitate nouă se numeşte *kilogrammetru. kgm* [13].

Munca măsurată cu această măsură, ne dă în acelaş timp şi valoarea puterii vie produse prin ea, cel puţin dacă le punem de bază unităţile de sistem metric întrebuinţate în mecanică [14] adecă: *unitatea de timp: secunda* [15], *unitatea de lungime: metrul*, *unitatea de repejune un metru pe secundă* [16], *unitatea de putere kilogramul* [17]; — unitatea de masă [18]: masa [19] aceea asupra căreia unitatea de putere pe cale să lucreze într-o unitate de timp pentru a o înzestra c-o unitate de repejune, adecă masa [20] aceea care, consistînd din materie ponderabilă, are o greutate de 9,88 kilograme.

---

[1], [2] Cuvînt scris cu ch (mechanic).
[3] *fi*, scris deasupra.
[4], [5] subliniere cu creion roşu.
[6] *împins*, scris deasupra.
[7], [8] vezi nota [4].
[9] *cu*, scris deasupra.
[10], [11] vezi nota [4].
[12] *urmare*, scris deasupra.
[13] *kgm* scris şi subliniat cu creion roşu.
[14] vezi [4].
[15] *secunda*, subliniat cu creion roşu.
[16] subliniere cu creion roşu.
[17] *kilogrammul*.
[18], [19], [20] cuvînt scris cu s dublu.

Dacă luăm de temeiu unităţile aceste atunci un număr de unităţi de muncă e tot odată un număr de unităţi de putere vie, cari se produc prin ea, şi vice-versa.

Putere vie şi muncă sunt aşa dar *mărimi omogene cari se pot aduna la un loc* şi se pot subtrage de *la olaltă* [21].

[*f. 17*] Mişcare sau putere vie care nu existase înainte se produce prin muncă, *adecă prin acţiunea pozitivă a unei puteri, cînd o masă* [22] *dă urmare impulsului puterii.* [23] Şi invers: *mişcare sau putere vie se nimiceşte, cînd o masă* [24] *se mişcă* în contra *impulsiunii ei adecă în senzul invers aceluia în care puterea îşi manifestă acţiunea.* [25] În spiritul idiomului de sume al matematicei această procedere se numeşte muncă *negativă.* Să lămurim această procedere, aplicînd-o la propriile noastre puteri fizice. Să ne-nchipuim o ghiulea grea căzînd cu mare repejune din aer şi noi o prindem cu mînile întinse. Dacă încordăm acei muşchi ai braţelor noastre care ridică mînile în sus [26], ghiuleaua nu va apăsa decît puţin braţele noastre în jos, va perde puterea ei vie şi va rămînea în repaos (pentrucă tensiunea musculară i-a fost opusă). Aci a *dispărut putere vie* [27] pentru că un corp — adecă ghiulea (şi braţ) — s-a mişcat [28] în senzul invers a acelei [29] puteri, care lucra asupră-i adecă în senzul invers tensiunii musculare.

Cu ajutorul ideilor cîştigate pîn-acum vom încerca a lămuri principiul conservaţiunii muncii.

Să ne-nchipuim două mase [30] în două puncte deosebite, între ele [31] o putere de atracţiune, activă în direcţia liniei lor de unire [32], putere a cării intensitate se determină numai prin distanţa între cele două mase [33]; acesta e cazul unei aşa numite *puteri centrale.*

[*f. 18*] Într-un *asemenea* caz e învederat că orice muncă pe care puterea a executat-o asupra maselor [34] e pierdută, adecă nu poate fi prestată încă odată în mod pozitiv afară doar dacă masele [35] s-ar despărţi dintre olaltă. *Dar pentru ca aceasta să se întîmple masele* [36] *trebue să se mişte în senz invers puterii ce lucrează* [37] asupra lor şi între acestea acceleraţiunea mişcării lor [38] şi repejunea lor iniţială [39] diminuează, conform principiilor *apriori* învederate ale dinamicei pe cari am încercat a le lămuri.

Pentru două puncte de masă [40] *între cari lucrează o putere centrală atractivă există — la o distanţă determinată — o provizie de muncă disponibilă care s-ar istovi în momentul în care cele două puncte ar cădea pe deplin la un loc. Dacă, de la distanţa hotărîtă mai sus masele* [41] *se apropie una de alta, atuncea se cheltuieşte o bucată din acea provizie de muncă, puterea vie a maselor* [42] *însă sporeşte* [43] *cu o bucată egală. Invers: dacă masele* [44] *se depărtează una de alta, adecă se mişcă în sens contrar puterii care lucrează asupra lor, puterea lor vie scade, dar în schimbul ei creşte învederat provizia de muncă disponibilă* [45].

---

[21] pe margine, textul: *Putere vie* [...] *de la olaltă* este marcat cu creion roşu.
[22] vezi [18]
[23] la *f. 16 v* se face următoarea completare notată cu F: *fie în senzul în care inerţia o trage deja, fie într-o direcţie contrară.*
[24] vezi [18].
[25] vezi [4].
[26] *în sus*, scris deasupra.
[27] vezi [4].
[28] *împotriva unei puteri*, şters.
[29] *acelei* scris deasupra lui *unei* care e şters.
[30] vezi [18].
[31] *fiind activă*, şters.
[32] la *f. 16 v* se face completarea: +*radius vector.*
[33, 34, 35, 36] vezi nota [18].
[37] vezi nota [4].
[38] *acceleraţiunea mişcării lor* scris deasupra lui *(mărimea mişcării).*
[39] şi *repejunea lor iniţială* scris deasupra lui *diminuează.*
[40, 41, 42] vezi [18].
[43] *scade*, tăiat; scris deasupra: *însă sporeşte.*
[44] vezi [18].
[45] vezi [4].

Suma proviziei de muncă încă disponibilă și a puterii vii subsistente nu se poate schimba prin influența între olaltă a celor două puncte de masă. [46] [47].

Să ne-nchipuim acum un sistem din mai multe decît două puncte de masă [48], să le numim a, b, c, ș.a.m.d. iar între ele să lucreze numai puteri centrale.

[*f. 19*] Avînd părțile o poziție oarecare reciprocă va fi în sistemul întreg o provizie de muncă disponibilă, consistînd din provizia pe care ar fi căpătat a o presta puterea dintre a și b pînă la deplinul lor contact, plus provizia ce-o poate presta puterea dintre a și c, plus provizia dintre b și c. *Puterile vii* [49] existente în sistem, vor spori înțederat dacă poziția reciprocă a punctelor de masă [50] se va schimba în *așa senz* încît provizia de muncă descrisă pînă acum să se împuțineze, căci atunci puterile active au prestat în total o muncă și munca prestată este cauză de mișcare. La o schimbare *inversă* a poziției relative suma de puteri vii devine mai mică, dar provizia de muncă încă posibilă devine mai mare, de vreme ce precumpănește depărtarea una de alta a maselor. [51] Vedem așa dar că și într-un sistem de oricît de multe puncte de masă [52] cari se atrag reciproc *suma puterii vii existente și a proviziei încă disponibilă de muncă posibilă nu se poate schimba numai* [53] *prin influența reciprocă ale maselor* [54] *sistemului adică fără o acțiune de dinafară* [55].

Dacă tot universul e un asemenea sistem de puncte de masă [56] cari lucrează asupra a olaltă numai cu puteri centrale *atunci suma puterilor vii existente și a proviziei disponibile de muncă încă posibilă* [57, 58] este *o mărime invariabilă, constantă* pentru toată eternitatea, de vreme ce în univers nu este imaginabilă o acțiune de dinafară. Toate procesele din lume nu pot dar consista decît într-un singur lucru: *că mișcările — adecă puterile vii îmbracă alte forme* sau cu alte cuvinte: *că acolo unde mișcarea încetează se naște o nouă* [59] [*f. 20*] *provizie de muncă disponibilă* sau *vice versa:* se pierde o *provizie de muncă disponibilă unde se naște o nouă mișcare* [60].

Acesta e principiul *conservațiunii puterii.* A dovedi [61] valabilitatea lui generală, fără escepție pe cale empirică este una din țintele de căpetenie a științei naturale azi. Interesul estraordinar al acestei dovezi consistă în următorul lucru: Dacă — precum am văzut — universul e un sistem de puncte cari lucrează asupra a o laltă ca puteri centrale, atunci principiul conservațiunii puterii este exact. E însă dovedit matematicește, că dacă principiul conservațiunii puterii e exact universul este un sistem de puncte de masă [62] cari se mișcă numai sub influența puterilor centrale adecă toate *puterile din lume sunt numai atractive sau repulsive* în direcția liniei de unire a maselor [63] cari lucrează una asupra celeilalte și *intensitatea lor atîrnă numai și numai de la distanța dintre cele două puncte* [64].

Dar aceasta e de văzut chiar fără formule matematice, prin intuițiune imediată [65]. Se ne-nchipuim pentru un moment că există doue mase [66] cari n-ar lucra una asupra

---

[46] vezi [18].

[47] textul *Pentru două* [...] *puncte de masă* este marcat pe margine cu // și cu creion roșu.

[48] vezi [18].

[49] vezi [4].

[50, 51, 52] vezi [18].

[53] *numai*, scris deasupra.

[54] vezi [18].

[55] sublinierea cu creion roșu: textul *suma puterii vii* [...] *de dinafară* este marcat pe margine cu // și cu creion roșu, se scrie pe margine cu roșu în dreptul // *stare de echilibru.*

[56, 57] vezi [18].

[58] vezi [4].

[58, 59, 60] vezi [4].

[61] *A dovedi*, scris deasupra.

[62] vezi [18].

[63] vezi [18].

[64] sublinierea cu creion roșu. Textul *E însă dovedit matematicește* [...] *două puncte*, marcat pe margine cu creion roșu.

[65] *immediată.*

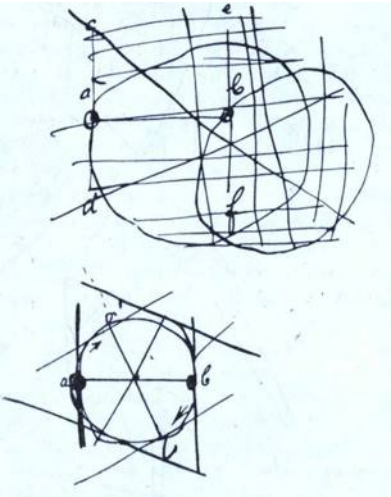
[66] vezi [18].

alteia cu puteri centrale, ci cu puteri cari către linia lor de unire au o direcţie verticală (senkrecht). O asemenea putere evident c-ar mîna masele [67] în cerc tot mai repede şi mai repede *fără ca în poziţia lor reciprocă să se schimbe ceva.* O asemenea putere rotatorie ar fi o provizie nesecabilă de muncă deci posibilă.

[*f. 21*]

Dar ea ar [69] da şi posibilitatea ca puterea vie să dispară din lume fără de urmă. Dacă una din mase [70] s-ar învîrti în *contra* direcţiunii puterii împrejurul celeilalte, ea ar fi retardată fără a trebui să vie în altă poziţie către cealaltă. Se vede dar că dacă ar exista şi alte puteri în lume de cît cele centrale, principiul conservaţiunii puterii n-ar avea valoare. O importantă confirmare empirică pentru valabilitatea reală a acestei teze despre conservaţiunea puterii vom găsi-o la căutarea experimentală a acelei mărimi, din care-am făcut punctul de plecare al consideraţiunilor noastre,

soare — planete
soare —roată cu centru propriu
planete — roţi a căror centru e un punct din periferia celuilalt [71]

ab linia de unire între cele două puncte de masă [69]; ad şi bc puteri vertical puse către linia de unire; *aa* şi *bb* căile carl ar trebui să le descrie în asemenea caz.
a în dir. ab
b „ „ ba

[*f. 22*] *echivalentul mecanic* [72] *al unităţii de căldură* [73]. Să privim mai de aproape unele din încercările clasice [74], pe care Joule [75] le-a făcut în acest scop.

Joule a introdus înlăuntrul unui vas cilindric o roată cu lopeţi. Împrejurul axei [76] verticale (sencrecht) a învîrtit o sfoară care trecînd peste o roată, purta la capete o greutate. Greutatea mergînd în jos va mişca fără îndoială roata de lopeţi în acelaş chip în care o greutate care se lasă în jos învîrteşte roţile unui ceasornic de Schwarzwald. Dacă umplem cilindrul în care se află roata cu lopeţi cu un fluid, mişcarea roţii, nu va deveni din ce în ce mai repede, deşi greutatea care merge-n jos lucrează mereu la ea, adecă cauze de mişcare din ce în ce mai noue lucrează asupra ei. Fricţiunea lopeţilor de apă împiedecă mişcarea şi de aceea ea nu grăbeşte. Aşa se zice în viaţa comună. Dar din punctul de vedere ce l-am cîştigat putem spune ce se-ntemplă.

Cauza mişcării al cărei efect ar fi fost grăbirea accelerarei masei [77] greutăţii şi a părţilor puse în legătură cu ea, cauzează aci mişcarea invizibilă iregulară a părticelelor apei, adecă produce... *căldură.* Dacă principiul conservaţiunii puterii este valabil aci, atunci o cantitate anumită de muncă adecă un număr anumit de kilogrammetri trebue să producă tot de una şi aceeaşi cantitate de căldură, independent de condiţiile speciale ale experimentului aşa de ex. independent de materialul din care e făcută roata cu lopeţi, independent de natura fluidului în care ea se-nvîrteşte. Aceasta [78] s-a dovedit

---

[67] vezi [18]
[68] vezi [4].
[69] *ar*, scris deasupra [18].
[70] vezi [18].
[71] scris cu creion roşu.
[72] vezi [1].
[73] vezi [4].
[74] vezi [18].
[75] *in texte*: *Joulle.*
[76] *pe*, tăiat.
[77] vezi [18].
[78] *Joule*, tăiat. *Aceasta*, scris în continuare.

în adevăr prin încercările în cestiune ale lui *Joule*. El a cîntărit pe de o *parte greutatea* [79] *pe de alta* [80] *a măsurat* [81] *înălţimea parcursă* [82]. Produsul amîndoror numerelor este munca prestată. Pe de altă parte [*f. 23*] a determinat cantitatea de căldură, care devine liberă în fluidul în care roata se mişcă. La toate experimentele sale *Joule* a găsit în adevăr un *raport constant între munca prestată şi-ntre căldura produsă prin ea* [83], şi anume fie ce unitate de căldură se poate produce prin consumarea de *424 kilogram-metri de muncă în număr rătund* [84].

Să ne-nchipuim un caz de esperimentat cu numere hotărîte deşi fictive, pentru a ne face o idee clară de acest chip de-a vedea. În vasul în care îmblă roata cu lopeţi, să fie cinci kilograme de apă; greutatea care mînă roata să fie de 212 kilograme iar la încercarea mînării roţii să fi scăzut cu 1 metru, atunci observarea temperaturii apei ne va dovedi o suire cu 0.1° Cantitatea de căldură care sporeşte temperatura a 5 kilograme apă cu 0.1° e evident o jumătate de unitate de căldură, căci această cantitate de căldură e de 5 ori mai mare de cît aceea care ar urca temperatura unui kilogram cu $1/10^0$; iar aceasta din urmă e evident 1/10 a uneia dintre unităţile noastre de căldură. Munca ce se prestează pentru ca 212 kilo să scază cu un metru, este 212 kilogram-metri. Atîta deci a trebuit pentru a produce 1/2 unitate de căldură, deci 424 kilogrammetri se cer pentru a produce o întreagă unitate de căldură.

[*f. 24*] E poate bine ca cu această ocazie să ne convingem că în adever un număr anumit de kilogrammetri de ex. 212 kilogrammetri constituie pururea aceeaşi cantitate de muncă, oricum ar fi compus produsul din cei doi factori ai puterii şi ai distanţei. Dacă vom lăsa dinainte doisprezece kilo să cază şi tragă [85] o distanţă de un metru sau 424 kilo distanţa de jumătate de metru, sau 106 kilo 2 metri, e pururea aceeaşi muncă. Noi ne-am imaginat că greutatea de 212 kilo atîrnă de-o sfoară depănată [86] împrejurul axei unei roţi cu lopeţi. Dar e învederat că absolut aceeaşi acţiune se poate executa asupra acelei axe, dacă i s-ar da o coroană de dinţi (un crîng) în care să prinză [87] o altă coroană de dinţi c-un diametru egal, dar c-o axă numai pe jumătate atît de groasă. Dar de sfoara care ar fi învîrtită împrejurul acestei a doua axe, ar trebui să se atîrne greutatea dublă anume 424 kilo pentru ca axa antîia să se-nvîrtă cu puterea veche. Dar drept compensaţie această greutate la jumătatea căderii ei deja va fi învîrtit roata cu lopeţi tot de atît de multe ori. O roată dar se poate întoarce cu o repejune oarecare şi-ntr-un timp oarecare [88] consumînd 212 kilogrammetri, fie acum că lăsăm să cază 212 kilo cale de un metru sau 242 kilo cale de jumătate de metru.

Încercări de soiul celui descris mai sus cari cer însă o sumă de măsuri de precauţiune [*ilizibil*] şi corecţiuni, a făcut Joule cu cele mai deosebite materialii şi a obţinut pururea

---

[79] *măsurat pe de-o parte greutatea*, tăiat şi scris deasupra: *cîntărit pe de-o parte greutatea.*

[80] *pe de alta*, scris de două ori.

[81] *pe de alta a mesurat*, scris deasupra.

[82, 83] vezi 4.

[84] la *f. 22 v* se face următoarea completare notată cu F: *Muncă însemnează lucrarea unei forţe, pe care ea o efectuează (o dovedeşte) prin învingerea unei împotriviri.*

Dacă ridicăm un chilogram la-nălţimea de un metru, facem o muncă de o mărime foarte determinată. Facem evident o muncă de două ori atît de mare dacă ridicăm chilogramul la 2 m înălţime, facem o muncă de şase ori mai mare dacă ridicăm 3 kg. la 2 m. înălţime. Munca prestată este deci cu atît mai mare cu cît mai mare este resistenţa învinsă sau forţa egală cu această resistenţă, întrebuinţată pentru învingerea ei şi cu cît mai mare este drumul care s-a făcut în direcţid forţei.

Dacă luăm dar ca unitate de muncă pe aceea care prestînd o forţă de un kg (unitate a forţei), învinge cale de un metru (unitate a lungimii) o resistenţă egală cu ea, şi o numim metrukilogram sau kilogrammetru, obţinem munca prestată de ori şi ce putere în kilogrammetri, dacă multiplicăm numărul kilogramelor, care esprimă forţa, cu numărul metrelor prin care se mesură drumul făcut în direcţia forţei, pornind de la punctul de atac. Ca unitate mai mare de muncă pentru măsurarea lucrării maşinelor servă puterea de cal, *adecă o muncă de 75 kilogrammetri într-o secundă.*

424 kilogrammetri de muncă în număr rătund, subliniat cu creion roşu.

[85] *şi tragă*, scris deasupra.

[86] *împletită*, tăiat, *depănată*, scris în continuare.

[87] *să prinză*, scris deasupra.

[88] *şi-ntr-un timp oarecare*, scris deasupra.

aceleaşi resultate. Esperimente asemănătoare a mai făcut în cari o greutate care cădea era retardată prin frecare (între sine a două corpuri solide). [*f. 25*] Şi aci s-a arătat atît de exact precum numai se putea aştepta că echivalentul mecanic [89] al căldurii avea aceeaşi valoare.

Dacă privim la esperimentele lui *Joule* din punctul de vedere al principiului conservaţiunii puterii, vedem că: suma puterii vii existente şi a proviziei de muncă care este posibilă a se presta, este în toată lumea constantă. La un esperiment de soiul celor descrise mai sus nu se-ntemplă alt nimic, decît că provizia de muncă, care se mai poate încă presta se împuţinează lăsînd o greutate să cază de la o înălţime oarecare în jos adecă: două mase [90] care se atrag reciproc — greutatea şi pămîntul — se apropie intreolaltă. Dacă e vorba ca suma să rămîie aceeaşi [91], provizia de putere vie trebue să se-nmulţească [92]: Masa [93] grea căzută n-a cîştigat la esperimentul de sus o putere vie corespunzătoare. De aceea trebue să căutăm aiurea o sporire a puterii vii — a mişcării — şi o găsim în sporirea căldurii din apa de-a fost sguduită de roata cu lopeţi. Vedem dar din numeroasele esperimente ale lui Joule că: o cantitate foarte determinată de căldură se produce prin cheltuială determinată de muncă, că o unitate de căldură e în toate împrejurările o măsură determinată de putere vie.

[*f. 26*] *Cădere* [94], mişcarea unui corp insprе pămînt ca consecuenţă a greutăţii lui. Greutatea lucrează asupra unui corp pururea c-o tărie care rămîne egală. De aceea repejunea corpului [95], cînd cade vertical [96] la pămînt, creşte în restimpi egali cu cîte [97] tot atîta. Mişcarea unui corp care cade liber e prin urmare proporţional [98] — accelerată. Sporul de repejune într-o secundă sau «accelerarea greutăţii» [99] e de 9,8 m. Dacă un corp ce cade, a pornit din stare de repaos, adică dacă ţinînd o piatră între degete o lăsăm de-o dată să cază, *repejunea* [100] ei, care în momentul cînd am scăpat-o era *zero*, creşte proporţional [101] cu timpul, şi la sfîrşitul celei întîi secunde de cădere ajunge la 9,8 m, adecă, *dacă la sfîrşitul celei dentîi secunde greutatea ar înceta* [102] *a lucra asupra petrei ea, conform legei* inerţiei, ar face [103] în secunda următoare în mişcare uniformă, de [104] alţi 9,8 m. Dar fiindcă greutatea [105] în secunda a doua continuă să lucreze în acelaş chip ca şi în secunda întîi asupra corpului de aceea şi *repejunea* lui în secunda a doua trebue să sporească cu cîte [106] tot atît ca în cea de-ntîi, aşa dar cătră repejunea 9,8 m pe care-o poseda deja la sfîrşitul celei de-ntîi secunde şi pe care a păstrat-o în virtutea inerţiei sale, se mai adaogă în timpul secundei a doua înc-odată repejunea de 9,8 m, încît repejunea la sfîrşitul secundei a doua de cădere este de $2 \times 9{,}8$ m $= 19{,}6$ m, după 3 secunde repejunea e de $3 \times 9{,}8 = 29{,}4$ m; după 4 secunde e de $4 \times 9{,}8 = 39{,}2$, după 1— secunde $10 \times 9{,}8 = 98$ m.

---

[89] vezi [1].
[90] vezi [18].
[91] *cată să-nmulţească*, tăiat.
[92] *trebuie să se-nmulţească*, tăiat, apoi scris deasupra.
[93] vezi [18].
[94] deasupra lui *Cădere*, este scris *full.*
[95] *se-nmulţeşte*, tăiat;
[96] deasupra lui *vertical*, scris *latwige.*
[97] *cîte*, scris deasupra.
[98] *uniform*, tăiat: scris deasupra: *proporţional, uniform* — termen mai potrivit.
[99] *sau accelerarea greutăţii*, scris deasupra.
[100] la *f. 26* jos, în subsol, se face următoarea completare introdusă prin +): virtualitatea *repejunii. Nu că ea ar fi făcut la sfîrşitul secundei întîi un drum de 9,8 m — ea n-a făcut decît jumătate, dar repejunea pe care-a obţinut-o la sfîrşitul secundei întîi, ar fi capabilă să facă în secunda a doua 9,8 m.*
[101] *în mod conform*, tăiat: scris deasupra: *proporţional.*
[102] vezi [4].
[103] cuvînt şters: *face*, scris deasupra.
[104] *de*, scris deasupra.
[105] *greutatea*, scris deasupra.
[106] *cîte*, scris deasupra.

[*f. 27*] Aşa dar recunoaştem ca întiia lege a căderii; *Repejunile de cădere cresc în aceeaş proporţie, ca timpii de cădere şi anume* [107] aflăm [108] repejunea de cădere pentru un timp după plac, dacă multiplicăm *« accelerarea greutăţii » = 9,8 m cu numărul secundelor de cădere cari au trecut* [109].

După regula de mai sus repejunea [110] va fi:

după 1/4 secundă sau 0,25 = 2,45 m.

după ..... 1,5 = 14,7 m.

după ..... 5,4 = 52,92 m.

Cunoscînd repejunea corpului căzînd în fie ce moment, adecă cunoscînd drumul pe care el l-ar face în orice secundă următoare, dacă de-aci înainte nu s-ar mai schimba repejunea sa nu cunoaştem totuşi distanţa pe care o parcurge în realitate cu repejunea sa care creşte din moment în moment.

Dar vom afla-o lesne prin următoarea reflecţie.

Fiindcă repejunea corpului căzînd creşte în mod proporţional [111], adecă în timpi egali tot cîte atîta, de aceea într-un timp dat el trebue să parcurgă acelaş drum, pe care l-ar parcurge c-o repejune rămasă egală dar care ar fi atît de mare, încît să ţie [112] mijlocul între repejunea ce-a avut-o el la începutul şi-ntre aceea [113] care-a avut-o la sfîrşitul acelui timp o repejune pe care-a şi posedat-o un moment. Va să zică *media*. La începutul secundei întîi cînd şi-a început căderea, repejunea lui era zero, la sfîrşitul secundei întîi ea era [*f. 28*] 9,8; va să zică repejunea medie a celei de-ntîi secunde de cădere este 4,9 m; cu această repejune mişcîndu-se [114] uniform (gleashmäslag) timp de-o secundă ar face [115] un drum [116] de 4,9 m şi acesta şi e în realitate [117] drumul pe care-l face în secunda întîia cu repejunea sa ce începe de la zero şi creşte pîn'la 9,8 m.

Să privim cele întîi două secunde de cădere. Repejunea iniţială e *zero*. Repejunea finală e $2 \times 9{,}8 = 19{,}6$ m, repejunea medie e 9,8. Cu această repejune medie, alergînd timp de două secunde, el ar face un drum de

$2 \times 9{,}8 = 19{,}6$ sau

$4 \times 4{,}9$... adică un drum [118] de patru ori atît de mare decît drumul, pe care l-a făcut în secunda întîia.

Pentru cele de-ntîi trei secunde de cădere, media repejunii e 14,7 sau de $3 \times 4{,}9$ m, între repejunea iniţială zero şi repejunea finală 29,4, iar drumul parcurs cu această repejune timp [de]3 secunde sau spaţiul de cădere al celor de-ntîi 3 secunde, va [fi] 44,1 = $9 \times 4{,}9$ m deci de două ori mai mare ca drumul parcurs în secunde întîia.

Astfel, conchizînd, găsim a doua lege de cădere:

Spaţiile de cădere parcurse după 1, 2, 3, 4... secunde stau [119] *între olaltă în proporţia în care stau* [120] *numerii 1, 4, 9, 15... sau: spaţiile de cădere stau între ele* [121] *în proporţia* [122] *pătratelor timpilor de cădere şi anume: aflăm spaţiul de cădere, dacă luăm jumătate « accelerarea greutăţii », 4,9 şi o multiplicăm cu numărul ridicat la pătrat al secundelor de cădere* [123].

---

[107] vezi [4].
[108] *căutăm*, tăiat, scris deasupra: *aflăm*.
[109] vezi [4].
[110] *căderea*, tăiat: scris deasupra: *repejune*.
[111] *uniform*, tăiat; scris deasupra: *proporţional*.
[112] *ocupa*, tăiat; scris deasupra: *ţie*.
[113] *care*, tăiat; scris deasupra: *aceea*.
[114] *ar trebui să se mişte*, tăiat; scris deasupra *mişcîndu-se*.
[115] *pentru ca să facă*, tăiat; scris deasupra: *ar face*.
[116] *ar face un drum*; tăiat.
[117] *în realitate*, scris deasupra.
[118] *un drum*, scris deasupra.
[119] *raportă*, tăiat; scris deasupra: */tau*.
[120] *ca*, tăiat; scris deasupra: *în proporţia în care stau*.
[121] *între ele*, scris deasupra.
[122] *raportul*, tăiat; scris deasupra: *proporţia*.
[123] vezi [4].

[*f. 29*] Dac-am aflat de ex[emplu] că o piatră ce am lăsat-o să cază într-o secundă a ajuns de apă după 2,5 secunde atunci adîncimea fîntînii e egală înălţimea de căderе a pietrei = 2,5 × 2,5 × 4,9 = 6,25 × 4,9 = 30,625 m [124].

Prin aceste două legi mişcarea de căderе e caracterizată îndestul şi cu ajutorul lor se poate răspunde cu lesniciune la orice întrebare, atingătoare de căderea liberă a corpilor.

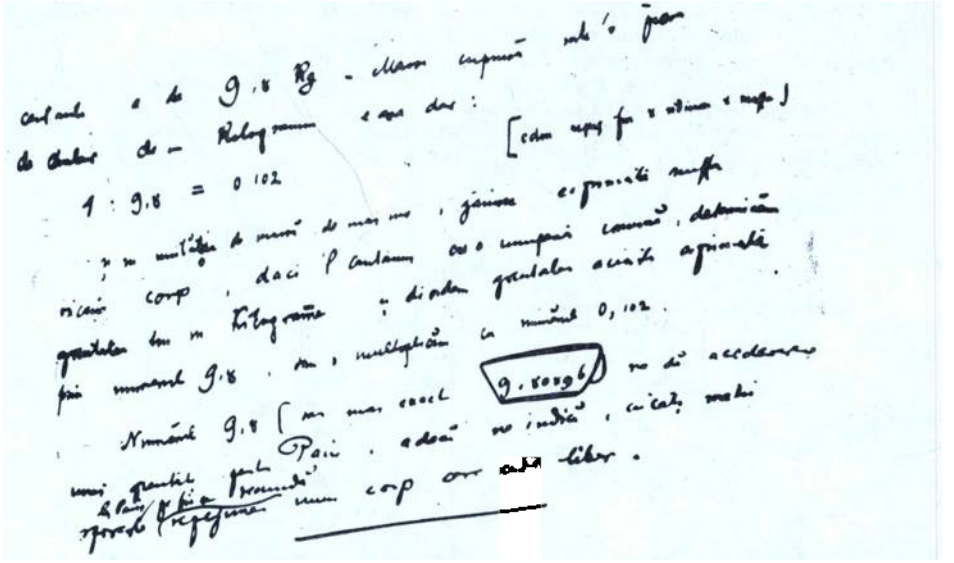
Dacă întrebăm de ex[emplu] ce repejune va poseda un corp, căzut de la o înălţime dată, resultă că, de vreme ce după întîia lege repejunile s[t]au în proporţie cu timpii de căderе, iar după a doua spaţiile de căderе stau între ele în raportul timpilor de căderе ridicaţi la pătrat, cumcă spaţiile de căderе vor trebui să stea între ele în raportul pătratelor repejunilor obţinute, şi că îndeosebi pătratul repejunii pe care-l posedă un corp care-a căzut de sus se obţine dacă multiplicăm « accelerarea » dublă cu înălţimea căderii. Invers: înălţimea de la care trebue să fi căzut un corp, pentru a cîştiga o repejune dată, se găseşte cînd dividem pătratul acestei repejuni prin dublul accelerării.

Dacă aruncăm un corp în direcţie verticală în sus, adecă printr-o aruncare [125] îi dăm o repejune iniţială, îndreptată în sus, atunci cade, după ce-a părăsit [126] punctul său de plecare, sub influenţa greutăţii, care întîrzie [*f. 30*] în orice secundă repejunea sa îndreptată în sus în mod uniform cu cîte 9,8, pînă ce această repejune e cu totul consumată sau zero. În acest moment obiectul a ajuns la punctul său de culminaţie de unde şi cade după legile căderii libere îndărăt la locul său de plecare. Dar fiindcă la căderе repejunea sa se înmulţeşte în acelaş chip în care se împuţinase la suire, -i trebue pentru a cădea tot atîta timp cît-i trebuise la suire, trece prin toate [127] puncte ale drumului său în jos, cu aceeaş repejune cu care trecuse în sus prin ele şi ajunge jos cu aceeaş repejune cu care fusese aruncat în sus. Cea mai naltă înălţime pe care el a ajuns-o este dar egală cu înălţimea de la care trebue să cază, pentru a obţine o repejune finală egală cu repejunea iniţială. Înălţimea de suire a unui corp aruncat în sus o vom afla aşa, după legile comunicate, împărţind patratul repejunii iniţiale cu dublul accelerării.

(Continuare în numărul viitor)

---

[124] Textul: *Dac-am aflat de ex[emplu]... 30,625 m* este marcat pe margine cu creion roşu.
[125] *în sus*, tăiat.
[126] *după ce-a părăsit*, scris de două ori.
[127] *fie e*, tăiat, scris deasupra: *toate*.

RESTITUIRI: Radu STANCA

POEMELE ULTIMEI IUBIRI

Radu Stanca alături de prietenul său, Liviu Bojan (1950).

GENERAȚIA DE POEȚI CĂREIA ÎI APARține Radu Stanca este una dintre cele mai interesante ca structură din întreaga noastră istorie literară actuală, cuprinzînd personalități atît de deosebite ca formație spirituală, ca modalitate de exprimare artistică și chiar ca destin literar. Dacă e să menționăm că s-a născut în același an (1920) cu Geo Dumitrescu, Francisc Păcurariu, Andrei Ciurunga și a început să se afirme la Sibiu, alături de ceilalți colegi ai Cercului literar — Șt. Augustin Doinaș, Ion Negoițescu, încă e deajuns a constata că aproape toți au avut o traiectorie de realizare literară oarecum sinuoasă. La aceștia îi putem adăuga pe Constantin Tonegaru, Valeriu Anania, Ion Caraion, A. E. Baconsky sau cei ai căror evoluție pare la prima vedere mai calmă, mai liniară — Ioanichie Olteanu, Dinu Pillat, Veronica Porumbacu etc. Ce-i leagă pe aceștia unii de alții? Poate exact același lucru care îi face să se deosebească atît de mult — perioada formării lor scriitoricești, imediat după război, cînd începeau să se cristalizeze jaloanele unei literaturi socialiste, fundamental nouă ca ideologie dar legată prin însuși pulsul ei vital de tradițiile — realiste — cele mai bune ale literaturii românești clasice și moderne — interbelice —, fapt pe care exegeții unui proletcultism îngust îl contestau, găsind aici un esențial impact de ordin estetic și, evident, social. Unii dintre tinerii abia atunci porniți în literatură au avut firești momente de derivă, căutînd ulterior, de-a lungul anilor, nu o dată, să-și *rectifice* sonul, dezicîndu-se declarat, deschis, ori numai tacit, de experiențele și exercițiile inevitabile, tributare unor necesități de circumstanță pe care le-au efectuat. Radu Stanca n-a făcut nici el excepție. Literatura sa a urmat un proces de decantare interioară extrem de intens dramatic, nu scutit de oscilări și ezitări estetice, dar rămînînd credincios sieși pînă la capăt. El s-a afirmat public în special ca om de teatru (este distins în 1952 cu Premiul de Stat pentru regia spectacolului sibian cu *Hagi Tudose*) și teoretician al artei interpretative (semnează numeroase articole în „*Tribuna*", „*Contemporanul*", „*Teatru*"), ca dramaturg (în 1947 primește un premiu pentru piesa *Dona Juana*), ca traducător (versiunea sa după *Maria*

Stuart de Fr. Schiller s-a montat la Sibiu în 1954), și extrem de rar ca poet. Ce a determinat oare această reținere? Excesul de pedanterie? Neîncrederea în calitatea versurilor sale? Teama de a nu fi *etichetat* drept... pesimist și *neancorat* în actualitatea imediată? Fără îndoială că din toate acestea cîte ceva. Radu Stanca era un artist de o rară modestie, de o desăvîrșită discreție. Era unul dintre aceia care revenea mereu asupra textului scris — dovadă forma perfectă a poemelor sale — dar era și plin de suferință. O boală nemiloasă îi măcina pieptul robindu-l unei triști de moarte pe care nu și-o putea ascunde întotdeauna cu destulă abilitate, iar alteori nici nu voia. Mai ales atunci cînd se afla față-n față cu sine însuși, iar poezia se naște mai cu seamă în asemenea momente. El și-a presimțit sfîrșitul timpuriu, și-a acceptat cu resemnare acest destin implacabil, dar n-a putut să nu vorbească despre asta. Marea frumusețe a gestului său constă tocmai în puterea de a-și fi ridicat tristețea (acea obsesie senină a morții) la un grad superior-uman de interpretare filosofică: *« Tocmai în zori se sfîrși acel chef. / Nu mai aveam nici un picur în cupe. / Era plină doar amfora grea de sidef. / Dar niciunul din noi nu știa s-o destupe. // Și veni-n zbor paharnicul morții din cer / Și-o deschise cu-n gest funerar, dintr-odată. / Vinul negru din ea curse-n cupe sever / Și băurăm și amfora-aceea mai toată ». (Symposion)*

Poezia lui Radu Stanca are un timbru al ei, aparte; stigmatul unei adînci melancolii se recunoaște ușor, predominant, în tot discursul liricii sale romantice prin excelență. Fantastice umbre populează un univers misterios, adesea straniu, prin care el trece ca un cavaler medieval rătăcit în afara timpului și în care nimic din concretul realității nemijlocite nu poate pătrunde fără a fi cenzurat de sensuri și semnificații metaforice cu profunde implicații existențiale: *« De cîtva timp, la miezul nopții-n gară, / Sosește-un tren, dar nimenea nu știe / De unde și din ce călătorie / Firească, nefirească se coboară. // Apare-ncet prin cețuri sublunare, / Și intră, rimă lenevă, în stație. / Spre ce necunoscută destinație / Se-ndreaptă, e un semn de întrebare ». (Trenul fantomă)*

O mare candoare și o severă puritate caracterizează lirica sa de dragoste. Pasiunea pentru ființa iubită nu are niciodată vreo urmă de vulgaritate deși gesturile sînt pline de senzualitate. Atitudinea sa de o calmă bărbăție este subsumată unui adevărat ritual sacru al cunoașterii în care totul primește strălucire și măreție de simbol: *«Iubita mea-i o salcie-plîngătoare / Curg pe sub ea ca rîul plin de unde / Aici încovoiat în văi afunde / Aici domol în albii-ncăpătoare. // Din creștetele munților sihaștri / I-aduc în dar pe palme călătoare / Visările, ca niște bărci ușoare / Tristețile, ca niște pești albaștri ». (Peisaj)*

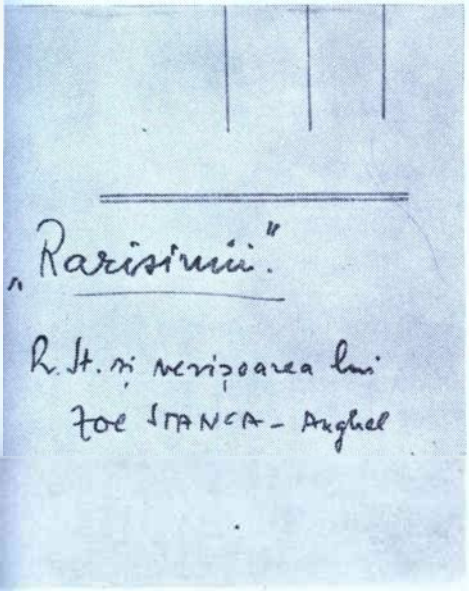
Atemporalitatea liricii lui Radu Stanca este doar aparentă și nu poate fi acuzată decît de aceia care înțeleg ancorarea artistică în actualitate exclusiv prin cultivarea unei creații agitatorice, angajate manifest. Tot ceea ce se întîmpla în jurul său, pulsul însuși, înnoitor, al vieții, era receptat prin filtrul predispoziției sale meditative; o meditație ce se turna surprinzător de proaspăt și de viu într-o tratare baladescă de evocare romantică. În această vibrație sentimentală găsim de fapt actul responsabil al coordonării cu evenimentul amplu al actualității timpului său. Și , paradoxal, ori de cîte ori privirea lui căuta să se întoarcă spre luminile viitorului, o anume robustețe îi înnobilează versul; el este încrezător în afirmarea superior umană a generației sale revoluționare sub flamurile căreia își înscrie deliberat traiectoria existențială. Reprezentativă din acest punct de vedere mi se pare poezia intitulată *Exercițiu în aer liber*, o adevărată declarație-program a sa: *« Încolonat sub marile drapele / Pe drumurile lungi ce pier în zare, / Fac astăzi cea mai splendidă mișcare / Din toate exercițiile mele. // Alerg spre infinit ca spre-o fîntînă / Din care izvorăște apă vie / Cu degetele strînse duc în mînă / Ștafeta frumuseții ce-o să vie. // Avîntul meu e fără de pereche. / Nimic nu ar putea să-i stea în cale. / În urma mea cu zgomot lumea veche / Ca un șopron de bîrne se prăvale. / /Și parcă zbor, atît de sus îmi saltă / Picioarele, pe ultima distanță. / Oricît ar fi oprelîștea de naltă / Acum o depășesc cu siguranță. // Și-ncolonat sub marile drapele / Pe drumurile lungi ce pier în zare / Încep cu-această splendidă mișcare / Șiragul exercițiilor mele ».*

Radu Stanca rămîne încă pe nedrept un poet neglijat de critica și istoria literară. Plecat prea curînd dintre noi, el n-a lăsat decît o mare operă postumă, prea puțin cunoscută, dar cu nimic mai prejos paginilor socotite, altfel pe drept, de prim rang ale liricii actuale.

Constantin CUBLEȘAN

Legenda fotografiei: însemnare autografă Radu Stanca.

Nu pentru orice taină

Nu pentru orice taină există un răspuns...
Apleacă-te și lasă-ntrebările să treacă!
Din dorurile care te-au încercat de-ajuns
Reține-l doar pe-acela care-a-nvățat să tacă.

Înclină-te în fața durerii fără sens
Căci este cea mai plină de rost și înțelesuri.
Greșești dacă-ți închipui că ai trăit intens
Fiindcă-ai luptat tot timpul cu piedici și eresuri.

O viață e trăită abia atuncea cînd
O împlinești întreagă-ntr-o singură iubire.
Dar cine poate spune, veghind lîng-un mormînt
Că își veghează-acolo propria-i desăvîrșire?

De-aceea în tăcere stăm și ne amăgim
Că pentru orice taină există-o dezlegare
Și-n loc să bem paharul cît încă mai e plin
Îl amînăm într-una pe clipa următoare...

24 II 1962, Cluj, T. B. C

Epigramă

Prin urmare, nu mă mai iubești!
Nu mai vrei comori înflăcărate,
Vrei de-acum comori adevărate.
Fapte, nu himere și povești.

Zici acum că toate-au un sfîrșit.
Zici acum că toate-au fost doar planuri...
Vrei, pe semne, dincolo de geamuri
Să mă faci să cred că ai murit.

Ca și toate celelalte, tu,
N-ai putut păstra prea mult o vrajă.
Azi ești prinsă poate-n altă mreajă.
Mreaja mea prea irealǎ fu.

Ai dreptate. Alte limbi vorbeam
Şi-alte zări ţinteam pe-aceleaşi vorbe.
Sub tristeţi şi lacrimi monocorde
Două frunţi străine-ncrucişam.

Două frunţi, pe care fără sens
Le-mpleteam pe vis, ca pe-o suveică.
O să treacă şi-asta. Mîine cred că
Golul dintre noi va fi imens...

Şi cu toate acestea am să-ţi port
O frumoasă-aducere aminte.
Printre zeci şi sute de morminte
Număr azi cu tine înc-un mort.

Prin urmare, nu mă mai iubeşti.
Nu mai vrei comori înflăcărate.
Vrei, de-acum, comori adevărate.
Fapte, nu himere şi poveşti.

Prin urmare, nu mă mai iubeşti...

Elegie

O ! Cine-ar fi spus c-aşa e sfîrşitul !
Credeam c-o să fie cumplit, dureros,
Cînd colo, sfidînd la amurg răsăritul,
Fu cum nu se poate mai pur, mai frumos.

Nimica din ce m-aşteptam să se-ntîmple
Nu mi s-a-ntîmplat. Nici suspinele mari,
Nici bătăile-acelea ciudate din tîmple
Prescrise de medicii palizi, lunari.

O linişte mare şi fără de seamăn
Tot timpul ţinu locul grelei dureri.
Şi doar către zi încercă să mai geamă-n
Prăpastia din mine, bolnavul de ieri.

Sticluţele mici cu calmante amare
Stăteau înşirate sus, la căpătîi.
Dar pacea-mi venea din vedeniile clare
Pe care acum le aveam mai întîi.

Întins, învelit într-o mare lumină
Stăteam, aşteptînd să-mi iau sborul curmat.
Priveam uneori către sora blajină
Şi ea îmi zîmbea cu un aer ciudat.

Şi zîmbetul ei mi-nflorea în zbor chipul
Şi faţa întreagă-mi rîdea în zenit,
Încît n-ar fi spus că soseşte sfîrşitul
Nici unul din toţi cîţi mi l-au prevestit.

Şi totuşi sfîrşitul era. Căci în vreme
Ce soarele meu înclina spre amurg,
O voce din cer începu să mă cheme.
Era vocea marelui nopţii chirurg...

Anacronism romantic

Cum? Mai visezi şi-acuma, iubito, primăvara?
Te mai gîndeşti şi-acum la cîmpul plin de flori?
N-ai renunţat la ceasul de vis şi planuri seara,
Mai frunzăreşti în taină cutia cu scrisori?

Cum? Mai alergi şi-acuma pe ţărmuri s-asculţi marea?
Acele-apusuri roşii şi-acum le mai priveşti?
Tot îţi mai faci cu grijă la ora cinci plimbarea,
Tot îţi mai iei umbrela de soare cînd citeşti?

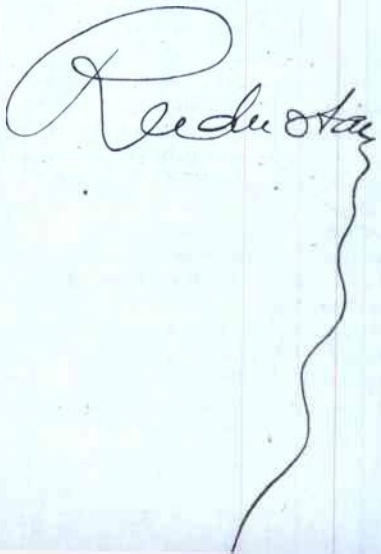
N-ai încă sensul morţii, nu simţi ce se petrece?
Nu vezi că viaţa fuge din nou ca un tîlhar?
Că vasele cu visuri au început să sece
Şi nu mai pot să umple nici un pahar măcar?

Că mult, o! mult mai sarbezi ca altădată, luna
N-o mai căutăm cu-aceeeaşi ardoare printre stînci?
Nu te întrebi, iubito, deloc, de ce acuma
În turnurile nopţii urcăm încet, pe brînci?

Tot mai păstrezi în glastre acele vechi garoafe?
Dar lucrurile mele? Tot le-ai între fereşti?
Pe unde-au fost odată grădini acum praf e
Şi-azi nici o bucurie-n tristeţi nu mai găseşti.

Ne apropiem de toamnă cu fiecare seară
Şi-abia mai poate lampa răzbate pînă-n drum.
Mi-e frică lîngă geamuri să mai privesc pe-afară
Şi teamă-mi-e şi-n mine să mai privesc acum.

Şi totuşi tu, iubito, acolo în cămara
Cu flori demult uscate (dar pentru tine vii)
Visezi cu-nchise pleoape şi-acuma primăvara
Şi, cine ştie, poate şi-acum îmi mai scrii...

RESTITUIRI: Panait ISTRATI

ÎNTRE AUTENTICITATE ȘI LITERATURĂ

MOȘ POPA NU ESTE O POVESTIRE, CI UN episod din viața lui Panait Istrati, la Brăila, în preajma primului război mondial. Personajul a existat: era un bătrîn hamal, cu apucături de sihastru, care ducea saci cu spinarea, în port. A murit de tifos exantematic, în timpul războiului, cînd Istrati se afla în Elveția, unde se zbătea din răsputeri să-și cîștige existența.

Figura lui moș Popa are « pagina » sa în confesiunea *Artele și Umanitatea de azi*, cu care Panait Istrati efectuează, în februarie 1932, un turneu de conferințe în Austria și Germania. Portretul, schițat aici, este destul de sumar și cu destule pete de mister, — invocat mai mult ca un argument în pledoaria scriitorului despre misiunea Artelor, menite « să facă pe om mai bun, să civilizeze lumea ».

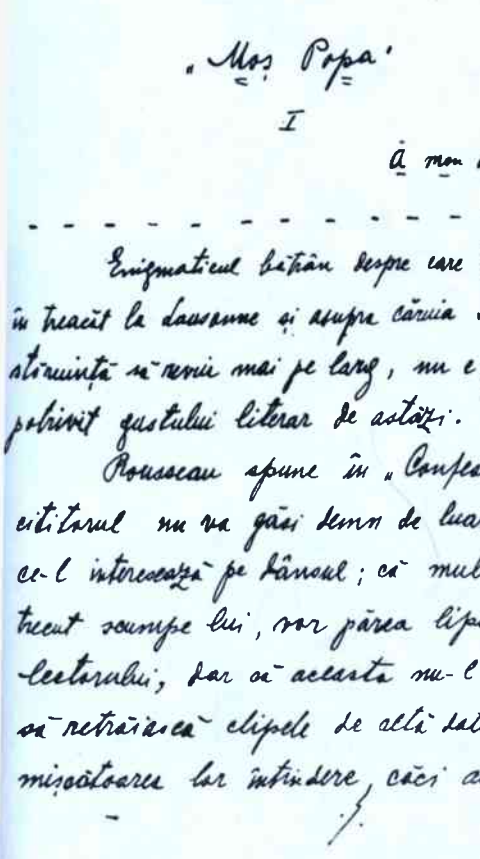
Aflăm astfel, că moș Popa « își îngropase adevăratul său nume și tinerețea, a doua zi după ce își luase doctoratul în matematici ». Era un om drept, a-toate-știutor, ușor de apropiat sufletește. Trăia totuși retras, ducînd o viață mizeră; se bucura de încrederea și stima tovarășilor de muncă, fiind chemat totdeauna să le arbitreze neînțelegerile; numeroși erau studenții ajutați de el în probleme grele de matematici cărora le făcea chiar tezele de licență în drept și filozofie. Refuza orice recompensă bănească, deși umbla în zdrențe și păduchios.

Fascinat de personaj, Istrati devine un obișnuit al ceainăriilor de noapte ale Brăilei, frecventate de moș Popa. Acest dezmoștenit, care se lupta aprig pentru pîine, i-a vorbit cel dintîi « despre legi care călăuzesc viața omului, robit de Frumos »: despre « nevoia imperioasă de-a ne supune acestor legi »; despre rolul Artelor și artiștilor de-a propovădui Frumosul, pus în slujba Dreptății, de-a combate egoismul și a impune respectul ființei umane.

Adorator înflăcărat al Artelor care nu falsifică adevărul vieții, moș Popa condamna pe așa zișii artiști, autori în realitate nu de « opere de artă », ci de « flecăreală » și « negustorie » bănoasă. « Moș Popa, — *conclude Istrati*, — este cel care, încă de la acea vîrstă, mi-a infiltrat dezgustul de-a scrie romane. Prețuia atît de puțin cărțile și pe scriitori, încît mă rușinai [...] Iată ce fel de oameni am cunoscut la sfîrșitul veacului trecut și care a fost școala mea. Viața acestor oameni era pe măsura adevăraților creatori de artă ; se trăgeau din aceeași specie. Demni unii față de ceilalți. Între artist și admiratorul său nevoiaș, legături nevăzute închegau o credință comună, care înălțau cît mai sus posibil devotamentul amîndorura. »

Acestea sînt dimensiunile reale ale portretului lui moș Popa. Amănunte care-l întregesc se află într-un manuscris inedit al lui Panait Istrati, care are ca titlu însuși numele acestui personaj. Este vorba de un text neterminat (doar capitolul întîi), scris în românește, în perioada cînd se afla în Elveția (1917—1919), mai precis la Geneva. Tot din această perioadă, datează și alte două manuscrise ale sale, de asemenea în limba română: *Evadatul de peste Rhin* și *Frații săraci*, publicate postum în revistele *„Analele Brăilei"* (nr. 3, decembrie 1971) și *„Manuscriptum"* (nr. 3 (20), 1975).

„Moș Popa"

I

A mon ami D. B.

- - - - - - - - - - - - - - - - -

Enigmaticul bătrîn despre care ți-am vorbit în treacăt la Lausanne și asupra căruia tu mi-ai cerut să stăruiesc să revin mai pe larg, nu e, poate, tipul potrivit gustului literar de astăzi.

Rousseau spune în „Confesiunile" sale că cititorul nu va găsi decît de luare aminte, tot ce-l interesează pe bănuș ; că multe isoane din trecut scumpe lui, vor părea lipsite de sens cititorului, dar că aceasta nu-l va împiedica să retrăiască clipele de altă dată cu toată mișcătoarea lor întindere, căci autorul scrie

Manuscrisul *Moș Popa* conține 56 de pagini, format blocnotes, neliniate, în folio și trebuia să facă parte dintr-un ciclu, intitulat *Amintiri din Brăila*. Are o dedicație: « *Á mon ami D.B.* ». El ne revelează împrejurările în care Istrati l-a cunoscut pe moș Popa și, în plus, reconstituie cu fidelitate un episod necunoscut din viața vagabondului brăilean.

Întîlnirea cu personajul acestei povestiri a avut loc în primăvara anului 1914, după înapoierea lui Panait Istrati din prima călătorie la Paris. Moartea bunului său prieten, Ștefan Gheorghiu, îl aruncase într-o stare de cumplită deznădejde, de indignare la adresa acelora pe care îi credea vinovați de dispariția prematură a militantului socialist, « inimă revoluționară, deschisă, dezinteresată, devotată pînă la sacrificiu ». Încetează colaborarea la ziarul *„România muncitoare"*, se claustrează, tînjind după o inimă omenească, prietenă, care să-l smulgă din derivă. Ferecat în cameră, singura « petrecere » îi este recitirea scrisorilor lui Ștefan Gheorghiu, iar seara dădea ocol orașului, ferindu-se de întîlnirea cu vreun cunoscut. Pe o filă aparte, de la sfîrșitul manuscrisului *Moș Popa*, autorul și-a rezumat astfel starea sufletească: « Aș vrea să mă răfuiesc cu toată lumea, apoi cu omul în parte ». E ceea ce și face în *„Tribuna transporturilor"* (din 6/19 martie 1915) unde evocînd prietenia și drama lui Ștefan Gheorghiu, își « varsă veninul pe șase pagini » împotriva acelora ce-i trădaseră iluziile despre idealismul oamenilor și capacitatea lor de-a realiza « acea frăție, acea dezinteresare și contopire a sufletelor ».

Toată viața lui, Panait Istrati a fost un pasionat « vînător de oameni ». Din această nepotolită sete de prietenie, de înfrățire cu ființa necunoscută ce se predă, dăruindu-și de îndată sufletul, s-a născut galeria figurilor nemuritoare, ce-i încheagă opera: Mihail, Codin, Sotir, Bakîr, Stavru, Kir Nicola, căpitan Mavromati, Musa... « Iubesc omul cînd poartă în sine, încă de la naștere, dragostea pentru prietenie, — *mărturisește Istrati, undeva*. Îmi caut norocul, cu furia cartoforului. Mă dăruiesc cu frenezie, fără să mă tocmesc... Dar cînd cîștig, pun mîna pe-o comoară. »

Moș Popa a fost una din aceste comori de simțire, pe care el a căutat-o, aprig, iar întîmplarea i-a oferit-o cu generozitate. O confirmă însuși Istrati, cînd spune: «Moș Popa e urît pe dinafară, dar e plin pe dinăuntru».

Din spusele hamalilor, el află de existența bătrînului, «ciudat, înțelept, cu apucături de sihastru». De îndată se aprinde în el convingerea că se află în preajma unui «vînat» rar. Fascinat, obsedat, se dedă cu tenacitate căutării și descoperirii personajului, de a cărui tovărășie și înțelegere are nevoie în lungile sale ceasuri de frămîntare, de îndoială de sine pînă la prăbușire morală. Manuscrisul *Moș Popa*, pe care-l publicăm în acest număr, reconstituie cu fidelitate nu numai imprejurările și prima întîlnire cu mult doritul prieten, dar îi și dezvăluie identitatea. Îl chema *Nicolae Dumitrescu*, făcuse liceul la Brăila, unde se dovedise «tare» la toate materiile în special la matematici; purta plete și barbă ce-i dădeau înfățișare de «popă de treabă», de unde și porecla, devenită nume.

Personajul se încheagă dintr-un volum crescînd de relatări ale unor cunoscuți comuni, ale căror mărturii transmit secvențe din viața lui moș Popa, sinceritatea lui și dragostea prietenilor. Gradarea interesului crește astfel treptat, de pe planuri diferite, dar cu aceeași tonalitate esențială, încît întîlnirea mult așteptată, din Docuri, apare ca o legitimă recompensă a unei dragoste meritate, atît de căutător cît și de cel căutat.

În același timp, textul oferă unele informații complementare despre viața lui Panait Istrati la Brăila, în anii cînd desfășura activitatea gazetărească și sindicală cunoscută. O figură nouă, în acei ani, este pentru noi: *Gheorghe Zolinca*, zis «Bulanger» din cauza barbișonului ce-l asemăna «cu bărbatul de stat francez». Om straniu, bănuit și contestat de muncitorii din port, Zotinca îl atrage pe Istrati, prin originalitatea lui «demnă de un roman», inegal în comportament, «amestec de logică și absurd, de bun simț și nerozie, atît de extravagant încît cu puțină fantezie, ar umple cadrul celui mai frumos roman rus». Aflăm că Zotinca l-a ajutat pe Istrati în documentarea necesară scrierii seriei de reportaje *Lipitorile porturilor*, apărute în ziarul „*Dimineața*" (17—26 martie 1909). El i-a procurat cifrele cu prețul a nopți întregi pierdute, l-a inițiat «în funcțiile complicate ale mașinii muncitorești în port». «Dacă Zotinca n-ar fi făcut decît atît, — *subliniază Istrati* —, și tot merita admirația mea și poate chiar și recunoștința lucrătorilor.»

Moș Popa, acest episod de viață trăită la mare tensiune, este evocat după tipicul istratian: povestea lui Zotinca este inclusă în povestea lui moș Popa, corelată cu aceea a lui Samoilă Petrov, — șir de povestiri ce se înlănțuiesc miraculos și cu naturalețe, prilejuind cititorului să retrăiască atmosfera și imaginea unei lumi de altădată, cu «toată mișcătoarea lor întindere». În această lume a amintirilor, ce stîrnește nostalgia autorului, pictorul sobar-zidar Samoilă Petrov este și el un «vînat» de zile mari, amestec ciudat de năzuințe și pasiuni: adorator pînă la divinizare a Artelor și Literelor, dar și de femei și «pălăvreală pe trotuar, ce-i furau multă vreme prețioasă». Portretul ce i-l face aici scriitorul, este mult mai cuprinzător decît cel apărut în „*Adevărul literar și artistic*" din 14 septembrie 1924.

Manuscrisul *Moș Popa* se întrerupe o dată cu evocarea «banchetului prietenilor», reuniți la o «masă a lui Epicur», în odăița «rezervată intimilor», din circiuma lui «Armeanu», aflată într-una din mahalalele Brăilei. Moș Popa, în capul mesei; la dreapta și la stînga lui, Istrati și Zotinca; vizavi, Samoilă Petrov, ca într-un ospăț al haiducilor...

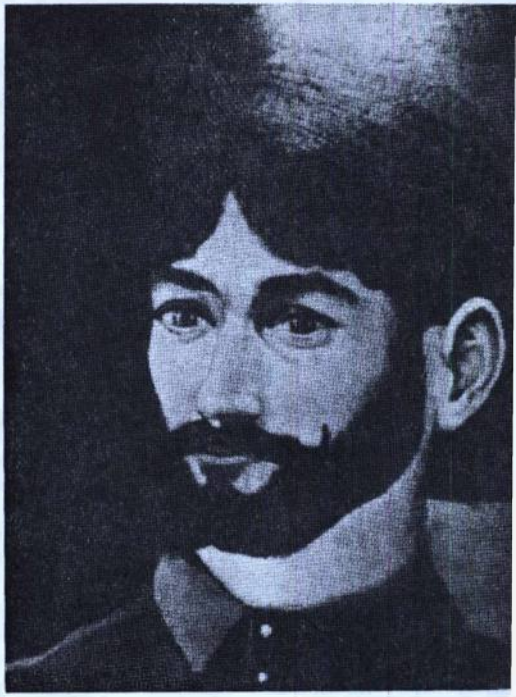
Se discută cu aceeași pasiune, despre arte și artiști, despre «mîzgălitori de pînză» și «mîzgălitori de hîrtie». Sînt vehiculate idei, pe care le vom regăsi mai tîrziu în publicistica lui Panait Istrati.

*

Cele trei manuscrise ale lui Panait Istrati, din perioada geneveză, ne-au fost puse la dispoziție de un foarte bun prieten al scriitorului, — Jean Stănescu, stabilit în Franța acum cincizeci de ani. Originar din Ploiești, de formație socialistă, el a cultivat — în egală măsură — și prietenia cu cizmarul Gheorghe Ionescu, fiind unul dintre obișnuiții faimoasei «cave» din 24, rue du Colisée, transformată de autorul *Chirei Chiralina* în «cabinet de lucru».

Jean Stănescu s-a numărat printre cei mai apropiați și mai iubiți prieteni ai lui Panait Istrati. Cărțile și fotografiile cu dedicație, corespondența cu vagabondul brăilean sînt mărturie. Inaugurarea celor două străzi „Panait Istrati", la Nisa și Menton, a fost posibilă, datorită și dragostei tenace a acestui admirabil om și prieten. Lui Jean Stănescu îi datorăm publicarea în revista „*Manuscriptum*", a manuscriselor lui Panait Istrati: *Frații săraci* și *Moș Popa*, ca și a unora dintre scrisorile și fotografiile din acea epocă.

În egală măsură, el s-a devotat oricărei acțiuni, menite să cultive amintirea scriitorului român în Franța. El se numără printre fondatorii și susținătorii Asociației „Les Amis de Panait Istrati", în ale cărei „*Caiete*", a publicat numeroase scrisori

Samoilă Petrov — unul din eroii povestirii lui Panait Istrati. (Autoportret.)

de la Istrati și Gheorghe Ionescu, ca și traduceri personale, în limba franceză, ale unor texte istratiene, scrise de autor în românește. (*Pages de carnet intime, Père Popa*). De asemenea în ziarul local „*Réalités niçoises*", Jean Stănescu a semnat cîteva articole despre viața lui Panait Istrati pe Coasta de Azur, la Nisa și Menton, conținînd multe aspecte inedite.

Acest om era oaza de prietenie și ospitalitate istratiană, românească, pe malurile Mediteranei, cea atît de mult cîntată și iubită de nemuritorul vagabond. Acolo, Jean Stănescu i-a străjuit amintirea, cu căldură și demnitate pînă în această primăvară, cînd a trecut și el « sur l'autre rive ».

Asociată cu a marelui său prieten, amintirea lui Jean Stănescu va străluci în curgerea vremii, mereu prezentă în sufletul tuturor acelora care l-au cunoscut și iubit...

Alexandru TALEX

«AMINTIRI DIN BRĂILA»

I

Ajouter le «plomb»

MOȘ POPA

I

A mon ami D. B.

. . . . . .

Enigmaticul bătrîn despre care ți-am vorbit în treacăt la Lausanne și asupra căruia tu-mi ceri cu stăruință să reviu mai pe larg, nu e, poate, tipul potrivit gustului literar de astăzi.

Rousseau spune în *Confesiunile* sale că cititorul nu va găsi demn de luare aminte tot ce-l interesează pe dînsul; că multe icoane din trecut, scumpe lui, vor părea lipsite de sens lectorului, dar că aceasta nu-l va împiedica să retrăiască clipele de altădată cu toată mișcătoarea lor întindere, căci autorul scrie pentru propria-i mulțumire, nu pentru lector.

Observația asta a lui Rousseau *e adevărată* ori de cîte ori e vorba de-un fapt din viață pe care tu vrei să-l redai așa cum l-ai văzut cu ochii tăi, cu temperamentul tău, și nu cu ochii și temperamentul altora. Cu alte cuvinte, cînd vrei să te abții de la orice intrigă, orice împodobire, să descrii numai *adevărul*...

Or, crezi tu că a făcut vreun scriitor aşa ceva pînă în zilele noastre?... Şi mai crezi că o asemenea descripţie se poate numi literatură?... E viaţa literatură?... Paul Bourget a răspuns: « *nu* », în procesul doamnei Caillaux, cînd apărătorul acesteia şi-a îngăduit să atragă martorului luarea aminte că « principiile sale de la bara martorilor sunt în contrazicere cu cele expuse în ultimul său roman psihologic *Démon du Midi* ».

— « *Viaţa nu e literatură!...* » a declarat textual autorul *Discipolului*. Dar atunci nici « literatura nu e viaţă », căci dacă între două oglinzi nu se reflectează acelaşi adevăr, două adevăruri nu pot să existe. Totuşi, lumea se prăpădeşte după ceea ce vede în oglinda cea falsă, disprețuind pe cea adevărată... Cauza?... Se ştie: omul caută « emoţiuni », deosebitul, extraordinarul; iar poporul iubeşte extravagantul, supranaturalul.

Iată de ce mă întreb adesea: « Să spun şi eu un cuvînt, ori mai bine să tac »? Dar ce să spun?... Basme... Căci eu n-am întîlnit în viaţă ceea ce pretind literaţii; iar dacă am întîlnit, totuşi, ceva deosebit, apoi aceasta e ceva prea omenesc pentru a putea fi numit *literatură*...

.....

Era în primăvara anului 1914, la Brăila, cea mai tristă epocă din cîte am trăit pînă azi. La 5 martie îmi venise la Paris ştirea morţii lui Ştefan Gheorghiu, survenită în „Sanatoriul de tuberculoşi" de la Filaret şi pierderea acestui om mă dezgustase de « mişcare ». Se stinsese singura figură impunătoare cu care ne puteam şi noi mîndri, singurul revoluţionar « nedisciplinat » din turma « social-democrată », aşa zisă « cu zgardă », duşmanul ⟨cotelor⟩ « cotizaţiilor » trimise la termen şi al « registrelor ţinute în regulă », spaima « brigăzii a 3-a de Siguranţă », omul care răsărea în mijlocul grevi-ştilor tocmai cînd intrările erau mai bine păzite de agenţii lui Panaitescu, tocmai cînd flămînzii se priveau mai descurajaţi, tocmai cînd totul părea pierdut!... Statura lui puternică, faţa-i vioaie de ţigan şi părul negru, creţ, totdeauna vîlvoi, se distingeau dintr-o mie; iar cînd apărea la tribună, vocea-i tunătoare, sinceră şi cuvîntu-i popular, înţeles de toţi, pînă şi de cel mai umil, electrizau mulţimea, ridicau moralul şi cauza era cîştigată!...

El era singurul care mai călătorea cu « clasa III-a » din « elita » mişcării; singurul care mînca la un loc cu « tovarăşii » brînză cu pîine ⟨şi cu ceai⟩ « stropită cu ceai » la « cafeneaua lui Mihalache Berechet »; singurul care împărtăşea adăpostul modest, patul de scînduri sau chiar rogojina unui tovarăş din fundul vreunei mahalale şi poate singurul care trebuia să se aştepte ca după « întrunire » să fie « întors la vatră » între două baionete!...

— « Eu iau numai bilet de dus, căci cu întorsul se însărcinează domnul Brătianu!... » spunea el adesea în hazul ascultătorilor.

Omul acesta putea fi scăpat de la moarte, dar « elita » care găsea mii de franci pentru toate « campaniile electorale » zădarnice, n-a voit să facă nimic pentru el. Şi el s-a stins ca un martir.

Moartea lui mi-a răsturnat toate iluziile mele asupra idealismului oamenilor şi de-atunci eu nu mai văd în « mişcările » socialiste ⟨ceea⟩ acea frăţie, acea dezinteresare şi contopire a sufletelor cum credeam înainte. « Idealul e totul, oamenii sunt nimic », spun aceşti « idealişti », ca şi cum ar fi vorba de-o societate ideală de elefanţi, nu de una omenească.

Dezamăgit, am părăsit Parisul în lăcrămi. Plîngeam pe stradă, plîngeam în « metro » şi-am plîns într-una pînă la mormîntu-i, la Ploieşti. Dar să nu crezi că plîngeam pe ascunselea sau cu vreo stinghereală de ochii lumii: ca şi cum aş fi trecut printr-o pădure, lăsam să curgă liber şiroaie de lacrimi calde, prinos de dragoste aceluia care fusese numai inimă, inimă revoluţionară, deschisă, dezinteresată, devotată pînă la sacrificiu!...

În ţară « posteritatea recunoscătoare » se întrecea în a-i tipări chipul pe cărţi poştale, a-l da cu capul de nori şi a lansa subscripţii pentru ridicarea unui bust la Ploieşti şi la Brăila unde el muncise mai mult. Ceea ce m-a întristat mai ales ⟨mult⟩ din tot

ÎN ACEASTĂ CASĂ A FOST SEDIUL SINDICATELOR MUNCITORILOR DIN PORT
CENTRUL MIȘCĂRILOR GREVISTE DIN BRAILA CARE AU AVUT LOC ÎN ANUL 1910
LA ORGANIZAREA CĂRORA AU PARTICIPAT
ȘTEFAN GHEORGHIU ȘTEFAN GRIGORIU GHEORGHE CRISTESCU
ALECU CONSTANTINESCU PANAIT ISTRATI N D COCEA.
ȘI ALȚI CONDUCĂTORI AI MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI.

acest tapaj de recunoștință postumă, e că ⟨în⟩ șampion al ei se făcuse tocmai prietenul meu cel mai bun, Al. C. După ce că n-a voit să pună toată influența lui în joc ca să strîngă bani să-i scape viața, așa cum ne înțelesesem cînd l-am luat pe Ștefan cu mine în Egipt în 1912, el găsise acum destulă energie ca să strîngă bani pentru pictori, sculptori și tipografi. El îmi cere să scriu « ceva asupra lui Gheorghiu pentru ziarul nostru », eu îi spun ce gîndesc despre el, tapajul lui și idealismul negustoresc al mișcării. O răceală intervine și încetez de-a mai trimite și ce bruma trimeteam din Marți în Paște la ziar. În schimb, profit de prilejul comemorării unui an de la moartea marelui prieten și-mi vărs tot veninul pe șase pagini din „*Tribuna Transporturilor*", organul muncitorimii brăilene întemeiat de Ștefan. Al. C. profită de « inaugurarea » bustului la Ploiești, cîteva săptămîni apoi, și declară că « *noi trebuie să vedem un mijloc bun de propagandă socialistă chiar în moartea unui revoluționar, căci doar nu suntem doctori să-i scăpăm viața !...* »

Atîta lipsă de bun simț chiar și la omul cel mai instruit, cel mai subtil și mai prietenos din mișcare, m-a exasperat, și dacă n-am devenit un « urs », e că pasiunea mea pentru prietenie e prea nesecată.

.....

Cu această stare sufletească am cunoscut pe Moș Popa !... După cîte îmi povesteau hamalii din port asupra acestui bătrîn ciudat, — înțelept cu apucături de sihastru —, el era singurul om a cărui apropiere mi-ar fi putut face bine, de-a cărui tovărășie aveam chiar nevoie în lungile mele ceasuri de frămîntare. Căci de la întoarcere nu mai căutam pe nici unul dintre cunoscuții mei, și făceam așa ca nici ei să nu mă găsească ⟨nici⟩ decît rar.

Scrisorile lui Ștefan erau singura mea petrecere; ⟨iar⟩ seara dădeam ocol orașului.

Bătrînul auzise și el de mine; mă văzuse chiar. Dar el nu căuta niciodată pe nimeni.

Mă hotărîi să-l caut.

Timp de cîteva zile de-a rîndul am colindat portul de la un capăt la altul, din Docuri la fabrica lui Violatos. Nu l-am putut găsi. Miile de hamali al căror « secretar » fusesem, cu cari trăisem zile de restriște și dădusem lupte crîncene alături de Ștefan întru dărîmarea tiraniei « vătășești », mă cunoșteau, îmi ghiceau durerea și mă întîmpinau cu simpatie pe tot parcursul cheiului, prin vapoare, prin șlepuri, ⟨și⟩ prin vagoane și prin magazii:

— « N-ați zărit pe moș Popa ? » întrebam pîlcurile de oameni lucrînd în cămăși, cu fețe asudate și arse de soare.

Toți răspundeau la fel:

— « Pe bătrîn îl găsești greu... Nu vine regulat, muncește numai unde-i place și uneori nu dă zile-ntregi prin port... Așa-i el... Nici ceai nu bea numa' la o ceainărie... Uneori îl vezi „ la Iancu", altă dată în „ piața Mare", ba chiar și-n „ Carachiu"... Cît de stat cu casa... numa' Dumnezeu i-o fi ⟨știind vizuina⟩ cunoscînd bîrlogu' l... ».

— « Dar n-are vreun prieten la care ați putea să mă-ndreptați?... »

Oamenii zîmbeau toți, parcă aș fi spus o prostie:

— « Prieten?!... Da, are: un bun pahar, ⟨de⟩ cu ceai dimineața și un castravete murat la prînz!... ».

Apoi rideau cu poftă de mutra mea.

— « Face ursu' prieteni?... » exclama cîte unul.

— « Eu, mă vezi?... relua un altul; l-am cunoscut acum 30 de ani cînd a venit în șchele... Purta barbă ca și acuma, da'nu era chel... era tînăr... De-atunci, cîtă prăpădenie de străinime s-a vînturat p'în port, toată s-a dus ca apa, numa'el nu s-a mișcat, nici măcar pîn'la Galați... Nimeni n-a putut să afle de unde venea, nici cine este... E închis ca un mormînt!... Și doar nu că-i om rău... Ferească Sfîntul!... De asta ne-am pune mîna-n foc!... Da'ceva trebuie să aibă: ce vrei? păcatele oamenilor sunt mari!... »

« Jerpelit, zdrențuros, așa cum îl vezi și azi, așa a fost totdeauna. Pă vremea cînd „Sifciu" ținea cafenea pă bulevar', în „piața Mare", el era nelipsit seara... și o haită de studenți făcea regulat cerc împrejurul mesei unde își bea ceaiu'. Îl întreba[u], îl descosea[u] băieții... Paci!... El rămînea tăcut ca peretele, or'schimba vorba. Da' cînd îi cerea[u] să le „scrie" ceva, era totdeauna bucuros, mai ales la „socoteli"... era tare în „socoteli". »

« Ai auzit, poate că „Sifciu" a lăsat după moarte avere nespusă; da' „socotelile" era[u] așa de încurcate că moștinitorii să certa[u] de ani întregi la trebunal. Ei, vezi, *el* le-a descurcat!... Ce-a sucit, ce-a-nvîrtit numa' el știe, da' am auzitără într-o bună zi că s-a-mpăcat moștinitorii... Cînd l-a-ntrebat cît să-i plătească, el a zîmbit și a arătat porția de ceai de pe masă: „— Uite, porția asta de ceai!..." a zis el... Și nimeni nu l-a putut face să ia un ban!... »

Omul tăcu, își aprinse o țigare, apoi adăugă, ca pentru el:

«Îi om drept, tare drept... Eu gîndesc că nici nu-i în toată mintea, așa-i de drept!... Și știe o sumedenie de basme, zicători, istorii... da' n-are totdeauna chef de vorbă. Cînd cu bătălia de la Port-Arthur, cu Rușii și Japonezii, or' cînd să-ntîmpla cîte o istorie în lumea mare, ne strîngeam roată pe lîngă el să ne „isplice" din jurnal. Atunci ai fi zis că vine de acolo!... Uneori cîte un zevzec dintre-ai noștri îi tăia vorba, da'el nu să supăra, îl lăsa să urle, pîn'o osteni.

Nu s-a certat cu nimeni de cînd îi în port... da'de-mpăcat ne-a împăcat de multe ori, mai ales cînd ne încurcam în împărțitu' banilor... Atunci dădeam fuga să-l căutăm, că' știa, că ce spune el îi drept... Nu-i om de minciună, nici de părtinire... Cînd nu știe ceva, spune că nu știe, iar cînd se-ntîmplă să-i cază în spinare un palavragiu, nu-i spune nici o vorbă contră, 'i 'n stare să tacă ceasuri întregi...

Uite, vezi, ar trebui să-l găsești, vino mai des... O să-i spunem noi că-l cauți. Cu d[umnea]ta ar sta mai mult de vorbă... ».

Și așa, cu cine mă întrețineam asupra misteriosului filozof, toți aveau aceleași cuvinte, aceeași judecată. Ai fi zis că toată lumea s-a înțeles să mă scoată din fire, căci dacă părăseam cercul muncitorimii și acostam pe cîte cineva din fosta studențime care l-a cunoscut și care azi ocupă slujbe serioase în stat, aceeași părere domina.

Într-o zi întîlnesc pe un tînăr cu care am făcut clasele primare. Era cu doi ani mai în etate decît mine, el [i]ește dintr-a patra cînd eu intram într-a treia. Făcuse studii frumoase și-l urmărisem ⟨urcînd treptele⟩ ani de-a rîndul urcînd treptele învățăturii, pe cînd eu mă tăvăleam de la un stăpîn la altul. Apoi l-am pierdut din vedere. Acum îi vedeam numele pe un afiș al primăriei unde era prim-secretar. Era unul dintre cei mai cumsecade băieți din burghezie și privea cu căldură la avîntul mișcării muncitorești. În urmă el mă instruia de tot ce se vorbește în cercurile « oficiale » ale Brăilei asupra sindicatelor.

Îl întrebai, după un schimb de cuvinte:

— « Ia spune-mi, X., ai cunoscut tu pe un oarecare „moș Popa" pe cînd erai la liceu?... ».

El se gîndi o clipă, apoi făcu o față veselă ca la o amintire plăcută:

— « Ei!... ai aflat și tu de nea Nicolae!... ».

— « Nicolae îl cheamă?... »

— « Da, Nicolae Dumitrescu, dar colegii lui de muncă i-au zis „moș Popa" din cauza pletelor, bărbei și a înfățișării lui de „popă" de treabă. L-am cunoscut în ceinărie la „Sifciu". Ne strîngeam acolo seara de beam ceaiu și declamam pe Eminescu și Coșbuc... »

— « Bine, îl întrerupsei, ia spune-mi tu, e adevărat că bătrînu'ăsta e un învățat?... »

— « Foarte învățat!... El era mai tare ca oricare dintre noi și la toate materiile, cu toate că n-am văzut niciodată o carte în mîna lui. El ne rezolva problemele care făceau înconjurul clasei și rămîneau nerezolvate. La istorie, fie antică, fie medie, ori modernă, el cunoștea amănunte pe care nu cred să le fi citit în ⟨scri⟩ traducere românească. În geografie, iarăși, nu te puteai ține după el. Barem în matematici, cum îți spun, nici nu știu pînă unde-i mergeau cunoștințele. Preferința lui însă era *Biblia*. Acolo, sunt sigur, nici Vlădica nu-l întrece...

Păcat numai că-i scoteai cu greu vorba din gură. Nu se aprindea niciodată și răspundea numai la întrebările noastre. Cînd nu-i convenea o întrebare, mai ales din cele indiscrete, o lăsa net fără răspuns. Te privea și tăcea... De altfel numai proștii îl chestionau asupra trecutului său, ⟨nepătruns⟩ eu consideram o insultă pentru bătrîn asemenea întrebări, căci îmi închipui că numai un mare zdruncin sufletesc a putut să întunece pe un om atît de luminat și să-l reducă la halul de cerșetor în care trăiește...

Ceea ce impune mai ales în înfățișarea și cuvîntul lui e lipsa totală de paradă, de afectare și o blîndețe nespusă, o bunătate de sfînt!... Cred că n-ar fi în stare să facă rău nici unei muște. Duce o viață de ascet și nimeni nu știe cine este. Se vede însă că are școală oficială, pe care trebuie s-o fi întrerupt brusc cine știe din ce motiv. În orice caz nu-i autodidact decît prin cunoștințele ce și-a însușit în urmă, altfel nu se poate explica cum putea fi atît ⟨de la curent⟩ de familiar cu materii școlare aride. Știi, de pildă, că la „limba română" și la matematici cad studenții cu duzinile. Ei bine, el ne salva, fără el mulți ar fi fost „trîntiți" la examene.

Nu primea niciodată vreo plată în bani. O porție de ceai era tot ce te lăsa să-i plătești. Și erau printre noi băieți din părinți cu stare, care îi datorau mult și ar fi putut să-l îmbrace din cap pînă-n picioare. Într-o zi, nu știu care secătură s-a apucat și i-a strecurat în buzunarul hainei o piesă de 5 franci. Era o glumă de prost gust. Înțelegi, omu' ăsta n-ar fi putut primi pe ascuns ceea ce nu voia să primească pe față... A doua zi, eram ca de obicei la ceai. El era bine dispus și a mînat discuția pe tărîmul recunoștinței, povestindu-ne cu tîlcul lui bătrînesc și înțelept o istorie indiană sau arabă, unde era vorba de-o răsplată rău înțeleasă. Cînd a sfîrșit, a scos din buzunar piesa și ținînd-o pe palmă ne-a zis, privindu-ne pe rînd în ochi:

— „*Vedeți?... și Dumneavoastră tot așa: credeți, oare că n-aș putea să am și eu ceea ce are toată lumea?... Nu toate se capătă cu bani... și cu atît mai puțin învățătură!*"

Am rămas rușinați. Eu mai ales, care cred că înțelegeam mai bine sufletul bătrînului, eram așa de mîhnit de întîmplarea asta neroadă că n-am putut scoate nici un cuvînt de scuză. Mai tîrziu l-am luat aparte și l-am rugat să ne ierte. Am avut plăcerea să aud că părerea de rău ce se citea pe fața mea i-a șters impresia produsă de „generoasa noastră recunoștință..."»

. . . . . .

Au trecut mai multe zile.

— « Hotărît, îmi ziceam, nu poate să fie vorba de un farsor!... » Dar nu puteam nici să-mi închipui o virtute clasică, un înțelept antic, umblînd în zdrențe și cărînd saci în portul Brăilei:

Și, totuși, așa a fost!...

Într-o după amiază de pe la începutul lui iunie, mă-ntîlnii în port cu un om ⟨destul de curios⟩ cunoscut de tot portul ca o ființă bizară, G. Z., zis « B[o]ulanger », un om curios prin apucăturile sale și care ar merita el singur o descripție aparte. Muncitorii îl urau și făceau gol în jurul lui; el îi disprețuia și umbla izolat. Sub cuvînt că ar fi voit să-i « organizeze », ei îmi spuneau că i-a « vîndut » și a luat bani pe « pielea » lor. La

rîndu-i, Z. le spunea că dacă ar putea să le ia « pielea », ar lua-o bucuros şi-ar da-o la cîini! Porecla de « B[o]ulanger oamenii i-o dăduseră de pe vremea cînd purta « barbişon » şi se asemăna cu vestitul bărbat de stat francez. El cunoştea cel mai de aproape pe moş Popa. Împreună întemeiase[ră] o crescătorie de porci de rasă şi cine a cunoscut-o afirmă că nu se pomenea[u] în Brăila « porci mai bine crescuţi... » Apoi, nu se ştie din ce pricină, moş Popa l-a lăsat baltă şi s-a retras.

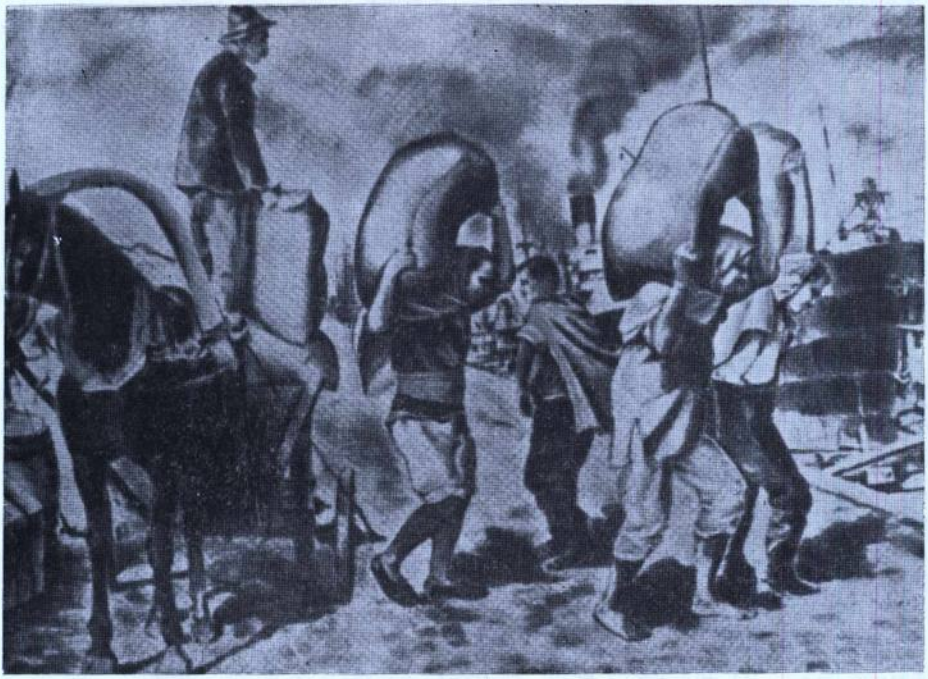
După omul acesta straniu mă înnebunisem cu doi ani în urmă. Concepţiile lui despre lume, despre viaţă, şi felul lui de trai, sunt un amestec de logică şi absurd, de bun simţ şi nerozie atît de extravagant încît, ⟨ar putea um⟩ cu puţină fantazie, ar umple cadrul celui mai frumos roman rus... Deşi l-am cunoscut de aproape, nici pînă azi nu pot să mă pronunţ asupra acestui tip de-o originalitate demnă de roman. Nebun la vorbă, sălbatic în expresii şi vexator, — în acelaşi ceas te apropii şi te desparţi de sute de ori de judecata lui. În fapte, — azi îl găseşti dezinteresat pînă la sacrificiu, mîine egoist pînă la murdărie. El le explică pe toate în felul vederilor lui, cari nu-s lipsite de interes. Construcţia-i puternică o datoreşte felului lui de trai. L-am văzut adesea în coliba-i dărăpănată din nişte pîrloage de la marginea oraşului. Mînca numai muşchi de vacă opărit în untdelemn fierbinte şi bea vin negru. Alimentele le mesteca pînă la lichifiare. Dimineaţa şi seara, mai ales iarna, ⟨lua⟩ îşi freca corpul cu o funie aspră înmuiată în apă îngheţată, dar cu atîta furie că sîngele ⟨apărea prin⟩ ţîşnea prin piele. Văzîndu-l, ai fi zis că ai a face cu un nebun, dar frumoasa-i musculatură ar fi ispitit dalta unui sculptor. La încheietura braţului ⟨stî⟩ drept se vedea o cicatrice hidoasă: un muşchi întreg fusese smuls cu barbarie:

— « Vezi asta, mă, stîrpitură?... *Eu* am fost chirurgul!... Înainte de-a cunoaşte băile mele, în tinereţe, o muiere mi-a otrăvit sîngele cu sifilis şi doctorii noştri, secăturile astea bune de spînzurat, au voit să-mi taie braţul... I-am trimis în mă-sa pă toţi, am luat un bisturiu şi, în fiecare zi cîte-o bucăţică, am răuşit să îndepărtez putregaiul şi să-mi scap mîna... Acuş, vrei să-ţi arăt că pot să-ţi dau un pumn cu dreapta?... ».

De-atunci a rămas adeptul « băilor » lui furibunde cari, spune el, l-au vindecat de sifilis. S-a ţinut luni întregi de capul meu să mă frec şi eu ca el, dacă vreau să devin Hercule. ⟨Ba într-o zi⟩ Făcuse chiar mulţi adepţi cărora le dădea lecţii la băile „Diana", căci alături de toate aşa zisele lui « băi » de acasă, lua regulat o « baie » de ⟨aer⟩ abur fierbinte în fiecare săptămînă. Aceste şedinţe ofereau un spectacol unic în genul lor. Nu trebuie să tăgăduiesc că pînă la un punct eram şi eu ⟨convins de⟩ încredinţat de eficacitatea acestui regim, şi l-am practicat chiar un timp oarecare.

Porneam cu toţii, o haită întreagă, duminica între 9—12 a. m. El trecea mai întîi pe la mecanic căruia îi streccra cîţiva gologani de-o ţuică, spunîndu-i poruncitor: — « Să te văd!... » Acest « *să te văd* » însemna să ridice aburul la maximum. Apo intram şi ne dezbrăcam în sala comună pe un imens pat acoperit cu rogojini, unde stăteau lungiţi după baie oameni înfăşuraţi în cearşafuri. Cînd apăream în sala de aburi, auzeai pe oameni: — « *A venit nebunul!...* » şi-şi luau tălpăşiţa, isprăviţi — neisprăviţi!... El se ducea la robinet şi cîteva minute în urmă nu mai puteai să respiri. Te frigea pielea de-ţi venea să leşini. Şi noi eram jos, pe cînd el — roşu ca un rac fiert şi liniştit ca un sfinx — sta pe cea mai de sus treaptă unde un altul ar fi înnebunit. Asta era « actul întîi ». După vreun sfert de ceas de opăreală, el dădea semnalul « actului al doilea ». Atunci luam funiile aspre şi groase şi începeam frecuşul smintit al sărmanei epiderme. Întîi nu ne vedeam din cauza aburului des, dar el avea ochii în patru la uşă ⟨să⟩ ca să n-o şteargă afară vreun ucenic. Cu funia în două, zăreai ca prin ⟨brum⟩ ceaţă, oameni în toată firea făcînd mişcări desperate ca şi cum ar fi voind cu tot dinadinsul să se jupoaie. El ţinea recordul şi cît vedea pe vreunul că « trage chiulul programului », îi dădea o lecţie de neuitat. Odată a căzut păcatul pe mine. Zărindu-mă că « numai mîngîi funia », m-a înhăţat de păr, m-a imobilizat cu o mînă, ⟨pe⟩ lungit pe pardosea, şi cu cealaltă mi-a tras un frecuş de m-a usturat pielea o săptămînă!...

Actul al treilea era scufundarea în bazinul cu apă rece unde, în timpul iernii, înţepeneai de frig. Acolo trebuia să te rupi, să te zbaţi, să te frămînţi, să-ţi macerezi

Muncitori în portul Brăila. (Desen de Naum, 1900)

corpul. Vai de ucenicul «neconștiincios»!... Dacă punea mîna pe tine îți înnegrea corpul. După asta treceam ⟨în ba repa⟩ la odihnă pe patul de cazarmă, unde înfășurați în cearșafuri și rupți de oboseală, stăteam nemișcați și muți ca niște mumii egiptene. El își citea jurnalul.

Trebuie să știi că în toate aceste năzdrăvănii, în toate aceste exagerații, ca și în toate cuvintele lui, eu n-am răușit să deosebesc nenaturalul și prefăcutul de sinceritate și de convingere. El crede, nu se preface. Că poate fi absurd, asta-i altă socoteală.

Fusese mecanic la căile ferate pe vremea lui Duca. Într-o zi trenul se oprește în mijlocul cîmpului. «O pană!...» Mecanicul își vede de reparație, necăjit, în jurul mașinii. Dar operația e lungă și printre călători trenul închide pe cucoana unui ministru, care, nerăbdătoare ca toate cucoanele, se dă jos din cupeu, împreună cu alți călători și se duce să dea «o gură» mecanicului. Dar iată că mecanicul are sînge franțuzesc, nu vrea să fie «ambetat». Nici una, nici două, el pune mîna pe-un «vătrai» și-i trage una cucoanei guralive peste rochia-i de mătase!... Apoi pornește ca un Sombreker și în stația destinatoare «stopează» cu atîta bruscheță ⟨vă⟩ încît dă pe toată lumea cu capul de pereți și sparge geamurile vagoanelor... În urmă se duce la «direcție», scoate șapca și spune: — «*Domnilor, eu nu vreau să am de-a face cu cucoane ⟨cît⟩ cînd conduc trenul!... Poftim demisia și noapte bună!...*».

Își făcea singur hainele și ghetele. Într-o zi observ în tindă un mare cufăr nou-nouț, așa cum se vede prin tîrgurile noastre, ⟨cu⟩ înzorzonat cu toată garnitura de tinichele bălțate. Ocupa tot fundul odăii și era peste putință să-l fi introdus prin ușa strîmtă

a intrării. Din toate părţile era cel puţin de două ori mai larg decît intrarea. Îmi frămîntam capul să ghicesc cum l-a vîrît în casă. El mă văzu: — « *Ce-ţi baţi capu' găgăuţă !?... L-am făcut pe loc, nu-i adus de-afară...* ». Şi ai fi jurat că-i adus din tîrg!...

Iată cîteva trăsături ale omului asupra căruia nu găseai doi inşi să se potrivească în păreri.

Vom avea prilejul să ne mai întîlnim cu el.

Deocamdată îmi dădu mîna cu plăcere. Nu ne văzusem de mult. Mă întrebă:

— « Ce mai faci?... ».

— « Uite, am venit să mai văd Brăila... »

Vorbirăm de una, de alta, apoi îl întrebai:

— « N-ai văzut cumva pe moş Popa?... ».

El holbă ochii la mine. Îl apucase şi trebuia să mă ţiu bine.

— « Pă ⟨moş⟩ Popa?!... *Tu* cauţi pă Popa, *tu*?!... »

El apăsa pe « *tu* » ca şi cum ar fi fost o nelegiuire să caut *eu* pe bătrîn.

— « Ei, da, *eu* caut pe moş Popa. Ce vezi de neobişnuit în asta?... »

— « Păi ăla-i un munte, mă, şi tu eşti un vierme lîngă el!... »

— « Ei bine: „munţii" tolerează „viermii" pe lîngă ei. »

El se calmă niţel. Apoi mă întrebă cam peste umăr:

— « Şi ce-ai vrea de la el?!... ».

— « Nimic. Aş vrea să-l cunosc. Se spune că-i un om interesant... »

El rînji cu ameninţare şi mă înghină apăsînd pe fiecare silabă:

— « Ai — vrea — să-l — cunoşti!... Om in-te-re-sant!... ».

Şi se întoarse cu spatele. Apoi reveni:

— « Poţi tu să te uiţi în soare?... mortăciune! Mai bine ai face să te „*cunoşti*" pă tine!... ».

Hotărîi să-l iau cu binele.

— « Nu, zău, nene Gheorghe, lasă gluma!... Dacă ştii unde am putea găsi pe bătrîn, hai să-l căutăm... ».

El se îmbună. Îmi răspunse după o pauză, cam printre dinţi şi cu voce domoală:

— « L-am văzut chiar azi-dimineaţă, — dar cum nu ne prea vorbim *de cînd cu daravera cu porcii*, — îl las în pace... ».

Apoi ridică repede glasul:

— « Că, şi ăla, cu toate că-i mai înţelept ca Dumnezeu... ».

Se opri, lăsînd vorba nesfîrşită dar dădu din cap cu o sinceră părere de rău, ca şi cum ar fi avut ceva de imputat bătrînului.

O pornirăm încetinel spre Violatos. Ne întîlnisem în faţa debarcaderului de Galaţi. El mergea legănîndu-se, mişcînd braţele departe de corp, ca toţi oamenii musculoşi.

Tăceam amîndoi. El părea tare necăjit. Ştiam de la lucrători că despărţirea de moş Popa sau, mai bine zis, retragerea lui moş Popa din « crescătorie », a adus ruina acesteia. Eu îi reamintisem acum acea « daraveră » şi el îşi stăpînea o ciudă veche.

— « Îl căutăm pe moş Popa? » zisei, văzînd că mergem fără nici o ţintă.

— « Ştiu eu!? » înghină el, ridicînd din umeri: « Îţi spun că l-am văzut azi-dimineaţă ».

Ne apropiam de băile plutitoare în vecinătatea cărora cheiul era acoperit pe o mare întindere de bărci în reparaţie, ⟨şin⟩ îngrămădeală de grinzi, ancore ruginite şi lanţuri pescuite din fundul Dunării, precum şi tot soiul de unelte ale „Serviciului Hidraulic". El se opri, vîrî mîinile în buzunarele pantalonilor şi aruncă o privire cercetătoare asupra acestei dezordini. Apoi, ca şi cum ar fi fost singur, mă lăsă în mijlocul drumului şi-ncepu să-şi croiască trecere printre lemnărie. Eu îl urmai. Bărci sparte, altele pe cale de a fi drese, altele proaspăt vopsite, cîrme [i]eşite din uz, piese de vapoare, zăceau toate în neorînduială. Mergeam cu greu, sărind şi ocolind printre obstacole. În dosul unui cazan de remorcher părăsit, era o mică stivă de saci acoperită cu o ţoală, iar deasupra dormea un om cu faţa în sus, cu o mînă pe piept, iar cu alta pe ochi! Erau cinci ceasuri din seară şi soarele ⟨pas à 5 p.m.⟩ ardea înăbuşitor. Omul dormea cu căciulă pe cap, cu căciulă în toiul căldurii. Figura-i era congestionată, ⟨şi⟩ scăldată în sudoare. O barbă

rară, fumurie și cu totul neîngrijită îi încadra obrajii plini. Partea de sus a feței nu se vedea deloc, fiind acoperită de braț și de căciula trasă pînă pe sprincene. Purta haine groase de iarnă, de culoarea cafelei închise, dar foarte vechi și murdare. Ghete mari, scorojite și rupte. Nici un nasture la îmbrăcăminte, nici chiar la prohapul pantalonilor. Prin haina desfăcută se vedea o cămașă slinoasă de cioban, de asemeni fără nici un nasture, care lăsa ⟨vederei⟩ la rîndu-i să se vadă tot pieptul pînă la ⟨burtă⟩ stomac, un frumos piept arămiu, acoperit de păr încărunțit și rotund, mare, parcă ar fi fost umflat. El era, ca și fața, inundat de sudoare, care se scurgea printre firele de păr lipite de piele. Respirația era rară, regulată și liniștită. În întregime, omul era de talie mijlocie.

De-abia avui timpul să ⟨constat⟩ văd aceste amănunte, cînd smintitul de Zotinca răcni deodată ca un nebun:

— « Părinte !... ».

Într-o clipă omul fu pe șezut, crăcănînd picioarele, își dădu cu palma-n căciulă s-o lase pe spate și privi buimăcit la noi, făcînd mîna streașină ca să se apere de soarele ce-i năvălea în ochi.

Săritura ⟨Mișcarea⟩ asta nevoită, ca și alte mișcări instinctive de mai tîrziu, m-au ajutat, apoi, să-i stabilesc adevăratul său temperament, acela pe care el și-l ascundea cu îngrijire.

El se ridică domol pe picioare, plimbîndu-și mîna pe față și în sîn ca să împrăștie sudoarea, privi pe însoțitorul meu cu un fel de: « *pe tine te știu* », ⟨spre⟩ avu pentru mine un surîs binevoitor și luă mîinile ce i se întindeau. ⟨Ținuta îi era curbată⟩ Mîna lui alunecă într-a mea, așa cum a fost totdeauna chiar și în urmă, ceea ce mă cam întristă. Ținuta-i era curbată, căutînd mereu în jos.

Zotinca rînjea la el, eu priveam cuviincios, iar dînsul părea turburat, căutînd cercetător la unul, la celalt și apoi la ⟨privindu-și⟩ palmele-i asudate. Ochii căprii, limpezi, cam rotunzi, plini de blîndețe dar și de neîncredere. Pe lîngă tîmple, șiroaie de apă se scurgeau pierzîndu-se în barba-i udă. El își luă căciula din cap ca să-și șteargă sudoarea și atunci, privindu-mă o clipă țintă în ochi, am văzut în fața-mi cea mai rară figură din cîte mi-a fost dat să întîlnesc în călătoriile mele. Un cap mare, rotund, pleșuv, cu frunte înaltă, largă și tîmple bombate, dar care, complectat cu restul figurii, închega tot ce mintea mea a întruchipat de mai senin, mai înțelept și mai resemnat, din lecturile vechilor virtuți ale Greciei și Romei antice.

Nu descriu o ființă închipuită. Ea trăiește — doresc să cred și astăzi, — cară saci în portul Brăilei, bea ceai, spune povești și e prietenul meu.

Zotinca rupse tăcerea cu o năzdrăvenie, strigînd, într-un gest teatral:

— « Diogene !... Îți prezint un cățel !... ».

Și mă arătă cu mîna.

Moș Popa, căruia îi fusesem arătat de muncitori, știa cine sunt.

El izbucni într-un rîs reținut, scurt și mă privi ca și cum ar fi voit să spună:

— « Vezi cît e de nebun ?... ».

Eu îmi scosei ⟨plăraia⟩ pălăria cu cel mai sincer respect ce-am avut vreodată în fața unui om, îi strînsei din nou mîna cu căldură și-mi spusei numele.

Bătrînul răspunse cu stîngăcie:

— « Mie îmi spun: „*moș Popa*“... ».

Dar Zotinca sări repede:

— « Popa, popa !... Te murdăresc !... Te murdăresc nemernicii ăia cu porecla asta !... ».

Ieșisem pe drum și ne îndreptam spre ceainărie. Bătrînul mergea cam încovoiat, între noi doi, privea în jos și părea că nu dă nici o luare aminte la cuvintele lui Zotinca. Căciula-i roșcată era veche, ruptă și cusută — pe alocurea cu ață neagră ce se descosea. Umerii hainei erau cu totul roși de sacii purtați în spate.

Noi tăceam, dar Zotinca îi trăgea asupra popilor, răcnind ca de obicei:

— « Tîlhari !... Banditi !... Popii nu mai sunt popi, sunt niște hiene !... ».

Și așa mai departe.

După ce osteni şi se opri, moş Popa avu un surîs de amărăciune, privi drept ⟨în faţa lui⟩ înaintea lui, apoi în pămînt şi făcînd o mişcare de nedumerire, zise:

— « Păi..., vedeţi, nu e vina lor, ci a oamenilor, căci nu *preotul* s-a făcut bandit, ci *banditul* a îmbrăcat haina preotului: el n-a fost niciodată *preot*!... ».

Bătrînul tăcu şi nu privi pe nimeni. Părea că şi-a vorbit lui însuşi. Cuvîntul îi era domol, dar plin de încredinţare.

Merserăm, aşa, spre debarcader, tăcînd cu toţii. Chiar şi Zotinca tăcea.

Deodată eu văzui venind de departe, cu mersul lui semeţ şi cam fudul, Samoil Petrov. Era un vechiu prieten al meu, sobar-zidar de meserie, dar care picta cu mult talent. Fire veselă, flecăreaţă, cam pedantă în vorbă şi apucături, Petrov nu era mai puţin un bun amic. Se interesa de arte şi litere cu destulă bunăvoinţă, dar nu cu toată pasiunea temperamentului său de adevărat artist. Femeile şi pălăvrăgeala de trotuar îi furau multă vreme preţioasă. Nu era boem. Calcula banul şi se temea de lipsa-i, deşi plătea cu uşurinţă la un chef. Din cauza asta nici n-am reuşit să-l scot din ţară şi să-l duc la Paris unde talentul lui ar fi avut totul de cîştigat. Aşa fiind, creaţiile ⟨lui⟩ sale erau incoherente, fără înclinare originală, după cum îi era şi caracterul. Totuşi, printre pînzele lui se găseau cîteva cari îndreptăţeau multe speranţe, mai ales de peisagist. Îi plăcea să cocheteze, afecta, — şi dacă într-o companie se afla o femeie frumoasă, îşi pierdea capul.

Era Rus de origină, sau mai bine zis, Lipovean. Cultiva şi unele sporturi, mai ales înotatul. Înalt, voinic, dar zvelt şi bine făcut ca ţinută, el purta cu mîndrie un cap destul de cunoscut în oraş, cu barba-i mică, neagră şi creaţă, cu păru-i castaniu buclat şi ochii vioi. Acest cap se învîrtea ca într-un şurub. Avea norocul să-i stea bine tot ce îmbrăca.

Cîntărind astăzi părţile-i bune ca şi păcatele, şi cu toate că ne-am certat adesea, găsesc totuşi că Petrov rămîne un bun prieten, căci nici unul dintre noi nu e mai breaz!... Deşi avea mai multe cunoştinţi ca mine în oraş, nici el n-avea *prieteni* şi amîndoi doream ⟨să⟩ aproape deopotrivă să cunoaştem pe moş Popa. Năzbîtiile lui Zotinca le-a practicat şi el o vreme. Ba chiar devenise favoritul « maestrului » prin « conştiinciozitatea » cu care-şi rupea pielea şi se opărea la baie. Înainte de a cunoaşte pe « maestru » fusese un ardent discipol al lui Khune: băi reci de şezut cu uşoare fricţiuni pe stomac şi strict vegetarianism. Timp de cîţiva ani nimeni nu l-a putut face să guste o bucăţică de carne, ori vreo altă băutură decît apa. Se îndopa cu fasole şi explica la toată lumea că regimul lui Khune va fi salvarea omenirii, regenerarea ei, panaceu universal. Dar iată că vine Zotinca şi-i răstoarnă teoriile, îşi bate joc de Khune şi de fasolea lui. ⟨Bie⟩ El arată construcţia-i atletică, bate cu pumnul în masă şi se dă gata să dărîme un zid. Bietul băiat se zăpăceşte şi nu mai ştie ce să creadă. Într-o seară, privindu-ne cu apă sub limbă cum ne îndopăm cu fleici mustoase ⟨şi⟩ stropite cu vin negru, întoarce spatele lui Khune, ⟨şi⟩ tăbără ca un lup pe fleici şi suge ca un Bachus.

Nerozia asta era gata să-l coste viaţa!... Noroc că « maestrul » a intervenit la timp cu frînghia udă, i-a tras o frecătură şi l-a pus pe picioare!...

. . . . . .

Petrov avea o mimică foarte expresivă. Văzîndu-ne de departe, el era ⟨ap⟩ sigur că cel din mijloc e moş Popa, totuşi, cînd fu aproape de noi, făcu o strîmbătură întrebătoare la ⟨mine care⟩ care răspunsei afirmativ din cap, de-abia ţinîndu-mi rîsul.

El scoase « panamaua » şi dădu mîna ceremonios.

Zotinca îl prezentă lui moş Popa:

— « Altă secătură!... ».

Bătrînul zîmbi iarăşi cu bunătate, vădit încurcat de felul acestor recomandaţii.

Dar Petrov, ⟨îşi trase⟩ jignit, îşi trase repede limba din buzunar:

— « Ei, prietene Gheorghe, ştii că te cam întreci cu gluma! la d[umnea]ta toată lumea-i „secătură"!... ».

Zotinca sări şi mai apăsat:

— « Daaaa !... domnule !... daaa !... Se-că-tu-ră !... Și încă ce secătură !... Pleavă !... Gunoi !... Muieri !... Nimic mai mult decît muieri ! ».

— « Ei bine, d[umnea]ta ești cu steaua în frunte !... » replică Petrov. « De ce trăiești dar, printre oameni, dacă ești așa de grozav ?... »

— « Eu ?... eu ?... Dece trăiesc printre oameni ?... Dar eu sunt vultur, domnule, vultur !... Eu nici nu vă văd !... Nici n-am nevoie de tovărășia voastră !... Voi sunteți stîrpituri la picioarele mele !... Mortăciuni !... Copoi cu nasu-n fuste !... Viermi care se zbat în putregaiuri... Voi sunteți viermii și tot voi putregaiul... Și nici nu puteți fi decît ori una, ori cealaltă !... »

Moș Popa îi puse ușor mîna pe umăr și-l opri. Era singurul om care putea să-l oprească o dată pornit. Apoi, căutînd spre Petrov care era la dreapta mea, zise cu un fel de mustrare timidă :

— « De ce vă faceți ⟨atîta⟩ sînge rău de părerea oamenilor ⟨la⟩ asupra d[umnea]-voastră ?... ».

— « Nu-mi fac sînge rău », răspunse cu sinceritate Petrov, vădit supărat pe năbădăiosul Zotinca : « dar nu pot nici să mă las a fi așa de călcat în picioare. E o chestie de demnitate !... »

Bătrînul se gîndi, privind în pămînt și deschise ⟨zînd⟩ brațele ⟨cu⟩ într-un gest de nedumerire, așa cum ⟨fa⟩ am văzut în urmă că făcea regulat de cîte ori trebuia să replice, ceea ce făcea rar, de obicei mulțumindu-se cu o întrebare sau cu un răspuns. El nu susținea o convorbire contradictorie decît rareori și numai cu oameni cari îi păreau de bună credință. Chiar și pe aceștia nu căuta niciodată să-i convingă, oricît ar fi știut că are dreptate.

El vorbi din nou pentru Petrov, fără să-l privească decît din timp în timp :

— « Bine. *E o chestie de demnitate*, spui d[umnea]ta. Dar poți să încredințezi pe oameni că părerea lor e greșită ? Poți să-i faci să creadă că nu ești cum spun ei, ci cum spui d[umnea]ta ? ».

Și tăcu, atent la răspuns.

— « Nu », îngînă Petrov, « uneori nu poți să-i încredințezi... »

— « Aproape *totdeauna* nu poți să-i încredințezi !... Și în cazul acesta înseamnă că nu mai avem *demnitate ?* »

Petrov păru ⟨încurcat⟩ surprins. Se gîndea.

Moș Popa reluă, cu un fel de satisfacție :

— « Ar fi trist dacă *demnitatea* unui om s-ar spulbera așa de ușor !... ».

El își ciugulea barba încîlcită, călcînd rar, gînditor. Fața-i pierduse surîsul. Părea pătruns de ceea ce gîndește.

Reveni, întors jumătate spre noi :

— « V-a oprit vreodată cineva în drum să vă spună : *Domnule, d[umnea]ta ești un om de treabă, eu sunt un ticălos ?...* » Ori : « *Nu* eu *am dreptate*, d[umnea]ta *ai dreptate !...* ».

El tăcu iarăși. Nimeni nu luă cuvîntul.

După o mică pauză, ⟨bătrînul⟩ vorbi din nou, cu voce slabă, ca pentru el :

— « Mai toți oamenii simt ⟨o⟩ plăcere ca să ne înjosească... Poate e singura plăcere ce și-o poate îngădui fiecare, căci e calea cea mai ușoară de a se ridica... Supărîndu-ne, noi nu facem decît să le mărim această plăcere... ».

Bătrînul ⟨ajuta⟩ însoțea cuvintele de mișcări foarte potrivite cu cele ce spunea. Vocea-i era tremurătoare dar nuanțată și cu toate că făcea unele sforțări ca să găsească cuvîntul voit, cu toate că lăsa uneori lungi spațiuri între legături, răușea totdeauna să reție luarea aminte și să se facă înțeles. După ce l-am cunoscut mai bine, am văzut că i se întîmpla rar să vorbească cu gravitate.

Zotinca simți asprimea judecății lui Moș Popa și căută să devie serios. El nu se arăta niciodată rănit, căci era obișnuit să i se răspundă cu înjurături la înjurăturile lui ! Totuși, simplele cuvinte ale ⟨bătrînului⟩ fostului său tovarăș, se vedea bine că-l lovise[ră] la inimă. El încercă să se lămurească, dar tot în felul lui prăpăstios, deși pe un ton mai potrivit :

— « Popo, popo !... *Tu* faci prea mare caz de derbedcii ăştia !... în locul *tău* eu nici nu le-aş întinde mîna, căci *ei* sunt vina relelor de care ⟨sufăr⟩ suferi şi *tu* şi eu... ».

— « Eu nu sufăr de nimic !... » îl întrerupse bătrînul cu hotărîre.

— « Nemernicii ăştia ţin în lanţurile lor toată lumea. Eu am voit să-i liberez şi ei m-au făcut să înfund puşcăria !... »

Petrov interveni:

— « Şi cum vrei să ne liberezi?... Insultîndu-ne?... Făcîndu-ne albie de porci?... ».

— « Albie de porci !? » răcni Zotinca. « Dar albia de porci e prea curată, domnule, pentru mutra voastră, prea curată, înţelegi?... Porcul? — ... Nevrednicule, porcul e un animal *nobil* şi cea mai mare injurie e să-l compari cu un om ca tine !... Dacă tu ai putea să dai a mia parte din foloasele ce le dă porcul n-ai fi astăzi robul nimănui, ai fi un om liber !... »

— « Bine », răspunse Petrov cu vioiciune: « intenţiile d[umi]tale sunt frumoase, dar în loc să ne batjocoreşti de ce nu cauţi să ne convingi? »

Zotinca sări fript:

— « Să vă conving?... Mînca-v-ar cîinii, dar n-am încercat să vă „conving" şi m-aţi trimes la răcoare?!... V-aş „convinge" cu un ciocan ca să vă sară creierii din cap !... ».

Era o istorie în disperarea lui nenea Gheorghe. Cu vreo 20 de ani în urmă, cînd nu se pomenea de sindicate, el se pusese în fruntea unei mişcări muncitoreşti locale şi încercase să răstoarne cîţiva satrapi. Nefiind bine organizaţi, nici solidari, greviştii au fost înlocuiţi şi mişcarea « a avortat », iar « instigatorul » a plătit « oalele sparte ». Chiar pentru lucrători condiţiunile de muncă au devenit în urmă şi mai grele. După ce a ieşit din închisoare, « liberatorul » s-a schimbat în « gîde ».

Asta era versiunea lui.

Muncitorii însă spuneau că închisoarea el n-a făcut-o din cauza lor, ci din motive mai puţin lăudabile; iar după ce a ieşit « de la răcoare » le-a luat « pielea ».

Adevărul curat nu l-am putut afla, şi cred că amîndouă « părţile » aveau ceva dreptate; dar faptul netăgăduit e că de la întîmplarea aceea, « B[o]ulanger » era văzut ca un... « duşman al poporului » şi huiduit ca un cîine de şapte hotare. Boicotat de la muncă ani de-a rîndul, omul acesta trebuie să fi suferit mult în izolarea-i şi această suferinţă i-a zdruncinat firea.

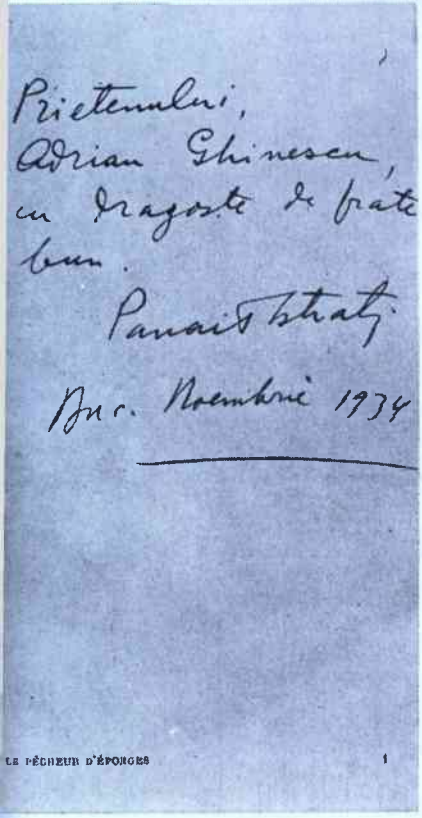
Vom vedea mai departe că în spasmurile sale nu era numai nebunie şi că acolo unde mai putea pătrunde un ochi omenesc se mai găsea însă un dram de omenie.

Pe vremea cînd eram secretar al sindicatului din port, el s-a luptat din răsputeri să-mi impuie vederile şi sistemul lui de organizare, care era un fel de cooperativism nebulos, incîlcit şi impracticabil, şi pe care nu puteam să-l ⟨înlocuiesc⟩ adoptez cu de la mine puteri, căci eu aparţineam unei şcoale, unui sistem şi aveam un « centru » care-mi comanda, dar de care el îşi bătea joc. Totuşi, cu toată confuziunea teoriilor lui şi ura muncitorilor care mă somau să mă despart de « B[o]ulanger », eu am putut să deosebesc limpede că un fond cinstit se afla la baza sistemului său utopic: el voia să suprime orice « *salariat al salariaţilor* », sau să-l reducă cu 90 la sută, la strictul necesar. El ura cu înverşunare sindicalismul german numai din cauza « *pletorei de funcţionari, această lepră democratică, trîntori cu cocardă roşie !* »... Eu nu puteam să nu stimez pe omul care nutrea un sistem de dezrobire mai ideal decît al meu, oricît ar fi fost de utopic ceea ce încă rămîne de văzut. Într-o « anchetă muncitorească » asupra sistemului de exploatare în port, care s-a publicat într-o serie de articole în „*Dimineaţa*", el a pierdut cu mine nopţi întregi ca să-mi dea cifre şi să mă facă să pricep funcţiunile complicate ale maşinii muncitoreşti în port. Aceste articole, făcînd cunoscut ţării cruzimea exploatării în port şi dreptatea exploataţilor a stîrnit indignare, chiar în cercurile de sus şi, cînd am dat lovitura de graţie « vătafilor », toată lumea ne-a susţinut. Dacă Zotinca n-ar fi făcut decît atît şi tot merita admiraţia mea şi poate chiar şi recunoştinţa lucrătorilor.

Uităm binele cu prea multă uşurinţă şi adesea nici nu-l cunoaştem...

.....

L'-am cunoscut în octombrie 1934, cu şase luni înainte de moarte. M-am bucurat cînd neuitatul meu bun prieten, Demostene Botez — cîntăreţul tristeţilor provinciale—, m-a luat cu el la Panait Istrati, care pe atunci locuia undeva pe lîngă şoseaua Kiseleff. Nu se poate să uit vreodată figura lui Panait Istrati, aşa cum mi-a apărut atunci. Nu semăna cîtuşi de puţin cu cel din nenumăratele portrete din ziarele şi revistele vremii care înfăţişau un bărbat frumos, cu trăsături tari, adînci. Acum aceste trăsături şi linii erau aceleaşi, dar înviate de un surîs blînd, care înfăţişau fiinţa lui de dedesupt, fiinţa cea adevărată.

Îmi făcusem obiceiul să-l scot pe Panait cu maşina la pădurea Băneasa, la aer curat. Odată, revenind de la Băneasa, am oprit maşina lîngă un fotograf ambulant, la rond. El a primit cu plăcere să se lase fotografiat, cu doamna Istrati, cu Demostene şi cu mine. S-a aşezat pe scara maşinii, noi am stat alături, în picioare.

Panait se uita atent la manevrele fotografului, care acum scotea dintr-o tavă pozele ude şi le aşeza una cîte una, în altă tavă plină cu un fel de lichid gălbui. Panait exclama: «Ştii, şi eu am fost cîndva fotograf ambulant ca dumneata, mai demult». Fotograful îl priveşte lung, nedumerit, şi îşi vede de treabă mai departe. Pe drum, către casă, Panait îmi pune mîna pe umăr şi-mi spune: «Mă, să ştii că azi mi-ai dăruit o zi frumoasă şi îţi mulţumesc».

Ajunşi acasă, aşa cum era, îmbrăcat şi cu pălăria pe cap, îl văd că scoate dintr-un raft o carte, scrie pe ea ceva şi mi-o dă, invitîndu-mă să citesc dedicaţia. Cartea era *Le Pêcheur d'Eponges*, iar pe pagina albă era scris: «*Prietenului AG, cu dragoste de frate*». Cînd să plec, îmi spune însă: «*Dă-mi, mă, cartea, să mai adaug ceva*». După cuvîntul *frate*, a adăugat cuvîntul «*bun*», precizînd că «uneori fraţii, de neam sau familie... se sfîşie între ei cîneşte şi nu e cazul cu noi doi».

Cam în aceeaşi vreme, am putut să-l duc într-o zi cu maşina lîngă Tîrgovişte. Dorea să vadă un şantier petrolier. Pe drum, mi-a spus că a început să scrie un roman nou, *Agitatorul*, sau viaţa lui Ştefan Gheorghiu. Aci, spectacol obişnuit pe timpul acela, gazele zise sărace, rezultate din exploatare, erau arse în atmosferă. Ardeau zi şi noapte cu flăcări înalte, portocalii pe locuri mai izolate. Am oprit maşina la marginea drumului. El a coborît şi a stat privind îndelung, fără să vorbească, aşa cum făcea de obicei. De aici am urcat la mînăstirea Dealu, de unde a admirat şesul larg al Ialomiţei, tăcînd mereu, parcă preocupat de ceva. Abia după aceea l-am auzit spunînd: «Ai văzut? era ca în poveştile cu zîne, zîna cea bună a scăpărat pe o piatră şi a izbucnit o flacără înaltă, în jurul ei s-a făcut vară, dincolo de ea a rămas iarna, cu frig şi cu gheaţă».

Adrian GHINESCU

II

Seara primei întîlniri cu moş Popa am încheiat-o cu un mic chef.

— « Unde mergem?... »

— « La ceainărie... »

— « Dă-o dracului de „apă fiartă", zise Petrov, haideţi să-l cinstim pe... Epicur!... Ce zici, moş Popa?... »

Moş Popa se roşi ca un copil. El surîse cu bunătatea-i obişnuită şi răspunse:

— « Epicur... nu credeţi c-o să-mi stea rău mie la masa lui Epicur?».

— « Deloc!... » adaugă Petrov; « după ce ne-om ospăta o să devenim... stoici!... ».

— « Atunci merg!... » se grăbi să aprobe bătrînul cu o convingere hazlie.

— « Dar unde?... » întrebă cineva.

— « La Armeanu, ori la Spirachi... »

— « Spirachi a isprăvit vinul bun! » anunţă Zotinca, tare în materie.

Pornirăm cu toţii spre « Armeanu ». Cînd furăm în « odăiţa » de altădată, unde nu era decît o singură masă « rezervată intimilor », Zotinca bătu cu pumnul într-însa, zbierînd:

— « Aici, la masa asta, m-am căznit săptămîni întregi să fac dintr-ăsta un om!... » Şi mă arătă pe mine. « De-aici am vrut să pornească liberarea completă a oilor ălora care mă mînjesc zilnic cu balele lor!... ».

Apoi, privindu-mă cu o franşă duşmănie ca şi cum ar fi voit să mă ţintuiască de perete, continuă:

— « Dar... ce să-ţi baţi capul!... Ciobanul era mulţumit că poate să le tundă şi să le mulgă în voie!... Viermele deabia dăduse de gustul caşcavalului democratic!... ».

Petrov rîdea să se strîmbe. Moş Popa avea obişnuitu-i surîs expresiv al omului intimidat de o năzbîtie, de-o vorbă prea dezvelită. El ştia, ca şi Petrov, ca şi mine, că « aşa-i Zotinca », nu trebuia să-ţi faci « sînge rău ». El era cu toată lumea la fel cînd discuta « chestiuni de principii », — cu toată lumea.... afară de moş Popa.

El ne văzu pe toţi rîzînd şi se înfuriă.

— « Ce rîdeţi, domnilor, ce rîdeţi?!... Da! da!... E aşa cum spun eu: tîlharul intrase pînă în urechi în caşcaval!... Nerozii îl ascultau şi el tundea, mulgea în voie! »

Eu intervenii:

— « Spune drept, nene Gheorghe, crezi cu adevărat că am furat pe muncitori?... ».

Întrebarea asta trimeasă direct conştiinţei aceluia pe care toată lumea îl numea « nebun », îl trînti într-o vădită încurcătură, atît e de adevărat că nu trebuie să te îndoieşti nici chiar de conştiinţa unui nebun.

El se îmbună... şi era tare drăguţ cînd revenea, rareori, asupra năzdrăvăniilor ce debita!... Se apropiă de mine şi zgîlţîindu-mă de haină îmi strigă, mai puţin intempestiv:

— « Nu... mă... derbedeule!... haimana!... nu zic chiar aşa... ».

El roti ochii pe plafon. Părea tare încurcat. Cei de faţă, mai ales Petrov, se stricau de rîs.

Urmă:

— « Nu zic chiar aşa... că ai „*furat*"... Dar *tu*, mă, *tu* îi aveai în mînă, te ascultau şi dacă ai fi voit să adoptezi „comunizmul" meu, astăzi eram toţi departe!... Dar tu ai tolerat tîlhăria „Centrului", a nemernicilor ălora care dă [*sic!*] la o parte viermii graşi ca să intre ei flămînzi, să tabere ei pe putregaiu!... În loc să fii omul „de fier" cum voiam eu, „aghiotantul" meu, şi să dăm o pildă de cinste şi putere, tu ai dat cu piciorul ca vaca cu lapte şi ai „spălat putina", la dracu să te ia!... Iată ce nu pot să-ţi iert!... ».

Furăm serviţi: pîrjoale de porc frecate cu ardei verde şi vin negru.

Era chiar timpul cinei. Masă de lemn vopsită roşu, aşa cum se văd prin cîrciumile noastre de mahala, aşezată într-un colţ al odăiţei. Pe moş Popa îl pusesem în fund la un capăt al mesei. La dreapta lui eu, la stînga Zotinca, în faţă Petrov.

Mirosul plăcut al minunatei cărni fripte ne gîdilă la toți ⟨nasurile⟩ nările și opri pălăvrăgeala. Zotinca strigă, holbînd ochii la moș Popa:

— « Binecuvîntează, părinte!... ».

Moș Popa, care sta pe bancă lipit de perete cu căpățîna lui de sfînt, se roși ca racul de această nouă trăsnae.

— « Ei, hai să fie „binecuvîntat", zise el, „În numele Tatălui și-al Fiului și-al Sfîntului Duh"... luați repede că se răcește!... »

Și fălcile se porniră.

Moș Popa nu era un « ascet », așa cum ar fi ușor unui scriitor să-l fabrice, mai ales că ființa asta închisă și descurajată se preta de minune la o astfel de « creație literară ». Dar el nu era așa și eu nu vreau să-l schimb. Bătrînul știa să pună preț pe tot ce era « valoare » în viață. El mînca și bea tot ce știa că e bun, nevătămător sănătății, dar cu o cumpătare de care noi nu suntem în stare. Nu avea nici un fel de regim, se conducea după cum își simțea corpul, al cărui cel mai bun doctor era el însuși. Deși avea respect de tot ce era « știință » în cunoștințele omenești, el nu era de părere că alcoolul, chiar sub forma lui cea mai concentrată, e *totdeauna* o « otravă » pentru corp.

Avea reputație de « expert » în cunoașterea băuturilor, deși nu era « băutor ». Zotinca îi ceru pe dată să-și dea « verdictul »:

— « Ei, Popo, acum să ne « grăduiești" vinul și să ne spui dacă e cu adevărat „*sîngele lui Cristos*"!!... ».

Moș Popa însă nu se juca niciodată cu cuvintele. El răspunse repede:

— « Eu am să vă spun *numai* dacă e *vin* și dacă e *bun*. „*Sîngele lui Cristos*" însă nu e nici ⟨un⟩ într-un caz... ».

— « Dar așa spune Evanghelia... »

— « Ei... Evanghelia!... Cîte nu „spune" Evanghelia într-un fel și noi le înțelegem de-a-ndoaselea!... »

Bătrînul însoți cuvintele cu o clătinare a capului ce exprima atîta părere de rău, că eu fui surprins de sensul adînc ce el dădea gîndirii sale. Avea fața unui Sfîntu Petru, dar vie, impunătoare. El gustă apoi din pahar, plimbă vinul prin gură și după o mică pauză zise:

— « E *vin*... și nu-i rău... ».

— « Adică e „*vin bun*" », completă Petrov.

— « Am putea spune și așa... »

Petrov păru intrigat:

— « De ce, moș Popa, zici: „E *vin* și nu e rău, dacă e *vin bun*"?... ».

Bătrînul surîse:

— « ⟨Fiindcă⟩ Am zis așa fiindcă am avut norocul mai întîi să dăm peste *vin*, ceea ce nu se întîmplă-ntotdeauna, căci nu tot ce iese din butoaie e *vin*; și apoi am mai avut iarăși norocul să nu fie *rău*, adică stricat, ceea ce se-ntîmplă ⟨adesea⟩ destul de des. Acum, că aș fi putut ⟨să-l gust⟩ să-l numesc *bun*, după ce am văzut că e *vin*, asta știu și eu. Dar atunci cum o să numim pe altul *mai bun*, sau *mult mai bun*, sau *foarte bun*?... Vă plac d[umnea]voastră superlativele?... ».

Schimbai o privire cu Petrov. El luase o mină ⟨așa că⟩ nimită așa de caraghioasă că-mi veni să pufnesc de rîs. Părea să spuie: « Ei, băiete, ni s-a înfundat cu unchiașul!... ».

Zotinca sări și-și ia partea:

— « Păi ce crezi tu, Popo? ăștia sunt niște bășici de săpun umplute cu vînt... ».

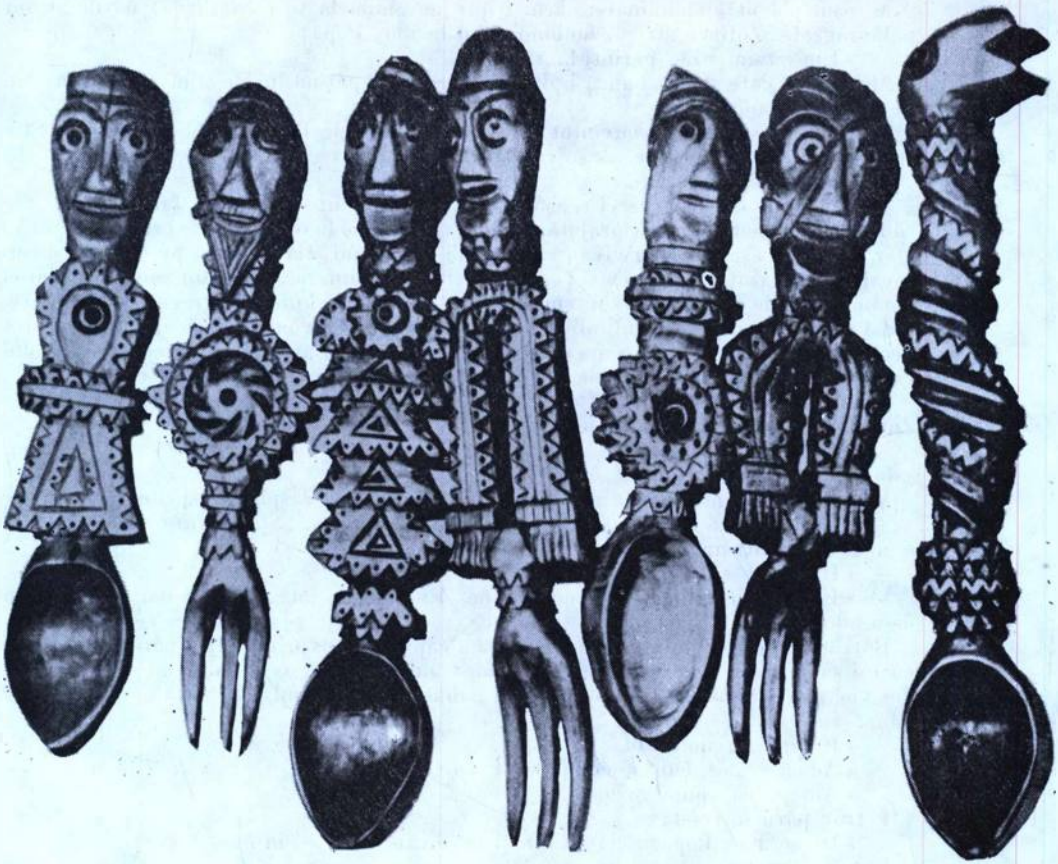
Dar Petrov îl pedepsi repede:

— « Las-o moartă, nene Gheorghe! Știi vorba aia: „*Rîde dracu de porumbe negre și pe el nu se vede!*"... ».

De astă dată moș Popa rîse din toată inima, căci cînd era vorba de cuvinte umflate, apoi nimeni nu le umfla mai tare ca Zotinca.

— « D[umi]tale nu-ți plac superlativele? » întrebă Petrov.

— « Nu... Eu nu le întrebuințez decît cînd e neapărată nevoie, de pildă cînd trebuie

să fac o comparație... Numai în literatură se caută cuvintele ⟨mari⟩ tari, fiindcă scriitorii sunt ca și bețivii: nemaisimțind gustul țuicii, aleargă după spirt!... »

Petrov părea nemulțumit că bătrînul nu ia cuvîntul ca să vorbească mai mult, să dizerteze, și căuta să-l tragă de limbă:

— « Așadar, D[umnea]ta, crezi că totul s-a falsificat astăzi?... Totul a decăzut? ».

Dar nenea Gheorghe, care se sucea pe scaun parc-ar fi șezut pe cărbuni, nerăbdător că nu-i vine rîndul la vorbă, o luă înainte:

— « Decăzut!... Da, domnule, decăzut!... Și *voi* sunteți căzăturile!... Superficiali!... Mizgălitori de pînză, ca tine, și zgîrie-hîrtie, ca ăsta!... Pierde-vară, nimic decît pierde-vară!... Și voi numiți scofala voastră „artă"!... Artă?!... *Arta* e, domnule, să știi să-i ridici sacul fără să te ostenești, să știi să mănînci fără să te îmbolnăvești și să bei fără să te îmbeți!... Asta-i artă!... Adevărata „artă pentru artă"!... Eu îți iau o bucată de fier și o fac să devie unealtă trebuincioasă omului: un topor, de pildă; ori lemne din pădure pe care le cioplesc și le schimb într-un car!... Arta voastră însă nu-i nimic alt decît goană după trîndăvie, produs al fumurilor din capetele voastre seci, deșertăciune!... Arta a domnit numai pe vremea cînd omul lăsa coarnele plugului ca să gonească pe tîlhari și revenea să le apuce din nou: Coriolan!... ăla a fost un artist!... ăla a fost și un general! Astăzi generalii umblă

cu mănuși albe, se pudrează ca muierile, pun corset și fac strategie prin baluri!... Pă ăștia voi i-ați ales stăpîni, i-ați cocoțat în capul vostru și le-ați dat puteri să vă poruncească, să vă ducă la abator!... Iar cînd vin să vă vorbească, alergați ca nebunii, căscați gura, vă rupeți palmele și-i purtați pe umere!... Pă urmă vă plîngeți că vă ustură girbaciul lor și ați vrea să-i dați jos ca să vă urcați voi, să coborîți păduchele sătul ca să puneți în ceafă altul flămînd, lihnit!...

Dar eu, eu, domnule, dacă aș fi în locul lor, v-aș întinde pe roată, v-aș bate la tălpi ca pe vremea falangei, ca să vă săturați de stăpîni o dată pentru totdeauna!... »

Zotinca luase foc. Moș Popa părea că nu dă nici o atenție la cuvintele lui. Petrov căută să-l oprească dînd cuvîntul lui Moș Popa:

— « Bine, nene Gheorghe... bine... așa-i, poate că ai dreptate; dar eu aș vrea să cunosc părerea lui moș Popa ».

Și adresîndu-se bătrînului:

— « D[umnea]ta ce crezi, moș Popa?... Vezi lucrurile așa de în negru ca nenea Gheorghe?... Spune-ne mai întîi ce crezi despre artă ».

Bătrînul păru strîns cu ușa:

— « Păi, ce să ⟨zic⟩ crez?... Crez și eu ca D[umnea]voastră: arta-i după cum o înțelegi. Iată, de pildă, cînd eram băietan, am cunoscut un copil care umbla după oi și cînta din fluier. Într-o zi s-a îmbolnăvit scripcaru[l] satului și n-avea cine să cînte la horă. Era duminică. Fetele, ca fetele, — și flăcăii, ca flăcăii: săreau ca pe tăciuni. Au trimis să-l caute și l-au găsit afară din sat, pe o muche de deal, singur, își încerca un fluier nou făcut de el. L-au adus la horă și băiețașul a cîntat, dar a cîntat așa de bine că pînă seara se strînsese împrejurul horei toată vecinătatea... Ei, bine... copilul acela era un artist... ».

Și povestitorul puse capul în pămînt privind un punct pe masă, în fața lui: un zîmbet șiret ce-i flutura pe obraz părea să spuie că povestea nu s-a sfîrșit.

— « Atîta tot, moș Popa?... » întrebă Petrov.

— « Atît ».

— « Și nu mai înțelegi arta altfel?... »

— « Ba o mai înțeleg și altfel. Iată: am mai cunoscut ⟨odată⟩ un bătrîn care creștea porci. El îi creștea, însă, cu atîta *știință* că porcii lui nu se îmbolnăveau niciodată și erau totdeauna frumoși. Eu mi-am zis că și bătrînul acela trebuie să fie un artist... Afară de aceștia doi, nu mai cunosc alți artiști... »

Petrov se arătă descurajat. I se părea că e luat în bătaie de joc:

— « Bine, moș Popa, dar artele au luat azi un alt avînt, o altă dezvoltare; ele sunt mai rafinate, mai grele de înțeles... ».

Bătrînul izbucni într-un rîs sănătos:

— « D[umnea]ta crezi că ce e „rafinat" și „greu de înțeles" e ⟨o⟩ artă?... Dimpotrivă: arta e simplă și ușor de înțeles!... ».

Zotinca interveni, răcnind la Petrov:

— « Daaa!... domnule, daa!... Arta nu-i ce crezi tu!... Arta nu-i muierile cu dosu' gol de pe pînzele tale!... ».

Moș Popa se roși ca o fată mare:

— « Ei... acuma o dădurăți de-a dreptul!... ».

Rîserăm toți cu poftă.

[Manuscris neterminat]

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

SECVENȚE PROVINCIALE

PENTRU A SE ALCĂTUI PORTRETUL SPIRItual complet al Hortensiei Papadat-Bengescu va trebui să acordăm o mai mare importanță talentului ei epistolar. Prestigiul creatoarei de roman citadin și al unei literaturi de «radiografii» psihologice — executate cu o atît de «ascuțită luciditate» încît Șerban Cioculescu o considera nu romancieră, ci romancier — a împins, evident, în umbră calitățile ilustrate în alte domenii, așa zicînd, de frontieră.

Exercițiul epistolar al scriitoarei a reținut totuși atenția cercetătorilor. Mă gîndesc, bunăoară, la corespondența cu Ibrăileanu strînsă și editată de ieșeni [1], la schimbul de scrisori cu E. Lovinescu, încă netipărit în volum, dar discutat în critică — lui Const. Ciopraga evocîndu-i dialogul lui Chateaubriand cu doamna de Récamier[2] —, la răvașele expediate lui Camil Baltazar (și pe care acesta le-a valorificat în fel și chip).

Voi adăuga epistolele către Constanța Marino-Moscu, mai puțin cunoscute, deși prietena din Buzău, datorită relațiilor cu cei din cercul „Vieții Românești", a jucat un anumit rol în anii de debut ai Hortensiei

[1] *Scrisori către Ibrăileanu*, Editura pentru literatură, 1966.

[2] Vezi interesanta prefață la volumul 1 din *Opere*, editura „Minerva", 1972.

Papadat-Bengescu, plăcîndu-i să se erijeze în mentor sau, oricum, în sfătuitor literar.

În numărul de față al revistei, comunicăm numai două scrisori și cu intenția subadiacentă de a-i obliga pe alți să ne urmeze exemplul. Stocul integral trebuie să fie destul de mare, dacă ținem seama de însemnarea din Jurnal în care Hortensia Papadat-Bengescu reproduce mustrarea prietenei că-și pierde timpul cu scrisori de « zece pagini», în loc să facă literatură (amenințînd-o chiar cu publicarea lor în presă dacă nu se apucă serios de scris).

Claustrată în cercul existenței monotone din orașele de provincie, ca și într-un mariaj timpuriu și nu prea reușit, actul epistolar va fi căpătat în ochii viitoarei scriitoare semnificațiu unei supape a vieții sale afective clocotitoare, sau, dacă vreți o comparație literaturistă: a sticlelor plutitoare prin care naufragiații își lansau în necunoscut mesajele lor disperate. Se pare că acest mod de exteriorizare a energiilor interioare n-avea numai o justificare existențială, ci corespundea, într-un fel, și unor particularități ale talentului ei narativ, care, pentru a se defini mai bine, reclama — cel puțin la începuturi — prezența unui interlocutor, real sau imaginar. O și recunoaște în destăinuirile făcute lui Ibrăileanu, apreciind scrisorile drept « formă de scris foarte favorită», prin caracterul direct al autodezvăluirii, pe care-l îngăduie și-l provoacă. Trecînd, mai apoi, la capitolul literaturii propriu-zise, Hortensia Papadat-Bengescu înscrie această mărturisire de natură să surprindă: « Chiar cînd uneori scriu la persoana a 3-a, e o operație făcută în urmă; cînd compui eu să mă încălzesc bine de ce am de spus, trebuie neapărat să mă adresez direct cuiva real sau închipuit, să mă alipesc, să zic Eu, Tu...».

Scriitoarea cu soțul ei, Nicolae Papadat, și alți membri ai familiei, într-un cadru bucolic.

O caracteristică a unei faze de tranziție, în efortul de obiectivare al autoarei — cum consideră, îndeobște, biografii? Sau o particularitate cu ecouri mai adînci în substructura literaturii Hortensiei Papadat-Bengescu, ceea ce ar explica paradoxul că o operă considerată cîndva greu accesibilă, oricum, fără priză la public a putut fi totuși citită, ședință de ședință, membrilor cenaclului sburătorist?

Mă mulțumesc să enunț problema, cu titlul de ipoteză, fără a intra într-o discuție de fond.

Un lucru este cert: viul interes cu care cercetăm scrisorile sau orice alt document intim, cu speranța că vom putea înainta în cunoașterea ființei lăuntrice a acestei autoare. Căci, am impresia, dintre toți scriitorii perioadei interbelice, Hortensia Papadat-Bengescu ni se prezintă drept personalitatea cu cele mai multe « secrete», uneori « marea europeană» părînd că vrea să revendice pentru sine titulatura de « sfinx» acordată uneia dintre cărțile sale. O consecință a devoțiunii tăcute cu care oficiază în lăuntrul atelierului ei de creație, fără a se lăsa atrasă de larma gesturilor în public? Să reținem că, deși debutează cu articole în ziarul bucureștean „La Politique", actul gazetăresc desfășurat cu pasiune și în chip constant n-o captează, astfel încît n-are posibilitatea să se spovedească și autodefinească, în fel și chip, după bunele obiceiuri ale autorilor moderni, complăcîndu-se într-o discreție — și distincție — aproape clasică. Și nu s-ar putea afirma că raportul: om-scriitor sau metamorfozele survenite în istoria scrisului ei n-ar oferi destule necunoscute și n-ar configura procese dintre cele mai ispititoare sub unghiul unalizei. Scrisorile fac parte, prin urmare, dintre puținele mijloace, calificate, de pătrundere în intimitatea existenței sale, în culisele marelui spectacol pe care-l reprezintă traiectoria în timp a destinului ei literar.

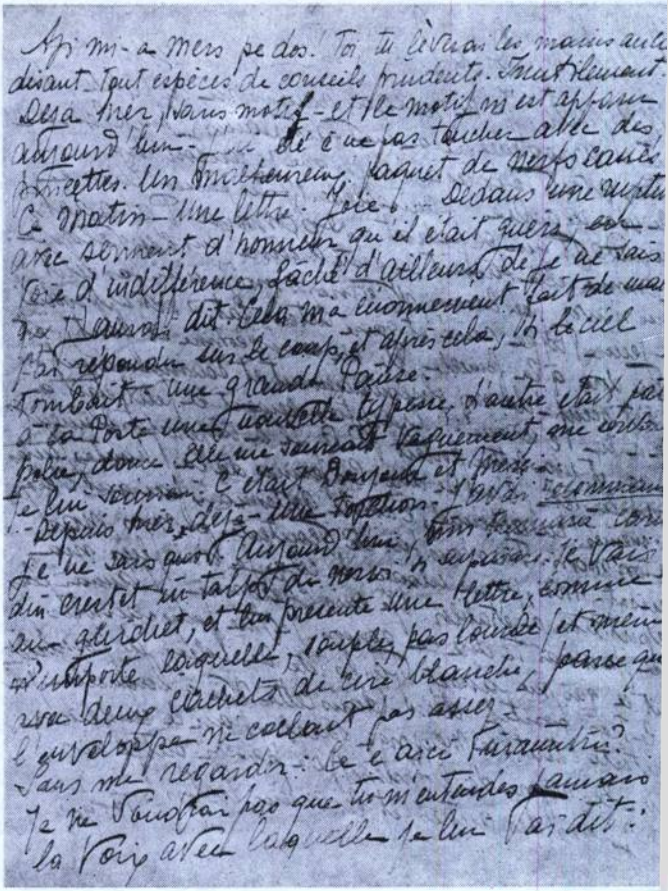
Deschizînd o astfel de discuție, firește, sînt nevoit să coroborez interpretării textelor de față destăinuirile făcute cu alte prilejuri.

Aspectul cel mai important pe care aș dori să-l relev ține de voința Hortensiei Papadat-Bengescu de a se « făuri» pe ea însăși. Prietena va fi edificată în privința « ființei pe care am educat-o și am făurit-o în mine din copilărie, clipă de clipă». Aceste eforturi continue de auto-modelare nu au însă loc în condițiile reprimării vreunei facultăți umane, cum se întîmplă în mai toate doctrinele morale care opun rațiunea lumii instinctelor. Hortensia Papadat-Bengescu declară solemn că vrea să înlocuiască « minciuna socială» a vieții cu « domnia instinctului». (Rețineți folosirea majusculei în consonanță cu primele scrieri de un frenetic spirit senzualist.) Ea pare a fi adepta unei morale libere, de o vitalitate neîngăduită, menită să « înfrîngă prejudecățile celorlalți și pe-ale mele». Accente care ne amintesc de Gide cu ale sale Les Nourritures terrestres.

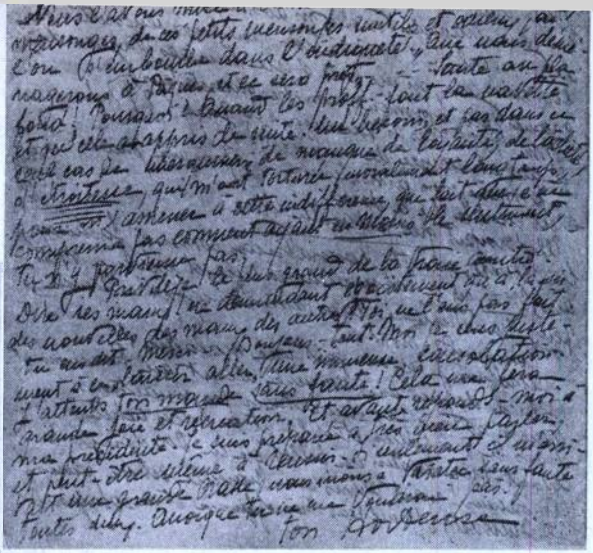
Și-atunci cum se poate ajunge la acel « calm aparent », la acea « tăcere » ce « înseamnă forță și orgolioasă resemnare » — ea care se considera ființa « atît de nefericit perfecționată pentru senzații»? Oricum, nu prin ocolirea vreunei experiențe a vieții, ci prin epuizarea totală a acestora. Faptul că, astfel, va suferi? Nimic mai firesc: « căci pentru a învăța boxul trebuie să te lovești». Numai bînd, pînă la capăt, paharul întins de soartă poți ajunge la respectiva « indiferență», la care se miră că prietena ei, « neavînd nici sentimente», nu izbutește să parvină. Această indiferență este totuna cu o resemnare lucidă și îi permite să se ridice deasupra « meschinăriei», a « lipsei de lealitate», a « laștității», a « micimii » care, subliniază ea: « m-au torturat moral multă vreme».

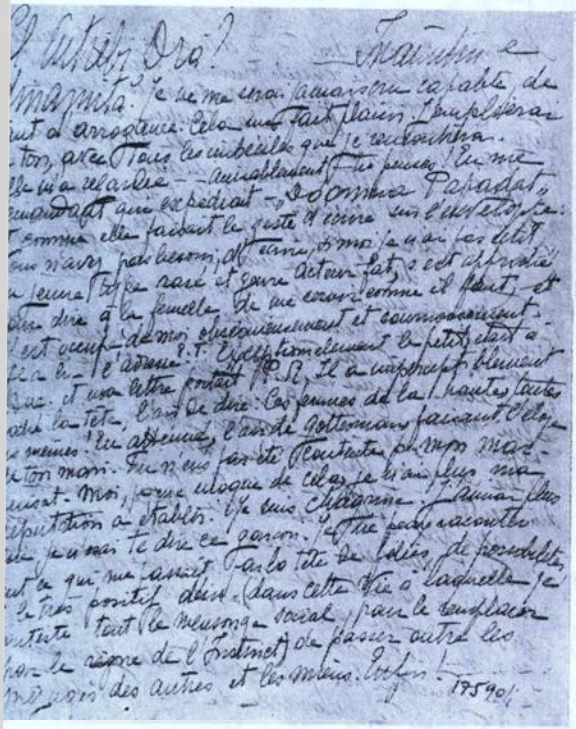
Încercăm, desigur, să reconstituim unele principii de morală practică din mărturisiri disparate, scăpate în fuga condeiului, iar nu redactate cu un scop deliberat și în chip metodic. Astfel, dacă trăirea cu intensitate, prin senzații a actelor existenței ne apare cu claritate, nu același lucru se poate spune despre faza decantării, a «ataraxiei». Atitudine nepăsătoare, acceptarea resemnată a unor situații? Scrisul trădează totuși un tonus vitalist, nu atît umoarea unui Iov care mulțumește providenței pentru cumulul de nefericiri cît o anumită îndirjire tainică, siguranța cuiva care trăind viața în chip total înțelege totul. Sau e vorba de altceva, literatura îi servește ca un mijloc verificat de compensație, ca o armă secretă în războiul cu adversitățile de tot felul, în plan social și moral? Aceeași prietenă e rugată să aibă încredere, căci «oricît de greu ar fi» va veni o zi în care ea s-o poată considera, cu satisfacție, drept «triumful tău, copilul tău, gloria ta». «Trebuie să se vorbească despre mine», declara falnic, mult resemnata. Se cunoaște spaima Hortensiei Papadat-Bengescu că s-ar putea să rămînă un autor postum. (După apariția Apelor adînci își exprimă satisfacția c-o poate acum să scape «de ideea care mă obseda ca voi fi un scriitor postum».)

Aceeași scrisoare către Constanța Marino-Moscu comunică un program de lucru istovitor, aproape de oină: «În vara asta și după aceea am să muncesc imens», precizînd: «Muncesc ca un animal pentru a-mi recopia Piesa după regulă». Nu știm, de fapt care e mai grea: lupta cu ispitele, voluptățile și loviturile vieții sau cu demonii creației. Cît privește referirea la eforturile «animalice» de recopiere, ea ne instruiește în privința specificului muncii de creație, confirmînd alte destăinuiri, ca aceasta, pe cît de adevărată pe atît de expresiv formulată: «Nuvelele și romanele mele le gîndesc cu voluptate și le scriu cu durere». Travaliul ei scriitoricesc se desfășoară în doi timpi, la puțini autori fiind atît de net diferențiați. Cum citim în Jurnal: «Artistului îi trebuie medalia dublă: „frematură și liniște"», sau, și mai amănunțit: «Eu scriu mintal. Pe urmă numai transcriu, așez, îmbrac în cuvinte, în forme, în valuri, în broboade». În prima etapă se lasă condusă de fluxul spontaneității și, abia în cea de a doua, totul trece prin filtrul lucidității și al muncii de detaliu. O astfel de dihotomie explică alternanța momentelor de voluptate și entuziasm, cu cele chinuitoare, de salahoreală prozaică și îndîrjită. Se cere, într-adevăr, forță morală pentru a rezista la șocul acesta de cald-rece și pentru a duce pînă la capăt operele concepute în lăuntrul său. Și adevărul e că afirmația despre ființa interioară pe care și-a făurit-o, clipă de clipă, se potrivește parcă mai bine personalității scriitoricești, Hortensia Papadat-Bengescu făcîndu-se pe ea însăși scriitoare, printr-o voință și o tenacitate, aș zice, preluînd butada lui Șerban Cioculescu, bărbătească. Aici găsim, niel vorbă, explicația performanțelor marcate în evoluția scrisului ei, pentru că a începe cu poeme în proză — «jazul meu frenetic de simțiri» — și a ajunge la o analiză psihologică lucidă, chirurgicală — sau, pentru a apela tot la expresiile autoarei: scrutarea interiorului oamenilor prin «razele Roentgen» ale talentului — nu înseamnă, pur și simplu, a parcurge două stiluri de creație, ci a realiza saltul de la o epocă la alta din istoria prozei românești.

Destinul literar al Hortensiei Papadat-Bengescu îmi evocă, într-un fel, pe cel al lui Tolstoi. Și acesta, în bucata de început, Istoria zilei de ieri, amestecă elemente de povestire cu inserții lirice și pagini de

jurnal intim. Ulterior, cum se știe, paralel cu adîncirea căutărilor sale morale, se constituie realismul obiectiv tolstoian, în cadrul unui proces care, după profesorul italian Ettore Lo Gatto[3], merge pînă la un soi de «alienare» a autorului în momentul în care mișcarea interioară — reflexie sau emoție — se transformă în cuvînt sau imagine».

Spațiul nu ne permite să facem delimitările de rigoare, subliniind modul specific în care are loc schimbarea la față a literaturii Hortensiei Papadat-Bengescu — ceea ce Șerban Cioculescu numește «mortificarea temperamentului liric și pasionat»[4], cu alte cuvinte, transgresarea în cadrele romanului obiectiv a tumultului senzorial din primele creații.

Deocamdată, ne aflăm într-o altă fază, a primelor ceasuri ale Genezei. Scrisorile din acești ani ne vor oferi, în consecință, un ciudat amestec între accentele unei subiectivități exasperate de contrarietățile existenței și prezența secretă a unui spirit de observație ascuțit și nedomolit, ceea ce face ca, în plină spovedanie a tribulațiilor sentimentale, să se introducă mici scene, gravate cu trăsături energice în aqua forte, cum ar fi conflictul cu noua funcționară de la poștă și intervenția galantă a unui tînăr imberb, cu aere de actor de provincie, sau schimbul de replici cu Madam Varnav care, văzînd-o plimbîndu-și ființa observatoare — «mon être observateur» —, credea că «face gara». Textul francez al epistolelor, presărat cu expresii în română, amintește încă una dintre cauzele scrisului căreia ea va trebui să-i facă față.

La această oră nu se află în devălmășie numai diferitele fațete ale talentului Hortensiei Papadat-Bengescu, ci și furtunile existenței cotidiene cu cele din domeniul creației. Mult mai tîrziu se va rupe cordonul ombilical, și transformînd continuu experiența autobiografică în experiențe scriitoricești, va înțelege granițele care există între cele două tărîmuri, snu, cum va mărturisi, cu deplină justețe: «Cu fiece moment de viață îmi trăiesc existența artistică, totuși nimeni nu și-a izolat mai absolut eul artistic de existența cursivă».

Al. OPREA

[3] Ettore Lo Gatto: *Histoire de la littérature russe*, Desclée De Brouwer, 1965.

[4] Șerban Cioculescu, *Aspecte literare contemporane*, editura „Minerva", 1972.

«...a învinge prejudecățile celorlalți»

I

[*Fără dată, fără adresă*] M.L.R. 17591

Ma très chère

Veux-tu me faire un petit plaisir. Quelques impair, que jamais Pătrășcan te ferait, trouve la beauté de ne pas même t'en froisser, cet homme est surhumain.

Pour moi, et tu sais mon impression première, il est une Icône. Même si je n'ai pas osé te le dire la fois passée c'est mon sentiment. Après ton froissement, lutter avec vous, avec vos sauvageries, vous prendre de force, vous sauver de force et je ne compte pas les conséquences, je ne compte que son intention, est inimaginable.

Et ne triomphe pas orgueilleusement de ce que tu lui as fait sentir qui tu étais, c'est si peu si petit à côté.

Je ne puis te dire ce que mon pauvre instrument si malheureusement perfectionné pour la sensation a subi en repassant le calvaire de Titi.

Je crois, qu'à 80 ans, une sueur l'envelopperait encore au rappel de cette journée.

Ce pain, ce pain de gloire fut payé cher. Seul, à l'improviste, bousculé, (et cela devait être) avec un habit hors l'étiquette (et c'est immense pour une nature fière) au milieu de ces gens parmi lesquels il était [indescifrabil] hais et meilleur, dans une situation de « specimen» et d'hibou aveugle, sans toi, sans preparation, mes mains pour la première fois ont un tremens.

As-tu vu le « genre» et la tolérance necessaire pour juger à leur vraie mesure les gestes d'Enescu et des artistes. Quel domage que tu ne le puisses faire. J'ai lutté avec desespoir envers cette idée, maintenant je suis persuadé et j'ai fait en moi silence.

Ne viens pas ma très chère. Tu parles très sagement. Tu ne peux rien, que des mots et pas même ceux-là peut-être.

C'était un besoin de ta présence qui me fi t'appeler. C'est très grave, mais sois sans inquiétude. Je m'en tirerai. On se tire toujours d'une façon.

Dommage que tu ne puisse priser et admirer une hauteur et une force de caractère uniques devant des situations considerables, l'être que j'ai éduqué et construit depuis mon enfance en moi minute par minute. Une oeuvre inégalable et une existence misérable.

Scumpa mea,

Vrei să-mi faci o mică plăcere? Orice nefăcută pe care ți-ar face-o vreodată Pătrășcan, fă bunătatea și nici măcar n-o lua în seamă, omul acesta este supraomenesc.

Pentru mine, și tu știi prima mea impresie, este o Icoană. Chiar dacă n-am îndrăznit să ți-o spun data trecută, acesta mi-e sentimentul. După ce te-ai supărat, să lupte cu tine, cu sălbăticia ta, să te ia cu forța, și nu pun la socoteală consecințele, pun la socoteală doar intenția lui, e de neînchipuit.

Și nu te mîndri cu faptul că l-ai făcut să simtă cine ești, înseamnă atît de puțin, atît de meschin în comparație.

Nu pot să-ți descriu ce-a îndurat ființa mea, atît de nefericit perfecționată pentru senzații, evocînd calvarul lui Titi.

Cred că și la 80 de ani, l-ar trece sudorile la amintirea acestei zile.

Pîinea asta, pîinea gloriei a fost plătită scump. Singur, pe nepregătite, hărțuit (și asta trebuia să se-ntîmple), cu un frac în afara etichetei (și asta-nseamnă foarte mult pentru o natură mîndră), în mijlocul oamenilor acelora printre care era [*indescifrabil*] și mai bun decît ei, într-o situație de « specimen » și de bufniță oarbă, fără tine, fără pregătire, pentru prima oară-mi tremură mîinile.

A văzut « genul » și toleranța necesară pentru a judeca la adevărata lor valoare gesturile lui Enescu și ale artiștilor. Ce păcat că tu nu poți s-o faci. Am luptat cu disperare împotriva acestei idei, acum sînt convinsă și am făcut în mine tăcere.

Nu veni, scumpa mea. Vorbești foarte înțelept. Nu *poți* nimic, doar vorbe și poate nici acelea măcar.

Nevoia de prezența ta m-a făcut să te chem. Este foarte grav, dar nu te neliniști. O să mă descurc. Te descurci întotdeauna într-un fel.

Păcat că nu poți să prețuiești și să admiri o înălțime și o forță de caracter unice în fața situațiilor importante, ființa pe care am educat-o și am făurit-o în mine din copilărie, clipă cu clipă. O operă inegalabilă și o existență mizerabilă.

Album de familie.

Je travaille un travail de brute pour recopier selon des règles ma Pièce. Je fournirai cet été et après un labeur colossal. On doit entendre parler de moi. Il existe en chacun des meilleurs, à l'état de dose infime, des sentiments adverses, je voudrai que tu t'en débarrasses à mon égard si difficile que ce soit, que tu fasses réellement à moi ton triomphe, ton enfant, ta gloire. Mais si cela ne se peut, je suis resignée et sans protester, car il n'est chose à laquelle je ne sois resignée. Si tu peux aide-moi quand il le faudra. Si tu peux. Maintenant il n'y a rien à faire. Ce sont d'ailleurs des mots, car je sais l'humain. On doit se suffire. C'est une haute leçon que je dois à une amie, non sans un peu de douleur je l'ai apprise, mais ma droitur fait que je suis reconnaissante, car pour apprendre le boxe on doit se cogner.

Maintenant, et en consultant Pătrășcan il faudra présenter Sandu à la reine-mère tout simplement.

Je crois, à moins de ne plus savoir juger, que Titi est le boursier de Duca, et encore sans solliciter, merveilleuse chose pour laquelle plus, que pour le fait Pătrășcan est un idéal. Les escaliers des ministères, les humiliations, le terrible, l'impossible vous a été évité, a été fait par un autre qui lui pouvait sans humilité le faire. Vous avez eu des épreuves, mais en échange une chance extraordinaire.

Tout vient à temps à qui sait attendre. Ne te leurre pas sur moi. Mon calme est apparent. Mon silence est force et hautaine resignation. Vive ou morte tu peux

Muncesc ca un animal pentru a-mi recopia Piesa după reguli. În vara asta și după aceea am să muncesc imens. Trebuie să se vorbească despre mine. Există în fiecare dintre cei mai buni oameni, în doze infime, sentimente contrarii, aș vrea să scapi de ele în privința mea, oricît de greu ar fi, să faci cu adevărat din mine triumful tău, copilul tău, gloria ta. Dar dacă nu se poate, sînt resemnată și nu protestez, căci nu există lucru în fața căruia să nu mă resemnez. Dacă poți, ajută-mă cînd va fi nevoie. Dacă poți. Acum nu e nimic de făcut. De fapt sînt doar vorbe, căci știu ce-nseamnă omul. Trebuie să te mulțumești cu tine însuți. E o mare lecție pe care o datorez unei prietene, învățată nu fără un pic de durere, dar spiritul meu de dreptate mă face să-i fiu recunoscătoare, căci pentru a învăța boxul trebuie să te lovești.

Acum, consultîndu-l și pe Pătrășcan, trebuie pur și simplu să-l prezentăm pe Sandu reginei-mame.

Cred, dacă n-oi fi uitat eu să judec, că Titi este bursierul lui Duca, și încă fără a fi solicitat-o, lucru minunat pentru care, mai mult decît pentru *faptul în sine*, Pătrășcan este o comoară. Ați fost scutiți de scările ministerelor, de umilințe, de teribil, de imposibil, ele au fost făcute de altul în locul vostru, de altul care putea s-o facă fără a se umili. Ați trecut prin încercări, dar ați avut în schimb, un noroc extraordinar.

Totul vine la timp cui știe să aștepte. Nu te amăgi în privința mea. Calmul meu e aparent. Tăcerea mea

faire jouer pour moi un Profundis par Titi. Surtout vivante, car je suis une enterré vive, je suis la Barbara Ulbrich. Et c'est vrai, et si tu crois qu'un milligrame d'exagération ou de Poésie ou d'excentricité est en cela, tu blasphemes et tu pêches et je voudrai punnie pour cette injustice, cette vilenie.

Ton amie Hortense est tuée, emprisonnée, anihilée, détruite par sa faute, pour avoir par son être dechainé dans un homme dont elle dépend une furia d'egoisme, de jalousie, de ferocité, de folie comme il n'en existe pas.

Or sache qu'ainsi je ne puis vivre.

Et ne viens pas, car tu ne feras qu'une promenade inutile, je ne te parlererais pas je ne demanderais rien je ne veux de personne et de rien

HORTENSE

înseamnă forță și orgolioasă resemnare. În viață sau moartă, poți să-l pui pe Titi să cînte pentru mine un Profundis. Mai ales în viață, căci sînt îngropată de vie, sînt o Barbara Ulbrich. Acesta e adevărul și dacă-ți închipui că e o fărîmă de exagerare sau de Poezie, sau de extravaganță în asta, huleşti și păcătuiești, și aș vrea să te văd pedepsită pentru această nedreptate, pentru această răutate.

Prietena ta Hortense este ucisă, întemnițată, anihilată, distrusă din vina ei, pentru a fi dezlănțuit prin ființa ei, într-un om de care depinde, o furie de egoism, de gelozie, de ferocitate, de nebunie cum nu s-a mai pomenit.

Or, află că-n felul ăsta nu pot trăi.

Și nu veni, că n-ai să faci decît o plimbare zadarnică. Nu ți-aș vorbi, nu te-aș întreba nimic. Nu am chef de nimeni și de nimic.

HORTENSE

II

[Fără dată, fără adresă] M.L.R.' 17590

Azi mi-a mers pe dos! Toi, tu lèverai les mains au ciel disant tout éspéces de conseils prudents. Inutilement! Déjà hier, sans motif et le motif m'est apparu aujourd'hui — j'ai été à ne pas toucher avec des pincettes. Un malheureux paquet de nerfs cassés. Ce matin — une lettre. Joie ... Dedans une rupture avec serment d'honneur qu'il était guéri en voie d'indifférence fâché d'ailleurs de je ne sais ce que j'aurai dit. Cela m'a énormement fait de mal. J'ai répondu sur le coup, et après cela, si le ciel tombait — une grande Pause.

A la poste une nouvelle typesse. L'autre était pate, polie, douce. Elle me souriait vaguement, me servait. Je lui souriai. C'était Bonjour et Merci. Depuis hier déjà — une torchon. J'avais recommandé je ne sais quoi. Aujourd'hui, îmi tremură carnea din creștet pînă în tălpi de nervi și supărare. Je vais au guichet, et lui présente une lettre, comme n'importe laquelle, souple, pas lourde (et même!) avec deux cachets de cire blanche, parce que l'enveloppe ne collait pas assez. Sans me regarder: Ce e aici înăuntru? Je ne voudrai pas que tu m'entendes jamais la voix avec laquelle je lui ai dit: Ce întrebi D[omnișoa]ră?... Înăuntru e dinamită. Je ne me serai jamais cru capable de tant d'arrogance.Cela me fait plaisir. J'emploierai ce ton, avec tous les imbéciles que je rencontrera. Elle m'a regardée — aimablement — tu penses! En me demandant qui expediait — « Doamna Papadat» et comme elle faisait le geste d'écrire sur l'enveloppe: «Vous n'avez pas besoin d'écrire, si moi je n'ai pas écrit». Un jeune type rasé et genre

Azi mi-a mers pe dos! Vei ridica mîinile spre cer dîndu-mi tot felul de sfaturi prudente. Inutil! Încă de ieri, fără motiv — și motivul mi s-a arătat astăzi — eram grozav de prost dispusă. Un biet pachet de nervi distruși. Azi dimineață — o scrisoare. Bucurie... În scrisoare despărțire cu promisiune de onoare că e vindecat, pe cale să devină indiferent, supărat dealtfel de nu știu ce aș fi zis eu. Asta mi-a făcut un rău enorm. Am răspuns imediat, după care cerul de-ar cădea — o mare Pauză.

La poștă o nouă individă. Cealaltă era moale, politicoasă, blîndă. Îmi zîmbea vag, mă servea. Îi zîmbeam și eu. Bună ziua și merci.

De ieri — o zdreanță. Am expediat ceva *recomandat*. Astăzi, îmi tremură carnea din creștet în tălpi de nervi și supărare. Mă duc la ghișeu și-i întind o scrisoare ca oricare alta: subțire, nu grea (și încă) cu două sigilii de ceară albă, fiindcă plicul nu se prea lipea.

Fără să mă privească: « Ce aveți înăuntru? » N-aș vrea să-mi auzi niciodată vocea cu care i-am spus: « Ce întrebi, Domnișoară?... Înăuntru e dinamită ». Nu m-aș fi crezut niciodată-n stare de-atîta aroganță. Asta-mi face plăcere. Am să folosesc acest ton cu toți imbecilii pe care am să-i întîlnesc. M-a privit... amabil, — îți dai seama! întrebîndu-mă cine expediază — « Doamna Papadat » și pentru că se pregătea să scrie pe plic i-am spus: « N-aveți de ce să scrieți, dacă eu n-am scris ». Un tip tînăr, ras, gen actor înfumurat s-a apropiat și i-a spus femelei să mă servească cum trebuie

acteur fat, s'est approché pour dire à la femelle de me servir comme il faut, et s'est occupé de moi obsequieusement et saurnoisement. Il a lu l'adresse. Exceptionelement le petit était à Buc[ureşti] et ma lettre portait P[oste] R[estante]. Il a imperceptiblement hoché la tête— l'air de dire: « Ces femmes de la haute, toutes les même!» En attenué, l'air de Gottesman, faisant l'éloge de ton mari. Tu n'eus pas été content p[our] mon marquisat. Moi, je me moque de cela, je n'ai plus ma reputation à établir. Je suis chagriné. J'aimai plus que je n'osai de dire ce [indescifrabil]. Je ne peu raconter tout ce qui me passait par la tête de folies, de possibilités, et le très positif désir (dans cette vie à laquele je conteste tout le mensonge social, pour la remplacer par le règne de l'Instinct) de passer autre les préjugés des autres et les miens. Enfin!...

Hier, un deplaisir moindre ... J'étais, dis-moi par quel état horrible de Visionnaire, mécontente sans raison. Je suis sortie faire prendre l'air à mon malaise. Comme toujours quand je promène, je me suis dirigée vers la gare. Tout le long de l'allée de Châtaigniers je me disai sans motif: cet homme ne m'aime plus. Nulle raison! La lettre de la veille était bonne et affectueuse. Et je sentais cela absolument. En gare, Madame Varnav m'aborde, arrachant un fil blanc de mon col. Je l'avais eu trois mois, encore rencontrée trois fois en gare, où elle peste et crie pour ses vagons de graines où je promène mon être observateur.

« M-meP[apadat], je vous ai vue encore à la gare ? ? ? »

« Je suis au service de la C.F.R.!!!

Je promène mon arthritisme» — après une pause.

« C'est ça! Je me le disai.»

Elle croyait que je fais la Gare

Un autre, que toi, considererai comme fâcheuse, qui, Moi, m'a laissée impassible et ellume si tu peux, une vieilleuse dans mon labirynth-aussi, et compreds-moi!

Autrefois j'en eus fait une maladie!

Bibica depuis une semaine allait au Pensionnat. Nous n'avons pas encore établi les conditions. Mais le Prospectus était là et les livres achetés. Avant-hier matin un billet de la Directrice: « Monsieur! ayant appris que Marcelle est en pension à Bucarest, je me sens très offensée, et ne comprend pas pourquoi vous faites suivre à la petite une école si méprisable! Monsieur s'est tu comme poisson. Au commencement de l'année, discussion violente avec epithètes j'avais dit qu'on doit prévenir que la grande Marcelle part ... Non!... et ceci et cela. On fera comme je veux, on dira comme je veux. Moi, tant ce que j'ai de droiture hurlait contre ce procédé. Voilà le résultat!

Nous l'avons mise à l'autre pensionnat. De nouveaux mensonges, de ces petits mensonges inutiles et odieux, ou l'on s'embourbe dans l'indignité. « Que nous démenagerons à Pâques et ce sera près» ... Saute au plafond!

şi s-a ocupat de mine slugarnic şi cu subînţeles. A citit adresa... În mod excepţional băiatul era la Bucureşti şi scrisoarea mea era post restant. A dat impercebtibil din cap cu aerul de-a zice: « Cucoanele-astea din lumea mare, toate-s la fel ! » Avea, atenuat, aerul lui Gottesman făcînd elogiul soţului tău. N-ai fi fost prea mîndră de titlul meu de marchiză. Mie puţin îmi pasă, nu-mi mai fac acum reputaţie. Sînt amărîtă. Îl iubeam, mai mult decît îndrăzneam să spun, [pe acest băiat]. Nu-ţi pot spune tot ce-mi trecea prin minte, cîte nebunii, cîte-ntîmplări posibile şi dorinţa pozitivă (în această viaţă căreia îi contest toată minciunea socială, pentru a o înlocui cu domnia Instinctului) de-a înfrînge prejudecăţile celorlalţi şi pe-ale mele. În sfîrşit !...

Ieri o neplăcere mai mică... Eram, spune-mi datorită cărei stări oribile de vizionară, nemulţumită fără motiv. Am ieşit să-mi aerisesc proasta dispoziţie. Ca totdeauna cînd mă plimb, m-am îndreptat spre gară. De-a lungul aleii cu castani îmi spuneam fără motiv: omul ăsta nu mă mai iubeşte ! Fără nici un motiv ! Scrisoarea din ajun era bună şi afectuoasă. Şi simţeam cu certitudine acest lucru. În gară, mă opreşte doamna Vîrnav smulgîndu-mi o aţă albă din guler. În trei luni am întîlnit-o de trei ori în gară unde ţipă şi ocărăşte pentru vagoanele ei de grîne şi unde eu îmi plimb fiinţa pusă pe observat.

« Doamnă Papadat, iar vă văd la gară ? ? ? »

« Sînt în serviciul C.F.R.-ului !!!

Îmi plimb artritismul » — după o pauză.

« Asta era ! Mă gîndeam eu ! »

Credea că *fac gara*.

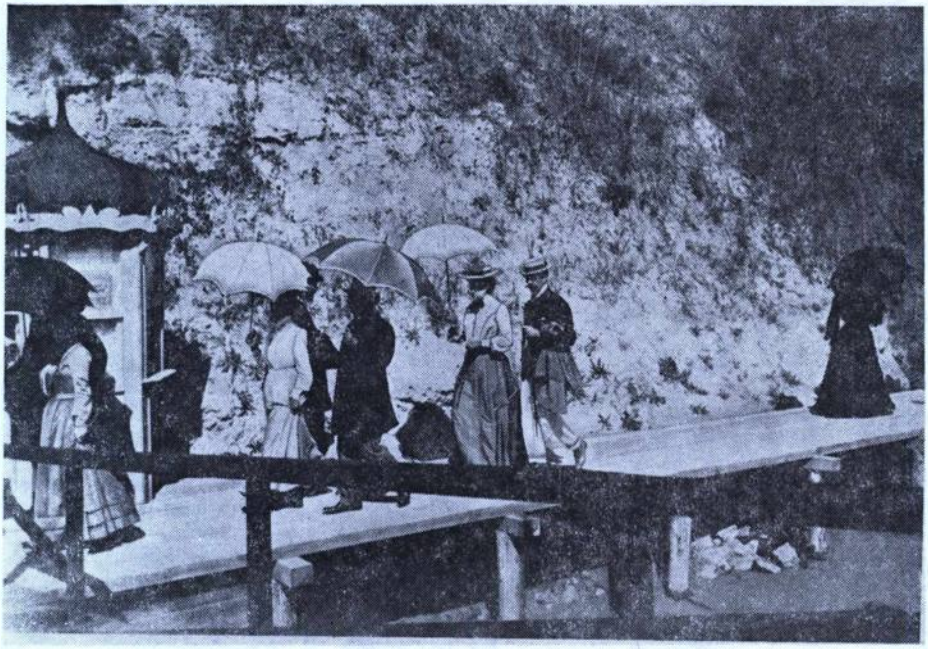
Altcineva în locul tău, ar considera supărător ceea ce pe mine m-a lăsat nepăsătoare, aprinde dacă poţi, o lampă în labirintul meu şi înţelege-mă !

Altădată m-aş fi îmbolnăvit dintr-asta !

Bibica merge de-o săptămînă la pension.

Încă n-am stabilit condiţiile. Dar aveam prospectul şi cumpărasem cărţile. Alaltăieri dimineaţă soseşte un bilet de la directoare: « Domnule ! Aflînd că Marcela este la pension la Bucureşti, mă simt foarte jignită şi nu înţeleg de ce pe cea mică o daţi la o şcoală demnă de dispreţ ! Domnul a tăcut ca peştele. La începutul anului, discuţii violente cu *epitete*. Spusesem că trebuie să anunţăm că Marcela, cea mare, pleacă... Nu ! Că una, că alta. Cum vreau eu o să se facă şi cum vreau eu o să se spună ». Tot ce e drept în mine urla împotriva acestui procedeu. Iată rezultatul !

Am dus-o la celălalt pension. Alte minciuni, minciuni de-astea mărunte, inutile şi odioase, în care te-nglodezi în josnicie. Că o să ne mutăm la Paşti, că nu mai e mult pîn-atunci... Bate la ochi ! De ce? Cum duc profesoarele vorba a aflat numaidecît. O nevoie, şi nu numai în cazul acesta, de meschinărie, de lipsă de lealitate, o nevoie de laşitate, de *micime*, care m-au torturat moral

Plimbare romantică în împrejurimile Focșanilor.

Pourquoi? Quand les proff[esseurs] font la navette et qu'elle a appris de suite. Un besoin, et pas dans ce seu cas de mesquinerie de manque de loyauté, de lâcheté, d'etroitesse, qui m'ont torturé moralement longtemps, pour m'amener à cette indifference, qui fait que je ne comprenne pas comment ayant eu moins le sentiment, tu n'y parvienne pas.

Privilège le plus grand de la vraie amitié. Dire ses maux! ne demandant egoistement qu'à la fin des nouvelles des maux des autres! Toi ne l'eus pas fait. Tu eus dit. Merci — Bonjour — Tant. Moi je sens justement à ce « laisser aller», une immense consolation. J'attends ton monde sans faute! Cela me fera grande joie et récreation. Et avant, réponds moi à ma précedente. Je suis preparée à très bien parler, et peut-être même à reussir. Si seulement il m'arrivait une grande crasse, nous irons à Văratec sans faute, toutes deux. Quoique tu ne me voudrai pas.

Ton HORTENSE

multă vreme, ca să mă aducă la această indiferență la care nu pot să pricep cum tu, neavînd nici sentimente, nu reușești s-ajungi.

Cel mai mare privilegiu al adevăratei prietenii. Să-ți spui necazurile interesîndu-te, egoist, abia la sfîrșit de necazurile altora! Tu n-ai fi făcut-o. Tu ai fi zis: Mulțumesc — Bună ziua. Gata. Eu găsesc însă, în acest «laisser aller», o imensă consolare. Aștept musafirii tăi negreșit! O să-mi facă mare plăcere și o să mă recreeze. Mai întîi răspunde-mi la scrisoarea precedentă. Sînt pregătită să vorbesc așa cum trebuie și pregătită poate chiar să reușesc. De mi s-ar întîmpla o mare porcărie vom merge sigur la Văratec amîndouă, chiar dacă n-ai avea chef de mine.

A ta HORTENSE

(Versiunea românească: *Ileana VULPESCU*)

Constantin STERE

ÎN JURNALUL LUI EUGEN IONESCU

Eugen Ionescu împreună cu Barbu Brezianu în grădina Cișmigiu (1936).

SORȚII IMPREVIZIBILI NE-AU SCOS ÎN CALE patru file rupte dintr-un vechi, vărzuit caiet de dictando: patru pagini dintr-un jurnal relatînd cîteva ceasuri din viața a doi oameni, a doi scriitori ce s-au întîlnit într-o bună zi dintr-un trecut redevenit prezent, într-o iarnă de acum patruzeci și doi de ani.

Acest « timp înghețat» (cum spunea Mircea Eliade) astfel miraculos salvat de la deplina uitare, se redesfășoară viu, dezghețat și sprințar ca un limpede izvor sub soare.

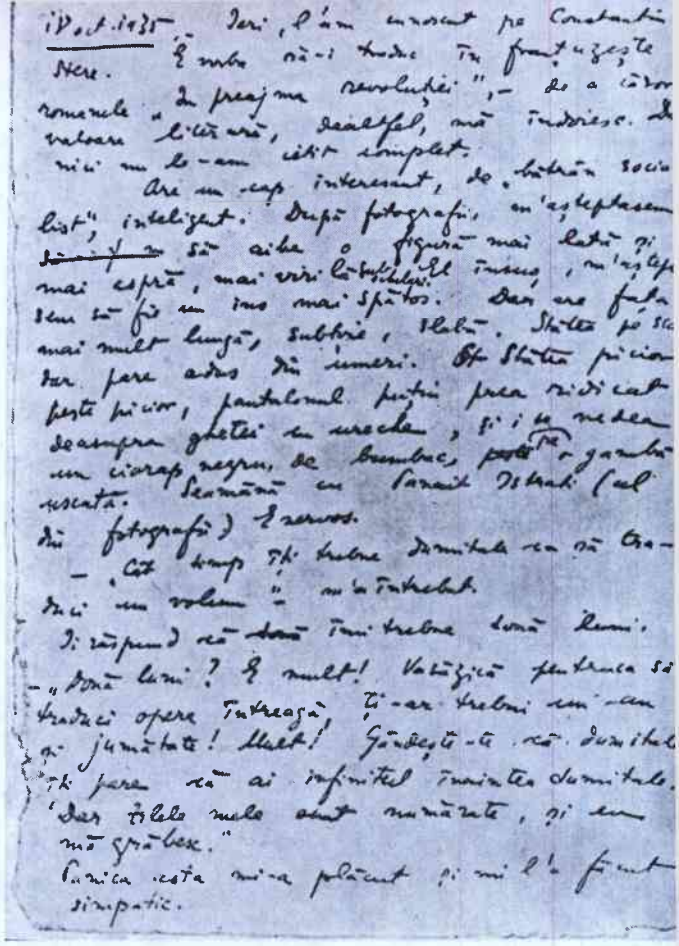
Sîntem în ziua de 18 octombrie 1935.

Gazdă este Constantin Stere. Musafir și « grefier-psihiatru » al acestei scene, reporterul Eugen Ionescu; el împlinise atunci 26 de ani (iar dacă ar fi să-i numărăm după micul Larousse, doar 23); în timp ce Constantin Stere, care purta în circă, un plus de 44 de ani, deși bolnav, era un viguros septuagenar.

După o viață de aspre și zadarnice lupte, după ce — la cererea factorilor de răspundere redactase aproape în întregime Constituția României Mari —, acum, în ultima lui iarnă a vieții, aproape răpus de o nedreaptă, inegală trîntă politică, se retrăsese în bîrlogul său de flori și arbori roditori de la Bucov; se refugiase în literatură, de fapt se reîntorsese la literatură cu mintea doldora, răscolită de amintiri, de peisaje siberiene ori bucolice, de amintiri despre oameni ce își încrucișau gîndurile bune cu cele afurisite. Din păcate, Constantin Stere nu avusese tăria să se rupă mai devreme și cu desăvîrșire din arena politică: « m-am convins astăzi însă — scria el la 16 aprilie 1908 — că nu mai pot fi util în această sferă, că politica mă stinghereşte în activitatea cultural-națională și literară, unde nu pot fi înlocuit în împrejurările de față de nimeni [1] ».

Fostul însuflețitor și ctitor al revistelor „Evenimentul literar" (1893), „Viața Romînească" (1906), apoi, în timpul primului război mondial, al incriminatului ziar „Lumina" (1917) — era mai mult un geniu oral și un puternic geniu dramatic. Fiul lui ne istorisea cu cîtă ușurință și cît farmec vorbea; în schimb « se așeza greu la scris » [2]: el nu mai avea răbdarea și pacea să stea la masa de lucru, să ia condeiul, să scrie, să rescrie și șlefuiască miile de pagini ce alcătuiau romanul său fluviu: În preajma revoluției. « Mîna lui de țărînă ostenise » — o spunea însuși Stere; iar la Bucov romancierul dicta zilnic, năvalnic, unor scribi [3] care abia puteau prididi să aștearnă pe hîrtie imensul șuvoi de cuvinte ce avea să umple cele opt volume rămase pînă la urmă fără sfîrșit.

Interlocutorul lui Stere din acea zi avea să fie Eugen Ionescu. Acesta, după notabile apariții prin periodicele bucureștene, debutase în 1931 cu o plachetă de poezii de o fermecătoare naivitate, intitulată Elegii pentru ființe mici [4]. După acest debut sfios, Eugen Ionescu, — trei ani mai tîrziu — dărîmînd mai mulți idoli dintr-o dată, dar susținut cu vigoare de către profesorul Tudor Vianu, cucerește în ciuda unor proteste, premiul acordat de Fundațiile regale tinerilor scriitori necesitați, pentru volumul său de eseuri: Nu. (1934)

Eugen Ionescu, care știa încă din copilărie la perfecție limba lui Jarry și devenise titularul catedrei de franceză la liceul Sfîntul Sava (pe care în 1928 îl părăsise ca bacalaureat) — era bun prieten cu nepotul lui Constantin Stere, Ghiță Ionescu; iar acesta n-a pregetat să-și aducă amicul în fața unchiului care vroia să-și vadă repede și bine tălmăcit romanul, atît în nemțește cît și în franțuzește. Pentru această ultimă versiune, Ionescu era, desigur, omul cel mai potrivit. Scena se petrece, așadar, la 18 octombrie 1935, deci numai la cîteva luni înainte de moartea lui Constantin Stere. Lupta să recupereze timpul pierdut; nu mai avea vreme de adăstat. Simțea — și nu se înșela — cum viața i se scurge vertiginos printre degete. Scriitorul își cravașa tot anturajul : pe secretarii care îl părăseau, neputînd prididi cascada verbală a dictatorului; pe dactilografa ce primea avalanșa de manuscrise; îl bom-

[1] Z. Ornea, *Din tumultul activității mele politice*, în „*Manuscriptum*", nr. 2/1976.

[2] Gheorghe Stere: *Constantin Stere « a fost un om tumultuos cu o viață tumultuoasă »*, „*Manuscriptum*", nr. 3/1975.

[3] Publiciștii G. Leoveanu și Horia Roman.

[4] Carte tipărită la editura „Cercului analelor române" de profesorul Ion Grigorescu, directorul „Ateneului N. Iorga".

barda cu scrisori și pe Topîrceanu care — în grai moldovenesc — și nu știm cît de nimerit — stiliza prima versiune a romanului.

În acest ritm năvalnic, Stere tocmai intrase (după o expresie ardelenească, atunci la modă) în « pertractări» cu diverse case de editură din străinătate, care solicitau, la rîndul lor, mostre traduse; și desigur bine traduse.

Rodica și Eugen Ionescu, alături de Barbu Brezianu (Moulin, 1973).

În această stare de spirit s-a desfășurat întrevederea lui cu Eugen Ionescu.

Dintru început Stere i-a fost drag. L-a înțeles. L-a măsurat mai întîi din creștet și pînă în tălpi: « stătea picior peste picior, pantalonul puțin prea ridicat deasupra ghetei cu ureche și i se vedea un ciorap negru, de bumbac, pe o gambă uscată».

Spectrul asfințitului și gîndurile negre îl răvășeau, pe Constantin Stere care își aducea aminte:

— « Ehei! Am fost varvar!» « Am fost zmău, am fost leu!»

Paradoxal pentru un bucureștean din generația lui — alesul traducător începuse și el să fie cutreierat de iminența morții, transmutînd acest gînd obsesiv, din simplă, irezolvabilă problemă, într-un mod de trăire la margine de hău. Întîlnirea Stere-Ionescu s-a petrecut astfel sub zodia zorului și a spaimei de moarte, și convorbirea, ca și antanta dintre ei, s-a închegat pe acest fundal.

Viitorul dramaturg, cucerit de farmecul bătrînesc al personajului tragic, a redat scena într-un dialog alert, asemuitor unui fragment dintr-o piesă de teatru jucată în perspectivă cernită ce pune astfel în relief personalitatea ambilor actori. [5]

Aceste pagini sînt cu atît mai însemnate, cu cît aruncă noi lumini nu numai asupra lui Constantin Stere în ajun de sfîrșit, ci și asupra lui Eugen Ionescu, obsedat de moarte încă din tinerețe — fapt oglindit atît în literatura lui autobiografică — Jurnal în fărîme (1967) — cît și în eseuri, dar mai ales în opera lui dramatică.

Eugen Ionescu îl înfruntă pe Constantin Stere, care « mosnegește» caută să și-l apropie.

În ciuda anilor care îi despărțeau, îi aflăm astăzi foarte aproape, într-o tragică, nebănuită consonanță

Barbu BREZIANU

[5] Într-un interviu luat mai devreme cu trei ani, G. Călinescu culegea aceleași impresii ascultînd cum glasul « profund răscolitor, de o tristețe indicibilă ne cîntă /... D. Stere joacă, mimează, ia pe rînd diferite glasuri, expresii, aprinzîndu-se succesiv de pasiuni diferite /... în mijlocul odăii transformate în scenă », G. Călinescu. *Patru ore cu D. Const. Stere*, în *„Adevărul literar și artistic"*, 1932, nov. 6.

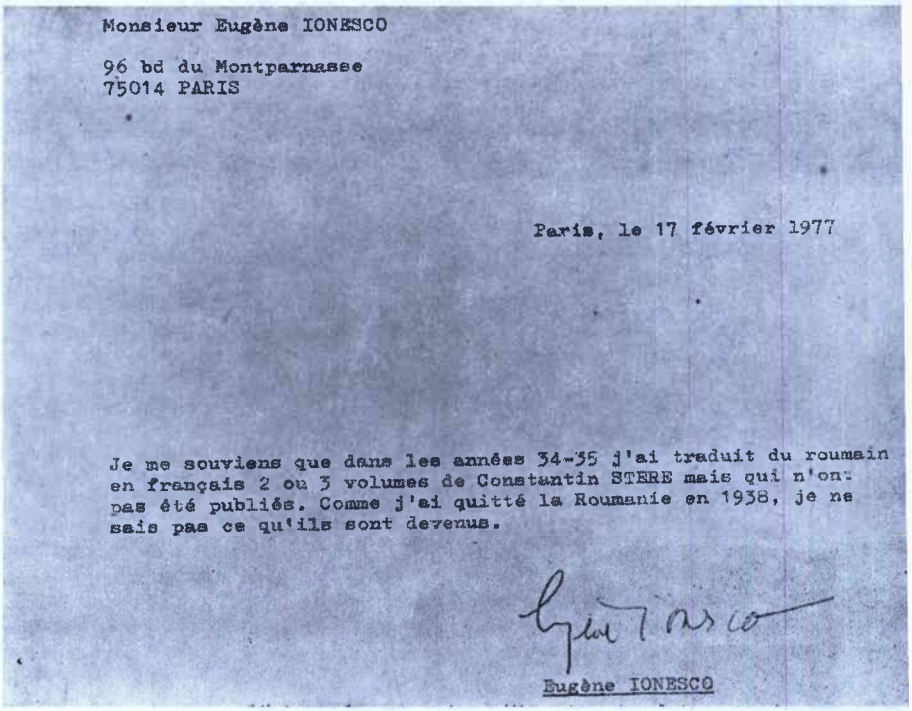
18 oct[ombrie] 1935

Ieri, l-am cunoscut pe Constantin Stere. E vorba să-i traduc în franțuzește romanele *În preajma revoluției*, — de a căror valoare literară, dealtfel, mă îndoiesc. Dar nici nu le-am citit complet.

Are un cap interesant, de « bătrîn socialist », inteligent. După fotografii, m-așteptasem să aibă o figură mai lată și mai aspră, mai virilă sub ochelari. El însuși, m-așteptasem să fie un ins mai spătos. Dar are fața mai mult lungă, subțire, slabă. Stătea pe scaun, dar pare adus din umeri. Stătea picior peste picior, pantalonul puțin prea ridicat deasupra ghetei cu ureche, și i se vedea un ciorap negru, de bumbac, pe o gambă uscată. Seamănă cu Panait Istrati (cel din fotografii). E nervos.

Eugen Ionescu confirmă autenticitatea evocării:

«Îmi amintesc că în anii'34—35 am tradus din românește în franțuzește 2 sau 3 volume ale lui Constantin Stere, dar care nu au fost publicate. Fiindcă am plecat din România în 1938, nu știu ce s-a întîmplat cu ele».

Monsieur Eugène IONESCO

96 bd du Montparnasse
75014 PARIS

Paris, le 17 février 1977

Je me souviens que dans les années 34-35 j'ai traduit du roumain en français 2 ou 3 volumes de Constantin STERE mais qui n'ont pas été publiés. Comme j'ai quitté la Roumanie en 1938, je ne sais pas ce qu'ils sont devenus.

Eugène IONESCO

— « Cît timp îți trebuie dumitale ca să traduci un volum » — m-a întrebat.

Îi răspund că îmi trebuie două luni.

— « Două luni? E mult! Va să zică pentru ca să traduci opera întreagă, ți-ar trebui un an și jumătate! Mult! Gîndește-te că dumitale îți pare că ai infinitul înaintea dumitale. Dar zilele mele sunt numărate, și eu mă grăbesc. »

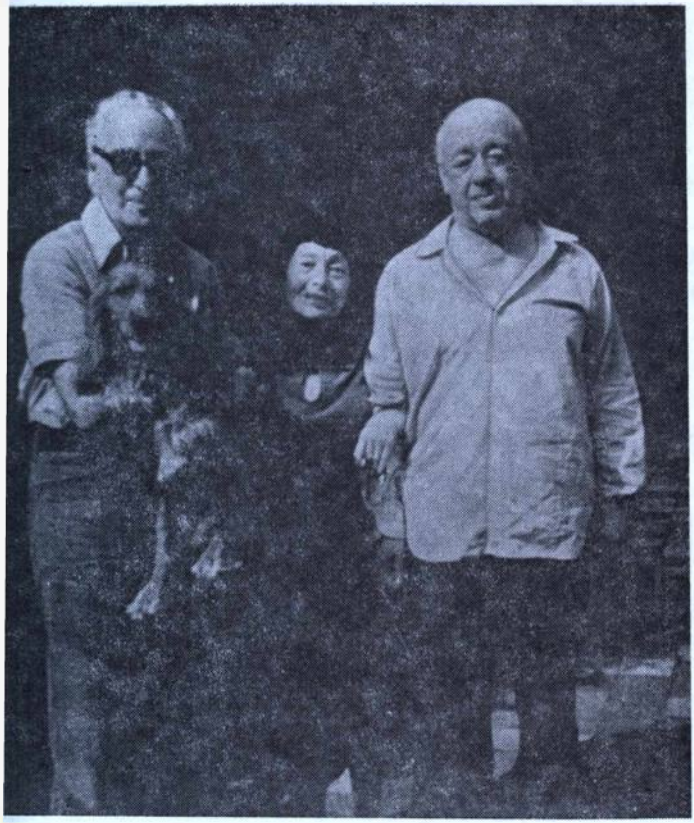
Panica asta mi-a plăcut și mi l-a făcut simpatic.

Ghiță I., nepotul lui, și care m-a recomandat pentru traducere, intervine:

— « Eugen Ionescu are o carte și el, cu moarte... ». Stere replică (cum era și firesc): « Ei, la vîrsta asta e o simplă speculație, pe cînd eu, la vîrsta mea, îmi trăiesc moartea ».

Ce mă miră la cei mai mulți oameni este faptul că așteaptă bătrînețea ca să « trăiască moartea ». Eu am deci această tristă superioritate față de C. Stere de a fi « trăit » moartea (nu ca pe o simplă speculație inautentică, ci dureros, pînă-n măruntaie) din cea mai tînără tinerețe. Mi se pare extrem de curios, totuși, că C. Stere nu știa încă din zorii zilei sale, că va veni un amurg, o noapte, — și că dacă va veni e ca și cum a venit, — căci acela va fi ultimul moment, ultimul și singurul adevărat prezent care va cuprinde și seara, și amiaza, și aurora. Oare nu simt oamenii că începuturile sunt triste ca sfîrșiturile, — pentru că începutul și sfîrșitul se cuprind unul pe altul?

— « Moartea nu poate fi trăită; ea nu poate fi decît speculată », — răspund eu lui C. Stere, — ca să-l consolez, — cu necesitatea adîncă pe care o simt în fața tuturor bătrînilor, de a-i consola, de a-i încuraja. Voiam să mai adaug: « nu se poate trăi moartea prin definiție; căci dacă sunt eu, — nu este ea, și dacă este ea, nu mai sunt eu », — cu acel vechi banc sofistic care nu poate soluționa nimic și care nu poate consola și păcăli pe nimeni, pentru că orice om e mai deștept decît un raționament, fie bun sau prost, dar mai ales un raționament prost.

Dar Stere m-a întrerupt, moşnegeşte: « Ei, cînd ai să ajungi la vîrsta mea, după o viaţă de luptă, de lucrări, după ce vei fi ajuns la capătul lor, vei vedea cum ai să trăieşti moartea ».

Ce nevoie este, m-am întrebat eu, de atîtea lupte ca să « trăieşti moartea »? Iată că o trăiesc fără să fi dat « atîtea lupte ». Dealtfel, poate dă atîtea lupte, numai cine nu « trăieşte » moartea. Dacă împrejurările politice ar fi făcut ca Stere să mai poată da şi azi lupta pe arenă, — nu ar trăi « moartea ».

Şi totuşi, acest om căruia îi e frică de moarte se grăbeşte; nu face decît să se grăbească. De frica morţii fuge, şi fuge spre moarte. « Să-mi dai repede, cîteva pagini din traduceri. Dar repede! Pînă într-o zi, două, să le am! Să nu mă faci s-aştept mult! », îmi spune.

Dar mai mult decît toate: « Un an jumătate!? mult ». Pe urmă acceptă termenul. Se gîndeşte *că va trece repede;* va număra din zilele care i-au rămas, din zilele sale numărate, şi va vedea romanul pe franţuzeşte.

Pe urmă, va voi să mănînce timpul pînă la apariţia primelor articole în presa străină etc. Uite, aşa se grăbeşte un om spre moarte*, în loc să legumească timpul.

Eu aş fi mai sceptic: m-aş îndoi că oamenii mă vor admira de-a lungul secolelor sau că n-am să le stau în gît, în posteritate. Pe urmă, a dori să treci în posteritate încă înseamnează sentimentul morţii: căci şi posteritatea moare, şi o sută de mii de ani sau unul singur pentru absolut e acelaşi lucru...

Ce m-a reconfortat este tinereaţea spirituală a lui C. Stere, ca a tuturor bătrînilor intelectuali. A spus doar cîteva anecdote despre Take Ionescu. Dar a făcut spirite foarte vii şi juvenile pînă am plecat.

---

* « *...nu orice pitic poate să facă paşii de şapte poşte ai uriaşului C. Stere* — scria un an mai tîrziu, la moartea scriitorului. *A avut marele noroc, marea capacitate de a fi trăit un destin mare, un destin de pisc.* » (*Constantin Stere*, în „*Reporter*", anul IV, nr. 10—11, 1936, iulie 4.)

EPISTOLAR

Lucian Blaga

EXCURS SENTIMENTAL (II)

Lucian Blaga
în viziunea
lui Neagu Rădulescu

PUBLICĂM ÎN CONTINUARE ALTE EPISTOLE adresate de Lucian Blaga Corneliei Brediceanu, între 16 martie 1917 și 30 iulie 1917.

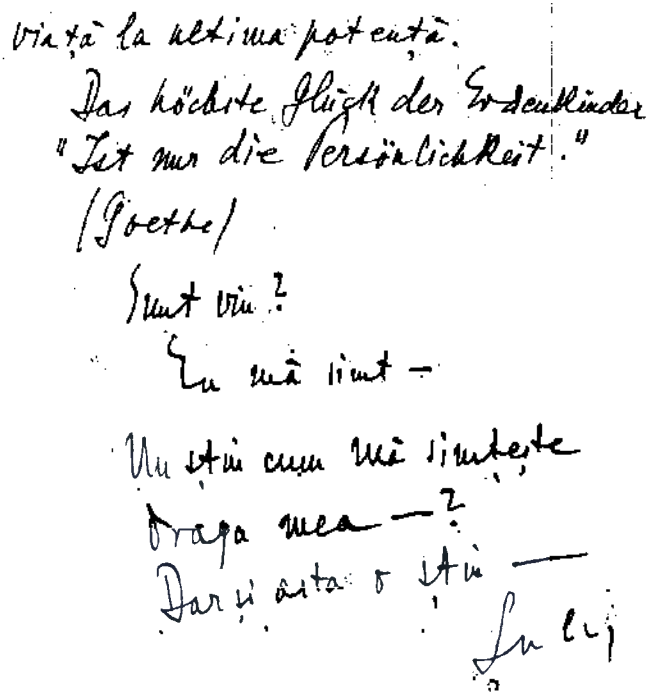
Interesant de subliniat, pentru evoluția de mai tîrziu a lui Blaga, este fragmentul din scrisoarea datată martie 1917, în care afirmă: « dacă filozofia de pînă acum n-ar fi „artă", atunci eu aș fi acela care ar crea o filozofie înrudită cu arta».

Corespondența din aprilie-mai 1917 se referă, în mare parte, la o eventuală întrevedere între cei doi, ce se tot amînă, la criza sufletească prin care trece poetul. Întîlnirea mult așteptată se realizează abia între 8—18 iunie, cînd Blaga face o călătorie la Viena.

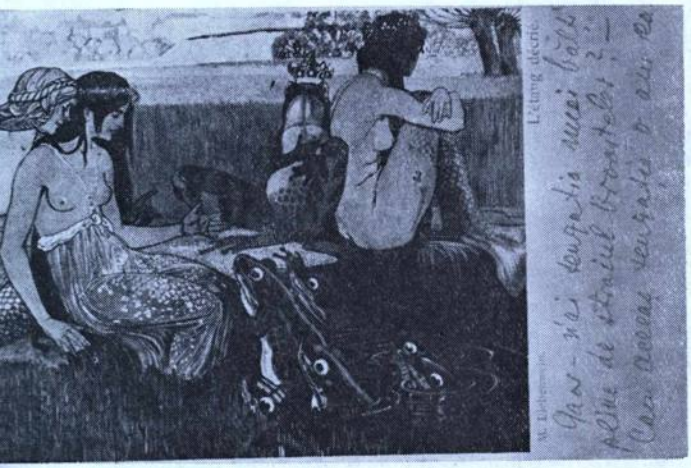
Și în acest stoc de scrisori apar o serie de nume ale membrilor familiei, ca de pildă Duța (Veturia Goga, născută Mureșanu), verișoară de gradul al doilea cu Lucian Blaga și prietenă, din tinerețe, cu Tiberiu Brediceanu, compozitorul, fratele Corneliei; iar în epistola din 20 iunie 1917, după întoarcerea acasă de la Viena, este amintită sora lui Blaga, Letiția Pavel, căreia în familie i se mai spunea și « Baumeisterul» (constructorul), datorită înclinațiilor ei inginerești.

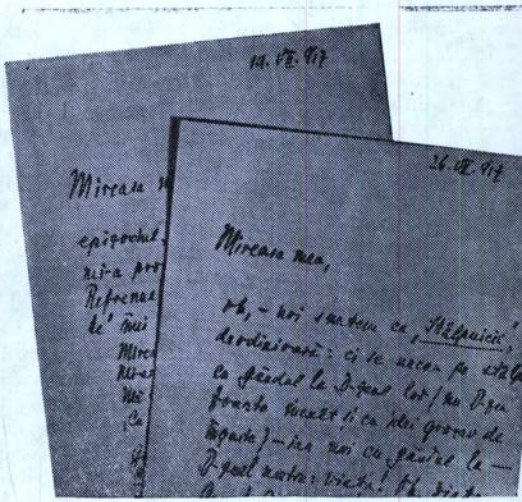
Un amănunt demn de relevat se află în epistola din 19 iunie 1917, unde, o poezie umoristică referitoare la « cuferele veșnic pachetate», prevestește parcă faptul că, mai ales în anii activității diplomatice a poetului, Cornelia a trebuit să fie aproape mereu pregătită pentru călătoriile pe care le impuneau misiunile soțului ei, silit să treacă la scurte răstimpuri de la o legație a alta.

Dorli BLAGA

«...marii, tăcuții și neastîmpărații visători...»

I

Orade[a], 22 III 917

Mea Gaargi,

lucrurile indiferente, cu cari calculez și ființele, pe cari le cuget, le caut și le găsesc în memorie sau în jurul meu — pe tine însă te găsesc în voința și-n pulsul meu, căci Gaargi e «împărăția cerului» în mine însumi. Gaargi, am tăcut mult timp, dar acum nu se mai poate: vreau să te văd și trebuie să te văd. Cu litere roșii îți scriu de astă dată ceva foarte tragic: mă sbat îngrozitor. Astăzi a trebuit să sărut icoana Mariei și mi s-a părut că-i icoana ta și-am sărutat-o cu atîta patimă încît era s-o sparg și-am pălit ca odinioară sfinxul lîngă ușă! Gaargi, dacă nu ești dornică de tragedii trebuie să te văd. Mi-aduc aminte de cuvintele tale: de n-ar fi granițe și pașapoarte — și am îndrăzneala unui plan: La Paști e aproape sigur că ne reținaici. La Șelișteci nu se poate. Dar s-ar putea în Arad. O zi — două! Oh, cum vreau! «Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămîia înaintea ta...»

Nagyv. Szanisló 11

LULU

II

Orade[a], 27 III 917

Un mit: un om cu entuziasmul înalt cît cerul și-a făcut aripi de ceară și-a sburat spre — soare — și soarele i-a topit aripile și omul a căzut în mare. — Soare — nu-mi topi aripile!

LULU

III

28 III 917

Mea Gaargi,

mi-am omorît obiceiul de a face reflexii sterpe asupra noastră — în schimb inventez mituri. Mă gîndesc că este o lume în care ne apropiem unul de altul fără fiori, fără cutremur, — şi fără avînturi şi îndoieli dionisiace, — o regiune pacinică, o lume neutrală, în care ne privim — faţă-n faţă — cu încredere şi linişte apolinică. Este lumea cugetării, viaţa moderată de gînduri şi de împrumutarea reciprocă a credinţelor, este ritmul « preumblărilor prin parcuri » şi seninătatea privirilor înţelegătoare ca vecinicia... Mea... Gaargi — ai auzit despre acele persoane cari îşi dedublează conştiinţa, indivizi cari se cred dupli, oameni cari stau de vorbă cu ei înşişi cu « tu şi eu »? — O astfel de dedublare sufere dragostea mea. Mea Gaargi — m-ai despicat în două persoane — fiecare te doreşte, — una vrea paliditatea sfinxului lîngă uşă, cealaltă liniştea sfinxului în parcurile fără sfîrşit... Acum sunt senin ca primăvara de afară, dar dorul meu senin îşi are un « Doppelgäuger » [1] — turbat, furtunos, un vifor tăcut şi arzător — şi-acest « Doppelgäuger » — aşteaptă nerăbdător un răspuns mare.

LULU

IV [2]

Într-una din scrisori ai atins o chestiune care îmi place. Dacă filosofia de pînă acum n-ar fi « artă » — atunci eu aş fi acela care ar crea o filosofie înrudită cu arta. Dar filosofia e artă şi artă va fi şi filosofia mea. Eu tind spre o concepţie organică şi mobilă ca viaţa despre lume, — o concepţie pe care voi împrăştia-o în jurul meu — nu prin argumente — ci printr-un fel de sugestiune artistică. În oamenii mei voi provoca anumite atitudini vii *în faţa realităţii. Ceea ce se lăţeşte prin dovezi scolastice nu are trăinicie, — eu nu voi* « dovedi » *ci voi* « *infecta* » *mediul cu arta cea mare. Viaţa se transmite de la om la om în chip imediat, — fără puntea argumentelor, — căci viaţa e forţă creatoare — şi tot ce e creaţiune se impune de la sine. Eu* trăiesc *şi voi face şi pe alţii să trăiască — pe tine — minunea mea — mai întîi.* [3]

LULU

V

3 IV 917

Mea Gaargi,

am trecut printr-o criză sufletească cum n-am crezut nicicînd că aş putea-o suporta şi cum n-aş suporta a doua oară. Dacă a fost sau nu motivată — nu ştiu —, dar m-a cuprins ca o idee fixă de-un fanatism nebun. Ai dreptate sunt o forţă elementară, însă nu mi-e ruşine că sunt: cu nu ascult nici de argumente utilitariste, nici de logica socială, fiindcă am o singură raţiune — cea a firii mele cu irezistibila ei necesitate. Dragostea mea nu e un lux sau o tangintă periferială la viaţa mea, ci a pătruns pînă la isvorul, care mă determină, mă ridică sau mă otrăveşte — adînc, adînc de tot. Eu stau în faţa ta şi-ţi zic: Nu pot altfel! — şi vreau să stai şi tu în faţa mea şi să-mi zici: Nu pot altfel!

Planuri pentru întîlnire nu mai fac — fiindcă mie nu-mi răuşesc. Le las în grija ta.

Mea Gaargi,

LULU

---

[1] « alter ego »

[2] Din scrisoare nu s-a păstrat decît fila a doua. După formatul şi calitatea hîrtiei, scrisoarea este din martie 1917.

[3] Fragmentul a fost publicat în revista *„Amfiteatru"*, anul V, nr. 2(50), februarie 1970, p. 8.

VI

9 IV 917

Mea Gaargi,

știu că vei fi a mea, — cu toate piedicile ce ni se vor pune din deosebite părți — în mod absurd, — căci *natura* mai curînd, ori mai tîrziu totuși răușește. Pînă cînd piedicile nu vin din partea ta, eu nu-mi voi pierde răbdarea și nădejdea să le înfrîng — cu tot fanatismul de care sunt capabil. De-ar trece ani — într-o zi, cînd voi fi tare, voi veni: « Dorul mi-a poruncit, nu pot altfel ! » — și nimenea nu se va opune.

Gaargi — nimenea. O știu ! Am să-ți spun foarte multe. De-aceea trebuie să ne-ntîlnim. La începutul lui Mai vei merge la Viena. Atunci voi veni și eu — o săptămînă — vom fi împreună și vom povesti — lucruri arzătoare — Ce zici? Dacă eventual nu s-ar putea, atunci ne vedem în Pesta la reîntoarcerea ta. Cînd pleci? Vei fi a mea — « ca de două ori doi e patru » — aceasta-i întreaga filosofie a istoriei noastre — și-ți voi săruta mîinile și ochii.

LULU

VII

[Oradea, 10 aprilie 1917]

« ...și ne păzește Doamne de văzuții și nevăzuții bălauri... »

LULU

VIII

13 IV 917

Mea Gaargi,

o lume nouă crește în mine, — o lume pe care o creez nu fiindcă mi-am « propus » sau fiindcă « vreau », ci împins de logica firii mele, de logica ce mă silește să înroșesc în fața ta... *Nu pot exista fără ca să-mi modelez lumea mea aparte. Oamenii « practici » sunt reali — fiindcă se identifică cu o părticică infinitesimală a realității, — eu mi-am pierdut aparența de* real *— fiindcă vreau să îmbrățișez realitatea în întregime. În fond care e mai real?*

Pentru cei mulți a fi « om » însemnează a fi o rotiță stăruitoare, harnică și modestă în mecanismul social și-a fi « moral » însemnează a te învîrti regulat pentru ca și rotițele din jurul tău să se învîrtească regulat. Mecanismul social e D[umne]zeul care pretinde « să nu ai alți D[umne]zei afară de mine ». —Oh, Gaargi — sunt sătul de aceste rotițe și de morala rotițelor. Considerat din punctul acesta de vedere aș fi un « invalid social » [4].

Eu vreau să fiu singur (cînd zic « eu » te înțeleg și pe tine) — noi ne avem «guvernul» în creieri și de-aceea vrem să fim singuri. Cînd zic « cu » te înțeleg și pe tine.

Și lumea mea crește — fiindcă sufletul meu nu e un pămînt în care putrezesc cadavre, ci un pămînt în care încolțesc semințe. [5]

LULU

IX

16 IV 917

Mea Gaargi,

aseară veneam spre casă pe-ntunerec și-am auzit deasupra orașului țipetele zăpăcite ale unor paseri: se spune că sunt paseri călătoare cari călătoresc noaptea conduse de forța și lumina instinctului, — cînd ajung însă de-asupra orașelor se zăpăcesc de

[4], [5] Fragmente publicate în revista *„Amfiteatru"*, anul V, nr. 3(51), martie 1970, p. 8.

lumina lor şi plutesc preste catedrale şi palate făr' de-a-şi mai găsi drumul pînă în zori de zi... Gaargi, am un instinct care mă sileşte să-mi fac din «jocul filosofic» cea mai serioasă preocupaţie a vieţii, un instinct tot aşa de tare ca acea voinţă care mă trimite spre tine, un instinct în care se concentrează tot ce am mai viu. Oh, dar felinarele din jurul meu mai mult mă încurcă decît mă orientează — şi-atunci mă-nvîrt ca paserile zăpăcite de lumina oraşelor. Mea Gaargi, cînd vom fi singuri — mîntuiţi de «darul de-a împrăştia lumină» a felinarelor, a nenumăratelor felinare? Cînd?

Am momente în cari de groază că nu va fi nicicînd — asud — sudori în sînge ca Isus în grădina Getsimani.

LULU

X

18 IV 917

Mea Gaargi,

cînd ţi-am scris, că la începutul lui Mai ne vom întîlni în Viena, n-am uitat să adaug «eventual» că nu ne-am întîlnit la Paşti — am păreri de rău şi eşti vinovată: un pic de năcaz îţi port astăzi — îmi va trece numai atunci cînd mă vei săruta odată — lung — lung — «zece minute».

Astăzi mă întrebi nerăbdătoare că nu ne-am putea întîlni mai curînd — «Depinde» — poate că da, poate că nu! Să-ţi descriu situaţia mea: din partea mea aş pleca imediat şi-aş sta o viaţă lîngă tine, — însă — Conzistorul nostru nutreşte ideea să isprăvim anul acesta mai curînd ca de obicei. Dacă se va hotărî aceasta, atunci vrînd — nevrînd trebuie să rămîn aici. Ne-am putea întîlni în cazul acesta abia la sfîrşitul lui mai. Dacă aş amîna examenul nu m-aş putea înscrie la toamnă la Universitate: sperez că aceasta n-o doreşti.

Pînă acum nu-i nimic sigur. Dar răbdarea ne e greu pusă la încercare.

Astăzi m-am privit în oglindă, Gaargi — am slăbit îngrozitor — şi vina ta e vina. Sunt aproape «eteric» — şi mi-e teamă să nu mă disolv cu totul într-o tragică sublimaţiune.

Cărţile au sosit — mulţămiri!

LULU

XI

3 V 917

Mea Gaargi,

— im wunderschönen Monat Mai [6] — şi aşa mai departe. Astăzi a fost Lionel pe la mine — în drum către Viena. Aşa puţintel mi-a răuşit să-l exploatez — cu o condiţie însă pe care nu i-o pot împlini. Sunt nebun şi vreau să te văd preste cîteva zile. Îţi pun însă trei condiţii:

1. Să-mi sai după gît la întîlnire
2. Să mă omori cu dragostea

şi

3. Deoarece Lionel nu-i iertat să ştie despre plecarea mea pe spesele lui — şi deoarece îmi trebuie un motiv «arzător» să plec (Direcţiunea îl pretinde) — *să-mi pui imediat o depeşă de conţinutul acesta:*

«Komme sofort nach Budapest» [7]

Longin

Te găsesc în Medlergasse
şi atunci — o, Gaargi

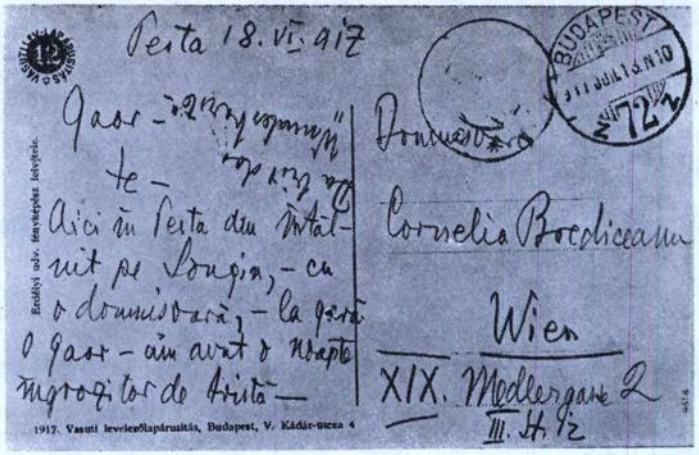
LULU

---

[6] *în minunata lună mai*

[7] *Vino repede la Budapesta*

XII

17 V 917

Mea Ga—ar,

am lîngă mine un om, despre care n-am îndrăzneala să zic: ecce homo! Este un tip foarte ciudat, la care poate că niciodată nu te-ai gîndit și de-aceea vreau să ți-l *trec prin gînd*. Îl chinuiesc cu convingerile cele mai intime și se sbate ca peștele pe uscat. E dornic să *știe* și l-am dus așa departe încît vorbește ca un raționalist și are gesturi de eretic: seara însă, cînd se culcă, îl văd cum se înfioară, se ascunde după perdea și-și face cruce... În « idee » e convins de absurditatea vechilor credinți, în « practică » nu se poate desbăra de-un gest fisiologic — mecanic: dacă nu și-ar face cruce l-ar mustra— nu conștiința — dar « corpul ». Vezi — Gaargi — ceea ce numim « mustrări de conștiință » sunt de multe ori niște simple « mustrări fisiologice ».

Ai văzut poate că reproducerea unei sculpturi de Rodin: *spiritul și corpul !* Corpul greoi al unui animal își întinde capul și brațele de om — spre cer — fără rezultat, căci trupul și copitele rămîn în noroi. Văd, Gaargi, cum mi se desemnează tragedia: discipolii îmi imitează gesturile eretice și se ascund după perdea și-și fac cruce.

Gaor, să nu crezi însă că-mi fac peri cărunți din asta: acum mă gîndesc numai la dragostea noastră « cu sînge cald ». Ți-ar plăcea o dragoste cu sînge rece? Așa o dragoste de amfibii? Ga—ar—gi, rîzi un pic —

LULU

XIII

1 VI 917

Draga mea,

de-un drac am scăpat: duhul sfînt nu s-a coborît preste dogmaticii noștri. Al doilea drac urmează în 6 iunie. Prin 8 iunie cred că ne întîlnim în Medler; dacă frățiorul nu va fi transferat pînă atunci. Tu să te pregătești și pentru eventualitatea de-a veni la Pesta.

Lui Caius i-am scris. Foarte îndrăzneț. Îndrăzneala aceasta o pot asemăna cu îndrăzneala, ce-am avut-o față de tine cînd răzimată de ușă te-ai făcut albă ca părețele.

Dacă n-ar fi fost aceea, multe n-ar fi astăzi — și-ar fi păcat să nu fie. Strașnic m-a « cucerit », dar și eu pe tine !

Timp pentru — « Fizică »— mai ai deci o săptămînă: nu învăța prea mult, că și-așa ți le voi scoate eu din cap toate formulele. Cum pot intra formulele în creerii tăi așa de vii? Grijește, că ți-i omori.

Gaargi — algebră — celule — anatomie — ? ? —

Vreau numai să te năcăjesc puțin — fiindcă — mi se pare că te cugeți mai mult la « Fizică » decît la mine. Aș putea argumenta aceasta și cu un citat dintr-o scrisoare de-a ta. E adevărat?

Ți-o spun eu că nu-i adevărat.

Gaor — te — — — —

LULU

Ga — or — de-ar trece odată și săptămîna aceasta. Sărutări de potența a cincea!

XIV

4 VI 917

Draga mea,

mîne am ultimul examen. Poimîne plec. Joi seara sosesc. Și-apoi — « minunea » va cădea în brațele mele.

LULU

XV

Pesta 7 VI [1917]

În drum spre Gaor ! Cîteva ore și suntem ochi în ochi. O — Gaor — mi-ai sucit capul *cu desăvîrșire.*

VILDIMON

XVI

Pesta 18 VI 917

Gaor — te —

Aici în Pesta am întîlnit pe Longin, — cu o domnișoară, — la gară. O, Gaor — am avut o noapte îngrozitor de tristă. Du bist das «Wunderbarste»[8].

XVII

Tövis 20 VI 1917

Draga mea — să te ferească sfinții de trenurile astea — mai invalide decît — inima mea. Dacă nu ajung astăzi acasă, — apoi tot ajung eu mîne. — Nu știu cu ce mi-aș putea mîngîia « plecarea de la Tine ».

Oh, Medlergasse !

LULU

XVIII

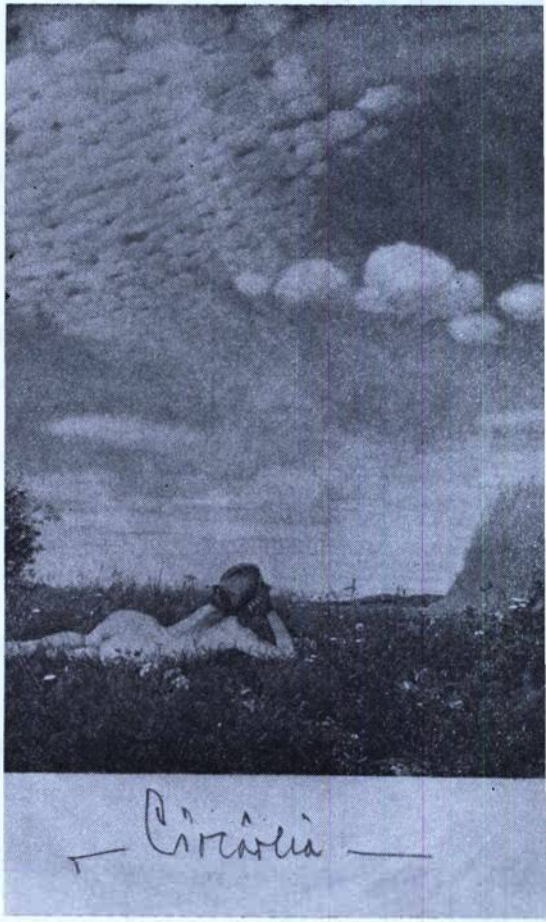
Tövis 20 VI 917

Gaor — n-ai senzația unei bălți pline de straiul broaștelor? — Cam aceeași senzație o am eu acum — de la lumea în care voi trăi pînă cînd ne-om vedea iarăși « ochi în ochi »

Gaor

Te

LULU

[8] *Tu ești cea mai minunată*

XIX

Sebeș 20.VI.917

Du Wunderbarste [9],

acasă m-a așteptat o scrisoare de la tine. Titușca și-a ieșit din piele. Am avut o zi de general avînt neobicinuit pe la noi. Mama — ce-i drept — a plîns un pic cînd m-a văzut așa slab, — dar ulterior a observat, că *în mine e mai multă viață decît orișicînd*.

Baumeisterul ți-a citit scrisoarea « scrisoarea » cu o bucurie de nedescris, — și va « scoate consecvențele ».

Ei, vezi și tu draga mea, că nu e vis, — ci *realitate tare ca granitul*. Știi tu, — dacă aș fi un filosof de-aceia « într-o ureche », cari neagă orice realitate în jurul lor, de dragul tău mi-aș da dracului tot sistemul! Sunt mîndru — Gaar — și simt necesitatea să îngenunchez: Das *Wunderbarste* ist geschehen[10]. Cine mă ascultă astăzi, crede, că mi-am pierdut cumpătul și « măsura », nu știe, că mi-am cîștigat o « măsură » cu mult mai largă, mai adîncă și mai înaltă. Gaor, mi-ai dăruit un alt *ritm de viață*!

Și ce dorește oare viața de pe pămînt — dacă nu — un alt ritm?

Asta-i totul — și îngenunchez: Das Wundesrbarite [11]!

LULU

XX

22.VI.917

Draga mea,

deocamdată mă feresc de-un salt mortal în lucruri mai grele și de-aceea mi-am ales niște « Kosmische Wanderungen » [12] foarte drăguțe. Am găsit un mit de-al vechilor Pitagorei despre « calea laptelui ». Ei credeau, că soarele făcea pe vremuri alt drum pe bolta « de cristal » a cerului. Calea laptelui nu e decît urma ce-a lăsat-o soarele în calea sa de nenumărate veacuri pe « cristalul cerului ». Așa-i — un *mit* foarte naiv și foarte mincinos, dar — sehr tiefsinuig [13]. E adîncă povestea aceasta prin presupunerea că și cele mai neschimbăcioase fenomene pot trece prin prefaceri într-adevăr — cosmice. Vieți întregi de om nu pot observa nici cea mai mică schimbare pe cer — și totuși ce sguduiri mari și puternice prefaceri.

Îți scriu basmul acesta astronomic — fiindcă-l aflu — tiefsinuig[14] — îngrozitor. Cînd vei avea timp, să cugeți puțin. Și-acum să-ți spun altceva: este un *om*, care ți-a părut cîndva — rece, liniștit, — și neschimbăcios ca cerul — sau dacă vreai — ca un tablou bizantin. În urmă te-ai convins, că *omul* are în sufletul său « sguduiri cosmice ». Și ți-a plăcut poate că acest *contrast* de liniște și de patimă, de receală și entuziasm, de aparență și realitate!

Eu sunt omul și tu ești omul, care m-a înțeles, — căci trebuie să ai iubire pentru așa ceva.

Spune Gaor — nu-i frumos să ai în piept *dragoste* și cu ochii să urmărești căile lactee? Nu-i frumos, să porți în inimă, ce-i mai frumos din împărăția timpului: *iubirea*, — și-n creeri ce-i mai frumos în împărăția veșniciei: *cerul*?

Gaor — răspunsul!

LULU

---

[9] *Celei mai minunate*
[10] *Cel mai minunat lucru e întîmplarea*
[11] *Fantastic*
[12] *hoinăreli cosmice*
[13] *foarte profund*
[14] *profund*

XXI

24.VI.917

Stăpîna mea,

« Samkhya » şi-a făcut intrarea triumfală la mine ca la un vechi cunoscut. Părea că-mi spune: sunt scrisă pentru tine. Şi-mi va fi de mult folos — « Samkhya »: tot ce e *viaţă* voi extrage din ea « cum paserea Flamingo scoate laptele din apă » (comparaţie indică). Multe lucruri le simţesc şi le trăiesc aşa de bine, încît mi se [pare] că înainte cu zeci de veacuri într-o altă viaţă (teorie băştinaşă pe marginea « Sfîntului Ganges ») — am purtat eu însumi o luptă fanatică pentru ideile acestea — şi mi se pare, Gaor, că într-o zi mare am fost ars pe rug din partea unei academii de doctrinari — pentru frumoasele şi îndrăzneţele mele visuri metafizice.

Îmi îmbogăţesc viaţa sufletească şi oare nu se îmbogăţeşte şi stăpîna mea, prin aceasta?

Mea Gaor — cînd te voi îmbrăţişa? Sau voi fi poate că osîndit să te îmbrăţişez numai cu privirea — frăţeşte, anemic, în surdină? Dar dacă voi izbucni cîteodată şi altfel — mai vulcanic — tu mă ierţi, căci ţie îţi place să mă ierţi!

Ştii — Gaor — cînd şedeam în „Stadtpark", — îţi povesteam « teoria rîsului » şi tu ai început *un gest* — şi-apoi l-ai suspendat. Pentru mine acel gest microscopic conţine mai multă viaţă decît 10 volume de « Weltgeschichte » [15].

LULU

D[omnu]lui Dr. Dobrin să-i scrii, că în afacerea D[umnea]lui am vorbit cu Triteanu: îi va răspunde el.

XXII

26.VI.917

Draga mea [16]

Astăzi am stat întins la umbră sub arini şi-am gustat înţelepciune indică. Cugetam la suprema unitate *în care se împreună toţi şi toate, aşa cum rîurile se împreună în mare. Mă sileam să simţesc fondul comun* « das Göttliche » [17] *dintre mine şi el, să simţesc marea identitate dintre mine şi frunzele de arin şi paianjenul, care-şi torcea firele de mătasă la urechea mea. Esenţa acestei filosofii te provoacă să-ţi* nimiceşti individualitatea prin aceea că ţi-o lărgeşti la infinit. *Este ceva farmec în aceste exerciţii mistice: într-un colţ ascuns din tine însuţi să descoperi conţinutul de la* tot ce este.

Acesta-i un misticism, care ar trebui să ne îmbete şi astăzi capetele şi inimile. Nu ne-ar strica deloc puţin duh indic.

Un viţel din apropiere se pare că mi-a simţit ideile emancipate (dacă n-a avut cumva nefericita iluzie, că şi eu sunt viţel), şi s-a apropiat cu gravitate de mine — pacinicul şi entuziastul prietin al tuturor animalelor. Sau i-a fost poate că simpatică liniştea mea? Venea tot mai aproape, îi simţeam respiraţia aspră şi caldă — şi m-a lins pe frunte. Şi atunci l-am prins de coarne şi i-am jurat prietenie. O, Gaor, dacă l-ai fi văzut: privea în gol şi mi se părea, că se gîndeşte asupra vieţii. Nu ştiu — Gaor — animalele foarte des îmi fac impresia că cugetă asupra lumii şi-asupra vieţii, — dar oamenii grozav de rar!...

Draga mea — aşa aş vrea să-ţi prind acuma capul între palme şi să te privesc cu o privire metafizică şi să te sărut.

LULU

---

[15] *« Istorie universală ».*
[16] Scrisoare parţial publicată în revista *„Amfiteatru"*, anul V, nr. 3(51), martie 1970, p. 8.
[17] *divin*

XXIII

2.VII.917

Mireasa mea,

la toamnă și-n fiecare toamnă vom merge prin ploaie subțire, măruntă și rece și umedă de-a lungul « Praterului » pînă la « făgădăul » de la sfîrșit: « *Der heilige Hain* »[18]. Și acolo la masa din colț ți-oi spune cu ochii — așa cum ți-am spus toamna trecută: — Sunt eu, — acel *eu* care nu îngheață lîngă tine. Știi că ți-a înghețat inima de teamă că îngheț alăturea de minunea mea! Ce iluzie mincinoasă, draga mea! Unde este un « eu » acolo nu-i ghiață. Gaor, în fiecare toamnă vom merge prin ploaie rece cu inimile calde și cu picuri de ploaie pe față: — la altarul unde vom aduce jertfă «*focului*».

Cît de înțelegători au fost aceia cari pe vremuri s-au închinat « Focului »! Idol cu flacări, — preoți ai focului — o, Gaor, îmi vine să strig tare, ca să auzi cît e de frumos! Cei cari au urechi de auzit să audă: de ce nu mai au bieții oameni și astăzi acest cult? Mai bucuros se lasă stăpîniți de fetișii monstruoși ai Babilonului.

Gaor — wir — Götter des

Feuers[19]—!

XXIV

3. VII.971

Mireasa mea, [20]

a sosit Montaigne, marele sceptic, care calcă așa de ușor: omul care-i așa de sigur în tot ce spune și-n tot ce retace, fiindcă-i convins, că nu-i nimic sigur în mintea omenească. E spiritual și guraliv și știe îngrozitor de multe fără ca să-l poți numi erudit. — Divinizează — relativul, îndoială, momentul, *și e în stare să-ți răstoarne orice credință: își face o virtute din lipsa de convingeri mari și se ridică preste foarte multe* prejudiții — *însă numai fiindcă se reține să-și formeze o părere definitivă despre ceva. Știe să fie foarte liber, dar are o concepție despre o libertate care se împacă uneori cu cea mai mare nelibertate. Moralitatea pentru el se întemeiază pe* obicei *și pretinde libertate religioasă, dar tot în virtutea obiceiului admite și autoritatea bisericii catolice. Adoară* individualitatea *omenească: fără ca s-o adîncească însă cîtuși de puțin. Combate atîtea lucruri hotărîte prin compromisuri imposibile și el însuși e așa de aplicat să încheie compromisuri cu mult mai ușoare decît este el într-adevăr!*

În orice caz am discuții interesante cu el, — uneori pătimașe chiar. Mi-a spus însă, că în nemțește nu-și poate exprima destul de fidel gîndurile și — a pretins sus și tare să-i învăț limba. I-am promis gîndindu-mă la isteața și entuziasta mea *mireasă, care împreună cu mine jertfește orișice pentru opera noastră viitoare!*

Și Montaigne cu tot scepticismul său m-a binecuvîntat.

O, Gaor — subscrii cu entuziasm — mit Wonne [21] — rîndurile de mai sus?

Îți mulțămesc și te sărut — für das ewige Feuer. [22]

LULU

Ai fost la Decanat? Să nu uiți te rog.

XXV

4.VII.917

Mireasa mea,

deseori este instinctul un echivalent al inteligenții și inteligența al instinctului, căci multe lucruri le isprăvește tot așa de bine instinctul ca și inteligența și despre foarte

---

[18] « *Dumbrava sacră* »
[19] *noi — dumnezeii focului*
[20] Scrisoare parțial publicată în revista „*Amfiteatru*", anul V, nr. 3(51), martie 1970, p. 8.
[21] *cu bucurie*
[22] *pentru focul veșnic*

multe întîmplări nu ştii, dacă au un caracter « instinctiv » sau « inteligent ». Totuşi sunt *fapte alese* pentru cari se recere numai unul din aceşti factori: în *întîlnirea* noastră fără îndoială, « instinctul » îşi serbează cea mai mare sărbătoare!

Gaor — ştii tu, că « ein tiefes, grosses, geistiges Erlebniss » [23] dă naştere la legende curioase? Cînd Isus s-a renăscut sufleteşte, — se spune, — că s-a cutremurat pămîntul şi s-a rupt catapeteasma bisericii şi morţii au înviat. Oare n-au înviat morţii şi nu s-a cutremurat pămîntul cînd ne-am întîlnit şi ne-am iubit? Îmi vine să cred că da. Nu crezi şi tu, că minciuna legendei e mai adevărată decît orice adevăr?

Stăpîna mea, mi-e foarte greu fără tine şi timpul trece grozav de încet. Oare cine a făcut această invenţie proastă a *«timpului»?* (Ideea din urmă — trebuie să admiţi şi tu — draga mea — că-i splendidă!) Ca idee poetică — înţeleg. Şi chiar dacă ai rîde de ea, eu te sărut aşa ca « el » din *Idolul* lui Rodin; poate că rîzi atunci şi mai sălbatic.

LULU

XXVI

6.VII.917

Mireasa mea,

să-ţi scriu ceva şi din sau despre mediul meu material — fiindcă ştiu, că te interesează nu numai înfăţişarea mea psihică. Două lucruri mari — fără îndoială — le fac zilnic: dorm şi mănînc. Ce frumos — aşa-i? Der romantischer Schläfer. [24] Apoi destul de des trebuie să-mi aduc aminte şi de datorinţa socială de-a-mi cerceta — uf — neamurile — de sînge şi de încuscrire. Am făcut în sfîrşit şi eu cunoştinţă — cu verişoara Alma. Ai avut dreptate: e foarte inteligentă. Povestim multe şi ascultă cu pasiune. I-am dat să cetească pe *Also sprache Zarathustra* şi i-am predicat în stil profetic cele necesare pentru ca să înţeleagă pe Nietzsche. Încîntată de multele lucruri minunate ce le-a auzit de la mine, mi-a spus folosindu-se de-o expresie nietzscheană, că eu sunt « jenseits von Gut un Böse » [25]. Vanitatum vanitas!

Draga mea, nu mi-ai scris încă nimic cum stai cu punctul critic al examenului? Nu ştiu, dacă ţi-am dat liniştea necesară pentru ca să poţi asimila formule şi experimente. Dacă ai trece teafără — m-aş bucura, fiindcă ne apropiem de ţintă, — dacă ai face un salt mortal de asemenea m-aş bucura — fiindcă eu sunt cauza, — causa causorum! [26]

Însă « dein Wille geschehe » [27].

Mea Gaor — tu ai avut două « schimbări la faţă » —: odată te-ai făcut palidă şi altădată ai înroşit ca soarele la răsărit. Destul că: de cîte ori mă gîndesc la aceste două schimbări la faţă — inima îşi grăbeşte paşii comozi! O, Gaor — eşti foarte drăguţă.

Şi cînd te voi îmbrăţişa?

Cînd — nevinovato?

LULU

XXVII

19.VII.917

Mireasa mea,

episodul, care era să devină tragic, mi-a provocat nişte versuri comice. Refrenul « cu cuferele vecinic pachetate » îmi face un haz grozav:

---

[23] *un profund, mare, spiritual eveniment*
[24] *adormitul romantic*
[25] *« dincolo de bine şi de rău »*
[26] *cauza cauzelor*
[27] *« facă-se voia ta »*

Mireasa mea, nebuna mea Mireasă,
Mi-arunci priviri grozav de indignate:
Mă certi, că te silesc să stai —
« Cu cuferele vecinic pachetate ».

Greul vieții, greul vieții, te asigur,
C-o să-l știu purta în spate:
Liniștită poți să stai deci —
Cu cuferele și despachetate!

Cu tine mîne vreau să plec
Spre țări îndepărtate —
Frumoasa mea, nebuna mea,
Ți-s cuferele-mpachetate?!

Înapoi n-o să aducem
Splendoare și comori bogate,
Ci « idei » împachetate
În cufere despachetate!

Te-am supărat tare? Să-mi răspunzi imediat, că nu mai am răbdare.
Mi-ai răspuns așa de trist și de resignat — încît mi se rupe sufletul.
— Poți fi sigură — că tot eu aș fi fost acela, care ar fi venit la Canossa. În genunchi ți-aș fi cerut iertare — și dragoste — și patimă și zîmbete —

LULU

XXVIII

Marți [28]

Mireasa mea,
Gaor, dragoste —
frunze de arin, ziua cloților, aer după furtună, relativitatea timpului, sfinți bizantini, buze moi de catifea, patimi, joc, libertate, plumîni largi cît lumea, sînge, arta eternității, ciorapi de mătasă, oameni naivi și oameni buni, — gînduri, « episcdul tragic », clocot de bucurii, munți, ape, « Meeresbrandung » [29], cîntece, divorț din Weltanschauunguri, iarbă, interes bilogic, mere furate, gară, miros și fum de trenuri, Andromeda, nebuloase, « entropia tinde spre un maximum », femei bătrîne, « avînturi interesate », colonelul, « ce stramm! », — Wunder des Nimmels [30], găinile din Lugoș, și buze moi și buze calde, priviri infrigurate, « nu fumează, nu bea, nu chefuește », Wissenschaft und Religion [31], piciorușe, dragoste, clocot de sînge, clocot de mare
.....
Asta-i romanța celor trei zile.
Te simt în mîni, draga mea,
Trei zile — o vecinicie — o clipă

LULU

---

[28] Scrisoare nedatată. După caracteristicile de hîrtie, scris și cerneală, poate fi plasată în iulie, 1917.
[29] *Zbuciumul mării*
[30] *Țanțoș — minunea cerurilor*
[31] *Știință și religie*

XXIX

26.VII.917

Mireasa mea,

oh, — noi suntem ca « *Stîlpnicii* » de odinioară: ei se urcau pe stîlpi cu gîndul la D[umne]zeul lor (un D[umne]zeu foarte incult şi cu idei grozav de înguste) — iar noi cu gîndul la D[umne]zeul nostru: viaţa! Oh, viaţa — Gaor! Cîtu-i de adîncă viaţa noastră: cu mult mai adîncă şi mai largă decît cerul, la care am privit în noaptea aceia: die grosse Nacht[32]: o lume mică *în jurul nostru*, o lume mare *deasupra noastră* şi-o lume îngrozitoare *în noi. Tot ce iubim, iubim de dragul vieţii, — numai viaţa o iubim de dragul ei propriu:* oh, sîngele viu e un sînge d[umne]zeiesc... Şi cînd ating viaţa, simţesc — inima şi pulsul sgomotos al « Absolutului » .....

Îţi doreşti o epigramă?

Par egsamplu:

Încerc să-ţi fac o epigramă,
Dar nicidecum nu-mi iasă:
Încerc, — dar mă trezesc făcîndu-ţi
O odă serioasă, grozav de serioasă!

Şi-acum încă două:

De ce-aş mai face epigrame
Fără de rost şi fără samă?
Tu eşti doară *mai presus*, iar alţii
Mai prejos de orice epigramă!

Mi-ai dat atîta *aur*, draga mea,
Şi-acum să-ţi dau în schimb *aramă*?
Cum nu eşti *om*, ci « *supra-om* »
N-ai merita o « *supra-epigramă* »??

Sărutări calde ca pe stîlpii de la gară

LULU

XXX

30.VII.917

Draga mea,

dacă nu ţi-e lene să gîndeşti puţin, îţi dau ceva de gîndit: asupra influenţei unui om asupra altui om. Unii, sau mai bine zis cei mai mulţi dintre aceia, cari preste tot ştiu influenţa şi se pot reproduce în alţii, — o fac prin gîndurile şi faptele lor. Să nu crezi însă, că toţi cei aleşi să crească oameni — au această metodă. Alţii nu influinţează prin gîndurile lor, ci prin *felul lor de a gîndi*, nu prin faptele lor, ci prin *modul lor de a lucra*. În jurul acestora se produce o atmosferă spirituală, care infectează chiar şi pe aceia, cari le combat ideile şi cari le neagă intenţiile: sunt duşmanii şi în fond totuşi trabanţii lor. Unii îşi reproduc în alţii *vederile*, alţii *personalitatea*. Contactul celor dintîi e mai mult *mecanic*, al celorlalţi însă *viu*. Unele plante se înmulţesc prin *seminţele* lor, altele preferă însă să se reproducă prin *rădăcinile* lor. Şi rădăcina e personalitatea. Observaţia aceasta vreau s-o continui tu. Nu e o problemă abstractă, căci e vorba doar despre viaţă la ultima potenţă.

« Das höchste Glück der Erdenkinder
Ist nur die Persönlichkeit »[33]
(Goethe)

Sunt viu?
Eu mă simt —
Nu ştiu cum mă simţeşte
draga mea?
Dar şi asta o ştiu —

LULU

---

[32] *noaptea cea mare*

[33] *« Cea mai mare fericire a muritorilor este numai personalitatea »*

ARHIVĂ SENTIMENTALĂ

G. CĂLINESCU

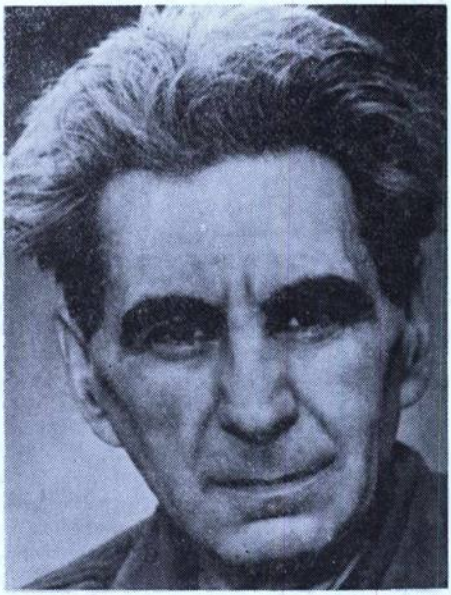
LA „NAȚIUNEA“

SCRISOAREA PE CARE O PUBLIC MI-A FOST adresată, pe cînd eram secretarul general al Partidului Național Popular, de către G. Călinescu, directorul ziarului „Națiunea“, oficiosul acestui partid din care făcea parte și el.

După 23 august 1944, G. Călinescu luase atitudine deschisă în favoarea luptei forțelor democrate, conduse de Partidul Comunist Român, și combătuse partidele «istorice» în „Tribuna poporului“, al cărui director era (15 septembrie 1944—11 februarie 1945), și în revista „Lumea“ (25 septembrie 1945—13 iulie 1946), condusă tot de el. În acești primi ani de după război, luase contact cu „Uniunea Patrioților“, participînd la unele ședințe ale secției de presă și propagandă. La 6 decembrie 1944, sub aceste auspicii, rostise conferința Rasă, rasism și literatură. Angajarea lui politică devine și mai deplină, odată cu alegerea — în ianuarie 1946 — în comitetul central al Partidului Național Popular, în care se transformase „Uniunea Patrioților“, și cu preluarea direcției ziarului „Națiunea“.

«Partidul Național Popular urma să asigure concentrarea energiilor păturilor mijlocii la progresul general de consolidare a puterii populare și de refacere a țării.»[1] Din acest partid făceau parte cu precădere acele categorii sociale neproletare, care doreau colaborarea cu clasa muncitoare și cu țărănimea.

Din comitetul central ales la înființarea Partidului Național Popular făceau parte: Mitiță Constantinescu, președinte, Mihail Dragomirescu, secretar general,

dr. D. Bagdasar, P. Constantinescu-Iași, G. Vlădescu-Răcoasa, Andrei Oțetea, G. Călinescu, Al. Philippide, Lucian Blaga*, D. I. Suchianu, Valeria Sadoveanu, Mihail Kogălniceanu (urmaș al marelui bărbat de stat), Mihail Neculce (fost ministru plenipo-

[1] G. Țuțui, *Contribuția Partidului Național Popular la lupta pentru transformări democratice (ianuarie 1946 — martie 1949)*, în *„Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C. C. al P. C. R.“*, nr. 1, 1966, pag. 59.

* Lucian Blaga ne-a trimis, la cîteva săptămîni după ce fusese ales, o scrisoare de demisie din P. N. P. Acest moment de ezitare a poetului a întîrziat, poate, cu cîțiva ani integrarea lui în viața social-politică a țării.

tențiar), Justin Moisescu (actualul Patriarh), Tudor Bugnariu, I. Biberi, C. Balmuș, C. Paraschivescu-Bălăceanu, dr. C. G. Dimitriu, V. V. Protopopescu, Barbu Rădulescu (președintele federației meseriașilor), protopop Alexandru Ionescu D. Almaș, dr. Alexandru Radu, artista Gina Sandri (Iași) și alții.

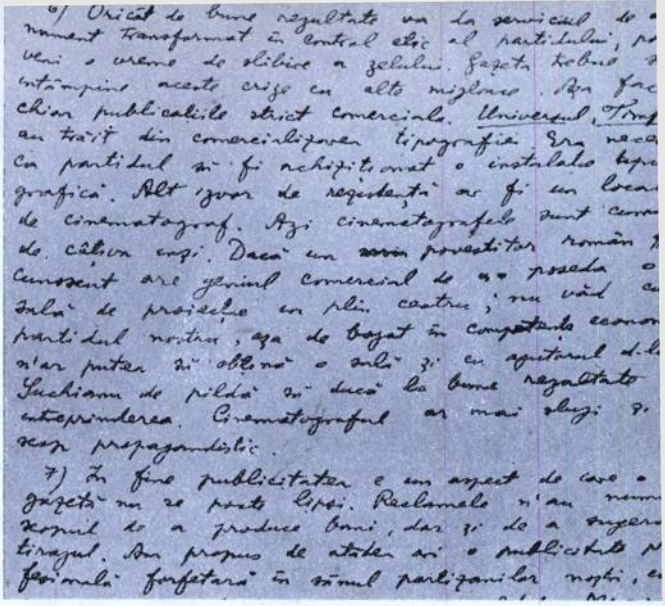
Cînd Partidul Național Popular a făcut să apară ziarul lui, „Națiunca", fără nici o rezervă ne-am gîndit ca director să fie G. Călinescu, pentru că el condusese alte reviste și ziare democrate și pentru că era o personalitate de un real prestigiu.

Colaborarea la „Națiunea" este aspectul cel mai viu al activității politice a lui G. Călinescu din primii ani după 1944, semnul angajării lui în lupta pentru cucerirea deplină a puterii de către forțele democrate. În timp ce alți intelectuali ezitau, iar unii — este drept, puțini — derutați, sprijineau forțele conservatoare ale partidelor « istorice», G. Călinescu s-a angajat plenar într-o activitate politică democratică. Nu aștepta să fie solicitat, stimulat, ci se oferea cu entuziasm, dorind în mod evident să fie în primele rînduri ale luptei. El a venit cu inima deschisă în rîndurile forțelor progresiste. G. Călinescu se interesa de candidatura lui în alegeri. În 1946 ne-am gîndit că cel mai potrivit loc de deputat pentru cel care scrisese Viața lui Mihai Eminescu și Opera lui Mihai Eminescu este județul Botoșani, fără să știm că își petrecuse acolo cîțiva din anii copilăriei. În 1948, a fost candidat al P. N. P. la Brăila.

Într-o zi, G. Călinescu a venit la sediul central, care era pe bulevardul Ana Ipătescu, reproșîndu-ne cu candoare că nu este membru în biroul politic. La prima ocazie dorința lui a fost îndeplinită. Uneori, cînd erau în parlament ședințe importante, G. Călinescu își exprima dorința de a lua cuvîntul în numele grupului nostru parlamentar, asigurîndumă — cu acea ridicare a brațelor care-i era atît de caracteristică — « Fiți fără grijă, nu voi spune nici o prostie». Și într-adevăr, orientarea lui politică era perfectă, iar exprimarea avea acea strălucire proprie. De asemenea, G. Călinescu a ținut ca el să facă reportajele procesului guvernului Antonescu.

*

Este greșită afirmația că titlul ziarului a fost « propus îndubitabil de G. Călinescu»[2]. La alegerea titlului am luat parte ca secretar general al Partidului Național Popular, fără ca G. Călinescu să fi fost de

față. Titlul este în mod vădit menit să exprime orientarea partidului, care se numea «național». Ziarul „Națiunea" a apărut de la 20 martie 1946 pînă la 18 februarie 1949, avînd ca subtitlu « ziar de informație și reportaj».

Așa cum dovedește și scrisoarea de față, este exagerat să se vorbească despre «succesul imens al ziarului „Națiunea"[3], care nu a reușit să devină un ziar de mare tiraj. Apărea în 40.000 — 50.000 exemplare, dublate la numerele festive, din care se vindeau cam 80%. Pentru a răspunde preocupărilor diferitelor categorii de membri, ziarul a avut pagini care se adresau învățătorilor, meseriașilor, femeilor etc. Răspunzînd aceleași necesități, G. Călinescu scria articole pentru aceste categorii de cititori.

Redacția „Națiunii", care nu era prea mare, 10—12 persoane, a fost alcătuită — în cea mai mare parte — de către Partidul Național Popular. Colaboratorii erau mai numeroși, unii chemați de George Călinescu. El și-a rezervat alcătuirea paginii a 2-a, culturală și literară, pentru care avea colaboratori apropiați pe Al. Piru și Adrian Marino. G. Călinescu nu era un director care să se dezintereseze de mersul gazetei. Nu participa zilnic la ședințele de redacție, dar de 2—3 ori pe săptămînă venea la ziar, interesîndu-se îndeaproape de toate detaliile, pînă la problemele tehnice și financiare, cum o dovedește și scrisoarea de față. Aspectul grafic al ziarului îl

[2] Ion Bălu, *G. Călinescu*, Editura Cartea Românească, 1970, pag. 458.

[3] Marius Mircu, *G. Călinescu, ziarist*, în vol. *Trimis special*, Editura Cartea Românească, 1974, pag. 218.

preocupa în mod deosebit. Aducea litere, vignete, machete de paginație etc. Din nefericire, de cele mai multe ori, proiectele lui nu puteau fi aplicate, din cauza tipografiei învechite, cu litere urîte și fără oameni pricepuți. Cu îndreptățire cerea G. Călinescu schimbarea tipografiei, dorință care nu s-a putut îndeplini.

Cînd am discutat cu G. Călinescu prezența lui ca director la „Națiunea", mi-a pus o singură condiție: articolele să nu-i fie modificate. După cîte știu, ea a fost respectată. Rareori, cînd se iveau unele mărunte controverse, se discuta cu G. Călinescu, el arătîndu-se înțelegător și făcînd singur modificările de stil care se impuneau. Își alegea de obicei singur subiectele, acceptînd însă și sugestiile redacției sau ale conducerii P. N. P. Culegerea de articole *Gîlceava înțeleptului cu lumea* dovedește cît de interesantă este publicistica lui, atît pentru cunoașterea personalității scriitorului, cît și a profilului epocii.

În perspectiva timpului, se poate spune că G. Călinescu este pentru „Națiunea" ceea ce înseamnă Eminescu pentru „Timpul". Prezența lui ca director la „Națiunea", și articolele pe care le-a publicat aici, au dat ziarului un prestigiu și mai evident cu trecerea vremii.

Raporturile dintre mine ca secretar general al Partidului Național Popular și G. Călinescu, director al „Națiunii", au fost dintre cele mai bune. Din partea mea și a redacției, s-a bucurat de stimă și dragoste. El a remarcat această atitudine: « Ceea ce admir la d. Dragomirescu este că a păstrat un fond de respect și superstiție pentru intelectual, respect real, căci e greu de simulat. Stima lui o simt și-i sunt foarte copilărește recunoscător. El e matur, eu sunt ingenuu, însă partidul are nevoie de o doză de inocență... Așa se explică de ce mă simt foarte bine în P. N. P. Am voie să trag la fit, toți închid ochii cu înțelegere asupra capriciilor mele...» [4].

Despre activitatea lui G. Călinescu la „Națiunea" au scris cei doi secretari de redacție ai ziarului: Marius Mircu [5] și Alexandru Raicu [6]. Interesantă este însă caracterizarea pe care și-o face singur: « Prima impresie redacțională este că cu G. Călinescu nu se poate lucra. E autoritar, hotărît a nu ceda o iotă din hotărîrile lui, plin de amor propriu și iritabil din te miri ce. Te prinzi că mîine trîntește ușa și nu mai vine. Umoare inegală. Azi amabil și modest cu toată lumea, mîine posac și aspru în vorbire... Se vîră în toate, întocmește proiecte la toate paginile și la toate rubricile, scrie singur articole specimen, taie cu foarfeca litere și le lipește cu pelicanol, se disperă pentru o linie prost așezată, se zbate o lună pentru o vignetă, în fine, se descurajează... Dacă faci prinsoare că nu va scrie un articol, pierzi. E în stare a veni cu un pachet de manuscrise » [7].

Într-una din aceste stări de descurajare mi-a trimis G. Călinescu scrisoarea de față. Este scrisă cu cerneala verde (pe care o folosea în mod obișnuit), la două săptămîni după reforma monetară din august 1947, care pusese capăt inflației, dar crease, momentan, ziarului dificultăți mai mari decît cele obișnuite.

Pornind de la această situație, G. Călinescu propunea cîteva soluții: accentuarea caracterului informativ al „Națiunii", schimbarea tipografiei cu alta mai bine utilată sau chiar cumpărarea unei tipografii, obligarea oricărui membru al P. N. P. să se aboneze la ziarul partidului, comercializarea unei săli de cinematograf, organizarea unei publicități comerciale în ziar, îmbunătățirea redacției etc. Unele propuneri au fost acceptate, încercîndu-se punerea lor în practică. Dar o schimbare fundamentală nu a fost posibilă.

•

După autodizolvarea Partidului Național Popular, la 6 februarie 1949, „Națiunea" își încetează apariția, la 18 februarie 1949. Peste cîtva timp, G. Călinescu își va începe colaborarea la „Contemporanul", cu Cronica optimistului.

G. Călinescu va fi ales deputat, în continuare, în toate legislaturile Marii Adunări Naționale, semn al prețuirii de care se bucura, iar la 19 noiembrie 1962 va cere, printr-o scrisoare adresată Biroului Politic al C. C. al Partidului Comunist Român, să fie primit în rîndurile membrilor de Partid. În acest fel își găsește încoronarea firească orientarea politică a marelui scriitor.

M. I. DRAGOMIRESCU

---

[4] G. Călinescu, *Rememorări*, în *„Națiunea"*, II, 527, 25 decembrie 1947, p. 11, republicat în *Gîlceava înțeleptului cu lumea*, 2, Editura Minerva, p. 714.

[5] *G. Călinescu, ziarist*, în vol. *Trimis special*, Editura Cartea Românească, 1974, pp. 209—237.

[6] *G. Călinescu la „Națiunea"*, în vol. *Luminile oglinzilor*, Editura Minerva, 1974, pp. 239—255.

[7] G. Călinescu, *Auto-fișă*, în *„Națiunea"*, II, 500, 1 decembrie 1947, p. 9, reprodusă în *Gîlceava înțeleptului cu lumea*, 2, Editura Minerva, 1974, pp. 674—675.

ANUL I Nr. 163 * C. 4 PAGINI 300 LEI Luni 7 Octombrie 1946

Națiunea

ZIAR DE INFORMAȚIE, ATITUDINE ȘI REPORTAJ

Director: G. CĂLINESCU

ROSTUL SCRIITORULUI

de G. CĂLINESCU

MORMÂNTUL LUI LINCOLN DIN WASCHINGTON

Domnule secretar general,

Admițînd că partidul nostru socoteşte necesar să aibă o gazetă oficioasă, bunul mers al ei < socotesc că> se poate obține, după mine, în felul următor:

1) Fără să renunțe la caracterul ei de informare de partid, *„Națiunea"* trebuie să uzeze, cum a şi început a face, de o anume discreție politică, < mai ales> cu deosebire în perioadele monotone şi mai ales *nu* să renunțe, ci să traducă politica în informație şi ideologie pentru păturile mijlocii. Ea trebuie să fie o *gazetă de dimineață* a partizanilor noştri, cel puțin, care să scutească de lectura altor ziare <de dimineață> matinale

2) Pentru redactarea unui astfel de ziar se cere un personal de redacție instruit şi o sforțare din partea redactorilor pe care îi avem.

3) *„Națiunea"* nu interesează azi suficient pe cititorii din pătura mijlocie. Nu pune probleme şi nu aduce informații generale privind medicina, viața industrială mare şi mică, viața didactică etc. O mai multă *erudiție jurnalistică* şi o sistematizare nu strică. Acest lucru îl putem face cu vremea după un program pe care l-aş sugera.

4) Schimbarea tipografiei, în cazul cînd se poate face fără turburări, e foarte de dorit. Toate sforțările tehnice sunt inutile la tipografia actuală. Ele nu se remarcă. Publicul s-a obişnuit cu un tip de pagină şi literă pe care nu-l au decît puține tipografii (*„Universul"*, *„Timpul"*, *„Dacia Traiană"*). Tot ce apare în altă parte rămîne neremarcat.

5) Avînd în vedere totuşi că *„Națiunea"* e legată în mare măsură de politica de partid, se poate spera mărirea numărului de cititori printre prieteni, nicidecum un tiraj pur comercial. Orice speculații deci, pe temei administrativ, rămîn secundare. Aşadar, gazeta trebuie să aibă un buget independent de venitul comercial. Baza esențială trebuie s-o formeze abonamentele. Metoda exacțiunilor, a expedientelor nu-i bună. Ea indispune şi are caracter de provizorat. Şi apoi, noi nu urmărim să tipărim gazeta prin prieteni, ci s-o facem citită de acești prieteni. Gazeta reprezintă cuvîntul nostru de ordine zilnic şi odată cu sporirea veniturilor trebuie să sporească automat şi difuziunea gazetei. Nu e admisibil ca un membru al P.N.P., să nu citească *„Națiunea"* şi să caute sub felurite pretexte, totdeauna false, *„Semnalul"* ori *„Liberalul"*. Lectura jurnalului este un semn de fidelitate şi intimitate diurnă cu mişcarea partidului. Ziarul însuşi se poate îmbunătăți numai prin răspîndirea lui în partid. <Aşa> Deci <socotesc> consider că trebuie admis ca un principiu ce poate fi propus la congresele regionale, la congresul general şi înscris în statute *că orice membru al partidului se socoteşte din oficiu abonat la „Națiunea"*. Acum momentul psihologic este potrivit şi s-ar putea pretutindeni, de pildă, schimba legitimațiile vechi cu altele noi, cerîndu-se pentru eliberarea celor noi plata abonamentului, ce va avea ca urmare expedierea automată a gazetei. Evident, că cine refuză a plăti abonamentul, azi foarte ieftin,

față de veniturile din salarii, în afară de cazuri excepționale, e un membru nesincer. Pentru urmărirea lunară a plății se poate pune o viză la fiece termen de plată care să fie echivalentă moralmente cu menținerea pe lista membrilor.

Zece mii de abonați ar însemna 1.500.000 lei aproximativ pe lună, ceea ce ar rezolva complet problema întreținerii ziarului și ar face legătura, între centru și membri, mai strînsă. Socotesc că scepticismul aci e nepolitic și neîndreptățit, că fermitatea e tocmai un semn de bună organizare, că e mult mai penibil a executa pe aceia care sunt presupuși a avea bani, între care îmi permit a cita și pe colegii noștri deputați.

6) Oricît de bune rezultate va da serviciul de abonament transformat în control etic al partidului, poate veni o vreme de slăbire a zelului. Gazeta trebuie să întîmpine aceste crize cu alte mijloace. Așa fac chiar publicațiile strict comerciale. *„Universul"*, *„Timpul"* au trăit din comercializarea tipografiei. Era necesar ca partidul să fi achiziționat o instalație tipografică. Alt izvor de rezistență ar fi un local de cinematograf. Azi cinematografele sunt cumulate de cîțiva inși. Dacă un povestitor român foarte cunoscut are geniul comercial de a poseda o sală de proiecție în plin centru, nu văd cum partidul nostru, așa de bogat în competențe economice, n-ar putea să obțină o sală și cu ajutorul domnului Suchianu, de pildă, să ducă la bune rezultate întreprinderea. Cinematograful ar mai sluji și în scop propagandistic.

7) În fine, publicitatea e un aspect de care o gazetă nu se poate lipsi. Reclamele n-au numai scopul de a produce bani, dar și de a sugera tirajul. Am propus de atîtea ori o publicitate profesională forfetară în sînul partizanilor noștri, cu concursul secțiilor noastre de specialitate. Meseriașii, negustorii, profesioniștii noștri trebuiesc îndemnați a face din [pagina a] 3-a un fel de *Argus*. Indiferent chiar de productivitatea acestei publicități, existența ei, ca și cartea de telefon ar fi o imagine a pulsației vieții noastre de partid. Apelul la cercurile respective nu poate porni, deocamdată decît de la partid.

8) Redacția poate fi, bineînțeles, ameliorată și mai ales stimulată și pusă sub o orientare tehnică mai fermă. Micșorarea ei, chiar dacă acest lucru e posibil, nu produce economie. În lumea jurnalistică există o stare de spirit specială și cu prea puțini redactori obții un lucru stereotip și improvizat. Ceea ce însă li se poate cere, este să ‹sufere› suporte o direcție intelectuală. Azi jurnalul suferă un control numai din punct de vedere politic, care are un rezultat supărător: sau fuga de problemele serioase, ascunderea în reportaj sau articolul-șablon lipsit de personalitate, trecînd cu mult peste intențiile noastre și producînd o impresie de platitudine stil *„Drapelul"*.

9) Jena ziarului în clipa de față este datorată stabilizării, adică lipsei de numerar. Ea va dispare treptat. De-acest moment gazeta trebuie să profite, organizîndu-se după principiile de mai sus, pentru a ocupa locul gazetelor de dimineață dispărute. Posibilitatea de a transforma în gazetă comercială o foaie politică, cu sprijinul simpatizanților, nu-i contrazisă de nici un exemplar. *„Românul"*, *„Telegraful"* pe vremuri, erau jurnale politice, *„Liberalul"* încearcă azi să le imite, bazîndu-se chiar pe acele pături mijlocii care intră în structura partidului nostru.

Vasile ALECSANDRI

ÎN ARHIVE PROVENSALE (II)

MAREA MIŞCARE LITERARĂ DIN SUDUL Franței, a scriitorilor în dialect oc, organizată în « maintenances» — secțiuni — pe provincii, avînd ca sediu: Aix en Provence, Montpellier, Forcalquier..., unde se țineau periodic ședințele de lucru pentru reînvierea literaturii locale și conservarea dialectelor amenințate de dispariție, organiza cu aceste ocazii sărbători și concursuri literare, cu vechi tradiții medievale. Paralel, asociația « Société des langues romanes» pregătea — încă de cîțiva ani — la Montpellier, pentru anul 1878, o sărbătoare - concurs literar cu tema: « Le chant du Latin», la care au participat toți poeții felibri.[1]

Premierea lui V. Alecsandri la acest concurs, din mai - iunie 1878, a însemnat nu numai atragerea României în sfera politico-culturală a țărilor de origine latină din apusul Europei, dar și o reală apreciere literară a poeziei prezentate: Cîntecul gintei latine, care, tocmai prin simplitatea, ideile ei generoase și ferme pe care le proclama, corespundea exact scopului dorit: o poezie care, tradusă în toate limbile romanice și pusă pe muzică, să fie ușor înțeleasă și ușor memorată pentru a fi cîntată ca imn la « Les Fêtes latines». Poetul dorise ca și limba română să figureze în concurs, alături de celelalte limbi romanice, și poezia trimisă avea toate calitățile unei limbi literare românești de o deosebită puritate.

V. Alecsandri nu a putut participa la sărbătorile de la Montpellier; poetul Mistral, șeful mișcării felibriene și membru în juriul concursului a primit

pour l'Etude des Langues Romanes

CONCOURS DU CHANT DU LATIN

Séance publique du vingt-cinq Mai mil huit cent soixante-dix-huit

La Société pour l'Etude des Langues Romanes a décerné

à Monsieur Alecsandri une [illegible]

En foi de quoi, la Société a délivré la présente attestation.

Le Secrétaire. Le Président du Concours. Le Président de la Société pour l'Etude des Langues romanes.

în numele său, premiul juriului și cupa oferită de Albert de Quintana, președintele asociației latine.

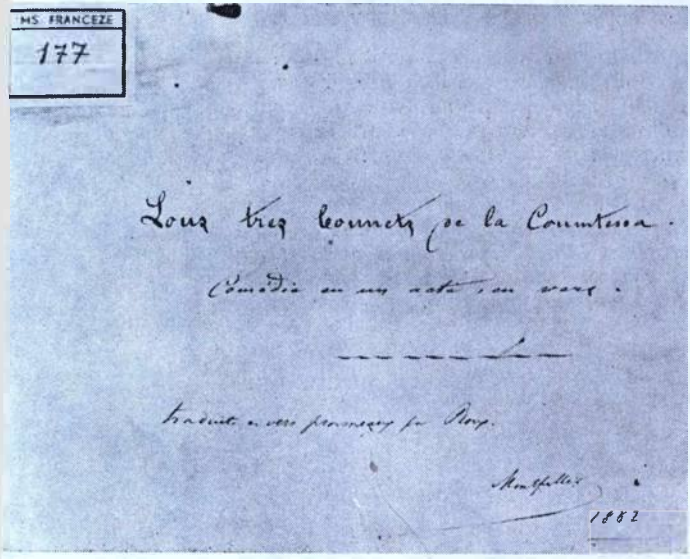
Abia peste patru ani, în 1882, V. Alecsandri face o călătorie în Sudul Franței, unde cunoaște pe poeții din Languedoc, Provența și Dauphiné și unde participă la diferite sărbători. Despre toate acestea scrie cu amănunte, fratelui său, la 16 mai: « Sînt la Gap, tocmai în fundul Alpilor... Alerg din reuniune în reuniune, ca să mă aud lăudat peste măsură și să țin discursuri care sînt găsite încîntătoare. După Montpellier, Forcalquier, după Forcalquier, Gap... și apoi pe viitor mă voi duce la Béziers și Alby...

[1] Scrisorile inedite ale lui V. Alecsandri către felibri au fost descoperite de profesorul german Gerhart Hess (R.F.G.) în unele arhive din sudul Franței, unde a făcut cercetări în vederea unei lucrări privind relațiile poetului român cu felibrii.

Ceea ce m-a interesat mai mult în peregrinările mele felibre a fost că m-am dus să surprind pe Mistral în cuibul său de la Maillane, aproape de Avignon. Am petrecut acolo şase ore în tovărăşia lui Bonaparte-Wyse, care — între paranteze — mi-a arătat o mare prietenie. Mistral este o personalitate de seamă în Provenţa şi ar fi oriunde, datorită geniului său poetic.

Are o ţinută frumoasă, frunte înaltă, încununată de plete cărunte, surîs atrăgător şi înfăţişare sinceră şi nobilă. Ne-am văzut ca şi cum ne-am fi cunoscut de 25 de ani, şi ne-am despărţit buni prieteni.

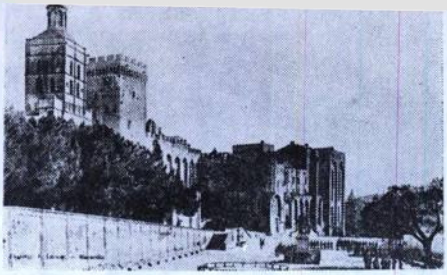
Ieri la Forcalquier m-am dus să văd punîndu-se piatra fundamentală a unui viaduct important pentru localitate. Erau de faţă toate personalităţile departamentului, lume multă pe înălţimi, într-o lumină minunată. Avuseseră amabilitatea să graveze numele

meu pe placa comemorativă care trebuie zidită la temelia viaductului»[2].

În urma acestei călătorii se stabilesc legăturile epistolare dintre V. Alecsandri şi poeţii felibri, care au durat pînă prin anul 1886. Din puţinele scrisori păstrate, atît semnate de poet, cît şi primite de acesta, se pare că legături mai strînse a avut cu Fr. Mistral, J. Roumanille, Bonaparte-Wyse şi cu A. de Quintana.

[2] Cf. V. Alecsandri, *Corespondenţă*, ediţie îngrijită de Marta Anineanu, Buc., 1964, pp. 5—8.

În anul 1884 poetul hotărîse să meargă la Avignon şi Angles pentru a vedea pe Roumanille şi a cunoaşte pe criticul A. de Pontmartin — l'ermit des Angles — care elogiase piesa sa, Fîntîna Blanduziei. Proiectul însă nu s-a realizat, aşa cum nu s-a realizat nici participarea sa la centenarul scriitorului provensal Jean Baptiste Favre, din acelaşi an, sărbătoare unde, chiar neparticipînd personal, poetului român şi operei sale i s-a acordat o însemnată importanţă în manifestările şi publicaţiile care au celebrat acest eveniment.

Din lectura scrisorilor poetului către J. Roumanille, rezultă că V. Alecsandri, care primea prin intermediul acestuia unele dintre publicaţiile locale, a arătat mult interes acestei literaturi în dialect, a cărei sursă de inspiraţie populară era, pentru el, o garanţie de puritate şi autenticitate.

Tonul scrisorilor poetului evoluează de la cel protocolar la cel prietenesc. Surprindem şi unele informaţii în legătură cu creaţia sa literară: mărturisirea că legenda Hercul nu este o culegere populară ci o compoziţie originală, date despre geneza lui Ovidiu etc.

În afara faptului că multe din versurile poetului român au fost traduse în dialect oc, contribuţia lui V. Alecsandri la propagarea ideii unităţii culturale a popoarelor de origine latină s-a manifestat prin grija cu care a publicat în presa românească informaţii referitoare la mişcarea literară şi la personalitatea felibrilor, cum şi prin propaganda făcută pentru răspîndirea în ţara noastră, prin abonamente, a revistei conduse de baronul C. de Tourtoulon, „Revue du Monde latin".

Este ciudat că nu se mai cunosc alte relaţii ale poetului român cu felibrii, după anul 1886, deşi, prezenţa sa la Paris pînă în 1880 şi vacanţele la Aix les Bains i-ar fi îngăduit, din nou, o apropiere de entuziaştii săi prieteni meridionali.

Marta ANINEANU

I

Mircesti, 6 Mai 1883[a]

Cher Ami,

Avant tout, mes plus sincères compliments pour votre supplique provençale à M. S. la Reine de Roumanie; c'est gracieux, poétique et d'une belle venue. On ferait le voyage de la Terre-Sainte rien que pour y porter votre bouquet de Noël. L'Enfant-Dieu paierait le porteur de son plus divin sourire. Je regrette donc infinement que vos strophes ne soient pas parvenues à Sa Majesté qui les aurait appréciées à leur plus juste valeur, mais je compte lui en parler à Neuwied prochainement, et lui en lire la traduction française dans votre propre lettre. Ayant la chance heureuse de ne pas faire partie de la Constituante qui en ce moment a enfiévré tout ce qu'il y a d'électeurs et d'éligibles dans la pays, je me propose de profitter [sic !] *de ma liberté pour aller soigner la santé de Madame Alecsandri. Notre projet est donc de partir d'ici vers la fin de Mai afin de nous rendre à Paris, puis à Londres, et enfin dans le Midi de la France, à Aix-les-Bains ou à Bagnères de Luchon. Or comme Avignon se trouve sur la route... je n'en dis pas davantage.*

Pourtant je ne saurai vous cacher le désir que j'ai de vous revoir dans votre bon petit coin et aux Angles et à Maillane. Quelles bonnes journées, mais chut, n'anticipons pas sur les événements.

Je viens de brosser une dernière fois ma pièce de Blanduzia *pour la porter à sa Majesté la Reine, dans ses plus beaux atours. Je suis certain qu'elle en voudra faire la traduction en allemand. Peut-être même la fera-t-elle monter sur quelque théâtre d'Allemagne.*

J'attends avec impatience l'apparition du 3e volume des Souvenirs d'un vieux Critique. *Tout ce qui sort de la plume de notre cher ermite se laisse déguster comme du vin de la Comète.*

Enfin le printems [sic !] *a daigné se montrer aussi dans nos parages avec son joyeux cortège de cigognes, d'hirondelles et de gazon vert. Les grenouilles ont organisé d'interminables concerts en son honneur, qui doivent joliment flatter ses oreilles aux dépens des nôtres. Mais soit, enfin nous le tenons et ce n'est pas sans peine. Puisse-t-il se faire suivre d'un été agréable afin que rien n'arrête mes séduisants projets de visite à nos amis de la Provence.*

A vous et aux votres avec tous mes Mircestiens.

V. ALECSANDRI

[a] C. F.

II

Mircesti, 5 Nov[embre] 1883[b]

Cher Ami,

Enfin !... me voici dans mon nid après six mois de vie errante à travers les régions fortunées de l'Europe civilisée où les hôteliers, ces maîtres absolus des tems [sic !] *modernes traitent les voyageurs de vilains taillables et corvéables.*

« Exemple: Monte Carlo-Hôtel de Paris:

Un poulet mal roti = 13 francs.

Deux jours de logement dans deux cellules — 60 fr... » il est vrai que dans cette somme figurent des purgatifs pour 6 francs. Un nouveau genre de consommation fantaisiste, inventée par les hôteliers pour engraisser leurs notes et pour amaigrir le voyageur. Ce malheureux a beau protester qu'il n'a jamais touché à ce comestible. Vains efforts! C'est marqué sur la note, il faut s'exécuter...

[b] C. F.

I

Mircești, 6 mai 1883

Iubite prietene,

Înainte de toate cele mai sincere complimente pentru rugămintea provensală către M. S. Regina României; este grațioasă, poetică, cu o frumoasă ținută. Ai face drumul pînă la Locurile Sfinte numai pentru a duce acolo buchetul dumneavoastră de Crăciun. Copilul Sfînt ar răsplăti pe aducător cu cel mai divin surîs al său. Îmi pare deci foarte rău că strofele dumneavoastră nu au ajuns pînă la Majestatea Sa care le-ar fi apreciat la adevărata lor valoare, dar socotesc să-i vorbesc despre ele în curînd la Neuwied, și să-i citesc traducerea franceză din propria dumneavoastră scrisoare. Avînd marele noroc să nu fac parte din Constituanta care în acest moment a înfierbîntat tot ceea ce este alegător și eligibil în țară, îmi propun să profit de libertatea mea pentru a merge să îngrijesc sănătatea doamnei Alecsandri. Proiectul nostru este deci de a pleca de aici pe la sfîrșitul lui mai pentru a ne duce la Paris, apoi la Londra și în sfîrșit în Sudul Franței, la Aix-les-Bains sau la Bagnères de Luchon. Or, cum Avignon se află în drum... nu spun mai mult.

Cu toate acestea nu vă ascund dorința pe care o am de a vă revedea în colțișorul dumneavoastră din Angles și la Maillane. Ce zile minunate, dar tăcere, să nu o luăm înaintea faptelor.

Am șlefuit pentru ultima dată piesa mea *Blanduzia* pentru a o duce Majestății Sale Reginei, în cele mai frumoase podoabe ale sale. Sînt sigur că va dori să o traducă în limba germană. Poate chiar va interveni pentru a fi jucată într-un teatru din Germania.

Aștept cu mare nerăbdare apariția celui de al treilea volum din *Souvenirs d'un vieux critique*. Tot ceea ce iese de sub pana iubitului nostru sihastru se lasă gustat ca un vin Comète.

În sfîrșit primăvara a binevoit să se arate și pe meleagurile noastre cu veselul cortegiu de berze, rîndunele și iarbă verde. Broaștele au organizat nesfîrșite concerte în cinstea sa, care trebuie să-i măgulească plăcut urechile în paguba alor noastre. Dar, în sfîrșit, am pus mîna pe ea și nu fără greutate. Fie ca ea să fie urmată de o vară plăcută astfel ca nimic să nu împiedice seducătoarele mele proiecte de vizite la prietenii noștri din Provența.

Al dumneavoastră și al celor ai dumneavoastră cu toți mircești enii mei.

V. ALECSANDRI

II

Mircești, 5 noiembrie 1883

Iubite prietene,

În sfîrșit!... iată-mă în cuibul meu după șase luni de viață rătăcitoare prin regiunile binecuvîntate ale Europei civilizate unde hotelierii, acești stăpîni absoluți ai timpurilor moderne, se poartă cu călătorii ca niște țărani supuși birului și clăcii.

« Exemplu: Monte-Carlo — Hôtel de Paris:

Un pui prost fript = 13 franci.

Două zile de locuit în două celule: 60 franci... » este adevărat că în această sumă figurează purgative de 6 franci. Un nou fel de consumație fantezistă, inventată de hotelier pentru a-și umfla nota și a slăbi pe călător. Nenorocitul degeaba protestează că nu s-a atins de acest aliment. Luptă zadarnică! Este trecut pe listă, trebuie să te execuți...

J'ai quitté le château royal de Pelèche, une merveille poussée comme par enchantement dans les montagnes sauvages des Carpathes, pour rentrer dans ma modeste bicoque, mais c'est ma *bicoque, et j'y joue au charbonnier avec délices... Voici mon fauteuil aux bras tendus, voici mon bureau qui me présente gracieusement du beau papier blanc et des plumes toutes désireuses de faire des cabrioles ; voici mes deux petits chiens qui me regardent dans le blanc des yeux avec cette expression affecteuse qui n'appartient plus qu'aux chiens depuis que l'homme tend à devenir une bête fauve. Voici un tas de livres à parcourir, un autre tas à côté de lettres amicales qui m'attendent. Autant de jouissances qui font de* l'at home[c] *un vrai petit paradis exempt de pauvres d'esprit...*

[c] à la maison (acasă)

La table est richement servie ; je n'ai que l'embarras du choix ; pourtant instinctivement mes yeux rencontrent votre dernière lettre et s'y arrêtent avec joie ; ensuite ils se jettent avec avidité sur la préface que vous avez placée en tête du Lutrin *d'Achille Mir... et le festin a été des plus savoureux... Merci, j'ai bien dîné — et pas de 6 fr. sur la note !*

Ce qui contribue encore à mon contentement depuis mon retour au bercail, c'est le beau tems [sic !] *qui règne dans nos parages... Un vrai soleil de Provence couvert du manteau transparent de l'automne, en attendant qu'il jette sur ses épaules la blanche fourrure de l'hiver.*

Si les dieux m'étaient propices, ils mettraient le comble à mon bonheur en m'octroyant une bonne disposition au travail qui dure tout l'hiver. Le voudront-ils ? En attendant cette preuve d'affection de leur part, je vais m'occuper de faire monter à Bucarest ma comédie antique : La Fontaine de Blandusie. *Si le public la sifflera,* [sic !] *je vous le ferai savoir ; dans le cas d'un accueil favorable, je ne vous en dirai pas un mot.*

Sur ce, cher ami, je vous prie de présenter mes compliments à la gracieuse reine de Roumanille.

Tout à vous de coeur,

V. ALECSANDRI

J'ai beau chercher le volume de notre cher ermite des Angles, hélas ! je ne l'ai pas trouvé, mais je l'attends avec impatience et je serre affectueusement la main de l'auteur

III

Mircesti, 27 Nov[embre] 1883[d]

[d] C. F.

Cher Ami,

Je viens de terminer la lecture de vos Conte prouvençau, *et je ris encore. Par quelle grâce d'état possédez-vous cet inépuisable trésor de gaieté communicative qui désopile la râte, et verse dans les veines des litres de bon sang ? Vous savez dire comme nul autre et vous resterez en Provence et ailleurs un des grands maîtres du gai-savoir. Dans le nombre de vos contes traduits en français j'en ai trouvé un,* Le Joueur, *qui ressemble à celui de mon pays connu sous le nom de* Todrica, le joueur. *Ils sont entièrement semblables comme deux jumeaux. Voilà certes un bon sujet d'exploration dans les champs des affinités de race et autres choses savantes de cette espèce qui font la joie des philologues et souvent l'ennui de leurs lecteurs.*

J'ai lu avec non moins de plaisir l'article de l'aimable ermite des Angles sur votre nouvelle publication, et j'y ai retrouvé son aménité et son goût exquis de critique de la bonne école. Votre lettre-préface au livre de Mir est un bijou. Je vous vois d'ici accroché au lutrin et hurlant à plein gosier le Canta-a-a-a- te Do-o-o-mino du solo des pénitents bleus.

Vous deviez être à ce moment là si ébouriffé qu'on vous aurait embrassé volontiers.

Bref, mon cher Ami, je vous félicite et je vous déclare un homme heureux du talent que Dieu vous a donné, après l'avoir préalablement trempé dans un océan de franche gaieté.

Am părăsit castelul Peleș, o minune crescută ca prin farmec în munții sălbatici ai Carpaților, pentru a mă reîntoarce în modesta mea cocioabă, dar este cocioaba *mea*, și mă joc aici cu încîntare de-a cărbunarul[3]... Iată fotoliul meu cu brațele întinse, iată biroul meu care îmi oferă cu grație frumoasa hîrtie albă și pene de scris, toate dornice de a zburda, iată pe cei doi căței ai mei care mă privesc în albul ochilor cu această expresie afectuoasă pe care nu o mai întîlnești decît la cîini, de cînd omul tinde să devină un animal sălbatic. Iată o grămadă de cărți de parcurs, o altă grămadă, alături, de scrisori prietenești care mă așteaptă. Atîtea bucurii care fac *din căminul tău* un adevărat mic paradis ferit de nerozi.

[3] Aluzie la proverbul: «charbonnier est maître chez soi», cu sensul «fiecare este stăpîn în casa lui».

Masa este servită îmbelșugat, nu-mi rămîne decît greutatea de a alege, cu toate acestea ochii mei întîlnesc ultima dumneavoastră scrisoare pe care se opresc cu bucurie, apoi se aruncă cu nesaț asupra prefeței pe care ați așezat-o în fruntea *Lutrin*-ului lui Achille Mir[4]... și prînzul a fost dintre cele mai gustoase... Mulțumesc, am cinat bine și nu cu 6 franci pe notă!

[4] Achille Mir (1822—1901), poet languedocian, din grupul felibrilor, cartea se intitula *Lutrin de Lader*.

Ceea ce contribuie încă la mulțumirea mea, de la întoarcerea în căminul meu, este timpul frumos care domnește pe meleagurile noastre. Un adevărat soare din Provența, acoperit cu mantia transparentă a toamnei așteptînd ca să-și arunce pe umeri blana albă a iernii.

Dacă zeii îmi vor fi binevoitori, vor încununa fericirea mea dăruindu-mi o bună dispoziție pentru scris care să dureze toată iarna. Oare vor vrea? Așteptînd această dovadă de dragoste din partea lor, mă voi ocupa să montez la București comedia mea antică: *Fîntîna Blanduziei*. Dacă publicul o va fluiera vă voi face cunoscut; în cazul unei primiri binevoitoare nu vă voi spune nici o vorbă.

Cu aceasta, dragă prietene, vă rog să prezentați complimentele mele grațioasei regine Roumanille.[5]

[5] Joc de cuvinte pe omonimele: Roumanie — Roumanille.

Al dumitale din inimă

V. ALECSANDRI

În zadar am căutat volumul iubitului nostru sihastru din Angles. Vai! nu l-am găsit dar îl aștept cu nerăbdare și strîng mîna cu afecțiune autorului...

III

Mircești, 27 noiembrie 1883

Iubite prietene,

Am terminat lectura cărții dumneavoastră *Poveste provensală* și încă mai rîd. Prin ce dar stăpîniți această nesecată comoară de veselie molipsitoare care te face să te prăpădești de rîs și varsă în vine litri de sînge bun? Știți să spuneți ca nimeni altul și veți rămîne în Provența și aiurea unul din marii maeștri ai voioșiei. Între poveștile dumneavoastră, traduse în franceză, am găsit una, *Jucătorul*, care seamănă cu aceea din țara mea, cunoscută sub numele de *Toderică*, *Jucătorul*[6]. Sînt pe de-a-ntregul asemănătoare, ca două gemene. Iată cu siguranță un bun subiect de cercetare în cîmpul apropierilor de rasă și alte lucruri savante din această specie care stîrnesc bucuria filologilor și adesea plictiseala cititorilor lor.

[6] Povestea *Toderică*, publicată de C. Negruzzi în „*Propășirea*", I, nr. 10 și 12, 1844, pp. 75—78, 94—96, s-a dovedit mai tîrziu de către Ion Nădejde (Verax) a fi fost o adaptare după *Federigo* de Prosper Mérimée, prelucrată de acesta, la rîndul său, după o povestе napolitană. Cf. „*Contemporanul*", II (1882—1883), nr. 2, pp. 63—67. Astfel se explică deci asemănarea semnalată de poet cu povestirea provensală.

Am citit, cu nu mai mică plăcere, articolul sihastrului de la Angles asupra noii dumneavoastră publicații și am regăsit delicatețea și bunul său gust pentru critica de școală înaltă. Scrisoarea dumneavoastră-prefață la cartea lui Mir este o bijuterie. Vă văd de aici agățat de strană și urlînd din toate puterile Canta-a-a-a-te Do-o-o-mino din solo-ul penitenților albaștri.

Trebuie să fi fost în acel moment atît de zbîrlit încît toți v-ar fi îmbrățișat.

Pe scurt, iubite prietene, vă felicit și vă socotesc un om fericit pentru talentul pe care vi l-a dat Dumnezeu, după ce l-a înmuiat într-un ocean de adevărată veselie.

Dedicații și autografe oferite de Donnadieu și J. Roumanille, lui Vasile Alecsandri.

*Que votre bon ange vous aide à multiplier le plus possible vos „*Armana*" annuels, afin d'entretenir dans votre belle Provence et d'y perpétuer le règne de ce Roi que les enterreurs de chien veulent détroner et qui s'appelle :* Le Rire gaulois !

La Reine Elisabeth sera certainement ravie de l'envoi de votre livre. Envoyez-le lui simplement et non relié, mais accompagné d'un petit mot comme vous savez les trousser. Mettez sur l'enveloppe : À Sa Majesté la reine de Roumanie— Château de Pélèche-Sinaïa-Roumanie.

Vos contes sont faits pour être lus dans un château, et ils le seront avec délices.

Tout à vous de coeur,

V. ALECSANDRI

IV

[M]irces[ti], Déc[embre] 1883[e]

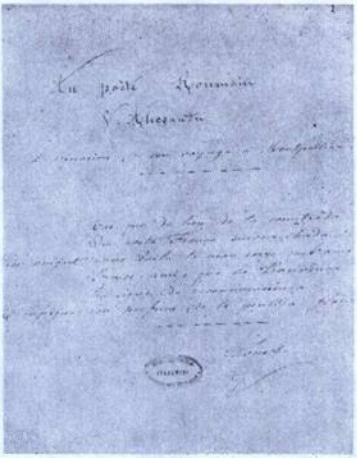
Cher Ami,

Lettre et dédicace à Sa Majesté, la Reine de Roumanie, sont parfaites sous tous les rapports : sentiments délicats, pensées poétiques, rien n'y manque, et quant au style, ai-je besoin d'en parler ? Vous en possédez un à part, qui vous dépeint avec toutes vos qualités d'esprit et de coeur ; c'est ce qui explique l'énorme succès de vos contes provençaux. Bien faire et bien dire, *c'est votre devise, on pourrait y ajouter :* bien rire, *sans lui nuire en aucune façon.*

Prosper Mérimée que j'ai beaucoup connu avait comme vous le talent de raconter la moindre petite anecdote d'une manière si originale qu'on ne se lassait jamais de l'écouter, malgré le scepticisme de son esprit. Quelques unes de ses narrations, comme la Prise de la redoute, *s'élevaient même à la hauteur des poèmes épiques. Vous, cher ami, dont l'esprit est trop bien portant pour être jamais atteint de la maladie du scepticisme, vous qui êtes un bon croyant de la religion qui a pour trinité : le beau, le gai, l'honnête, vous savez faire aimer la Provence avec vos contes de bon aloi et vous réveillez dans le coeur de ceux qui les lisent toute une nichée de souvenirs d'enfance. C'est là votre grand mérite, mon brave Roumanille, et un mérite d'autant plus méritoire que vous ne vous en doutiez pas, joyeux innocent que vous êtes. Parbleu, le chardoneret sait-il ce qu'il vaut quand il se pose sur une branche en frétillant et qu'il jette au vent les notes de sa voix matinale?*

[e] lettre partiellement rongée; de la date reste:...irces... Dec. 1883. *(Scrisoare parțial ruptă ; din dată a rămas... irces... dec. 1883).*

Îngerul dumneavoastră-bun să vă ajute să înmulțiți cît mai mult *„Armane"*-le anuale, pentru a întreține în frumoasa dumneavoastră Provență, și a păstra pentru totdeauna domnia acestui Rege pe care groparii cîinilor doresc să-l detroneze, și care se numește: *Rîsul galic !*

Regina Elisabeta va fi cu siguranță încîntată de primirea cărții dumneavoastră. Trimiteți-i-o simplă și nu legată, dar însoțită de un cuvînt așa cum știți dumneavoastră să-l improvizați.

Scrieți pe plic: *Majestății Sale Regina României—Castelul Peleș-Sinaia-România.*

Poveștile dumneavoastră sînt făcute pentru a fi citite într-un castel, și vor fi cu încîntare.

Al dumitale din inimă,

V. ALECSANDRI

IV

Mircești, decembrie 1883

Iubite prietene,

Scrisoarea și dedicația către Majestatea Sa Regina României sînt perfecte în toate privințele: sentimente delicate, gînduri poetice, nimic nu lipsește, cît despre stil, mai este nevoie să vorbesc? Stăpîniți unul deosebit, care vă înfățișează cu toate calitățile dumneavoastră de spirit și de inimă; aceasta explică marele succes al poveștilor dumneavoastră provensale. *A face bine și a spune bine*, este deviza dumneavoastră, s-ar putea adăuga: *a rîde bine*, fără a-i dăuna în nici un fel.

Prosper Mérimée [7], pe care l-am cunoscut bine, avea ca și dumneavoastră talentul de a povesti cea mai mică anecdotă într-un fel original pe care nu te săturai niciodată să-l asculți, cu tot scepticismul spiritului său. Unele dintre poveștile sale ca *Luarea redutei* se ridicau chiar pînă la înălțimea poemelor epice. Dumneavoastră, iubite prietene, al cărui spirit este prea sănătos pentru a fi vreodată atins de boala scepticismului, dumneavoastră care sînteți un bun credincios al religiei avînd ca trinitate: frumosul, veselia, cinstea, știți să faceți iubită Provența cu poveștile dumneavoastră alese și să treziți în sufletul celor care le citesc un cuib plin de amintiri din copilărie. Acesta este marele dumneavoastră merit, bravul meu Roumanille, și un merit cu atît mai prețios cu cît nu vă dați seama de el, vesel inocent cum sînteți. Sticletele știe el cît valorează cînd se așează pe o ramură legănîndu-se și slobozește în vînt notele vocei sale matinale?

[7] Pentru relațiile poetului cu Merimée vezi: N. N. Condeescu, *Relațiile lui Prosper Mérimée cu Vasile Alecsandri* (În legătură cu o scrisoare inedită) în *„Revista de Filologie romanică și germanică"*, V, nr. 2, 1961, pp. 225—241.

Allons, cher conteur, puisque Dieu vous a donné la spécialité d'égayer honnêtement vos lecteurs et vos auditeurs, contez-nous vos souvenirs d'enfance. A force de se plaire à vos narrations qui exalent un sain parfum de terroir, on finira par prendre en dégoût les élucubrations écoeurantes de l'école Zolaïste ; et ce sera là votre grande victoire...

Notre Reine recevra votre volum avec joie et saura l'apprécier, soyez en convaincu ; aussi je m'étais proposé de le Lui porter moi-même à son chateau de Sinaïa, mais tout à coup l'hiver avec ses 15° de froid est venu figer mes belles velléités de voyage. Me voici donc condamné à faire le mort jusqu'à l'arrivée de quelques journées moins cosaques. Est-ce dire cependant que je déteste cette saison rigoureuse? Non, l'hiver a des beautés splendides, quant toute la campagne est blanche d'un horizon à l'autre, et que les arbres sont surchargés des stalactites glacées ; seulement je ne me plais à leur accorder mon admiration qu'à travers les vitraux d'une chambre bien chaude où je me tiens comme dans un observatoire, à l'abri du vent du Nord, ce barbouilleur de nez violets.

Ma séquestration forcée repiste ma pensée dans l'antiquité, vers le malheureux Ovide qui est mort exilé, à Tomis sur les bords de la Mer Noire. Pauvre poète, arraché aux splendeurs de Rome, pour mourir de nostalgie parmi les Gètes de la Dobrogea !... Quel beau drame en vers on écrirait sur ce sujet ! J'y pense parfois...

Aujourd'hui même j'enverrai à Sinaïa votre volume, accompagné d'une lettre que j'adresserai à notre gracieuse souveraine. Je vous remercie d'avoir donné l'occasion de procurer un véritable plaisir à Carmen Sylva. Je vous revaudrai cela un jour cher ami. En attendant je vous envoie pour toute votre famille mes souhaits de nouvel an qui s'avance *comme les héros d'Homère dans la* belle Hélène *d'Offenbach.*

Tout à vous de coeur,

V. ALECSANDRI

Rappellez moi au souvenir de Mistral et du cher ermite des Angles, dont je n'ai pas encore le volume. Quant à Bonaparte-Wyse, je vais lui écrire pour lui demander s'il existe.

V

Mircești, 28 Déc[embre] 1883

Mon cher Roumanille,

La nouvelle année orthodoxe de l'Eglise d'Orient n'a plus que trois jours de voyage pour arriver dans ses parages afin d'aider à son aînée de piquer une tête dans l'éternité. Cette lettre aura donc le tems [sic !] *nécessaire pour franchir la distance entre Mircesti et Avignon et vons apporter à tous les voeux les plus chaleureux de mon coeur, voeux de bonheur et d'inspiration riche en contes provençaux.*

Faites agréer une partie de mes souhaits à Mistral, ainsi qu'à notre Moult [sic!] savant et spiritual ermite des Angles, et si vous avez quelque moment de loisir, priez St Estelle de m'envoyer une gerbe de rayons de sa belle Provence. Je suis enfoui dans les neiges jusqu'au menton et je maudis l'hiver avec une éloquence égale à mon admiration pour ses splendides beautés ... Il est radieux, éblouissant au soleil, mais que le diable l'emporte!

Mes compliments les plus affectueux à Madame, à M[ademois]elle et au jeune Roumanille. Quant à vous je vous embrasse à la mode de Provence et de Roumanie.

V. ALECSANDRI

[1] ...vient de m'envoyer un superbe volume, intitulé les Fêtes Latines. *On nous y traite royalement. Charles d'Ille est le même que M[onsieu]r de Gantelmi d'Ille? Je me perds dans cet archipel.*

[1] lettre partiellement rongée; il manque le début de la « note » *(Scrisoare parțial ruptă; lipsește începutul notei).*

Haide, iubite povestitor, pentru că Dumnezeu v-a dat darul de a înveseli onest pe cititorii și auditorii dumneavoastră, povestiți-ne amintirile dumneavoastră din copilărie. Obișnuindu-se să le placă narațiunile dumneavoastră care răspîndesc un parfum sănătos al locului de origine, vor termina prin a se dezgusta de elucubrațiile respingătoare ale școlii lui Zola; și aceasta va însemna marea dumneavoastră victorie...

Regina va primi volumul dumneavoastră cu bucurie și va ști să-l prețuiască, fiți sigur, de aceea îmi propusesem să i-l duc eu însumi la castelul său din Sinaia, dar deodată iarna cu cele 15 grade ale ei de frig a venit să zădărnicească planurile mele de călătorie. Iată-mă deci condamnat a face pe mortul pînă la sosirea unor zile mai puțin căzăcești. S-ar spune totuși că disprețuiesc acest anotimp aspru? Nu, iarna are frumusețí minunate, cînd întreg cîmpul este alb de la un orizont la celălalt și cînd arborii sînt supraîncărcați de stalactite înghețate: numai nu-mi place să le ofer admirația mea decît prin geamurile unei camere bine încălzite, unde stau ca într-un observator, la adăpost de vîntul de Nord, acest mîzgălitor de nasuri violete.

Prizonieratul meu forțat îmi îndreaptă gîndirea spre antichitate, spre nefericitul Ovidiu care a murit exilat la Tomis, pe marginile Mării Negre. Biet poet, smuls din splendorile Romei, pentru a muri de dor printre geții din Dobrogea!... Ce frumoasă dramă în versuri s-ar scrie despre acest subiect! Mă gîndesc uneori...

Chiar astăzi voi trimite la Sinaia volumul dumneavoastră, însoțit de o scrisoare pe care o voi adresa grațioasei noastre suverane. Vă mulțumesc de a-mi fi dat ocazia să procur o adevărată plăcere Carmen Sylvei. Vă voi plăti odată cu aceeași monedă. Pînă atunci vă trimit pentru întreaga dumneavoastră familie urările mele de Anul Nou care *înaintează* ca eroii lui Homer în *Frumoasa Elena* de Offenbach.

Al dumitale din inimă,

V. ALECSANDRI

Amintiți-i de mine lui Mistral și sihastrului din Angles, al cărui volum nu îl am încă. Cît despre Bonaparte-Wyse, îi voi scrie pentru a-l întreba dacă mai există.

V

Mircești, 28 decembrie 1883

Dragul meu Roumanille,

Anul Nou ortodox al Bisericii din Orient nu mai are decît trei zile de călătorie pentru a ajunge pe meleagurile sale ca să ajute mai marelui său să se azvîrle cu capul în eternitate. Această scrisoare va avea deci timpul trebuitor pentru a străbate distanța între Mircești și Avignon și să vă aducă la toți urările cele mai călduroase ale inimii mele, urări de fericire și de bogată inspirație în povești provensale.

Roagă-l pe Mistral să primească o parte din urările mele ca și pe mult savantul și spiritualul sihastru de la Angles, și dacă aveți cîteva clipe libere, rugați-o pe St. Estelle să-mi trimită un buchet de raze din frumoasa sa Provență. Sînt afundat în zăpezi pînă la bărbie și blestem iarna cu o elocință egală cu admirația mea pentru minunatele sale frumusețí... Este strălucitoare, scînteietoare în soare dar s-o ia dracul!

Complimentele mele afectuoase doamnei, domnișoarei și tînărului Roumanille. Cît despre dumneavoastră, vă îmbrățișez după moda din Provența și din România.

V. ALECSANDRI

... tocmai mi-a trimis un volum minunat, intitulat *Sărbătorile latine*. Sîntem tratați acolo regește. Charles d'Ille este același cu domnul de Gantelmi d'Ille? Mă rătăcesc în acest arhipelag.

VI

Mircesti, 23 Fév[rier] 1884[a]

Cher Ami,

Je m'empresse de vous accuser réception du volume de notre cher ermite des Angles et de vous remercier pour le plaisir que vous m'avez procuré en me l'envoyant. Le charme que je trouve à le lire est si grand qu'il parvient à calmer la malencontreuse névralgie dont je souffre depuis trois mois. C'est un immense succès pour un livre que celui de damer le pion à la science de la Faculté, science qui consiste souvent à faire savamment souffrir les patients.

Me voici donc, grâce à votre amicale obligeance, en présence d'un causeur sérieux et spirituel qui m'enchante par le récit de ses souvenirs de jeunesse et par la finesse de ses appréciations sur les hommes de notre époque qui tiennent la corde en France... La tiennent-ils pour étrangler le bon sens et le bon goût? On pourrait le croire parfois. En ouvrant le volume, mes yeux sont tombés par hasard sur la description minutieuse des cors et oignons de Lamartine faite par Maxime du Camp, et je me suis dit que l'ancien garibaldien n'était pas seulement de taille à s'élever à la cheville du poète des Harmonies, *serait-il pédicure à ses moments de loisir?*

C'est donc un métier bien productif que celui de chercher à rapetisser aux yeux des nouvelles générations les personalités éminentes qui font la gloire d'une nation et l'honneur de l'humanité entière! Signe des tems [sic!] *dira-t-on... Hé bien, non, je me révolte à l'idée de la décadence de l'esprit français. Ce n'est qu'un relachement momentané[...]*

Le jour du réveil de la conscience nationale se lèvera quand on se sentira suffisamment écoeuré par les malpropretés du réalisme d'autres ismes *de la même catégorie, et le monde sera surpris du vol élevé que prendra le génie de la France... Petit bonhomme vit encore en dépit des voyous politiques et littéraires du jour, et je le crois actuellement réfugié en Provence.*

J'ai dans l'idée que le Félibrige est destiné à un rôle important dans l'acte de la résurrection prochaine, et dans cet espoir j'embrasse fraternellement les Mistral, les Roumanille, et tous les autres vaillants de la pléiade sacrée.

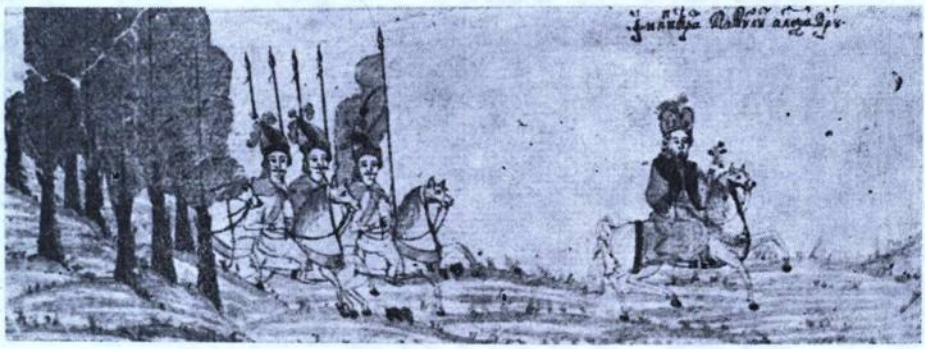
Voilà mes douleurs de tête qui reviennent... Ohimé!... Que n'ai-je sous la main une Maxime de Camp quelconque pour me faire arracher la molaire qui m'agace. Un pédicure et un dentiste cela se vaut.

Tout à vous de coeur,

V. ALECSANDRI

(Transcriere de *Gerhart HESS*)

[a] C. F.

VI

Mircești, 23 februarie 1884

Iubite prietene,

Mă grăbesc să vă confirm primirea volumului iubitului nostru sihastru de la Angles și să vă mulțumesc pentru plăcerea pe care mi-ați făcut-o trimițîndu-mi-l. Farmecul pe care îl găsesc citindu-l este așa de mare încît izbutește să-mi domolească nefericita nevralgie de care sufăr de trei luni. Este un mare succes pentru o carte, acela de a o lua înaintea științei Facultății, știință care constă adesea în a face pe pacienți să sufere în chip savant.

Iată-mă deci, datorită amicalei dumneavoastră bunăvoințe, în fața unui povestitor serios și spiritual care mă încîntă prin povestirea amintirilor sale din tinerețe și prin finețea aprecierilor asupra oamenilor din epoca noastră care dețin primul loc în Franța. Îl dețin pentru a sugruma bunul simț și bunul gust? S-ar putea crede uneori. Deschizînd volumul, ochii mei au căzut din întîmplare pe descrierea minuțioasă a bătăturilor lui Lamartine făcută de Maxime du Camp, și mi-am zis că vechiul garibaldian nu era numai de talia de a se ridica pînă la glezna poetului *Armoniilor*, să fie el pedichiurist în clipele sale libere?

Este deci un meșteșug foarte bănos acela de a căuta să micșorezi în ochii noilor generații personalități eminente care fac gloria unei națiuni și onoarea întregii umanități! Semnele timpului s-ar zice... Ei bine nu, mă revolt la ideea decăderii spiritului francez. Nu este decît o slăbire de moment [...]

Ziua trezirii conștiinței naționale se va ridica cînd se vor simți destul de dezgustați de murdăriile realismului și de alte *ismes* din aceeași categorie, și lumea va fi surprinsă de zborul înalt pe care îl va lua geniul Franței... Geniu care trăiește încă[8] cu toate haimanalele politice și literații zilei, și îl cred refugiat acum în Provența.

Cred că Felibrijul este destinat unui rol important în actul de renaștere apropiat și în această speranță îmbrățișez frățește pe Mistralii, Roumanille-ii și pe toți ceilalți viteji ai pleiadei sacre.

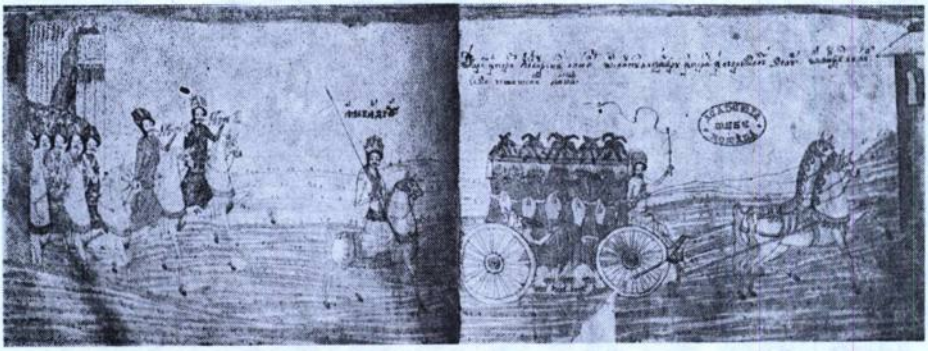
Iată că durerile mele de cap revin... Ohimé! De ce nu am la îndemînă pe un Maxime du Camp oarecare pentru a-mi zmulge molarul care mă supără. Un pedichiurist și un dentist sînt tot una.

Al dumneavoastră din inimă,

V. ALECSANDRI

(Traducere de *Marta ANINEANU*)
(Continuare în numărul viitor)

[8] « *Petit bonhomme vit encore* » este numele unui joc care constă din transmiterea unei făclii din mînă în mînă. Expresia se folosește pentru a arăta că cineva care ar putea fi considerat mort, trăiește încă.

Benedetto CROCE

CĂTRE ELENA BACALOGLU

LA CRITICA
Rivista di letteratura, storia e filosofia
Direzione:
Trinità Maggiore, 12 — Napoli
Amministrazione:
Gius. Laterza & figli — Bari

6.IX.[19]18

Gentillissima sig[no]ra ed amica,

Godo che il Benza sara stato d'avviso che la sua causa abbia buone speranze in appello. Risponderò certamente al Benza quando egli mi scriverà ;e scriverò al Ferrara, se Lei mi manda l'indirizzo di lui, che non conosco. Ma, perchè ai primi di Ottobre sarò a Neapole, potrò addirittura parlargli a viva voce. Come già le dichiarai, io non sono giurista nè consigliere, e non conosco ancora tutti gli elementi della questione ; capisce che non posso dare un giudizio pieno e competente, come le ha dato il Benza. Preferii accennare qualche mio dubbio, perchè in queste cose il saggio scetticismo è più utile che mai il facile ottimismo. Lei sa che cosa significa nei processi di santificazione l'avvocato del diavolo? Feci, dunque, l'avvocato del diavolo, penso di Lei e nell'interesso di Lei. Ma, come puo immaginare, il mio augurio è per una rapida e completa vittoria che le ridia la pace, tanto necessaria. Però ho ricevuto la memoria dell'avvocato del Cozzano, il quale l'avrà mandato anche ad altro letterato italiano. Ma non l'ho letto.

Molti saluti da parte della mia moglie, e un abbraccio cordiale

B. CROCE

NUMELE ELENEI BACALOGLU SE FĂCUSE cunoscut în Italia începutului de secol, în urma unei neobosite activităţi de propagandă culturală, concretizată într-o serie de traduceri, interviuri, articole şi note publicate în reviste de largă circulaţie din ţara prietenă, precum şi în ziarul bucureştean „La Roumanie." În 1910, la iniţiativa lui Angelo de Gubernatis, pune bazele unei Asociaţii culturale, menită « să ducă mai departe şi să facă mai active relaţiile româno-italiene [1]». Ceea ce a consacrat-o însă ca pe una dintre cele mai înflăcărate ambasadoare a străvechilor legături spirituale dintre cele două popoare a fost ciclul de conferinţe pe care scriitoarea l-a susţinut, în 1912, în cîteva oraşe italiene: Roma, Milano, Florenţa, Venezia, Neapole —, alocuţiuni ce au stîrnit ample ecouri în presă, unde apar comentarii elogioase semnate de Ada Negri sau de Grazia Deleda. Tema simbolică a înfrăţirii dintre

LA CRITICA

Rivista di letteratura, storia e filosofia

Direzione :
Trinità Maggiore, 12 — Napoli
Amministrazione :
Gius. Laterza & figli — Bari

6.IX. 1918

Mult stimată doamnă și prietenă,

Mă bucur că Benza a fost de părere că procesul dumneavoastră are șanse mari la recurs. Îi voi răspunde fără îndoială cînd o să-mi scrie; și-i voi scrie și lui Ferrara, dacă îmi trimiteți adresa lui, pe care nu o știu. Dar, fiindcă la începutul lui octombrie voi fi la Neapole, voi putea, de bunăseamă, să-i vorbesc direct. Cum deja v-am spus, nu sînt nici jurist, nici consilier și nu cunosc încă toate elementele problemei; înțelegeți că nu pot avea o părere definitivă și competentă, așa cum a făcut-o Benza. Am preferat să-mi exprim unele îndoieli, pentru că în asemenea situații, e mai folositor scepticismul înțelept decît facilul optimism. Dumneavoastră știți ce rol are în procesele de sanctificare avocatul diavolului? Am făcut, așadar, pe avocatul diavolului, gîndindu-mă la dumneavoastră și în interesul dumneavoastră. Dar, cum vă puteți închipui, vă doresc o izbîndă rapidă și definitivă, care să vă redea liniștea, atît de necesară. Am primit însă memoriul avocatului lui Cozzano, care probabil l-a trimis și altui om de litere italian. Dar nu l-am citit.

Multe salutări din partea soției mele și o îmbrățișare cordială

B. CROCE

cele două popoare capătă vibrante accente în conferința Bianca Milesi e Georgio Assaki [2], considerată de Elena Văcărescu — prefațatoarea volumului ce reunește aceste expuneri [3], drept « o nepieritoare pagină de adevăr și de grandoare patriotică». Prezentarea cărții, un adevărat poem în proză dedicat Italiei, se adresează cititorilor în numele celui mai profund patriotism și al unor nobile idei pacifiste, într-un moment cînd semnele celei dintîi conflagrații mondiale preocupau Europa. Acesta este, dealtfel, și mesajul autoarei, patetic exprimat în Cuvîntul înainte al cărții: « atunci cînd faptele și realitatea vorbesc de la sine, minimul pe care îl facem în spiritul adevărului și pentru adevăr, îl

[1,3] Hélène Bacaloglu, *Preuves d'amour*, conférences patriotiques, București, 1914, Institut d'arts Graphiques „Tipografia românească".

[2] Publicată în „*Nuova Antologia*", 1 sept. 1912.

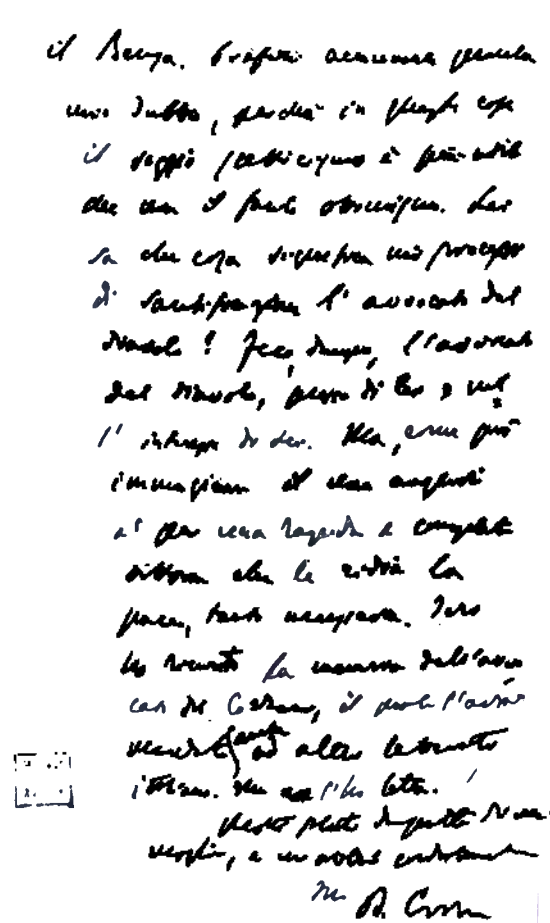
consider ca un răspuns energic dat provocărilor unei umanități mai puțin pure și în mod vulgar îndrăzneață». Dezideratul unui echilibru propice creației este considerat de scriitoare o cucerire a spiritului latin, pe care îl vedea strălucit reprezentat în acel moment de Benedetto Croce.

Acesta ar fi cadrul ce a favorizat schimbul direct de opinii între Elena Bacaloglu și filozcful italian, căruia, în prefața aceleeași cărți, îi adresează mulțumiri pentru amabilitatea de a-i fi pus la dispoziție versurile inedite ale poetului patriot Vittorio Imbriani. În volumul Preuves d'amour sînt reproduse (în finalul conferinței România), atît manuscrisul poeziei, adresată de autor unui alt român, «prietenului Giorgio Petreanu», cît și facsimilul scrisorii autografe a lui Croce, datată 13 ianuarie 1910.

Ideile criticului au constituit prețioase îndreptarii nu numai pentru studiile scriitoarei române asupra literaturii italiene ca, de pildă, Neapole și cel mai mare poet al său, dedicat operei lui Salvatore di Giacomo, ci și pentru propria sa creație artistică. Astfel, în romanul psihologic în două volume: În luptă (1906) și Două forțe (1908), autoarea încearcă să asimileze elemente de estetică croceană.

Scrisoarea pe care o publicăm [4], adresată de Benedetto Croce, în 1918, Elenei Bacaloglu, este o mărturie a continuării acestor relații și un semn de prietenie și generos sprijin pe care cărturarul napoletan a înțeles să-l acorde în mod amical, în împrejurările prozaice ale unui proces, scriitoarei române.

Diana CRISTEV

[4] Muzeul literaturii române, cota 324.

Cochinii naiuziene

Iulia Hasdeu

În toamna anului 1886, Iulia Hasdeu pleacă la Paris, pentru a se înscrie la Universitatea Sorbona, unde va studia simultan facultatea de filologie, Conservatorul și Artele plastice. În această călătorie trece și prin Viena, unde, printre altele, cumpără de la Librăria Arnold Brunner, un caiet dictando, cu coperte groase pe a cărui etichetă lipită pe spatele primei coperte, pe lîngă numele librarului se mai află scris numărul filelor (120), dimensiunile: 26 $^{1}/_{2}$ × 20 cm., 4°, precum și prețul. Caietul se află în posesia autorului și este declarat la Patrimoniul național.

Cu 15 zile înainte de deschiderea cursurilor Sorbonei, Iulia scrie titlul pe prima pagină a acestui caiet: Contes roumains, recuillis par M. Ispirescu, éditeur typographe, traduit par Armand Camille, 19 octobre 1886, Paris. După titlu, caietul a fost destinat traducerii în limba franceză a basmelor lui Ispirescu, dar numai trei pagini sînt astfel folosite, restul fiind afectat proiectelor sale de proză și de teatru, ilustrate cu propriile-i desene.

Tehnica Iuliei Hasdeu este cea realizată cu peniță topografică și tușul de China. Conturul liniilor este uneori atît de fin, încît nu poate fi observat decît cu lupa. O mare măiestrie dovedește autoarea în gradarea intensității umbrelor și a luminii, folosind elementele realizării miniaturilor.

Din cele 122 de crochiuri și desene existente în acest caiet, ne vom opri doar la cîteva, poate cele mai reprezentative, deși fiecare schiță, oricît de simplă ar fi, poate prilejui o cercetare amănunțită.

În tematica desenelor Iuliei Hasdeu aflăm portrete, scene de gen, compoziții mitologice sau biblice, precum și alegorii. Majoritatea sînt portrete, realizate după modelele din anturajul tinerei desenatoare, cel mai frecventat cerc fiind acela al artiștilor de la Comedia Franceză sau de la Teatrul Odeon, ale căror chipuri se întîlnesc în paginile acestui caiet. Autoarea insistă asupra personajelor din piesa ei, Haiducii, unde urmau să joace actorii: domnișoara Tessandier, în rolul Colha — mama haiducului (p. 27), doamna Second Weber, în rolul Marioarei (pp. 24, 27 și 28), iar actorul Lambert-fiul, în rolul haiducului Mihai (pp. 15, 27, 107 și 128).

Alte portrete reprezintă pe doamna Barety de la Teatrul Odeon (p. 75), pe domnișoara Mars (pp. 13 și 107), pe Jeanne Samary de la Comedia Franceză (p. 69). Dar cel mai îndrăgit model este cel al celebrei artiste Sarah Bernhardt, căreia îi execută mai multe portrete. Dintre ele, cele mai valoroase sînt cele de la paginile 87 și 121. Primul o reprezintă din profil, iar cel de-al doilea, în picioare, pe scenă, în rolul Fredigondei din piesa Fiul Fredigondei. Remarcabile sînt, de asemenea, imaginea Judithei ținînd în mînă capul lui Holofern (p. 63) și un profil în creion, cu un excelent joc de umbre (p. 103), Agar și Ismael în deșert (p. 102), Hecube (p. 111), găsirea lui Moise copil și bustul frumoasei Elena, reprezentat într-un foarte reușit portret (p. 74).

Cele mai numeroase desene sînt consacrate de autoare tematicii românești: ilustrații la basmele lui Ispirescu (pp. 6 și 26), scene cu personaje istorice: Doamna Stanca șezînd (p. 36) sau Doamna Stanca cu copiii (p. 36), țărănci la fîntînă, un grup de tinere fete cu donițele (p. 68), țărancă torcînd (p. 70), țigani din București — scenă de mare intensitate psihologică — (p. 72), Un loc de pelerinaj în România — o amplă compoziție — (p. 107).

O caracteristică a portretelor executate de Iuila Hasdeu este aceea a trasării primei linii cu care începe desenul, și anume o linie verticală, ce coboară profilînd tîmpla lateral. Linia depășește mult dimensiunea frunții peste păr în sus. Acest contur rămîne de obicei vizibil în desene, dîndu-le o notă specifică.

Ion SAVA-NANU

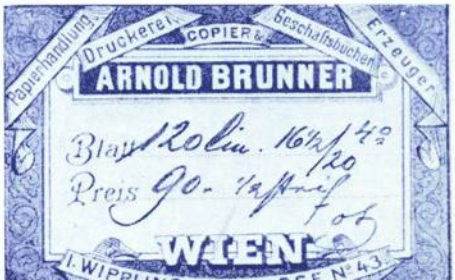

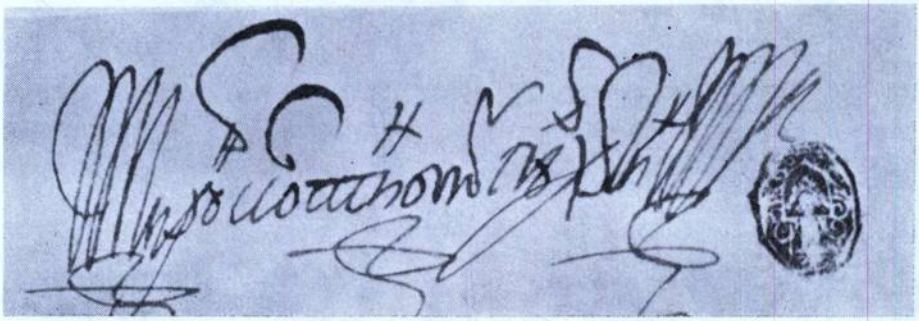

Papierhandlung
Druckerei
COPIER &
Geschäftsbücher
Erzeuger
ARNOLD BRUNNER
Blatt 120 in. 16½/20 4°
Preis 90- ½ Anif
WIEN

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

Miron COSTIN

DE LA DOCUMENT LA CRONICĂ

DERUTAT DE COPIȘTI ȘI INTERPOLATORI, forțat la prea numeroase conjecturi, cînd discută despre cultura românească a secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, cercetătorul își poate îngădui adesea libertatea entuziasmului și voluptatea lucrului rar în fața unei pagini manuscrise. Semnalate, comentate și reproduse, aceste rarități provoacă un sentiment de certitudine asupra faptului că autorii literaturii noastre vechi nu sînt nume de legendă, ci au fost indivizi încadrați într-un sistem de relații umane și sociale, că au locuit pe o stradă anume, cum e cazul lui Miron Costin, pe Ulița Strîmbă din Iași, într-o casă cumpărată în aprilie 1664, cu « trei sute de lei bătuț bani gata».

Formulele stereotipe ale zapiselor nu au reușit să înghețe pulsul vieții de epocă. Imaginația noastră, din ce în ce mai avidă de arhaicul domol de tip sadovenian, reconstituie atmosfera în care un personaj se mișcă sub ochii martorilor, prezențe care jură și semnează că l-au văzut. Iată un incitant final de document: « Aceste casă le-au vîndut a credincios boiarinului nostru Miron Costin marele comis, drept trei sute lei bătuț bani gata. Si s-au sculat boiarinul nostru Miron Costin marele comis și au plătit toți banii... întru mînule boiarinului nostru Andriaș șetrar dinaintea noastră și a tot sfatul» [1].

Între numeroasele documente din arhivele ieșene unde apare numele și semnătura lui Miron Costin se găsește un prețios act de danie către unchiul său, Iordache Cantacuzino, scris în întregime de mîna donatorului, cărturar format, cum era în 1660, cînd scria cele trei pagini asupra istoricului moșiei dăruite. Semnalat în 1940 de I. C. Miclescu - Prăjescu [2], publicat în transcriere de istoricul N. Grigoraș [3], documentul apare acum pentru prima oară în formă facsimilată rămînînd o raritate arhivistică, atît pentru însemnele lui exterioare, cît și pentru valoarea lui internă.

Circumstanțele anului 1660 cînd scria Miron Costin cele trei pagini ale « zapisului», erau cu totul favorabile familiei, reintegrată în mediul natal

---

[1] Arhivele Statului, Iași, *Documenta*, 360/36.

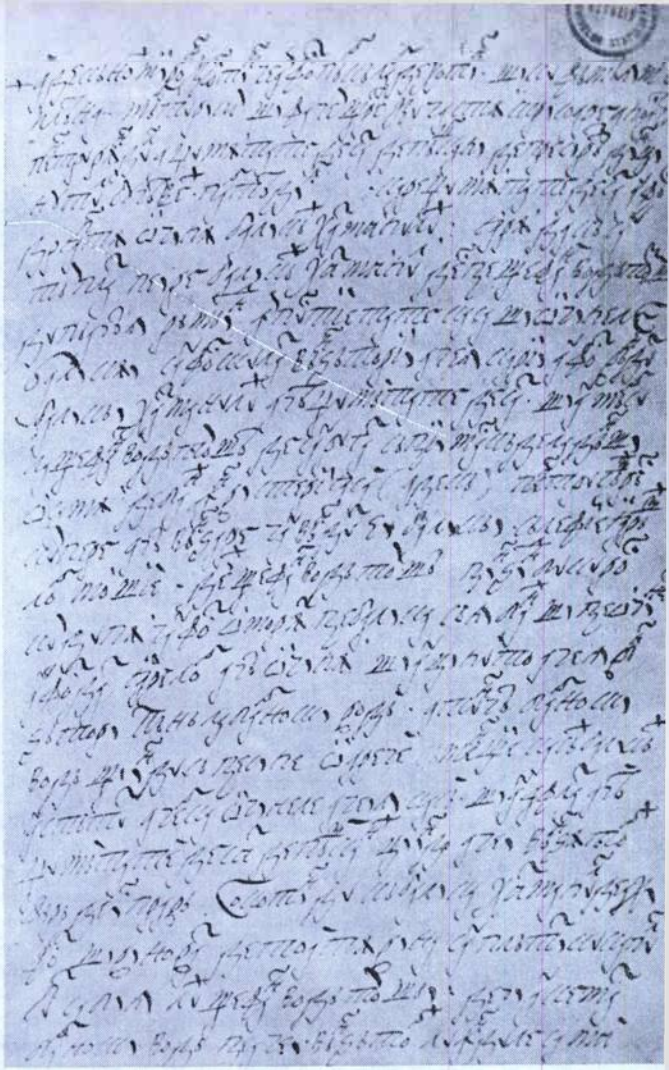
[2] I. C. Miclescu-Prăjescu, *Obîrșia unei familii din Moldova* în *„Revista istorică română"*, 1940, p. 186.

[3] N. Grigoraș, *Știri noi despre viața și familia lui Miron Costin*, în *„Studii și cercetări științifice"* (Istorie), 1956, fasc. 2, pp. 184—185.

prin recunoașterea și recîștigarea vechilor posesiuni feudale paterne. Situația lui Miron (fost și viitor pîrcălab de Hotin) era și mai privilegiată prin căsătoria cu Ileana, fiica lui Ion Vodă (Movilă), după care se ramificau posibilitățile de moștenire spre familiile Balica și Barnoski, cum se și deduce din documentul în discuție. Numele implicate în actul de valabilitate administrativă vor deveni, peste cincisprezece ani, personaje ale Letopisețului: Iordache Cantacuzino, Balica, dar mai ales Tomșa și Barnoski. Cronicar de concepție și interpretare, nu de simplă descriere a unor acumulări evenimențiale, Miron Costin va relua în cronică, într-o altă perspectivă, întîmplările menționate fugitiv în logica explicativă a documentului. Personajele citate aici, în interesul particular legat de stăpînirea unei moșii nu contrazic în amănunt conturul întreg schițat de autor atunci cînd le împrumută aura de personaje istorice. Astfel, confruntarea document — cronică devine interesantă pentru un istoric.

Însemnele exterioare ale paginilor scrise de Miron Costin la 20 aprilie 1660 [4], cînd avea 27 de ani, aduc sub ochii posterității interesată de antichități autentice, splendida caligrafie a unui cărturar exersat, semnătura clară și, de-a dreptul revelatoare, pecetea inelului moștenit de la tatăl său, ex hatmanul Iancu. Am avut surpriza să descoperim în pecetea octogonală a inelului (mărită sub lupă), stema nobiliară a Costinilor descrisă astfel de Sever Zotta: « Un cîmp albastru, un înger îmbrăcat în armură cavalerească și ținînd în mînă o spadă. Deasupra coifului, în coroană, o mînă înarmată cu spadă» [5]. Ușor deteriorat marginal, inelul păstra perfect centrul stemei cu ecusonul (utilizat în heraldica medievală), pe care se profilează clar coroana și capul arhanghelului. Cu un oarecare efort se descoperă și restul pieselor heraldice dispuse sub ecuson (a se vedea detaliul). Că Miron Costin își folosea pecetea numai în împrejurări excepționale o deducem din finalul unei scrisori, de asemenea, în întregime autografă, trimisă lui Tudosie Dubău, cărturar și el, la 1682, încheiată cu simpla semnătură, Miron vel log [6].

O lectură a textului, dezinteresată de amănuntele de ordin administrativ, descoperă promisiunile de stil caracteristice, frazarea amplă și armonioasă constatată chiar în deschiderea actului juridic. Este modulația interioară a scrisului costinian care te întîmpină din prefața cronicii. Ni se relevă și sistemul

de gîndire, logica expunerii, epuizarea argumentării pînă la ultima limită, în voința unor clarificări convingătoare. Se înțelege de aici că la Miron Costin scrisul era o vocație trezită și cultivată în școala latină. Cu cîteva diferențe (îndreptări) de lecțiune față de transcrierea lui N. Grigoraș, unde apar tacit corectate semnele de punctuație și aliniate noi, deși documentul este scris continuu, textul mai sus comentat este acum pus la îndemîna cititorilor în facsimil și transcriere, suplimentate de un detaliu facsimilat al semnăturii cu pecetea.

Elvira SOROHAN

---

[4] Arhivele Statului, Iași, *Documente*, P 292/2.

[5] S. Zotta, *Știri despre Costinești*, în „*Revista istorică*", nr. 4—6, 1925, pp. 73—74.

[6] Arhivele Statului, Iași, *Documente*, P 349/70.

Document în replică

Adecă noi Miron Costin ce am fost părcălab de Hotin, şi cu fămeia mea Ileana, mărturisim şi facem ştire cu ciastî scrisoare a noastrî [1] pentru rîndul a giumîtate de sat de Păşcani [2] depre Siret din ţinutul Suceavei partea din ( )[3], care giumătate de sat au fost driaptî ocinî Balicăi hatm⟨a⟩nului. Iarî dacă s-au tămplat peire Balicăi hatm⟨a⟩nului despre Ştefan Vodă Tomşea după aciaia rămăind [4] în pustietate casa şi ocinele Balicîi s-au fost sculat vîndzătorii acei carii [5] au [6] fost văndut Balicăi hatmanului acea giumătate de sat, şi au mărsu la Ştefan Vodă Tomşea de s-au rugat să priimască de la dănşii o samî de bani în visteriia sa (adecă) [7] pentru să-şi răscumpere acea văndzare ce-au văndut ei Balicăi, să le fie iarăşi lor moşie. Deci Ştefan Vodă Tomşia prindzînd bucuros cum dupî ce-au fost omorît pre Balica să ia bani şi pre ocine au fost dat iară lor acea ocinî şi au ţinut-o aceia vîndzători pănă la Barnoski [8] Vodă. Atuncea Barnoski Vodă ştiindu-să [9] pre sine oarece sămenţie casăi Balicăi au stătut a cerca ocinele aceiia casă, şi au aflat acea giumătate de sat de Păşcani ţiind-o acei vîndzători fără de ispravă. Socotindu că Balica hatmanul de a hi fost şi vinovat de toatî vina s-au plătit cu capul supt sabiia lui Ştefan Vodă Tomşăi. Deci au chemat Barnoski Vodă pre acei văndzători luîndu-le sama pentru că ce [10] ţin ei acea giumătate de sat cară ei o au vîndut. Ei au răspunsu cum o au răscumpîrat de la Ştefan Vodă Tomşia. Atuncea Barnoski Vodî nevrîndu a lua de la dînşii într-alt chip fărî nemică, măcar că i s-au căzdut a o lua fără de nemică de la dănşii fiind plătit Balica hatmanul vina sa cu capul, iară totuşi fiind voia lui Barnoski [11] Vodî a daré acea ocinî la mînăstirea sa la Hangu [12], au întorsu acei bani cîţi au fost dat acei văndzători la Ştefan Vodă Tomşea. Şi i-au dar în mîna acelor văndzători şi răscumpărători ce scriem mai sus. Şi au dat Barnoski Vodî acea giumătate de sat la mănîstirea sa la Hangu, iarî după aceaia cîndu au fost în zilele lui Vasilie Vodî, s-au sculat căţiva boiari de ţară carii au fost cu mult rudî mai aproape Balicăi şi cu liage au încăput a lua şi a să împărţi cu toate ocinele Balicăi, şi aşea s-au împărţit ruda cu toate căte ocine au avut Balica, şi aceastî giumătate de sat de Păşcani ce scriem mai sus încă cu liage o au luat de la mănăstire. Aflîndu liagea divanul cum n-au avut trebî Barnoski Vodî a da ocine înaintea rudei ceii de aproape a Balicăi şi au stîtut şi acea giumătate de sat pre măna rudei pănî cîndu şi noi ne-am trezvit şi ne-am aflat aicea în ţarî atuncea fiindu noi rudî mai aproape Balicăi şi decăt dumnealor decăt toţi cîţi boiari să împărţisă cu aceale ocine datu-ni-s-au despre dumnealor despre toţi toate ocinele (cine-şi partea) la mîna noastră cu altele şi aceastî giumîtate de sat de Păşcani. Acmu noi de bunăvoia noastră de nime nevoiţi nice asupriţi am dat şi am dăruit acea giumîtate de sat dumisale ca unui părinte al nostru lui Iordachi vistiarnicul, şi giupăneasăi dumisale mătuşăi noastre, şi cuconilor dumisale ca să le fie dumilorsale dreaptî ocinî neruşeiît nice dănăoară în viaci. Iară socotindu noi cum nice mănăstirei Hangului să nu-i fie pagubî banii ce-au dat unchiul nostru ctitorul lor Barnoski Vodî la măna acelor văndzători, li-au întorsu dumn⟨ea⟩lui vistiarnicul acel preţ la mîna călugărilor. Decii de acmu înainte nime dintru toatî sămenţiia noastrî în viaci să nu aibă a să amesteca, ce să fie dumilorsale vistiarnicului şi dumisale vistiericeasăi, mătuşăi noastre dreaptă ocinî şi moşie în viaci. Pentru mai mare credinţă am şi iscălit şi ne-am pus peceţile noastre. Deci de pre acesta [13] zapis al nostru ca să aibă dumn⟨ea⟩lui a-şi face şi direasă domneşti.

Miron Costin

biv păr⟨călab⟩ Hotin m⟨anu⟩ p⟨ropria⟩

[Pecete octogonală]

u Ias april 20

l⟨ea⟩t 7168

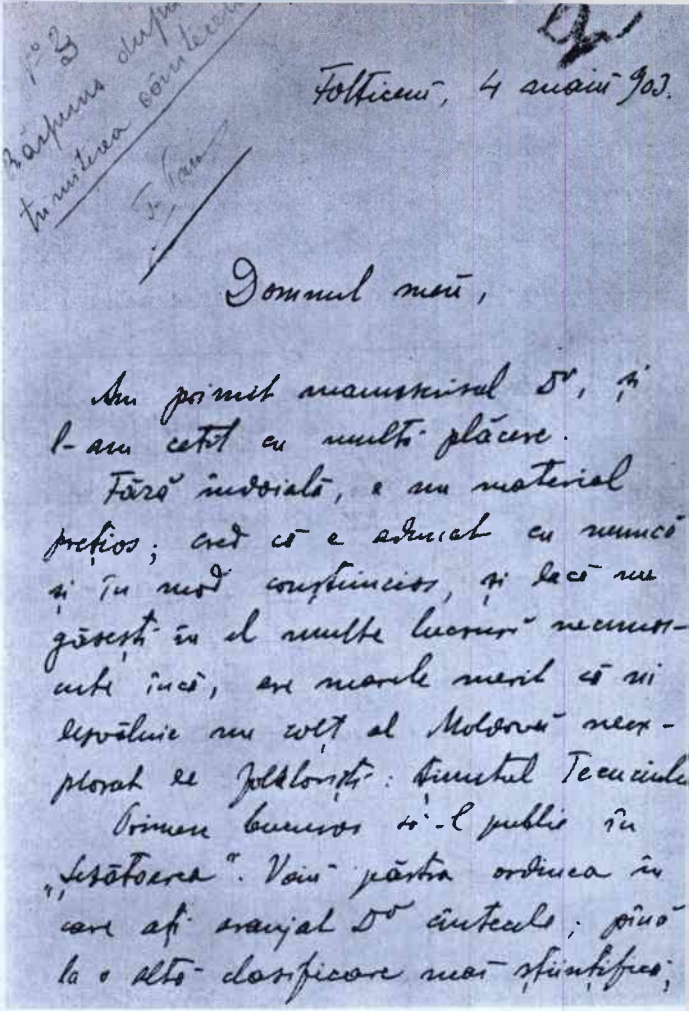
[1] Noastră; [2] Paşcani; [3] Loc alb în manuscris; [4] rămânînd; [5] cari; [6] i-au; [7] La N. Grigoraş trecut în subsol; [8] Transcris în tot textul: Barnovski; [9] ştiindu-se; [10] căce; [11] Barnovski; [12] Hangul; [13] acest

CÎND A DEBUTAT TUDOR PAMFILE?

„Șezătoarea" (Fălticeni, 1892—1929) a jucat un rol deosebit în explorarea și cunoașterea folclorului românesc de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. În paginile sale au debutat și și-au publicat numeroase culegeri o serie de remarcabili folcloriști. Dintre ei face parte și Tudor Pamfile, care va înzestra folcloristica și etnografia noastră cu lucrări de referință cum sînt cele trei volume de *Mitologie românească* (1916, 1924).

Asupra debutului lui Tudor Pamfile există unele neclarități. Astfel, în fundamentala lucrare a lui Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești* (1974), se spune: «Debutează ca folclorist cu cîteva poezii populare în *„Șezătoarea"* (1906) care trădează intervenția cărturarului. În același an, Academia Română îi publică *Jocuri de copii adunate din satul Țepu*». Anul debutului în revistă al lui T. Pamfile ar fi, după lucrarea citată, același cu anul debutului în volum. Folcloristul amintit debutează însă în revistă cu trei ani înainte de a-i apărea primul volum, sub egida Academiei Române.

Rîndurile de față au rostul atît să rectifice data debutului lui T. Pamfile, propusă de lucrarea amintită, cît să și releve auspiciile debutului său. O scrisoare inedită a lui Artur Gorovei, directorul *„Șezătorii"*, ne ajută să cunoaștem împrejurările. Tînărul T. Pamfile i se adresase folcloristului din Fălticeni propunîndu-i spre publicare o culegere de cîntece din satul său natal, Țepu, de lîngă Tecuci. Scrisoarea-răspuns a lui A. Gorovei este bogată în semnificații. O reproducem integral:

Fălticeni, 4 mai 903.

Domnul meu,

Am primit manuscrisul D[umnea]v[oastră], și l-am cetit cu multă plăcere.

Fără îndoială, e un material prețios; cred că e adunat cu muncă și în mod conștiincios, și dacă nu găsești în el multe lucruri necunoscute încă, are merele merit că ni dezvăluie un colț al Moldovei neexplorat de folcloriști: ținutul Tecuciului.

Primesc bucuros să-l public în *„Șezătoarea"*. Voi păstra ordinea în care ați aranjat D[umnea]v[oastră] cîntecele; pînă la o altă clasificare mai științifică, asta e de preferat.

Un lucru, însă, mă lasă nedumerit, și aș dori o explicare: Găsesc cîteva cuvinte sub o formă care mie nu-mi pare moldovenească. De pildă:

Dimineața și sub *seară*
Cîtu-i ziua cea de vară...

Nici nu știu cît am de furcă,
nici *cămașă* de cusut...

«*Folticeni, 4 mai [1]903*

Moldovenii zic: *sară, cămeşă*. Pe la D[umnea]v[oastră] se zice: *seară, cămaşă*? Acest lucru e important de ştiut, pentru că folklorul trebuie să fie o icoană vie a complexului manifestărilor poporului.

Aş dori o lămurire de la D[umnea]v[oastră].

Dacă aţi fi dispus a mă ajuta la o lucrare ce am întreprins, aş putea lucra cu mai mult folos: fac o colecţie de credinţi şi superstiţii. De aveţi ceva material adunat, trimiteţi-mi-l, şi adunaţi înainte.

Nu pot sfîrşi aceste rînduri, fără a vă exprima mulţămirea ce simt, văzînd că un tînăr care a îmbrăţişat o carieră considerată îndeobşte — şi fără dreptate — ca opusă speculaţiunilor psihologice, arată atîta dragoste şi interes pentru popor, încît să devie folklorist. Vă felicit şi vă doresc spor la muncă.

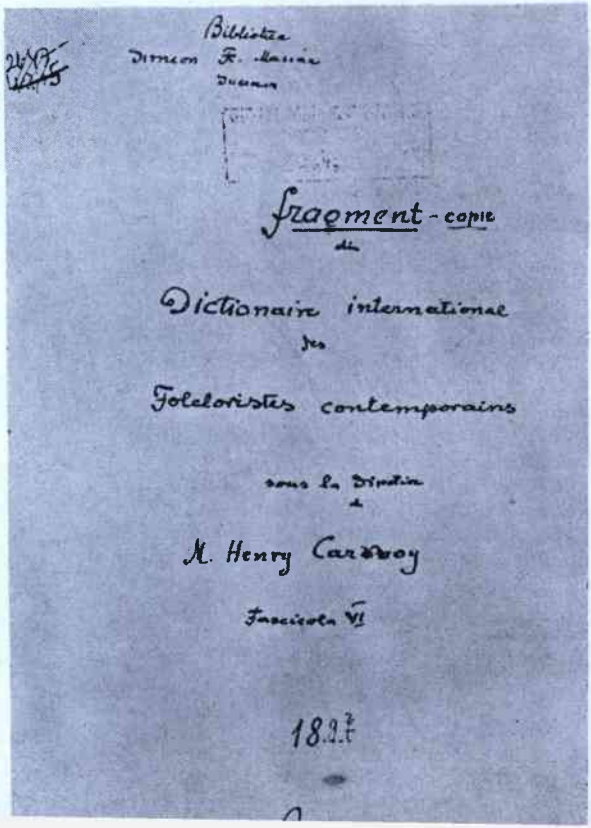
Primiţi, vă rog, sincerile mele salutări,

Artur GOROVEI »

Scrisoarea este o călduroasă invitaţie de colaborare şi conţine preţioase îndrumări pentru tînărul folclorist. T. Pamfile va fi mulţi ani recunoscător mentorului său. Este preţioasă cu atît mai mult cu cît corespondenţa dintre cei doi este pînă acum necunoscută. În volumul *Scrisori către Artur Gorovei*, Editura „Minerva", 1971, figurează o singură scrisoare, semnată de T. Pamfile ca director al Societăţii „Ion Creangă", scrisoare de mulţumire către « întîiul îndrumător al culegătorilor sfintelor noastre podoabe de grai şi simţire românească », rugat să primească « adîncile simţăminte de recunoştinţă şi respect ».

Date mai ample privind relaţiile dintre T. Pamfile şi A. Gorovei după apariţia revistei „*Ion Creangă*", editată de primul şi, despre « sciziunea » din sînul „*Şezătorii*", despre înstrăinarea de revista de la Fălticeni a unor colaboratori de nădejde (Mihai Lupescu), vezi la Petru Ursache „*Şezătoarea*" *în contextul folcloristicii*, Editura „Minerva", 1972, pp. 119—128.

Deşi urmărit consecvent cu note critice şi uneori răutăcioase, în revista nou apărută „*Ion Creangă*", Artur Gorovei va scrie totdeauna elogios despre revista de la Bîrlad şi despre conducătorul ei, căruia îi facilitase, cu atîta atenţie şi încredere, debutul în anul 1903.

Biblioteca
Dimeon F. Marian
Dorna

Fragment - copie
din
Dictionaire international
des
Folkloristes contemporains
sous la Direction
de
M. Henry Carnoy
Fascicule VI

18.9.[illegible]

2. SIMION FLOREA MARIAN ŞI ETNOGRAFII FRANCEZI

Interesul trezit peste hotare de opera folcloriştilor români de seamă este considerabil. Volumul *Scrisori către Artur Gorovei* (Editura „Minerva", 1971) a relevat cît de numeroşi au fost învăţaţii străini care au solicitat, apreciat şi popularizat prima noastră revistă de folclor.

Între figurile proeminente ale folcloristicii noastre, care au pătruns prin opera lor dincolo de hotarele ţării, se numără şi Simion Florea Marian. I. C. Chiţimia, care a scris cel mai temeinic studiu de pînă acum asupra folcloristului

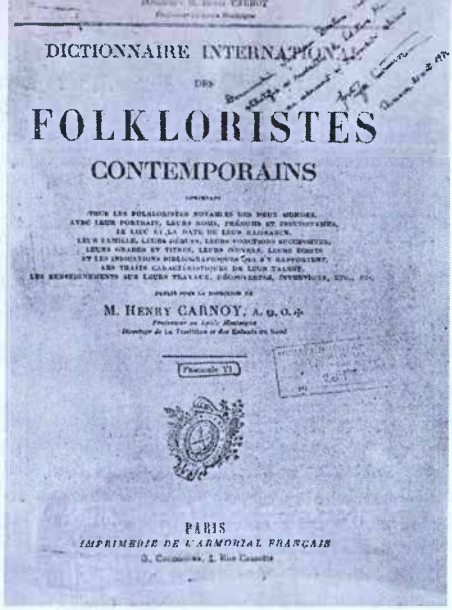
sucevean, consemnează (în *Folcloriști și folcloristică românească*, 1968, pp. 159—191) două nume de învățați străini care au prețuit opera lui Marian: «N. Schuchard a folosit și a citat cu laude lucrarea despre insecte [...] în „*Zeitschrift für Philologie*", XXIX, p. 223»; «Jan Urban Jarník, de asemenea, a recenzat și a ținut conferințe despre opera lui Marian la Praga». Într-adevăr, învățatul ceh, care ne-a studiat limba, folclorul și literatura cultă, a scris despre *Ornitologia poporană* a lui S. Fl. Marian în „*Atheneum*", Praha, an I, 1884, pp. 127—128.

Ecourile internaționale ale operei lui S. Fl. Marian sînt însă mai bogate și gesturile de considerare mai numeroase. Corespondența sa, păstrată numai într-o măsură restrînsă, mai numără scrisori de apreciere semnate de Angelo de Gubernatis, Emil Picot, M. Freidwagner, G. Weigand ș.a.

Amintim ecourile trezite de opera lui Marian în Rusia, Polonia și Franța. Slavistul, filologul și lingvistul A. I. Iațimirski (1870—1925), conferențiar la Universitatea din Varșovia, își culege material și din lucrările lui Marian, recenzînd chiar una dintre ele (*Vrăji, farmece și desfaceri*, 1893), sub titlul *S. Marian. Descîntece românești*, în „*Etnograficeskoe obozrenie*", an IX, 1897, nr. 1, recenzie transformată de fapt într-un «studiu care interesează de asemenea pe folcloriștii români» (Valeriu Ciobanu, *Iațimirski și folclorul român*, în „*R.I.T.L.*", an VIII, 1959, nr. 3—4), însoțit de bibliografia descîntecelor românești, preluată după Marian.

Dintr-o carte apărută recent (Ion Petrică, *Confluențe culturale româno-polone. A doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura „Minerva", 1976), aflăm că opera lui Marian a trezit interes și în Polonia. Astfel, K. Czajkowski, într-un «articol substanțial», *Obiceiul în satele românești*, publicat în „*Przeglad Powstechny*", Cracovia, 1898, t. LVIII, p. 379, comentează lucrarea lui Marian *Înmormîntarea la români* (1892).

Prezentăm acum o semnificativă mărturie din Franța. În 1897, într-o scrisoare datată 7 februarie, comunicată nouă de prof. M. Cărăușu de la Suceava, căruia îi mulțumim și pe această cale, Henry Carnoy, profesor la liceul parizian „Montaigne", director al revistelor „*La Tradition*" (care se afla în 1894 la al 8-lea an de apariție) și „*Enfants du Nord*", director al «colecției marilor dicționare biografice», îi solicită lui Marian, o fișă «très complète» pentru «dicționarul folcloriștilor», trimițîndu-i totodată

DICTIONNAIRE INTERNATIONAL

DES

FOLKLORISTES

CONTEMPORAINS

M. HENRY CARNOY, A. ✠ O. ✠

Fascicule VI

PARIS

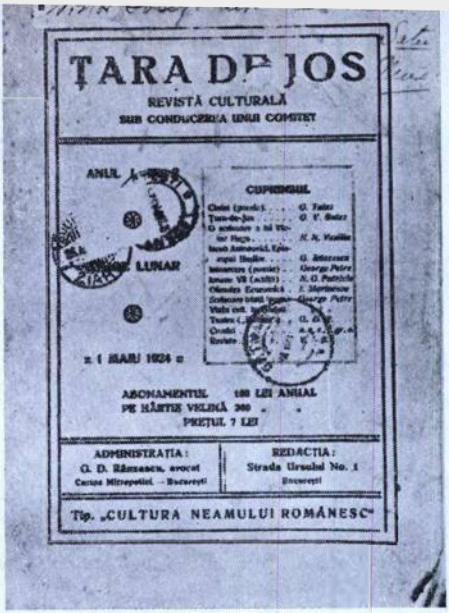
IMPRIMERIE DE L'ARMORIAL FRANÇAIS

fascicola a șasea din această lucrare. Fascicola, care ne-a parvenit tot pe calea amintită mai sus, este prețioasă atît pentru că vădește prestigiul de care se bucura Marian, rugat să-și alcătuiască o fișă bogată (solicitantul știa că folcloristul român era membru al Academiei Române, fapt ce-i asigura în dicționarul francez «un place honorable»), cît și pentru că facem astfel cunoștință cu primul dicționar consacrat folcloriștilor, pe care nu l-am întîlnit niciodată indicat în folcloristica românească. *Dictionnaire international des folkloristes contemporains*, Paris, Imprimerie de l'Armorial français, G. Colombier, 4, Rue Cassette, este conceput mai ales ca instrument de informație, partea exegetică ocupînd, după cum ne dăm seama din fascicola consultată, un loc mai modest. Se pune accent deosebit pe datele despre familie, debut, funcții succesive, grade și titluri, opere, bibliografie critică, trăsături caracteristice ale talentului, descoperiri, invenții, date cerute chiar din prima pagină a titlului, foarte lung.

Interesul profesorului francez pentru folclorul românesc era mai larg. Încă din 1894 era preocupat să obțină — prin schimb cu „*La Tradition*"— „*Șezătoarea*" de la Fălticeni și-i cerea lui A. Gorovei colaborarea «cu note sau lucrări susceptibile de a ține pe cititorii noștri la curent cu tot ce se petrece în lumea lucrătorilor din regiunea sau țara d[umnea]v[oastră]».

Iordan DATCU

TOT DESPRE VICTOR HUGO ŞI JEAN AL. FLORESCU

ŢARA DE JOS

REVISTĂ CULTURALĂ

SUB CONDUCEREA UNUI COMITET

ANUL I

LUNAR

CUPRINSUL

1 MAIU 1924

ABONAMENTUL 100 LEI ANUAL

PE HĂRTIE VELINĂ 200 „

PREŢUL 7 LEI

ADMINISTRAŢIA: G. D. Bănescu, avocat, Curtea Mitropoliei. — Bucureşti

REDACŢIA: Strada Ursului No. 1, Bucureşti

Tip. „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC"

ÎN NUMĂRUL 2/1977 AL REVISTEI *„Manuscriptum"*, în cadrul rubricii *Scriitori străini în arhive româneşti*, a fost prezentată o scrisoare autografă a lui Victor Hugo adresată lui Jean Al. Florescu, redactor al ziarului *„L'Europe"* cu ocazia trecerii marelui poet francez prin Frankfurt pe Main. Documentul, aflat în prezent în fondul Arhivelor Statului din Bucureşti este, cu adevărat, după cum afirmă autorul articolului, Virgil Tatomir, « unul din cele mai rare şi mai preţioase autografe din arhivele româneşti ».

Trebuie precizat însă că, înainte de a intra în fondurile Arhivelor Statului, scrisoarea a aparţinut generalului I. Florescu, care a autorizat publicarea preţiosului document de către N. N. Vasiliu în revista *„Ţara de Jos"*, Bucureşti, anul I, nr. 2, 1 mai 1924, pp. 29—31. Articolul lui N. N. Vasiliu, *O scrisoare a lui Victor Hugo către un democrat român refugiat la Frankfort* prezintă documentul şi împrejurările în care a fost scris încercînd datarea lui « în preajma anilor 1860 » şi îl reproduce în facsimil şi traducere.

Autorul articolului din revista *„Ţara de Jos"* subliniază colaborarea dintre Jean Al. Florescu şi Grigore Gănescu, precum şi colaborarea acestuia din urmă la ziarul *„Le Nain jaune"*.

În articolul său, Virgil Tatomir realizează o datare certă a manuscrisului (1865), aducînd noi informaţii cu privire la condamnarea publicistului Jean Al. Florescu « pentru delict de presă ».

În legătură cu aceasta, iată conţinutul notei parchetului Curţii Imperiale din Paris către directorul închisorii Sainte-Pélagie, din 24 februarie 1866, prin care se dispune întemniţarea lui Jean Al. Florescu:

« Parquet
de la Cour
Impériale de Paris

Le Directeur de la Maison de S-te Pélagie recevra et gardera le nommé Floresco Jean en exécution de l'arrêt de la Cour Impériale de Paris, Chambre des Appels de Police Correctionnelle, de 11 Janvier 1866 qui le condamne à un mois d'emprisonnement pour délit de presse, qui s'est constitué aujourd'hui.

Fait au Parquet le 24 Février 1866
Par autorisation du Procureur Général
Le Sécrétaire du Parquet
ss. Indéchiffrable »

Parchetul
Curţii Imperiale
din Paris

Directorul Închisorii S-te Pélagie va primi şi va reţine pe numitul Florescu Jean pentru executarea arestării de către Curtea Imperială din Paris, Camera de Apel a Poliţiei Corecţionale, din 11 ianuarie 1866, care îl condamnă la o lună închisoare pentru delict de presă, care s-a constituit astăzi.

Emis de Parchet la 24 Februarie 1866
Prin autorizaţia Procurorului General
Secretarul Parchetului
ss. indescifrabil

Cu această precizare considerăm că se întregeşte comentariul bibliografic al documentului Victor Hugo, aflat în fondul Arhivelor Statului din Bucureşti.

N. VASILESCU-CAPSALI

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 aprilie — 30 iunie 1977)

B

BACONSKI (A. E.)

* * * — *Remember* (din ciclul *Corabia lui Sebastian*). „*Luceafărul*", anul XX, nr. 15, 9 aprilie 1977, p. 6; nr. 18, 30 aprilie 1977, p. 6; nr. 21, 21 mai 1977, p. 4.

BĂLCESCU (Nicolae)

Ghinea (Nicolae) — Nicolae Bălcescu secretar al guvernului provizoriu de la 1848 (rezoluție pe o cerere a lui A. Treboniu Laurian). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, p. 38.

BARIȚ (Gh.)

Braga (Mircea) — Simion Bărnuțiu și Gheorghe Bariț împuterniciți ai Comitetului Națiunii Române (acte și documente). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 39—41.

Rusu (M. N.)— George Barițiu — fondator (memoriu către Eforia Școalelor din Brașov; listă de cărți). „*Amfiteatru*", anul XII, nr. 4, aprilie 1977, p. 11.

BĂRNUȚIU (Simion)

Vezi BARIȚ (Gh.) ,Braga (Mircea)

BOLINTINEANU (Dimitrie)

Rafailă (M.) — « *Dorința tuturor aici este unirea Țărilor...* » (scrisori către C. Negri). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 42—45.

BOTEZ (Demostene)

Țundrea (I.) — « *...mesageri ai poporului...* » (text radiodifuzat). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 80—81.

C

CANTEMIR (Dimitrie)

Slușanski (Dan) — *Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei* (V). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 17—36.

CARAGIALE (I. L.)

Popescu-Cadem (Const.) — Recurs la biografie (acte și documente). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 179—184.

CARAGIALE (Mateiu I.)

Cioculescu (Barbu) — « *...între București și Sionu...* » (corespondență diplomatică). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 158—162.

CAZIMIR (Otilia)

Țugui (Haralambie) — Otilia Cazimir așa cum a fost (fragmente din corespondența cu P. Comarnescu, Cezar Petrescu, Aurel Bugariu). „*Convorbiri literare*", nr. 6(90), iunie 1977, p. 14.

CĂLINESCU (George)

Scurtu (Niculae) — «*Istoria literaturii române*» *între autor şi editor;* 14 scrisori către Al. Rosetti. „*Jurnalul literar*", iunie 1977, p. 8.

CONSTANTINESCU (Miron)

Ţundrea (I.) — «*...un simbol al triumfului cauzei drepte...*» (text radiodifuzat). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 76—77.

COŞBUC (George)

Popovici (Victoria) — «*...Să scriu pentru popor istoria războiului din 1877...*»(corespondenţă cu Spiru Haret). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 62—65.

D

DINU (Gheorghe)

Macovescu (George) — Gheorghe Dinu — Ştefan Roll (9 poeme). „*România literară*", anul X, nr. 20, 19 mai 1977, p. 14.

E

EMINESCU (Mihai)

Ivănescu (D.) — Mihai Eminescu. Documente inedite; Mihai Eminescu, revizor şcolar (din volumul în curs de apariţie *Mihai Eminescu în documente de familie* de Gh. Ungureanu.) „*Convorbiri literare*", nr. 5(89), mai 1977, p. 10; nr. 6(90), iunie 1977, p. 5.

Pop (Augustin Z.N.) — Eminescu după plecarea din Iaşi (însemnări: liste de cheltuieli şi datorii, chitanţe etc.). „*Convorbiri literare*", nr. 6(90), iunie 1977, p. 4.

Vatamaniuc (D.) — «*Virtualitatea de-a trăi...*» — fragmentarium. „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 12—16.

Vatamaniuc-Lungu (Magdalena) — «*Avem clipa, avem raza ...*». O viziune asupra fizicii(III). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 98—105.

G

GOLESCU (Dinicu)

Oltean (Ion) — Scrisori către Friedrich Thiersch. „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 175—176.

H

HASDEU (Alexandru)

Dima (Al.), Crişmaru (Tatiana), Chemale (Teodora) — «*Eu vă arăt parte din sfaturile strămoşilor noştri ...*» *(Ştefan cel Mare; Suceava; Pădurile Moldovei; Prutul; Valea Albă; Pădurea „Dreptăţii"* — poezii*).* „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 67—71.

I

IORGA (Nicolae)

Theodorescu (Barbu) — «*... să-şi ia poporul dreptatea...*». Dosar 1907 (file de corespondenţă). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 123—129.

J

JOJA (Athanase)

Ţundrea (I.) — «*...un factor de afirmare a coeziunii şi personalităţii poporului român*» (text radiodifuzat). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 77—78.

K

KREMNITZ (Mite)

Oprişan (I.) — Memorial junimist (scrisori către Lorenz Diefenbach). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 165—173.

M

MAIORESCU (Titu)

Rusu (M. N.) — Titu Maiorescu — inedit (adresă către Eforia Şcoalelor din Braşov). „*Amfiteatru*", anul XII, nr. 5, mai 1977, p. 11.

MOLDOVANU (Corneliu)

Scurtu (Nicolae) — Cărţi cu autografe în biblioteca poetului Corneliu Moldovanu. *Almanahul literar*, 1977, pp. 177—179.

R

REBREANU (Liviu)

Gheran (Niculae) — *Amîndoi* — schiţe şi fragmente. „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 112—121.

ROSETTI (Vintilă C. A.)

Liu (Nicolae) — Scrisori de pe frontul războiului din '77 (V). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 83—97.

S

SLAVICI (Ioan)

Ilin (Stancu) — « ... *se pun în joc interesele tuturor românilor...* » (scrisori către D. A. Sturdza). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 52—62.

STANCU (Zaharia)

Ţundrea (I.) — « ...*patria română nepieritoare...* » (text radiodifuzat). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, p. 75.

V

VĂCĂRESCU (Nicolae)

Rusu (M. N.) — Date noi despre Nicolae Văcărescu (acte şi corespondenţă). „*Amfiteatru*", anul XII, nr. 6, iunie 1977, p. 10.

VLAHUŢĂ (Al.)

Mohanu (C.) — Două scrisori ale lui Vlahuţă adresate lui Jean Bart. „*Cronica*", anul XII, nr. 14, 8 aprilie 1977, p. 6.

VOICULESCU (V.)

Florescu (Nicolae) — În marginea dramaturgiei. *Pribeaga*, *Meşterul Manole*, *Ursita*, *Ion-Vodă* (variante). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 144—155.

Z

ZAMFIRESCU (Duiliu)

Scurtu (Nicolae) — Încă o ştire despre Duiliu Zamfirescu (o scrisoare către M. Dragomirescu). „*Revista noastră*", ianuarie-martie 1977, p. 650.

ZARIFOPOL (Paul)

Maşek (Victor Ernest) — *Despre viaţa literară a României* (conferinţă în limba germană). „*Manuscriptum*", anul VIII, nr. 2(27), 1977, pp. 132—138.

Dana POPESCU

Creşterea colecţiilor

(1 aprilie-30 iunie 1977)

MUZEUL DE LITERATURĂ AL MOLDOVEI — IAŞI

Manuscrise:

Mihail SADOVEANU: *Paştele blajinilor.*
Ionel TEODOREANU: *Bal mascat.*
Cezar PETRESCU: *Romanul lui Eminescu* (vol. II, *Carmen seculare*, vol. III, *Nirvana*), schiţe, povestiri, impresii din lecturi (lucrări din perioada de început).

Corespondenţă:

Garabet Ibrăileanu, Ionel şi Păstorel Teodoreanu, Lucian Blaga, D. Botez, G. Topîrceanu, Haricleea Darclé către Cezar Petrescu.

D. VACARIU

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

Vasile VOICULESCU: *Pribeaga*, *La pragul minunii*, *Fata ursului*, *Trandafir agăţător* (dramaturgie).

Oscar Walter CISEK: *Reculegere în faţa măştii lui Goethe* (manuscris în limba germană, textul avînd toate straturile diferitelor faze de elaborare ca şi versiunea definitivă).

Corespondenţă:

Lucian Blaga către Cornelia Brediceanu, viitoarea lui soţie (1916—1919).

Donaţii:

Din arhiva Zaharia Stancu, văduva scriitorului a pus la dispoziţia muzeului însemnate piese de arhivă, dintre care menţionăm:
— file de manuscris din romanul *Pădurea nebună*;
— şpaltul prozei *Liliacul*, înglobată mai întîi în romanul *Rădăcinile sînt amare* şi apoi în culegerea *Poveşti de dragoste*, apărută la „Cartea românească";
— capitolul 3 din volumul *Printre stele*, datat 8 februarie 1960.
— un mare număr de fotografii originale.

Constandina BREZU

Iconografie

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Lucian Blaga (144, 145, 149); G. Călinescu (158); Ion Chinezu (55, 59); Miron Costin (177, 178); Benedetto Croce (175, 176); Mihai Eminescu (8, 9, 11, 96, 104); Artur Gorovei (180); B. P. Hasdeu (70, 71, 74); Eugen Ionescu (140, 142); Panait Istrati (111, 125); Hortensia Papadat-Bengescu (132, 133); Camil Petrescu (25, 27, 28); Radu Stanca (109); George Vâlsan (33).

FOTOGRAFII: Tudor Arghezi (19); Marcel Breslaşu (91); Eusebiu Camilar (91, 94); G. Călinescu (157); Ion Chinezu (47, 48, 51); Benedetto Croce (175); Mihu Dragomir (90); B. P. Hasdeu (85, 86); Eugen Ionescu (139, 141, 143); Panait Istrati (110, 125); Hortensia Papadat-Bengescu (89, 130, 135, 138); Camil Petrescu (90); Mihail Sorbul (94); Radu Stanca (105, 107, 108); Cicerone Theodorescu (95); H. Tiktin, Dicţionar român-german — pagină de titlu şi articole de dicţionar (13, 14, 15); George Vâlsan (31, 40, 41).

DESENE: Anastase Demian — gravură (18); Mihai Eminescu (100); Naum — acuarelă, 1900 (119); Marcel Olinescu (37); Logofătul Petrache — ilustraţii la Erotocrit (66, 67); Samoilă Petrov — autoportret (118); Neagu Rădulescu — caricatură (144); Camil Ressu — desen în tuş, 1926 (21); ilustraţii la Alexăndria, BARSR, manuscrisul 869 (172, 173).

SINCE THE DAYS OF YORE of the first forms of human culture, the folk unwritten literature and the cultured one have known a strong mutual interdependence everywhere.

Besides its initial function, that could be best defined as that of an « open public meeting-stage », the folk creation of certain peoples (such as e.g. the Thracians and the Dacians) has also eventually acquired an ascendency over the written one; this latter one in its turn has absorbed by and by the living essence and structure of the former, so that the to-day Romanian culture has this experienced and comprised this most powerful and characteristic literary osmosis, too.

The present issue of the journal „Manuscriptum" *deals chiefly with this osmosis, illustrating it both through the Romanian folk texts and idioms selected and used by our main writters (such as Eminescu, Arghezi, Camil Petrescu), and by through most original theoretical researches dealing with the historical, philosophical and aesthetical background of our autochthonous culture and literary creation (such as those due to the pens of B. P. Hasdeu, George Vâlsan and so on).*

George Vâlsan, an illustrious geographer and ethnographer, who had a most deep feeling for the folk poetry (as.e.g. Wincenty Pol in Poland), was working hard at a most comprehensive study is his death (the abready achieved part of this study is now extant under the form of broadly elaborated record cards); he tried there to detect by analysing the constituent elements of the folk tales, their archaic meanings, both ethnographical and geographical, as well as historical, that could be looked upon as really characteristic of our forefathers' culture and civilisation taking into account their actual living condition too. In his turn B. P. Hasdeu who has dealt with the some ancient folk cultural has analysed its elements coming from he Thracians, the Getae's and the Dacians' mythology and has most subtly shown the connection between them as such and their vestiges still maintained in the to-day Romanian folk culture.

DEPUIS DES TEMPS IMMÉmoriaux, quand la culture humaine faisait ses premiers pas et jusque' aujourd'hui, la littérature populaire non écrite et celle dite « cultivés » se sont fortement et mutuellement influencées. Chez certains peuples (comme ce fut le cas aussi bien pour les Thraces que pour les Daces), la création populaire, en dépassant sa condition initiale, commenca à exercer son ascendent sur l'autre quoique celle-ci, à son tour, a pu et su absorber peu à peu ses vivifiantes essences et structures, si bien que de nos jours notre culture connaît une forte et spécifique osmose littéraire. Ce numéro de la revue *„Manuscriptum"* est donc consacré a ce phénomène culturel; il est illustré aussi bien par les textes et les expressions populaires choisies par nos meilleures ecrivains (comme Eminescu, Arghezi, Camil Petrescu) aussi que par les contributions théoriques si originelles concernant le fond historique, philosophique et esthétique de notre culture et création littéraire autochtone (comme celles dues à B. P. Hasdeu, George Vîlsan etc.)

George Vîlsan, illustre géographe et éthnographe et esprit très sensible aux mérites poétiques de la création populaire (tout comme Wincenty Pol en Pologne) travaillait à une étude d'une grande ampleur sur les contes populaires roumains, quand la mort le surprit (la part déjà achevée de l'ouvrage comprend des fiches conçues sur une échelle très large); il s'y évertuait à déchiffrer par l'analyse de leurs éléments composants, les sens archaïques, aussi bien ethnographiques que géographiques, les plus caracteristiques de la culture et la civilisation de nos ancêtres, compte tenant aussi de leurs conditions de vie. En partant du même ancien contexte culturel, B. P. Hasdeu s'évertua à son tour à analyser les éléments mythologiques remontant aux Daces, aux Gètes et aux Thraces et à les lier, d'une façon très ingénieuse, aux vestiges persistant encore dans la culture populaire roumaine.

Il y en a encore d'anciens moments culturels tout impregnés

SEIT URALTEN ZEITEN, schon seit den ersten Kulturformen der Menschheit, bestand zwischen der mundlich und der schriftlich überträgenen Literatur der verschiedenen Gebiete, eine gegenseitige Abhangigkeit. Bei manchen Völkern (dazwischen ist auch die thrako-dazische Völkergruppe) hatte die Volkskunst, von ihren Urfunktionen der offenen Bühne ausgehend, einen aufsteigenden Einfluß auf die Kunstliteratur, welche deren Wesen und lebende Struktur mit der Zeit aufgenommen hat, so daß es schrittweise in starken Erscheinung der literarischen Osmose kam.

Dieser Erscheinung widmet die jetzige „Manuscriptum" — Nummer den Vorrang, indem die Grundidee sowohl durch Volkstexte und ausdrücke, die aus der rumänischen Folklore von unseren grossen Schriftstellern (Eminescu, Arghezi, Camil Petrescu) ausgewählt wurden, als auch durch besonders originelle theoretische Beitrage über die geschichtliche, philosophische und ästhätische Basis der einheimischen Kultur und Schöpfung (B. P. Hasdeu, G. Vâlsan u.a.) unterstrichen wird.

G. Vâlsan, berühmter Geographie — und Ethnographieforscher, empfindsam auf das Dichtungsgebilde, bereitete ein tiefgehendes Studium über das rumänische Märchen vor (in ausgearbeiteten Literaturzetteln geblieben) und versuchte durch Analyse der Bestandelemente, die archaischen ethnogeographischen und historischen Grundsätze, welche für die Kultur und Bildung der Urahnen — unter konkreten Lebensbedingungen — begriffsgebend sind, zu entziffern. B. P. Hasdeu analysiert, in derselben Beziehung einer alten Kulturstätte, Elemente der thrako-getodazischen Mythologie, indem er diese sinnreich mit den in der rumänischen Volkskunst verbliebenen Spuren in Zusammenhang stellt.

Das Folkloreelement ist auch in die Volksbücher und gedichteten Chroniken u.a. eingedrungen. Dieser unterstreicht neumals die Originalität unserer Kultur.

Das Folklorematerial wird einerseits durch Neuigkeiten über die Folkloresammler Tudor Pamfile

С НЕЗАПАМЯТНЫХ ВРЕМЕН, с первых же человеческих форм культуры, устная народная литература остала, до сих пор, всюду в тесной взаимозависимости с ее « образованной» сестрой. У определенных народов (например у дакских и фракийских племен) устное народное творчество не только выполняло свой первичный долг — то есть стать «открытой общественной ареной», — а тоже начало оказывать строгое влияние над письменной литературой; в свою очередь последняя постепенно поглощала в себе живые основы и структуры первого; таким образом в нашей сегодняшней литературе и теперь дает себя знать строгий и специфический осмос.

Вот чем объясняется тот факт, что в этом номере журнала «*Manuscriptum*» оказывается предпочтение этому явлению; оно же пояснено не только посредством народных текстов и выражений выбранные нашим величайшими писателями (такими как Эмиеску, Аргези и Камилом Петреску), а также посредством очень самобытных теоретических вкладов таких видных ученых как Б. П. Хыждэу, Дж. Вылсан и др. в области исторической, философической и эстетической основы наших туземных культуры и творчества.

Джордже Вылсан, который был не только величайшим географом, а тоже отличным этнографом, очень глубоко чувствовал истинную поэтичность и красоту народного творчества (например, подобно видного польского ученого Винцентиего Пола), работал в последние года своей жизни над обширным исследованием румынских народных сказок, которым эму так и не успело доводить до конца, из-за своей безвременной смерти; оконченная же часть этого исследования Вылсана состоит из обширных карточек, из которых видно что он хотел обнаружить, посредством тщательной анализы их составных частей, самые архаические, этнографические и географические значения, определившие когда-то культуру и цивилизацию наших предков, в конкретных бытовых условиях из жизни. В свою очередь Б. П. Хыж-

The fclk elements have permeated also the secular « chapbooks », the versified chronicles and so cn; this is a new proof of the originality and of the genuine character of our culture.

Additional material is provided by the new date concerning the well known fclklorists Tudor Pamfile and S. Fl. Marian and by Ion Chinezu's ideas about the role of literary criticism in the turning to good account, bcth ethical and aesthetical, of the fclk poetry. The whole is precedet by a preamble due to the pen of prcf. Al. Dima and dealing with the fclk ground of the Romanian literature.

Howevever, the present issue cf „Manuscriptum" *contains several other valuable ncvel wcrks : poems by Radu Stanca, a stcry by Panait Istrati, letters by cr addressed to V. Alecsandri, Hortensia Papadat-Bengescu, Lucian Blaga and Benedetto Croce. This way one can really asseverate that the present issue is a most attractive one, comprising valuable contributions to the history to the Romanian literature.*

Prof. dr. Lit. and Assistant Reader
I. C. CHIȚIMIA
Corresponding Member of the Romanian Academy of Social and Political Sciences

d'éléments folcloriques, comme les livres populaires séculiers, les chroniques en vers etc., tout celà ne faisant que souglinier une fois de plus l'originalité de notre culture.

Tous ces matériaux concernant la création littéraire du peuple roumain sont complétés par de nouvelles données concernant les grands folkloristes Tudor Pamfile et S. Fl. Marian et les idées de Ion Chinezu sur le rôle qu'on doit assigner à la critique concernant la mise en valeur aussi bien éthique qu'esthétique de nos poèmes populaires; tout est précédé par un préambule décrivant les fondements populaires de la littérature roumaine par le prof. univ. Al. Dima. Mais ce numéro du *„Manuscriptum"* contient encore d'autres œuvres inédites dont l'importance n'est pas moindre, à savoir: des poèmes par Radu Stanca, une nouvelle par Panaït Istrati, des lettres écrites par ou addressées à V. Alecsandri, Hortensia Papadat-Bengescu, Lucian Blaga et Benedetto Croce. De cette façon on peut affirmer que le sommaire s'annonce très attractif, avec de bien réelles contributions à l'histoire de la littérature roumaine.

Prof. Dr., Chargé de cours
I. C. CHIȚIMIA
Membre correspodent de l'Académie Roumain de Sciences Sociales et Politiques

und S. Fl. Marian, andererseits durch die Ideen des Ion Chinezu über die Rolle der Literaturkritik in der ethischen und ästhätischen Verwertung der Volksdichtung ergänzt, während das ganze Bild von einem Vorwort von Al. Dima, die Volkskunstgrundlagen der rumänischen Literatur betreffend, eingeführt wird.

Wichtig ist diese Nummer des „Manuscriptum" auch durch andere Werke, wie: die Verse von Radu Stanca, die Erzählung Panait Istratis, Korrespondenzblätter V. Alecsandris, Hortensia Papadat-Bengescus, Lucian Blagas und Benedetto Croces. Dadurch wird ein besonders anziehender Inhalt erreicht, mit konkreten Beitragen zur Geschichte der rumänischen Literatur.

Prof. Dr. Dozent
I. C. CHIŢIMIA

Korrespondenz-Mitglied der Akademie fur Soziale und Politische Wissenschaften

дэу, употребляя тот же самый, Древний культурный контекст анализировал его мифологические элементы, унаследованные от даков, от гетов и от фраков, очень ловко доказаывая их связь со следами старой народной румынской культуры, еще существующие и в наши дни.

Народными элементами насыщены тоже и светские так называемые «народные книги», и рифмованные хроники и другие старые литературные памятники, все это лишний раз подчеркивает оригинальность нашей культуры.

Все эти материалы дополнены новыми сведениями о великих фольклористах Тудор Памфиле и С. Фл. Мариан, идеями Иоана Кинезу о роли литературной критики в процессе превращения в ценность этических и эстетических потенциалов народной поэзией и общим выступлением о народных основах румынской литературы, написанным проф. Ал. Димой.

Но значение этого номера журнала *«Manuscriptum»* этим не исчерпывается. Он включает также стихи пока еще не изданные сочинения: Раду Станки, новелла Панаита Истрати, письма написанные или полученные В. Александри, Хортенсией Пападат-Бенджеску, Лучианом Благой и Бенедетто Кроче. Таким образом, номер является действительно очень привлекательным, включая тоже ценные вклады относительно истории румынской литературе.

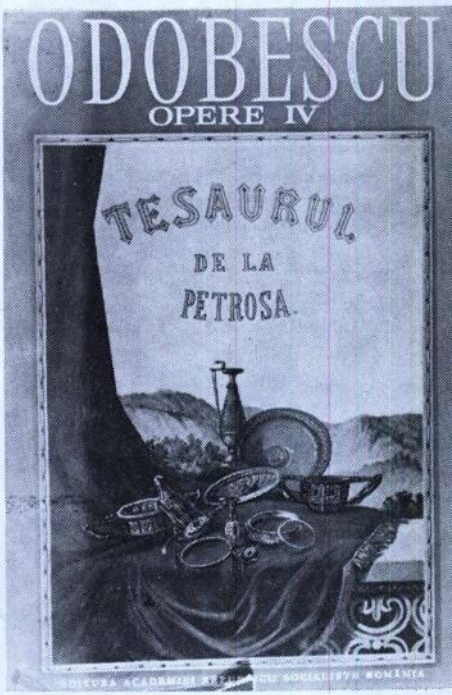
Проф. доктор-доцент
И. К. КИЦИМИЯ

член-корреспондент Румынской Академии Социальных и Политических Наук

PREMIUL PERPESSICIUS AL REVISTEI MANUSCRIPTUM

pentru cea mai bună ediție critică a anului 1976

Aspect de la festivitatea înmînării premiului (29 octombrie 1977), decernat de juriul celor 13 (Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Şerban Cioculescu, Constantin Ciopraga, Paul Cornea, Al. Dima, Iorgu Iordan, Nicolae Manolescu, Aurel Martin, Al. Oprea D. Păcurariu, Al. Piru, Cornel Regman, Ion Vlad).

Mircea Babeş: AL. ODOBESCU, *OPERE*, vol. IV, BUCUREŞTI, EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, 1976.

Data şi locul naşterii: 13 decembrie 1941, Bucureşti.

Studii: Facultatea de istorie, Universitatea Bucureşti (1959—1964); Bursier al Fundaţiei Alexander von Humboldt (stagiu de specializare 1971—1972); Bursa „G. Katzarov", pentru studii în domeniul tracologiei (oferită de R.P. Bulgaria prin UNESCO, 1976—1977); doctorand la Universitatea Bucureşti.

Ocupaţia: cercetător ştiinţific principal la Institutul de arheologie al Universităţii Bucureşti.

Lucrări ştiinţifice: *Das Graberfeld von Les Jogasses*, Bonn, 1974; *Germanische latènezeitliche Einwanderungen im Raume östlich der Karpaten*, în *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, III, Belgrad, 1973; *Puncte de vedere relative la o istorie a Daciei preromane*, în „*Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie*", 25, 1974, 2.

Colaborări: studii de arheologie geto-dacă şi daco-romană în revistele: „*Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie*", „*Dacia*", „*Revue des études sud-est-européennes*", „*Memoria antiquitatis*", „*Peuce*", „*Bericht des Römisch-Germanischen Kommission*" (Frankfurt/Main), „*Archeologické Rozhledy*", „*Archéologia*" (Paris-Dijon).

Lucrări în pregătire: *Dacia răsăriteană în secolele II—I i.e.n.* (monografie); Al. Odobescu, *Opere*, vol. V (în colaborare).

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

Ilustrație la MIORIȚA, semnată de Eugen Drăguțescu, 1976. (Colecția N. Vasilescu-Capsali.)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuș foto: Florica PRICIU

Fericirea și prostia numai dintr-o cauză nu sînt identice: pentru că nu toți proștii sînt fericiți.

(M. EMINESCU)

O Constituțiune de așa fel n-ar fi, prin urmare, o decopiare, *ci o legiuire pe care un suflet și o minte înaltă ar lua-o din însuși sufletul poporului... ar corespunde numai stării noastre de dezvoltare culturală, moravurilor și nevoilor locuitorilor de pe acest pămînt strămoșesc, tradițiunilor și mentalităților noastre, și, în sfîrșit, acelui* tot *ce deosebește pe o națiune de alta.*

(Al. MACEDONSKI)

Cîtă vreme ești pătruns de gînduri c-ai făcut ceea ce în împrejurări date trebuie să faci, cîtă vreme nu te căiești de a fi săvîrșit fapta pentru care ești prigonit, suferi cu seninătate sufletească, pe deplin încredințat că are să vină timpul cînd ți se va face dreptate.

(Ioan SLAVICI)

Materialele din care am extras fragmentele de mai sus fac parte din numărul viitor al revistei noastre. Mai spicuim:

- **ION BARBU:** din laboratorul Jocului secund;
- **O comedie în trei acte de Al. O. TEODOREANU;**
- **Tristan TZARA în corespondență cu André Breton;**
- Rotonda 13: **amintiri despre Anton HOLBAN;**
- **File de album: N. TITULESCU printre scriitori.**

T. P. IMPRIMAT achitat conform aprobării D.G.P.Tc. nr. 137/8167 din 1976.

Lei 10

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit *

«Că la nunta mea
A căzut o stea.
C-am avut nuntași
Brazi și păltinași,
Preoți munții mari,
Păsări, lăutari,
Păsărele mii
Și stele făclii!...»

(MIORIȚA)